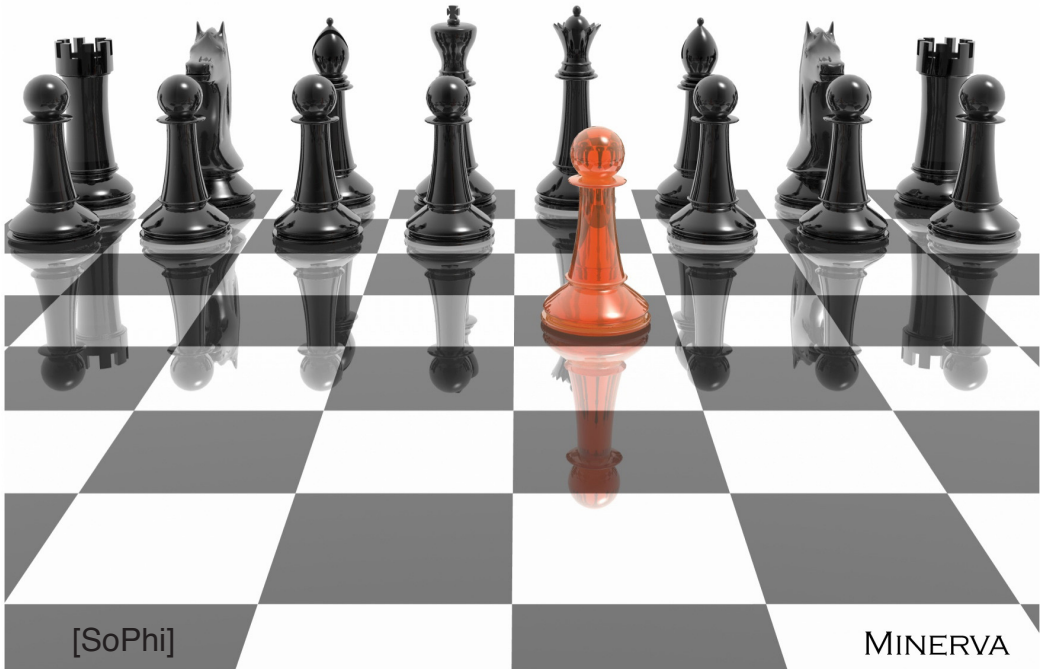

Paul-Erik Korvela ja
Kia Lindroos (toim.)

AVAUKSIA POLIITTISEEN AJATTELUUN

[SoPhi]

MINERVA

Avauksia poliittiseen ajatteluun

Toimittaneet

Paul-Erik Korvela ja Kia Lindroos

Avauksia poliittiseen ajatteluun

minerva

MINERVA KUSTANNUS OY

Helsinki | Jyväskylä

SoPhi 109

SoPhi 109

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Kustantaja ja myynti:
Minerva Kustannus Oy
Puistokatu 3 B 18, 00140 Helsinki
Viitaniementie 13, 40720 Jyväskylä
kustannus@minervakustannus.fi

© Kirjoittajat 2008

Kansi:
Jari Peltola
Taitto:
Salla Hytönen

ISBN 978-952-492-111-4

Paino:
Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2008

SISÄLLYS

Johdanto

sivu 7

Kyösti Pekonen:

Poliittisten puolueiden uudet haasteet

sivu 11

Marja Keränen:

Poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen

sivu 35

Matti Hyvärinen:

'Kansanvalta' argumenttina puolueohjelmissa

sivu 61

Tuija Parvikko:

Poliittinen murhenäytelmä

Olavi Paavolainen jatkosodan kriitikkona

sivu 89

Klaus Sondermann:

Kansallislaulujen poliittinen luenta

sivu 111

Pekka Korhonen:
Nouseva Aasia ja Länsi
sivu 127

Paul-Erik Korvela:
Poliittinen liike ja määrittelyn politiikka
Italialaisesta fasismista ja sen tutkimuksesta
sivu 147

Kia Lindroos:
Kuvan politiikka
Lähtökohtia visuaaliseen politiikan tulkintaan
sivu 169

Kari Palonen:
Kaksi politiikan käsitettä
Tulkinta historiasta ja nykytilanteesta
sivu 195

Kirjoittajat
sivu 221

Johdanto

Miten nykyaikana toimitaan poliittisesti? Entä kuinka *ajatellaan* poliittisesti? Otsikkonsa mukaisesti käsillä oleva teos avaa erilaisia perspektiivejä, joilla lukijaa johdatetaan keskusteluun politiikasta, poliittisesta ajattelusta, toiminnasta ja käsitteistä. Kirja koostuu karkeasti ottaen kahdesta eri jaksosta, joista ensimmäinen avaa näkymiä poliittisiin puolueisiin, poliittiseen toimintaan ja kansan / kansallisuuden merkityksiin; toisessa tulkitaan yksittäisten tapausten kautta näkökulmia poliittisuuteen eri konteksteissa ja tutkimusasetelmissa, jotka liikkuvat maailmanpolitiikasta itse politiikan käsitteen luonteen pohtimiseen.

Politiikan opiskelu sekä politiikan tutkiminen on toimintaa, joka kuvastuu usein ikään kuin ulkopuolelta, julkisten tapahtumien kautta. Tässä näkyvässä politiikan tutkijat ovat heitä, jotka kommentoivat esimerkiksi vaalituloksia, puoluekannan muutoksia tai maailmanpolitiikan kriisejä. Oletetaan usein, että politiikan opiskelu ja tutkimus toimii näillä, ensisijaisesti julkisilla kohteilla. Osin onkin näin, mutta käytännössä ala on huomattavasti laajempi. Tämä johtuu siitä, että politiikkaa on muuallakin kuin etukäteen poliittiseksi määritetyillä sektoreilla, kuten vaikkapa kunnanhallituksissa tai valtioiden välisissä huippukokouksissa. Lähes mihin tahansa ilmiöön voi ottaa poliittisen näkökulman ja on arkipuheenkin tasolla tavallista esimerkiksi sanoa että jokin kysymys ”politisoitui” tai että joku on nimitetty virkaansa poliittisin perustein. Myös yksittäisten kansalaisten vaikutusmahdollisuudet ja tilaisuudet ”tehdä politiikkaa” ovat viime aikoina lisääntyneet, erityisesti uusmedioiden vaikutuksesta. Onkin vanhanaikaista olettaa että politiikka olisi jokin määritelty sfääri, johon mennään tai josta poistutaan, ja politikointi tapahtuisi vain rajoitetussa tilassa ja ajassa.

Kirjan artikkelien yhteinen nimittäjä on se, että politiikasta ei puhuta ”yhteisten asioiden hoitona” tai pyrkimyksenä päästä yhteisymmärrykseen kiistanalaisista asioista ja teemoista. Usein politikointi nähdään arkiymmärryksen valossa negatiivisena, ”yhteisten asioiden” hoitamista

vaikuttavana tekijänä: toisinaan saatetaan jopa syyttää poliitikkoja siitä että he politikoivat eduskunnassa tai Euroopan parlamentissa. Kirjassa asiaan suhtaudutaan hiukan eri tavalla: politikointia erimielisyydellä tai konsensuksella, virallisten ja tunnettujen asiakokonaisuuksien kyseenalaistamisella tai maailmaan piirrettyjen rajojen uudelleenmäärittelyllä ei nähdä tuomittavana. Kuka tahansa meistä muuntuu poliittiseksi toimijaksi silloin, kun joko toimimme tietoisesti poliittisesti tai tulkitsemme omassa elämässämme asioita ja tapahtumia poliittisesti. Teoksen keskeinen idea on siis kehottaa *ajattelemaan poliittisesti*.

Näyttämällä lukijalleen eri metodien ja kohteiden moninaisuuden, kirja tarjoaa poliittiseen ajatteluun eri keinoja. Poliitiikan nykyajattelu lähteekin juuri siitä oletuksesta, ettei ole olemassa yhtenäistä maailmankuvaa, sellaista poliittista reaali maailmaa, joka olisi kaikille samanlainen ja jossa politiikka käsitteenä ja toimintana määrittäisi samanlaisesti kuin aikaisemmin, tai itselle samankaltaisesti kuin toisille. Poliittisuudessa itsessään hahmottuu erilaisia tapoja orientoitua ympäröivään maailmaan. Tämä asettaa myös lukijalle oman tehtävänsä löytää ja ymmärtää ne perspektiivit, joissa artikkelit liikkuvat. Kussakin artikkelissa ei ole ensisijaisen tärkeää opetella ulkoa esimerkiksi artikkelissa mainittuja ajattelijaita, vuosilukuja ja vastaavia detalleja. Sen sijaan lukijan tehtävänä on ymmärtää se, *miten erilaiset tutkimusasetelmat ja kysymykset johdattavat erilaisiin näkökulmiin tulkita ja käsitteellistää poliittisuutta* ja kuinka poliittisuutta löytyy myös paikoista joista sitä ei välttämättä olettaisi löytyvän. Poliittisella lukemisella, kirjoittamisella, katsomisella ja toimimisella niin maailmanlaajuisissa yhteisöissä kuin yksityishenkilönä on oma merkityksensä: poliittinen lukutaito, kyky ajatella poliittisesti ja tunnistaa poliittisia siirtoja on tässäkin suhteessa tarpeen.

Kukin artikkeli toimii sekä johdatuksena omalle alalleen, että antaa viitteiden sekä lähdekirjallisuuden avulla mahdollisuuden perehtyä aiheisiin syvemmin. Kirjaa voi vertailun vuoksi lukea myös muiden suomalaisten politiikan perusteita systemaattisemmin esittelevien teosten ohella. Näistä mainittakoon erityisesti Jan-Magnus Janssonin ”Politiikan teoria”, sekä Heikki Paloheimon ja Matti Wibergin ”Politiikan perusteet”.

Politiikalle ja sen tutkimiselle on tyypillistä myös se, että maailmankuvat törmäävät toisiinsa siinä prosessissa, jossa poliittista maailmaa kuvataan. Poliittikkaa ajatellaan ja poliittisuutta tulkitaan nykyajassa ja sen ehdoilla, mutta tämä ei tarkoita sitä, että nämä ehdot olisivat irrallaan historiasta. Poliitiikan ajattelun klassikot ja ideologiat, puolueet ja toimintamallit ovat tutkimuksessa jatkuvasti mukana ja syvempi

ymmärtäminen edellyttää näiden historiallisten ehtojen tuntemista ja tiedostamista. Poliittinen lukutaito kehittyy tutustumalla menneisiin tai muuten vieraisiin ajatustraditioihin tai yhteisöihin.

Politiikan teorialla on vähintään kahden ja puolen tuhannen vuoden historia. Ihmisyhteisöjen rakennetta, sekä oikeudenmukaista ja hyvää elämää niissä on pohdittu ainakin klassisesta antiikista lähtien. Historian saatossa osa näistä pohdinnoista on muotoutunut alan klassikoiksi, ja perusteoksiksi, vaikkakin tiettyjen kirjoittajien ja teosten kanonisointi väistämättä marginalisoi muita kirjoittajia ja kirjoituksia. Mutta mitä annettavaa historiallisilla pohdinnoilla on nykyiselle politiikan tutkimukselle? Miksi nykyisin olisi edes järkevää lukea satoja vuosia, saati sitten 2500 vuotta vanhoja kirjoja?

Yksi politiikan teorian tieteenalan keskeisistä ongelmista liittyy siihen, ovatko siinä käsiteltävät teemat pysyviä ja ikuisia. Poliittisen filosofian kysymykset, jotka koskevat esimerkiksi parasta valtiomuotoa, kansakuntien muodostumista, tai poliittista johtajuutta, ovat tiettyssä mielessä ”ikuisia”, vaikkakin ikuisen ongelman y sijasta käsitellään ennemminkin transitorisia ongelmia y^1 , y^2 , y^3 jne. Otetaan esimerkiksi valtion käsite. Antiikin Kreikan kaupunkivaltio eli *polis* on yhtä vähän valtio kuin kaislavene on höyrylaiva: edellä mainitut ovat molemmat poliittisen organisaation muotoja ja jälkimmäiset ovat molemmat vedessä kulkemiseen tarkoitettuja välineitä, mutta ne eivät ole samoja asioita. Antiikin kaupunkivaltioilla ei ollut samoja tehtäviä kuin valtioilla nykyisin. Nykyiset valtiot käsitetään neutraalina byrokraatiana, joka odottaa hallitsijan tai hallitsijoiden vaihtumista valmiina – ajatus, joka olisi ollut antiikissa käsittämätön. Käsittämätön se olisi ollut vielä keskiajallakin, jolloin valtio samaistui käytännössä hallitsijaan ja sitä tarkoittavat sanat (status, stato, state jne.) saattoivat viitata hallitsijaan henkilökohtaiseen statukseen. Nykyinen valtio on kaksoisabstraktio, sillä se ei samaistu hallitsijoihin eikä hallittuihin. Mikäli ryhtyy pohtimaan sitä, minkälainen on hyvä hallitsija tai kenen olisi hallittava valtiota, havaitsee pian että joku on pohtinut samaa asiaa satoja tai tuhansia vuosia sitten. Näin siitäkin huolimatta, että kysymys siitä kuka hallitsee polista ja kuka valtiota ei ole sama kysymys, koska polis ja valtio ovat fundamentaalisesti erilaisia. Poliitiikan teoriaa tulisikin nykyaikana lukea ensisijaisesti *eri tavoin muotoiltujen kysymysten historiana*, ei niinkään erilaisten vastausten antamisena samoihin, muuttumattomiin kysymyksiin. Käsiteltävissä aiheissa sekä poliittisissa käsitteissä ja niiden sisällöissä on kuitenkin sen verran samankaltaisuuksia että historiallisiin pohdintoihin on syytä perehtyä. Eivät veneidenkään kellumisominaisuudet ole muuttuneet kahdessa ja puolessa tuhannessa vuodessa ja jos haluaa

rakentaa laivan, on perehdyttävä ajatuksiin ja teorioihin jotka on kehitetty jo tuhansia vuosia sitten. Tästä samankaltaisuudesta johtuvasta syystä klassikoita kannattaa lukea ja historiallisiin poliittisiin liikkeisiin ja toimintaympäristöihin tutustua.

Kirjan käsityksissä politiikasta on ainakin yksi keskeinen piirre: *kontingenssi*. Kuten Kari Palosen artikkelissa ”kaksi politiikan käsitettä” todetaan, käsitteellä voidaan tarkoittaa useita eri asioita. Toiminnan kontingenssin tunnustaminen, eli sen ymmärtäminen että aina on mahdollista toimia toisinkin, on keskeistä itse politiikan ymmärtämiselle. Kontingenssin ajatus toistuu miltei jokaisessa artikkelissa, ja useista määrittely-yrityksistä huolimatta ja niiden johdosta onkin todettava, että politiikan kiehtovuus on juuri sen muuntuvuudessa. Kysymysten tai asioiden poliittista luonnetta ei voida koskaan täysin hallita. Toisaalta maailmalla ei ole mitään apriorista tai välttämätöntä järjestystä, vaan poliittiset valinnat muokkaavat sitä osaltaan sellaiseksi kuin se on. Tämä tekee politiikan tutkimuksesta aina uudennäköisen ja haastavan. Myös itse tutkimus on osaltaan määrittelemässä tutkimuskohteitaan sitä mukaa, kun niistä saadaan lisää tietoa.

Suomalainen politiikantutkimus (politologia) eroaa eri yliopistoissa lähinnä metodologisten painotuserojen vuoksi. Jyväskylän yliopiston valtio-opin oma profiili on korostunut siinä, että mitä erilaisimmista ilmiöistä luetaan esille sen poliittisia аспекteja; tutumpien poliittisten lähtökohtien (poliittinen järjestelmä, parlamentarismi, maailmanpolitiikka, poliittinen historia, EU-politiikka) rinnalla käsitellään myös poliittista kieltä, kulttuuria ja kuvia, sekä keskitytään poliittiseen retoriikkaan, käsitteisiin ja niiden historiallisiin muutoksiin. Tämä kirja toimii paitsi avauksina poliittisuuden ja politiikan ymmärtämiseen, myös eräänlaisena esimerkkinä ”jyväskyläläisestä” politiikan tutkimuksesta.

Jyväskylässä 28.11.2007

Paul-Erik Korvela ja Kia Lindroos

Kyösti Pekonen

Poliittisten puolueiden uudet haasteet

Puolueisiin, poliittikkoihin ja vaaleihin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset

Suomen Perustuslain mukaan ”valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta”. Pykälässä kansanvallan ajatellaan toteutuvan lähinnä välillisesti, edustuksellisesti, vaikka myös kansalaisten välittömämmän osallistumisen merkitystä on viime vuosikymmeninä pyritty korostamaan mm. muuttamalla presidentinvaali suoraksi kaksivaiheiseksi kansanvaaliksi ja ottamalla virallisesti käyttöön kansanäänestyksen mahdollisuus. *Välillisessä edustuksellisessa kansanvallassa kansa valitsee edustajansa vaaleissa ja vaaleissa kansa myös harjoittaa valitsemiensa edustajien toiminnan jälkikäteisvalvontaa.* Vaaleilla on siten ainakin periaatteessa erittäin keskeinen merkitys kansanvallan toteuttamisessa.

Kuten perustuslain sanavalinnat osoittavat, suomalainen demokratia on luettavissa kansansuvereniteettiperinteeseen. Demokratiaa on kuitenkin monen tyyppistä ja myös kansansuvereniteettiperinteestä löytyy useita traditioita erilaisin painotuseroin. Esimerkiksi vaalien luonne ja vaaleihin kohdistuvat odotukset poikkeavat huomattavasti eri demokriatraditioissa. Osallistumista korostavassa demokriateoriassa vaalien merkitystä kansalaisten kasvatuksen ja kouliutumisen foorumina korostetaan aivan erityisesti, kun taas parlamentin itsenäistä asemaa korostavassa ajattelussa vaalien tärkeimpänä tehtävänä pidetään kyvykkäiden edustajien valitsemista ja näiden auktorisoimista äänestäjistä varsin riippumattomiksi itsenäisiksi päättäjiksi.

Demokratiaa, poliittisia puolueita, poliitikkoja ja vaaleja koskevia odotuksia voi luonnehtia monista syistä ristiriitaisiksi. Haluttu demokratian määritelmä ja tavoiteltu malli vaikuttavat puolueisiin, poliitikkoihin ja vaaleihin kohdistuviin odotuksiin. Nykytilanne on ongelmallinen juuri siinä mielessä, ettei itsestään selvää demokratian mallia näytä olevan olemassa. Pikemminkin nykytilannetta voisi luonnehtia demokratiaa koskevien käsitysten ja mallien osalta eklektiseksi, eli ajatuksia ja sovelluksia on poimittu ongelmattomasti eri demokratian perinteistä kiinnittämättä juurikaan huomiota niiden mahdollisiin sisäisiin ristiriitoihin. Tämä demokratiaa koskeva ”epätietoisuus” näkyy myös varsin ristiriitaisina odotuksina sen suhteen, mitä puolueilta, poliitikoilta ja vaaleilta oikeastaan odotetaan ja mitä jotkin yksittäiset vaaleihin liittyvät ilmiöt – kuten esimerkiksi poliittisiin instituutioihin ja poliitikkoihin kohdistuva epäluottamus sekä vähentynyt äänestysaktiivisuus – loppujen lopuksi tarkoittavat ja miten näitä ilmiöitä pitäisi tulkita.

Paradoksaalista nykyiselle tilanteelle on se, että läntisen demokratian väitetään voittaneen järjestelmien välisen kilpailun ja olevan tässä mielessä ylivoimaisen, mutta samalla kuitenkin läntisen demokratian kansanvaltaisuus ja esimerkiksi vaalien luonne kansanvallan osoittamisen areenana näyttävät monien keskustelijoiden mielestä vaativan ”pidäkkeitä” tai ”hillitsemistä”. Kansan osallistumista ja kansan suvereeniutta painottava demokratia näyttäisi olevan heikkenemässä myös siitä syystä, että itse kansa näyttäisi olevan yhä haluttomampi osallistumaan perinteiseen politiikkaan. Äänestysaktiivisuus on ollut laskusuunnassa jo pitkään, halukkuus liittyä puolueisiin on vähentynyt, halu samastua perinteisiin poliittisiin vaihtoehtoihin on niin ikään heikentynyt. Usko demokratiaan on viimeistään 1900-luvun loppupuolelta lähtien vahva, vaikka samalla usko demokratian toimintatapaan on aivan viime vuosikymmeninä rakoilemassa.

Puolueisiin, poliittisiin edustajiin, poliitikkoihin ja poliittisiin johtajiin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset ovat osa edustuksellisen demokratian ajankohtaista problematiikkaa. Esimerkiksi poliittisilta edustajilta ja johtajilta saatetaan edellyttää, että heidän tulisi olla kuin edustettavansa, mutta toisaalta heiltä odotetaan vahvaa poliittista johtajuutta. Poliitikoilta edellytetään samanaikaisesti sekä ”läheisyyttä” kansalaisiin ja äänestäjiin, samankaltaisuutta heidän kanssaan, että vahvaa ja selkeää poliittista johtajuutta, mikä puolestaan vaatisi riippumattomuutta ja itsenäistä otetta suhteessa äänestäjiin ja intressiryhmiin.

Nykytilanne: poliittisten puolueiden arvostuksen heikkeneminen

Kansalaiset eivät näytä luottavan puolueisiin

Vaikka politiikkaa kohtaan tunnettu luottamus näyttää 1990-luvun puolenvälin pohjalukemien jälkeen vahvistuneen, kansalaiset ovat kyselytutkimusten valossa kritisoineet poliitikkoja ja puolueita varsin voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Kritiikki näkyy muun muassa tarkasteltaessa kansalaisten luottamusta poliittisiin instituutioihin (taulukko 1).

Taulukko 1: Suomalaisten luottamus eräisiin poliittisiin instituutioihin (luottaa paljon tai melko paljon)(%)

	1981	1990	1996	2000
Eduskunta	65	34	31	43
Hallitus	-	-	32	41
Puolueet	-	-	13	14
Julkinen hallinto	53	30	34	39
EU	-	38	30	24

Lähde: World Values Survey ja European Values Survey (ks. Kirkon Tutkimuskeskus) <http://www.evl.fi/kkh/ktk/kuvat/ktinst16.gif>

Kyselytutkimusten valossa kansalaisten luottamus poliittisiin instituutioihin on heikentynyt Suomessa 1980-luvulta lähtien aina 1990-luvun puoliväliin asti, jonka jälkeen luottamus muihin kuin Euroopan unioniin ja puolueisiin on jonkin verran kohentunut. Puolueisiin näytetään luotettavan kyseisistä instituutioista kaikkein vähiten.

Puolueisiin kohdistuvassa luottamuspulassa on kyse viime vuosikymmeniin paikantuvasta käänteestä, jonka yhtenä ulottuvuutena ainakin kyselytutkimusten valossa on pidetty käsitystä puolueiden ajautumisesta liian kauas tavallisten ihmisten arjen ongelmista (ks. taulukko 2).

Taulukko 2. Väite: "Puolueet ovat ajautuneet yhä kauemmas tavallisen ihmisen ongelmista" (koko väestö %)

	Samaa mieltä
1984	79
1986	75
1988	77
1990	84
1992	84
1998	82
2003*	72

Lähde: EVA 1993, 24; EVA 2001, 35, 41; * vuoden 2003 tiedot Bengtsson, Grönlund, Paloheimo ja Wass 2005, 151.

Kansalaiset näyttävät kyselytutkimusten valossa olevan laajasti sitä mieltä, etteivät puolueet ole kiinnostuneita tavallisten ihmisten ongelmista. Yli 80 prosenttia kyselyihin vastanneista oli 1990-luvulla tätä mieltä. Epäluottamus puolueiden tavoitteita kohtaan on lisääntynyt erityisesti 90-luvun vaihteen jälkeen. 1990-luvulla vain alle puolet suomalaisista oli enää selkeästi sitä mieltä, että nimenomaan puolueiden kautta kansalaisten mielipiteet tulevat huomioonotetuiksi päätöksenteossa. 2000-luvun vaihteen jälkeen luottamus puolueisiin on kuitenkin lisääntynyt siten, että vuonna 2003 53 prosenttia suomalaisista oli sitä mieltä, että puolueiden kautta kansalaisten mielipiteet tulevat huomioon otetuksi poliittisessa päätöksenteossa (Bengtsson ym., mt., 151).

Suomalainen äänestäjä: vakaata puolueäänestäjä vai epävakaa mielipideäänestäjä?

Suomalaista äänestäjää on perinteisesti pidetty hyvin vakaana äänestäjänä. Monipuoluejärjestelmästä, puolueiden lukuisuudesta ja väitetyistä puolueiden ja poliitikkojen kansalaisista vieraantumisesta huolimatta äänestäjien puoluesidonnaisuus ja puolueuskollisuus ovat olleet varsin pysyviä: näin siitakin huolimatta, että puoluesidonnaisuus on heiken-

tynyt jonkin verran ja politiikan henkilökorostuneisuus on vastaavasti vahvistunut.

Taulukko 3: Katsotteko olevanne lähellä jotakin puoluetta?

	1975 (%)	1991 (%)	2003 (%)
Kyllä	59	61	47
Ei	41	39	53
Yhteensä	100	100	100

Lähde: Grönlund, Paloheimo, Sundberg, Sänkiäho ja Wass 2005, 100.

Puoluekiinnittyneisyys näyttää heikentyneen erityisesti 1990-luvulta lähtien. 2000-luvun alussa jo enemmistö kansalaisista oli sitä mieltä, etteivät he olleet lähellä mitään puoluetta. Puoluekiinnittyneisyyden heikentymisen voi olettaa lisäävän äänestäjien liikkuvuutta vaaleissa.

Taulukko 4: Puolueuskollisten, liikkuvien äänestäjien ja äänestämättömien osuus (%) valitsijoista eduskuntavaaleissa 1975–2003

	Puolueuskolliset	Liikkuvat	Äänestämättömät	Yhteensä
1975	56	24	20	100
1979	61	20	19	100
1983	59	22	19	100
1987	53	24	24	100
1991	45	28	28	100
1995	42	30	28	100
1999	44	24	32	100
2003	44	26	30	100

Lähde: Paloheimo ja Sundberg 2005, 198.

1970-luvulla yli puolet äänioikeutetuista oli puolueuskollisia äänestäjiä, eli he äänestivät samaa puoluetta kuin edellisissä vaaleissa: 70–75 prosenttia äänesti yleensä samaa puoluetta kuin edellisissä vaaleissa.

1990-luvulta alkaen vain runsaat 40 prosenttia äänioikeutetuista on ollut puolueuskollisia äänestäjiä. Tosin edelleenkin yli 60 prosenttia vaaleissa äänestäneistä ovat olleet puolueuskollisia. Myös liikkuvien äänestäjien osuus äänestäneistä on hieman kasvanut. 1970-luvulla 25–30 prosenttia äänestäneistä oli liikkuvia äänestäjiä. Vuoden 2003 eduskuntavaaleissa noin 35 prosenttia äänestäneistä oli liikkuvia äänestäjiä. (Paloheimo ja Sundberg mt., 197.) Vaikka äänestäjien liikkuvuus näyttää näidenkin tietojen perusteella lisääntyneen, niin puolueiden toimintatavan kritiikistä huolimatta kansalaisten kiinnittyminen puolueisiin on kuitenkin ollut pitkään varsin vakaata. Erityisesti äänestämättömien suhteellisen osuuden lisääntyminen äänestäjäkunnassa ja äänestämättömien epävakaa poliittinen kiinnittyminen lisäävät ainakin potentiaalisesti kansalaisten liikkuvuutta vaaleissa.

Puoluekiinnittyneisyyden ja puolueuskollisuuden vähentyminen näkyy myös äänestäjien vaikeutena löytää sopivaa puoluetta.

Taulukko 5: Väite: "On ainakin yksi puolue, joka aina yrittää ajaa minun etuani" (koko väestö %)

	1974	1979	1983	1987	1991*
Samaa mieltä	68	64	68	69	44
Eri mieltä	22	30	27	25	50
Ei osaa sanoa	10	5	4	5	6
Yhteensä (%)	100	100	100	100	100

Lähde: EVA 2001, 35, 41.

* Vuonna 2003 samaa mieltä olevien osuus oli 55 prosenttia. Paloheimo 2005, 292–3.

Siinä määrin kuin edellä esiteltyt väitteet todella mittaavat kiinnittymistä puolueisiin mielipiteiden tasolla, suomalaisten puoluekiinnittyneisyys on ollut varsin korkealla tasolla. Merkittävämpää muutosta asenteissa on tapahtunut vasta 90-luvulle tultaessa. Siihen asti hyvin huomattava osa kansalaisista näytti luottavan ”omaan puolueeseensa”. 90-luvun vaihteen jälkeen vain alle puolet suomalaisista on enää selkeästi sitä mieltä, että nimenomaan puolueiden kautta kansalaisten mielipiteet tulevat huomioonotetuiksi päätöksenteossa. Niin ikään vain noin puolet suomalaisista löytää itselleen puolueen, jonka he uskovat ajavan nimenomaan äänestäjän etua.

Kansalaisten siteiden löyhtyminen suhteessa puolueisiin on vahvistanut politiikan henkilöitymistä. *Politiikan henkilöityminen tarkoittaa poliittisen valinnan painopisteen siirtymistä äänestäjien harkinnassa puolueesta kohti henkilöä.* Useastihan nämä tietysti limittyvät siten, että molempia pidetään tärkeinä. Limittymistä helpottaa vaalijärjestelmän antama mahdollisuus äänestää sekä puoluetta että henkilöä. Poliitiikan henkilöitymisen on katsottu joka tapauksessa lisäävän poliittista epävakautta.

Painopisteen vähittäisestä siirtymisestä kohti ehdokkaan henkilön korostumista on ollut nähtävissä erityisesti eurovaalien ja presidentinvaalien kohdalla. Henkilön korostumisessa ehdokkaan uskottavuus on keskeisessä osassa äänestäjän harkitessa äänestyspäätöstään. Uskottavuuden kriteerit voivat vaihdella poliittisesta tilanteesta, vaalista ja arvioijasta riippuen. Jollekin uskottavuuden kannalta keskeistä on poliittisen ammattitaidon osoittaminen, jollekin toiselle uskottavuus on ensisijassa poliittinen linjakysymys ja kolmannelle vaikkapa sukupuolta koskeva kysymys. Henkilöitymisellä viitataan myös siihen, että ehdokkaat persoonallaan väistämättä ”värittävät” faktoja faktoina. Tällöin voidaan puhua politiikan tyyleistä, joissa ehdokkaan persoonalliset piirteet ja painotukset sekä poliittiset linjakysymykset väistämättä muodostavat jonkinlaisen kokonaisuuden, jota äänestäjät äänestysvalinnoissaan arvioivat. Henkilön äänestämiseen liittyy siten väistämättä äänestämistä siitä, mitä uskomme ehdokkaamme edustavan.

Äänestäjien puoluekiinnittyneisyys äänestyspäätöstä tehtäessä on heikentynyt. Vaikka ääni on normaalisti annettu vaaleissa puolueelle, jota ennenkin on äänestetty, niin pitkällä aikavälillä äänestäjien halukkuus korostaa äänestyspäätöksessään ehdokkaan merkitystä puoluetta enemmän on kasvanut.

Taulukko 6: Kumpi teille loppujen lopuksi oli tärkeämpi, puolue vai ehdokas? (%)

	1983	1991	1995	1999	2003
Puolue	52	51	37	34	49
Ehdokas	42	43	50	56	47
Ei osaa sanoa	6	6	13	10	4
Yhteensä	100	100	100	100	100

Lähde: Paloheimo 2005, 213.

1990-luvun alkuun asti puolueen valinta oli enemmistölle äänestäjistä ehdokkaan valintaa tärkeämpi äänestyspäätöksessä. Vuosien 1995 ja 1999 eduskuntavaaleissa ehdokkaan merkitystä korostavia oli enemmistö äänestäjistä. Vuoden 2003 vaaleissa puoluevalinnan merkitystä korostavien osuus kasvoi jälleen noin puolueen äänestäneistä.

Suurten puolueiden jäsenmäärien väheneminen

Vaikka sanat ovat myös tekoja ja vaikka sanoin ilmaistu halu kritisoida puolueita merkitsee jo jotakin, niin mielipidetiedusteluiden nimettömästä sanallisesta kritiikistä ei joudu ”vastuuseen” ja siten kritiikki on vielä varsin vähäinen henkilökohtainen investointi. On tärkeää tarkastella niin ikään sitä, johtavatko sanat kenties myös muihin tekoihin, eli näkykö sanallinen kritiikki jollain tavoin myös ihmisten muussa käyttäytymisessä suhteessa puolueisiin. Yksi kansalaisten poliittista käyttäytymistä kuvaava käyttökelpoinen mittari on halukkuus liittyä puolueisiin. Suomessa ns. suurten puolueiden jäsenmäärät ovat muuttuneet seuraavasti:

Taulukko 5: Suurten puolueiden jäsenmäärät 1951–2004 (tuhansissa)

	Skdl / Vasl	Sdp	Kesk	Kok
1951	63000	71000	169000	81000
1962	61000	44000	270000	86000
1970	51000	60000	288000	81000
1979	55000	99000	306000	72000
1989	33000	85000	286000	70000
1995	16000	70000	257000	47000
2004*	11000	57000	206000	39000

Lähde: Sundberg 1996: 88–89; * vuoden 2004 tiedot Grönlund, Paloheimo, Sundberg, Sänkiäho, Wass 2005, 102.

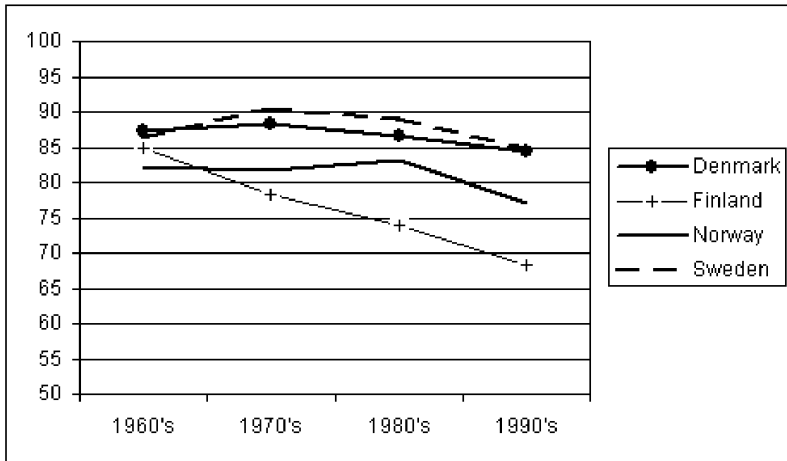
Suurten puolueiden jäsenmäärät ovat laskeneet kauttaaltaan 80-luvun vaihteesta lähtien. Vuoden 1979 jäsenlukemista Vasemmistoliiton jäsenmäärä on vähentynyt 80 %, Sosialidemokraattisen puolueen 42 %, Keskustan 33 % ja Kokoomuksen 46 %.

Suurten puolueiden jäsenrekrytointi oli huipussaan 1960-luvun alussa, jolloin 19 % äänioikeutetuista kuului näihin puolueisiin. Siitä lähtien uusien jäsenien rekrytointi ei ole kyennyt seuraamaan äänestäjäkunnan kasvua, sillä yhä suurempi osa äänestäjistä ei kuulu puolueisiin. Vain noin alle 8 % äänioikeutetuista kuuluu tänä päivänä neljään suurimpaan puolueeseen.

Puolueita ei äänestetä niin aktiivisesti kuin ennen

Puolueita ei myöskään äänestetä vaaleissa enää entiseen tapaan.

Kuvio 1: Parlamenttivaalien keskimääräinen äänestysaktiivisuus pohjoismaissa 1960–1990-luvuilla (%)

Lähde: Martikainen ja Wass 2001, s. 19.

Äänestysprosentti on joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta laskenut jo 1960-luvulta lähtien. 1990-luvun eduskuntavaalien äänestysprosentit ovat olleet alhaisimpia toisen maailmansodan jälkeen. 2000-luvun alussa kiinnostus politiikkaan näyttää lisääntyneen minkä myötä myös äänestysaktiivisuus on hieman lisääntynyt. Vuoden 2003 eduskuntavaaleissa äänestysprosentti oli 69.7.

Miten edellä kuvattuun tilanteeseen on tultu? Mistä puolueisiin kohdistetussa epäluottamuksessa on oikeastaan kyse? Kattavan selityksen antaminen on tässä yhteydessä luonnollisesti mahdoton tehtävä. Niinpä seuraavassa otetaan esiin joitakin alan tutkimuksessa esiin nostettuja seikkoja.

Puolueiden aseman heikkeneminen edustuksellisessa demokratiassa

Moderni poliittinen puolue puolue-sanan etymologian valossa

Ilmaisun *poliittinen puolue* etymologia tarjoaa opettavaisen lähtökohdan tarkasteltaessa modernien poliittisten puolueiden synnyn ja historian logiikkaa. Sanaa *puolue* poliittiseen ryhmään viitaten alettiin käyttää suomenkielessä vasta noin 1850-luvulta lähtien. (Puolue-sanan etymologiaa käsittelevän osuuden lähteenä on käytetty Eeva Aarnion artikkelia *Puolue*. Aarnio 2003). Tässä valossa poliittinen puolue on historiallisesti varsin tuore ilmiö. Puolueiden itse asiassa varsin lyhyelle historialle on ominaista tuon historian kaksijakoisuus: toisaalta puolueita on pidetty suurena historiallisena edistysaskeleena ja toisaalta puolueita on kritisoitu ja epäilty koko niiden historian ajan.

Tarkastelkaamme ensin muutamaa puoluekritiikin klassista teemaa etymologian valossa. Puolue-sana tulee latinan *partire*-sanasta, josta on johdettu myös sanat *Partei* (saksa), *party* (englanti) ja *parti* (ranska, italia, ruotsi). Puolue-sanalle annettuja varhaisia merkityksiä suomessa ovat olleet mm.: puolikas, osa; osapuoli; kiistapuoli; vastapuoli; puolueellinen, yksipuolinen.

Jo tämä etymologia paljastaa kaksi hyvin perinteistä tapaa kritisoida puolueita:

- 1) Ensimmäinen tapa kritisoida puolueita on asettaa yhtenäisyys ja yksimielisyys sekä toisaalta jakautuminen, hajoaminen ja eripura vastakkain. Puolue-sanan negatiiviset merkitykset ovat etualalla silloin kun yhtenäisyyttä korostaen jakautuneisuus koetaan kielteiseksi asiaksi. Yksi klassisen puoluekritiikin juonne onkin ollut se, että tavoitteeksi asetetaan esimerkiksi kansakunnan yhtenäisyys ja yksimielisyys, johon nähden puolueiden katsotaan merkitsevän jakautumisen ja erimielisyyden vaaraa. Ohessa kuvaava esimerkki tällaisesta retoriikasta:

”Valistuneelle ihmisyydelle ei sovi muodostaa puoluetta, sillä siten saadaan aikaan eripuraisuutta, vihaa ja kateutta, joiden pitäisi olla pitkälle karkoitettu inhimillisestä yhteisestä sivistyksestä.” (Åbo Underrättelser, 1881)

2) Toinen perinteinen teema kritisoidessa puolueita on ollut puolueellisuuden samastaminen yksipuolisuuteen ja puolueettomuuden sekä objektiivisuuden asettaminen yksipuolisuuden vastakohtaksi. Puolueihmisten väitetään olevan yksipuolisia ja yksisilmäisiä ja tällaisten puolueellisten henkilöiden vastakohtaksi on usein asetettu puolueettomien, erityisesti puolueettomien ammatti-ihmisten, objektiivisuus.

Puolueisiin kohdistettu kritiikki kiteytyy esimerkiksi seuraavien sanoihin ja niiden kielteisiin lisämerkityksiin: puoluekuri, puolueinto, puoluekilpailu, puoluekiihko, puoluesokeus, puoluetavoitteet, puolue-näkökohdat, puolueajattelu, sokea puolueusko, puoluepoliittinen ajattelu ja puoluekähmintä.

Jos puolueita on koko niiden historian ajan kritisoitu syyttämällä puolueita ja puolueihmisiä yksipuolisuudesta ja kansakunnan yhtenäisyyden vaarantamisesta – suorastaan riitelystä – niin mitä hyvää puolueissa on sitten nähty olevan? Puolueiden puoltajat ovat perinteisesti korostaneet, ettei kansakunnan kokonaisuutta ja yhtenäisyyttä ole olemassa valmiina sellaisenaan, itsessään, vaan kokonaisuus koostuu aina osista ja osapuolista, joiden yhteistyön ja sopimisen tuloksena vasta kokonaisuus voi muodostua.

On esitetty myös painavampi väite, jonka mukaan modernin yhteiskunnan luonteeseen kuuluu olennaisena osana sen ymmärtäminen ja hyväksyminen, että ihmiset ovat erilaisia ja haluavat erilaisia asioita. Toisin sanoen erimielisyydet ja ristiriidat ovat luonnollisia, jopa välttämättömiä ja hyödyllisiä, jotta yhteiskunnassa yleensä tapahtuisi kehitystä. Tämän näkökannan mukaan erimielisyyksien tuominen julkisuuteen ja näkökulmien välinen kilpailu ja kamppailu onkin hyvä asia. Puolueet olivat ”yhteiskunnan menestyksen ja veltosta välinpitämättömyydestä luopumisen merkki” (Yrjö-Koskinen, 1863).

Modernin politiikan näkökulmasta puolueita pidettiin välttämättöminä sillä perusteella, etteivät kaikki ajattele yhteiskunnallisen kehityksen suunnasta ja ehdoista samalla tavoin. Kansalaisyhteiskunnasta kumpuavat ristiriidat hyväksyttiin puoluetoiminnalle luonteenomaisina ja itse asiassa ”oikean” puoluekilpailun käynnistäjinä, sillä puolueiden yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi nähtiin yhteiskunnallisten ristiriitojen ja

ongelmien tuominen kaikkien tietoisuuteen ja yhteisesti ratkaistaviksi. Puolueiden myötä keskenään kilpailevat ideat ja ideologiat saivat keskeisen sijan politiikassa: jopa siinä määrin, että yhtenä modernin politiikan keskeisenä tunnusmerkkinä voidaan pitää ideologioiden ja ideoiden välistä rauhanomaista kilpailua. Puolueet yhteisen hyvän ideoijina ja ideologiansa ajajina ovat myös elimellinen osa perinteistä edustuksellista demokratiaa. Edustuskilpailua on vaikea mieltää ja organisoida ilman poliittisia puolueita.

Tällaisen ”perusfilosofian” valossa puolueiden keskeisinä tehtävinä edustuksellisessa demokratiassa on pidetty sitä, että:

- 1) Puolueet ovat tehneet mahdolliseksi mobilisoida politiikkaan ne ihmisjoukot, joiden henkilökohtaiset resurssit ovat vähäiset.
- 2) Puolueet ovat strukturoineet kansalaisten valintoja.
- 3) Puolueet ovat tehneet poliittisen päätöksenteon mahdolliseksi edustuksellisessa demokratiassa. Puolueet myös ”yksinkertaistavat” päätöksentekoprosessia ja mahdollistavat järkevät kompromissit. Puolueet myös kantavat ainakin periaatteessa vastuun käyttämästään vallasta vaaleissa. (Lagerspetz, s. 37–8.)

Puolueilla on ollut erittäin keskeinen asema ja merkitys edustuksellisen kansanvallan organisoinnissa, mikä on merkinnyt pitkällä aikavälillä puolueiden vahvistuvaa asemaa aina 1900-luvun loppupuolelle asti. On puhuttu jopa puoluevallasta ja sen yhtenä huipentumana Suomessa on pidetty vuonna 1969 säädettyä puoluelakia.

Mutta mitä on tapahtunut puoluelain säätämisen jälkeen? Minkälaisen tekijöiden seurauksena puolueiden asema ja merkitys on alkanut heiketä? Seuraavassa tarkastellaan erityisesti kolmen laajemman tekijän vaikutusta: puolueiden muutosta joukkopuolueista kohti vaalipuolueita, puolueiden ristiriitaista asemaa toisaalta valtionhoitajina ja toisaalta linkkinä kansalaisten ja valtion välillä sekä kolmantena tekijänä hallitsemisen epäpolitisoitumista.

Joukkopuolueesta kohti vaali- ja yleisöpuoluetta

Aluksi on syytä määritellä lyhyesti, mitä puolueella yleisesti ottaen tarkoitetaan ja miten puolue eroaa muista organisaatioista, jotta tiedämme vähän tarkemmin, mistä oikeastaan puhumme. Määritelmän kautta päästään käsiksi puolueiden toimintaympäristöön kohdistuviin ajankohtaisiin haasteisiin.

Jaakko Nousiainen (1991, 31) määrittelee puolueen seuraavasti:

”Realistisemmin voitaisiin puolueet määritellä ensi sijassa yhteiskunnan taloudellis-sosiaaliseen rakenteeseen kiinnittyviksi hyvin organisoituiksi joukkojärjestöiksi, jotka pyrkivät saamaan – kansanvaltaisissa oloissa ennen muuta omin ehdokkain vaaleihin osallistumalla – hallitusvallan johtajilleen voidakseen siten myöntää aineellisia etuja jäsenilleen ja kannattajilleen ja edistää aatteellisia pyrkimyksiään yhteiskunnassa.”

Määritelmä tuo esiin tämän tarkastelun kannalta kolme keskeistä tekijää: puolueiden toimintaympäristön muutoksen, puolueiden vähittäisen muuttumisen joukkopuolueista kohti vaalipuolueita ja puolueiden heikentyneet mahdollisuudet hankkia jäsenilleen ja kannattajilleen henkisiä ja aineellisia palkintoja.

Puolueiden toimintaympäristön muutos

Tärkein lähtökohta puolueiden ja niiden toimintaympäristön muutokseen on puolueiden kytkentä vaaleihin kansanvaltaisissa järjestelmissä. Puolueet erottaa muista organisaatioista nimenomaan se erityinen ympäristö, jossa puolueet toimivat. Puolueet ovat nimenomaan organisaatioita, jotka operoivat vaaliareenalla ja kilpailevat äänistä. (Panebianco 1988, 6.) ”Teorian tasolla” politiikassa on puolueiden näkökulmasta kyse vaalien voittamisen taidosta. Vaalien pitäisi olla se paradigmaattinen toimintatilanne, johon muu politiikka suhteutetaan. Puolueet ovat se instanssi, joka asettaa vaaleissa ehdokkaat ja joka voittaa tai häviää vaalit. Poliitikan ammattitaito tarkoittaa tästä näkökulmasta taitoa voittaa vaalit. Poliitikon ”työ” on vaalivoiton järjestämistä. (ks. tarkemmin Palonen 1997)

Toisaalta voidaan kysyä, ovatko puolueet toimineet Suomessa ”teorian esittämällä” tavalla ja ovatko vaalit olleet se puolueiden politiikan paradigmaattinen tilanne, jota ”teoria” niin ikään näyttäisi edellyttävän. Suomessa vaalikiilpailu ei ole ehkä toteutunut täysimääräisenä. Poliitikassa ei ole vallinnut vapaa kilpailu, vapaa markkinatalous, vaan harvainvaltaiset ja suojatut markkinat. Vaalit eivät ole muodostuneet sellaiseksi kansan ja puolueiden väliseksi kohtaamistilanteeksi, jollaisena vaalit voisivat periaatteessa toimia. Erityinen ongelma on ollut äänestäjälle eli vaalivalintojen tekijälle annettu liian vähäinen merkitys. Muutos kohti vaali- ja yleisöpuoluetta korostaa vaalien merkitystä ja nostaa väistämättä äänestäjävalitsijaa enemmän etualalle.

Perinteistä yhtenäiskulttuuria luoneet ja ylläpitäneet instituutiot kuten kirkko ja uskonto, kansallinen poliittinen järjestelmä, urheilu ja vastaavat perinteiset instituutiot ovat kansainvälistymisen ja uusien muuttoliikkeiden myötä menettäneet merkitystään. Tätä kautta niiden mahdollisuudet tuottaa kansallista yhteisyyttä ovat heikentyneet. Joukkotiedotusvälineet ja niiden luomat speaktaakkelit ovat muodostuneet tärkeäksi yhteisyyttä luovaksi voimaksi.

Traditionaalisissa yhteiskunnissa tavoitteena oli muodostaa elämästä kokonaistulkinta ja kokonaiskäsitys. Tähän tarvittiin joko pyhää tai muuta uskottavaa maailmanselitysideologiaa, joka selitti näkyvissä olevat ja koetut epäoikeudenmukaisuudet. Mediaspektaakkelit kuvaavat sen sijaan ensisijaisesti tavoiteltavissa olevia toiveita. Mediaspektaakkeleiden kuvat on suunnattu ennen kaikkea yksilöille ja ne esittävät jatkuvasti laajenevan kirjon toiveita, joita yksityiset ihmiset voivat halujensa mukaan tavoitella.

Myös politiikka tapahtuu entistä enemmän viestimissä. Poliittisten johtajien ja tärkeimpien hallitusvaltaa tavoittelevien on omaksuttava pseudotähteyden kaltainen henkilöitynyt rooli. Poliittisten johtajien epäkiitollinen tehtävä on yrittää oikeuttaa yhteiskunta ja vakuuttaa toimenpiteistä, joilta kuitenkin puuttuu suvereeni oikeutus maallistuneessa ja eriytyneessä yhteiskunnassa. Poliittiset puolueet ovat niin ikään kuvatus kaltaisessa tilanteessa. Puolueet eivät enää kykene sitomaan kannattajiaan perinteisellä tavalla, vaan ne joutuvat hakemaan ailahtelevan mielipideäänestäjän kannatusta mediajulkisuudessa.

Toinen em. puolueääritelmän korostama ja ajankohtaisten muutospainoiden alainen asiakokonaisuus koskee sitä, pitääkö puolueiden välttämättä kiinnittyä yhteiskunnan taloudellisesti-sosiaaliseen rakenteeseen ja myös sitä, ovatko tulevaisuuden puolueet väistämättä hyvin organisoituja joukkojärjestöjä. Uusien puolueiden lukumäärän lisääntyminen, luokkapohjaisen äänestämisen heikkeneminen, äänestäjien liikkuvuuden lisääntyminen vaaleissa, puolueuskollisuuden heikkeneminen ja puolueisiin liittymishalukkuuden väheneminen kertovat ajankohtaisista muospaineista, jotka sotivat mainittuja kahta periaatetta vastaan. Tärkein seuraus näistä trendeistä on uudenlaisen poliittisen toimintatilan laajentuminen sekä poliittisten toimintamahdollisuuksien ja poliittisen pelivaran lisääntyminen. Mitä enemmän asiat ovat ”liikkeessä”, sitä enemmän poliittinen toimintatila laajenee ja pelivara lisääntyy. Pelivara on kasvanut, mutta mihin se johtaa, riippuu paljolti poliittisista toimijoista itsestään. Erityisesti puolueiden johtoon kohdistuu tässä suhteessa uudenlaisia paineita ja velvoitteita.

Kolmas muospaineiden alainen asiakokonaisuus koskee puolueiden jäsenilleen ja kannattajilleen antamia palkintoja. Ideologisten, aatteellisten ja identiteetteihin liittyvien kollektiivisten palkintojen osalta haasteeksi on muodostunut puolueiden identiteettien joutuminen uuteen liikkeeseen. Erityispalkintojen osalta ongelmana on jaettavan väheneminen ja jakamisen periaatteiden kuten puoluepoliittisten virkanimitysten ja korruptoivien suosinta- ja sidoksetujen ja -käytäntöjen entistä laajempi kyseenalaistuminen.

Joukkopuolueesta vaalipuolueeksi

Puoluetutkimuksen piirissä on keskustelu paljon muutoksesta, jota Angelo Panebiancon termiin voidaan kuvata muutokseksi joukkopuolueista kohti vaalipuolueita. Kyseinen erottelu auttaa ymmärtämään puolueiden kokemia muutoksia ja puolueisiin kohdistuvia haasteita. Puolueiden muuttuminen joukkopuolueista kohti vaalipuolueita ei voi tietysti olla muutoksen varsinainen syy, vaan pikemminkin seuraus laajemmista yhteiskunnallis-taloudellis-poliittisista muutoksista. Taustalla vaikuttavat yhteiskunta- ja luokkarakenteen muutokset, taloudellinen ja poliittinen integraatio ja globaalistuminen. 1900-lukua on kutsuttu paitsi demokratian vuosisadaksi niin myös työväenliikkeen vuosisadaksi. Poliittisella tasolla yksi merkittävä tekijä onkin ollut työyhteiskunnan arvoa ja merkitystä luovan utooppisen voiman tyhjentyminen viime vuosisadan lähestyessä loppuaan. Esimerkiksi saksalainen yhteiskuntafilosofi Jürgen Habermas (1987) on tällaisessa yhteydessä puhunut tulevaisuuden näköalojen synkistymisestä, neuvottomuudesta ja näköalattomuudesta, joka on hänen mielestään vallannut sekä poliitikot että intellektuellit.

Panebiancon väitteen mukaan ”vahvojen puolueiden historiallinen aikakausi näyttää olevan lähestymässä loppuaan” (Panebianco 1988, 267). Joukkopuolueiden aikakausi alkaa olla ohitse ja joukkopuolueet korvautuvat uudella puoluetypillä, josta Panebianco käyttää nimeä ”vaalipuolue”. Tärkeintä muutoksessa joukkopuolueista kohti vaalipuolueita on vaalipolitiikan paradigman muutos toiminnan painopisteen siirtymässä puolueorganisaatiosta ja puolueiden jäsenistä valitsijakuntaan. Joukkopuolueiden dominoimassa poliittisessa toimintaympäristössä äänestäjä on ikään kuin puolueen jatke. Muutos kohti vaalipuoluetta merkitsee puolueorganisaation ja puoluekoneiston merkityksen heikkenemistä ja mielipiteiltään entistä ailahtelevamman mielipideäänestäjän merkityksen korostumista. Painopisteen muutos vaikuttaa myös

poliittisen asiantuntemuksen luonteeseen. Joukkopuolueissa puolueorganisaation hyvinvoinnista huolehtivan puoluekoneiston toimitsijan asema on keskeinen. Vaalipuolueena menestyminen edellyttää puolestaan uudenlaisia erityisasiantuntemuksia.

Joukkopuolueiden ja vaalipuolueiden eroa Panebianco luonnehtii kuvion 2 osoittamalla tavalla. Massapuolueissa johtajat pyrkivät ylläpitämään puoluekoneiston välityksellä läheisiä suhteita jäseniin ja jäsenien kautta edelleen puolueen äänestäjien perusjoukkoon eli siihen sosiaaliseen ryhmään, johon puolue on pääasiallisesti ankkuroitunut. Uudessa tilanteessa ja puolueuutypissä keskeistä roolia näyttävät eri alojen ammattilaiset kuten esimerkiksi viestinnän, mainonnan ja markkinoiden asiantuntijat. He ovat traditionaalista puoluekoneistoa tärkeämpiä silloin, kun suhteita rakennetaan puoluekentän sijasta vaalipiirikuntaan. (Ibid. 264)

Vaalipuolue tarkoittaa Panebiancolla lähes samaa kuin Otto Kirchheimerin jo 1950-luvulla kuvaama ”*catch-all party*”, josta on käytetty suomennosta ”yleispuolue”. Vaikka Kirchheimer käytti termiä ”*catch-all*”, hän oli kuitenkin hyvin tietoinen siitä, ettei mikään puolue voi täysin menettää kosketustaan omaan identiteettiinsä ja identiteetin kuvailemaan ja kuvailun hyväksyvään äänestäjäkuntaan. Kyse on pikemminkin siitä, että puolueet pyrkivät vetoamaan moniin sosiaalisiin ryhmiin samanaikaisesti.

Poliittisen vetoamisen ulottaminen laajempiin sosiaalisiin ryhmiin oli vain yksi piirre Kirchheimerin *catch-all party* -ideassa. Muita keskeisiä piirteitä olivat mm.:

- Puolueiden tiukan ohjelmallisen ideologisuuden heikkeneminen ja poliittisen propagandan keskittyminen sellaisiin yleisiin asioihin (issues), jotka kiinnostavat koko äänestäjäkuntaa. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi taloudellinen kehitys ja yleisen järjestyksen säilyttäminen.
- Puolueiden jäsenten menettäessä poliittista painoarvoaan seurauksena on ruohonjuuritason jäsenkunnan aktivismin heikkeneminen.
- Kirchheimerin mukaan johtajien valta tulee kasvamaan puoluekoneiston merkityksen heiketessä ja jäsenkunnan aktiivisuuden laimeenmyötä.
- Puolueiden ja äänestäjien välinen perinteinen kiinteä side tulee niin ikään löystymään, eikä puoluekanta välttämättä enää periydy samalla tavalla kuin ennen. Puolueiden ja äänestäjien välinen suhde höllentyy ja muuttuu ”satunnaisemmaksi”, kontingentimmaksi. (Krouwel 2003; Panebianco, 263.)

<p>Joukkopuolueet (Mass bureaucratic parties)</p>	<p>Erityisasiantuntemuksen varaan rakentuvat vaalipuolueet (Electorial-professional parties or Catch-all parties)</p>
<p>a) Joukkopuolueessa keskeisessä asemassa on puoluekoneisto toimitsijoinen, sillä organisaation vahvuus ja vahvuuden edellyttämät poliittis-hallinnolliset tavoitteet ovat menestymisen kannalta olennaisia. Byrokraattinen joukkopuolue on nimenomaan organisatorisesti vahva puolue.</p>	<p>Vaalipuolueessa keskeisessä asemassa ovat eri alojen ammattilaiset kuten esimerkiksi vaaliasiantuntijat, mediaekspertit, imago-konsultit, talousekspertit ja integraatio-asiantuntijat. Erityisasiantuntijoiden asiantuntemus korostuu siitä syystä, että puolueiden tavoitteet ovat nyt moninaisia, eriytyneitä ja erikoistuneita. Asiantuntijoiden asiantuntemus ei ole niinkään puoluepoliittista asiantuntemusta, vaan pikemminkin puoluepolitiikan ulkopuolella hankittua tieto-taitoa.</p>
<p>b) Massapuolue on ennen kaikkea jäsenpuolue, jolle ovat ominaisia vahvat vertikaaliset organisatoriset siteet ja se, että äänestäjiin vedotaan ”kuulumisen” näkökulmasta. Äänestäjien oletetaan kuuluvan ainakin henkisesti johonkin puolueeseen.</p>	<p>Vaalipuolueelle ovat tyypillisiä heikot vertikaaliset siteet ja se, että vaalipuolueet vetoavat mielipiteitä vaihtavaan ”epävakaaseen mielipideäänestäjään”.</p>
<p>c) Puoluejohtajat ovat ennen kaikkea <i>puolueen</i> johtajia ja heidän asemaansa liittyy usein kollegiaalinen johtajuus.</p>	<p>Etualalle nousevat yleisöön vetoavat ”julkiset edustajat” (public representatives) ja mediayhteiskuntaan paremmin sopiva henkilöitynyt johtajuus (personalized leadership).</p>
<p>d) Puoluerahoitus rakentuu jäsenkunnan ja puolueiden lähitoimintojen ja lähiorganisaatioiden varaan.</p>	<p>Rahoitusta hoidetaan pääasiassa intressiryhmien ja julkisen rahoituksen kautta.</p>
<p>e) Puolueideologian asema on keskeisessä asemassa massapuolueiden toiminnassa ja ideologiaan uskovat ovat keskeisessä asemassa organisaatiossa.</p>	<p>Vaalipuolueessa toiminnan painopiste on ajankohtaisissa kaikkia kiinnostavissa asioissa, mielipideäänestäjän mielipidemuutosten ennakoinnissa ja johtajuudessa. Painopisteen muutoksen myötä keskeiseen asemaan organisaatiossa nousevat ekspertit, oman karriäärin rakentajat ja intressiryhmien edustajat.</p>

Kuvio 2: Joukko- ja vaalipuolueiden eroavuuksia

(Lähde: Panebianco 1988, 264)

Puolueiden ja kansan välejä hiertävä keskeinen ongelma on joukko-
puolueiden hallitsemassa Suomessa ollut kansalaisen ja äänestäjän liian
pieni ominaispaino. Asiat on perinteisesti hoidettu vahvojen järjestöjen
ja asioita hoitavien eliittien kesken. Kansalaisilta on odotettu usein vain
passiivisen uskollisuuden ja luottamuksen osoittamista. Kansalaisten
ja puolueiden sekä jäsenten ja keskeisten intressijärjestöjen välinen
suhde on rakennettu organisaatioon kuulumisen periaatteen pohjalta.
Tässä kuulumisessa ideologis-pragmaattinen kiinnittyminen on näy-
tellyt keskeisintä osaa.

Velvoittavan kuulumisen seurauksiin kiinnitti Jaakko Nousiainen
huomiota vuonna 1959 (s. 103) ilmestyneessä kirjassaan *Puolueet
puntarissa* seuraavaan tapaan:

*”Kun suuri osa valitsijakuntaa on kiinnittynyt jäsenenä puolueisiin
ja kun johtajisto on saanut hyvän otteen jäsenkunnasta, menettävät
vaalit paljon aikaisemmasta merkityksestään. Ajan mittaan saattaa
käydä niin, ettei puoluejärjestelmä ole enää kuva yleisestä mielipi-
dejakautumasta vaan että tämä jakautuma muodostuu pikemminkin
puoluejärjestelmän heijastumaksi.”*

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna massapuolueille rakentuvan puolue-
järjestelmän heikkeneminen voi tarkoittaa vaalien merkityksen koros-
tumista: sitä, että kansalaisten mielipiteiden muutokset ja uudet virta-
ukset näkyvät helpommin vaaleissa ja saavat siten kenties enemmän
merkitystä.

Muutos joukkopuolueista kohti vaalipuolueita merkitsee ennen kaik-
kea politiikan pelivaran eli kontingenssin lisääntymistä. Toiminnan va-
pausasteet ja uudet pelivarat lisääntyvät traditioiden murtuessa, yhteis-
kuntaluokkien koheesion heiketessä ja perinteisten yksilön kollektiiviin
liittävien siteiden katketessa. Pelivarojen lisääntyminen tarkoittaa uusia
tilaisuuksia ja uusia mahdollisuuksia. Poliitiikan pelivaran kasvaminen
luo puolueiden johtajille uusia haasteita ja velvoitteita. Johtajien ky-
vyistä riippuu pelivaran hyödyntäminen. Poliitiikan pelivaran lisäänty-
minen huipentuu johtavien poliitikoiden taitoon voittaa vaaleissa. Tässä
taidossa on kyse taidosta käsitellä ja kesyttää kontingentti tapahtuma
omaksi eduksi. Uuden politiikan pelivaran hyödyntämisessä korostuvat
puoluekoneiston kustannuksella joukkoviestimien, erityisesti television
ja internetin merkitys sekä uusina keinoina ehdokkaiden omien tuki-
ryhmien tärkeys.

Puolueet puun ja kuoren välissä: ”valtionhoitaja” vai ”vaalipuolue”?

Poliittiset puolueet ovat perinteisesti organisoineet valtion ja kansalaisyhteiskunnan sekä hallituksen ja äänestäjien välisen suhteen. Puoluevetoisissa poliittisissa järjestelmissä äänestäjät ovat tehneet valintansa puolueiden välillä, edustuksellisuus on kanavoitu puolueiden kautta, puolueet ovat muodostaneet hallitukset ja puolueet ovat myös harjoittaneet poliittisten päättäjien valvontaa. Puolueilla onkin ollut selvä kaksoisrooli: puolueilta on edellytetty sekä edustuksellisuudesta huolehtimista että osallistumista hallitsemiseen.

Valtion asioiden hoitamisen näkökulma ja valtionhoitajapuolueena toimiminen saattavat kuitenkin joutua ristiriitaan puoluepolitiikan tärkeimmän tehtävän kanssa: sen, että puolueiden tärkein tavoite on voittaa vaalit. Tämä ristiriita on luonnehtinut suomalaista poliittista järjestelmää viime vuosikymmenet. Ristiriita ilmenee useilla eri tasoilla ja muodoissa: erona valtion tarpeiden ja puolueen tarpeiden välillä, valtiomiesroolin ja puoluejohtajaroolin välillä sekä poliittisen johtajan sisäisenä rooliristiriitana hänen toimiessaan samanaikaisesti esimerkiksi pääministerinä ja puolueen puheenjohtajana.

Rooliristiriita näkyy myös erilaisena suhtautumisena vaaleihin ja kansaan (äänestäjiin ja valitsijoihin). Puolueen ja puoluejohtajan tavoitteena on voittaa vaalit, mutta valtiollisesta asioiden hoitamisen näkökulmasta vaalit saattavat merkitä pelkästään potentiaalisen häiriön mahdollisuutta: rituaalia, joka on käytävä läpi, mutta josta ei ole juurikaan iloa tai hyötyä valtionhoitajana ratkaistavia ongelmia ajatellen. Tällaiset ristiriidat huomioonottaen on helppo yhtyä Onni Rantalan väitteeseen siitä, että varsinkin 1960-luvun murroksen jälkeen ”puolueiden ongelma on niiden ambivalentissa tehtäväkuvassa: toisaalta ne ovat äänestäjä- ja jäsenpuolueita, toisaalta niistä on tullut puolivirallisia hallintokeskuksia”.

Kansainvälisesti arvostetun puoluetutkijan Peter Mairin (2000) mukaan joukkopuolueille rakentuneen puoluedemokratian perusoletukset ovat heikentyneet edustuksellisissa demokratioissa seuraavasti:

- Puolueilla on yhä suurempia vaikeuksia toimia äänestäjien ja hallituksen välisenä keskeisenä legitiiminä linkkinä.
- Äänestäjäkuntaa ei enää kuvaa sellaiset perinteiset suhteellisen pysyvät intressiristiriidat, joiden varaan puoluelaitos aikoinaan muotoutui. Tällaisia ns. vanhan politiikan ristiriitaulottuvuuksia ovat olleet mm. työn ja pääoman, kaupungin ja maaseudun, tai kieleen

ja alueelliseen edustavuuteen liittyvät ristiriidat. Vaikka näillä ristiriidoilla on edelleen merkitystä, äänestäjät ovat kuitenkin entistä heikommin poliittisesti sitoutuneita niihin.

- Nuo perinteiset intressit ja intressiristiriidat eivät myöskään enää kiteydy puolueiden ohjelmissa.
- Hallitukset eivät muodostu suoraan vaaleissa mitattavan puoluekilpailun ja siinä menestymisen tuloksena, eivätkä hallitukset myöskään ole itsestään selvästi puoluehallituksia.

Mairin johtopäätös näistä muutostrendeistä on, että modernia demokratiaa on jatkossa yhä vaikeampi luonnehtia ”puoluedemokratiaksi”. Muutospaineet kohdistuvat uusina haasteina puolueidentiteeteille ja näkyvät puolueiden väistämättä muuttuvina tehtävinä.

Vaalipuolueiden ”yleispuoluelaistuminen” ja hakeutuminen poliittisen kentän laidoilta kohti keskustaa ja keskivertoa, niin kutsuttua hiljaista enemmistöä, tulee Mairin käsityksen mukaan lähes väistämättä liudentamaan ja hämärtämään tärkeimpien etabloituneiden puolueiden perinteisiä ideologisia identiteettejä. Poliitiikan konfliktinomaisuus heikkenee ja politiikka konsensuaalistuu, eli puolueiden väliseen kilpailuun sisältyy entistä vähemmän todellisen opposition esiintuomista. Tällaisten muutosten seurauksena puolueet kamppailevat samoista äänestäjistä, kamppailu samoista äänestäjistä puolestaan samanlaistaa puolueita organisaation ja kampanjatekniikoiden suhteen ja puoluelehdistö häviää. Mair väittääkin, että äänestäjillä on ilmiselviä vaikeuksia kokea puolueita edustuksellisuuden toteuttamisen vastuullisina eliminä. Tämä puolestaan luo tilaa äänestäjien orientoitumiselle vaaleissa yksilöllisesti pelkästään omien mieltymysten ja /tai joidenkin yksittäisten ajankohtaisten teemojen pohjalta. Tällaiset trendit merkitsevät toteutuessaan yhä epävakaampaa, vaikeammin hallittavaa ja yllätyksellisempää toimintaympäristöä puolueille.

Politiikan konsensuaalistuminen ei rajoitu vain puolueiden identiteettiin, vaan näkyy myös muutoshasteina puolueiden hallitsemistehtävissä. Euroopan unionin esimerkki politiikan konsensuaalistumisesta on tärkeä. Kuten Peter Mair (2000, 4) asian ilmaisee: ”Hallitseminen etenee pikemminkin sopeutuvana säätelynä kuin puoluevetoisena päätöksentekona.” Siinä määrin kuin väite hallitsemisen poliittisuuden heikkenemisestä ja hallitsemisen muuttumisesta säätelyksi ja hallinnan ongelmaksi pitävät paikkansa, tämä tulee näkymään puolueiden tehtävissä tapahtuvina muutoksina. Mairin mukaan puolueiden edustuksellinen rooli tulee heikkenemään samalla kun hallitsemisen proseduraaliset ja institutionaaliset tehtävät säilyvät tai voivat jopa korostua.

Puolueiden konsensuaalistuminen on yksi tekijä poliittisuuden ”hillitsemisessä”. Peter Mair (2000) väittää poliittisuuden häviämisen kansanvaltaisesta politiikasta heikentävän kansan osallistumista korostavaa tulkintaa demokratiasta. Globalisaatiosta, kansainvälistymisestä ja jopa paikallisemmasta eurooppalaistumisesta johtuen hallitusten kyky harjoittaa muista riippumatta asioiden poliittista kontrollia ovat heikentyneet. Edelliseen liittyen myös kansanvaltaisen demokratian kyky valtuuttaa hallitus toimiin ovat siten ”vakavasti rajoittuneet” (Mair 2000, 2). Poliittikkaa ei enää koeta keinona ratkaista suuria kamppailuja vaihtoehtoisten poliittisten visioiden välillä, eikä sellaisia vaihtoehtoja juuri löydykään politiikasta. Itse asiassa poliitikot eivät ole viime aikoina olleet enää harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta arvo- ja mielipidejohtajia tai yhteiskunnallisen keskustelun herättäjiä. Ajankohtaiset kansainväliset ja kotimaiset taloudelliset ja yhteiskunnalliset suhdanteet näyttävät jättävän vähän tilaa politiikalle eläville kutsumuksellisille, vakaumuksellisille ja periaatteellisille ideologisille puolueille. Puolueet ja poliitikot näyttävät pikemminkin elävän politiikasta ja tämän mukaisesti huolehtivan asioista vailla syvällisiä poliittisia vakaumuksia.

Puolueiden ristiriitainen asema ja rooli

Presidentti Mauno Koivisto (1994, 365) toteaa muistelmissaan, että ”hallituksen pitäisi voida hallita”. Toteamuksellaan hän viittaa siihen, että hallituksen pitäisi voida toteuttaa haluamaansa politiikkaa, mutta hän käyttää oireellisesti tässä yhteydessä sanaa hallita. Oireellista tässä on se, että suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa hallitusten tehtäväksi ja rooliksi mielletään edelleen enemmänkin hallitseminen – täsmällisemmin ilmaistuna asioiden pitäminen hallinnassa – kuin eksplisiittinen poliittinen johtaminen tai se, kenellä ja millaisilla voimilla hallitseva valta politiikassa kulloinkin on. Hallitusta ei tarkastella niinkään poliittisessa kontekstissa vaan pikemmin valtion kontekstissa: hallituksen ensisijainen tehtävä on valtion hoitaminen, sillä valtio on edelleen politiikan tärkein semanttinen liittolainen. Hallitsemisen tulkitseminen asioiden pitämiseksi hallinnaksi vahvistuu sitä mukaa kun – varsinkin 1900-luvun loppupuolelle tultaessa – poliittisten toimijoiden, olivat nämä sitten puolueita, poliittisia johtajia tai yksittäisiä poliitikoita, merkitys heikkenee samalla kun prosessit ”vain” tapahtuvat ja etenevät. Karl Rohe ja Andreas Dörner (1990, 62–3) tekevät eron kahden poliittisen kulttuurin välillä, joista toista he kutsuvat *handlungsleitende*- ja toista *organisationslegitimierende* poliittiseksi kulttuuriksi. Proses-

sien hallinnan ulkopuolistuminen, prosessien kansainvälistyminen ja globaalistuminen, näyttää osaltaan murtavan suomalaisen poliittisen järjestelmän kykyä hankkia aktiivista legitimitettä sen enempää toiminnan johtamisen kuin organisaatioiden uskottavuudenkaan kautta. Organisaatioiden merkitys legitimitetin takaamisen kannalta on säilynyt Suomessa pitkään, mutta viime aikoina myös niiden toiminnan uskottavuus on asetettu kyseenalaiseksi. Tällainen legitimitettyihjiö voi olla yksi tekijä kansalaisten ja äänestäjien virallista politiikkaa koskevan kiinnostuksen heikkenemisessä.

Jürgen Habermasin kuvailema uusi näköalattomuus on väistämättä haaste toimivalle edustukselliselle demokratialle, jonka lähtökohtana on aatteiden ja ideoiden keskeisyys politiikassa ja niiden välinen kilpailu julkisuudessa. Elävä politiikka ja demokratia vaativat niitä elähdyttäviä aatteita, joissa visioidaan kansakunnan keskeisiä kohtalonkysymyksiä: otetaan kantaa keskeisiin ongelmiin ja tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Demokratia toteutuu silloin kun hallitus, hallitsevat puolueet ja poliittiset johtajat kykenevät vakuuttamaan kansalaiset siitä, että nimenomaan kansalaiset valvovat hallituksen toimia. Edustuksellisuus vastavuoroisuutena, toisen asemaan asettumisena, ei toimi, jos tällaisia perustavia ideoita ei näy politiikassa eivätkä poliitikot niitä esitä. Läntisten edustuksellisten demokratioiden teknokraattinen, sisäisen kuitumisen vaara on siinä, että poliittinen luokka keskittyy hoitamaan pääsääntöisesti vain valtiota. Kansalaisilta ja äänestäjiltä puuttuvat puolueiden ja poliittisten johtajien heille esittämät ja edustamat visiot, joiden suhteen kansalaiset voisivat kehittää yhteiskunnallista ja poliittista arvostelukykyään. Teknokraattinen politiikka ei mobilisoi kansalaisia.

Lähteet

- Aarnio, Eeva (2003) ”Puolue”. Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.), *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Bengtsson, Åsa ja Grönlund, Kimmo (2005) ”Ehdokasvalinta”, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 229–251.
- Bengtsson, Åsa & Grönlund, Kimmo & Paloheimo, Heikki & Wass, Hanna (2005) ”Muu poliittinen osallistuminen”, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 147–168.
- EVA 1993. Elinkeinoelämän valtuuskunta: *Kansa tienhaarassa*. Raportti suomalaisten asenteista 1993. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).

- EVA 2001. Elinkeinoelämän valtuuskunta: *Erilaisuuksien Suomi*. Raportti suomalaisten asenteista 2001. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA).
- Grönlund, Kimmo & Paloheimo, Heikki & Sundberg, Jan & Sänkiaho, Risto & Wass, Hanna (2005) Kiinnittyminen politiikkaan, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 88–118.
- Habermas, Jürgen (1987) *Järki ja kommunikaatio*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kirchheimer, Otto (1966) ”The Transformation of the Western European Party Systems”, teoksessa J. Lapalombara & M. Weiner (eds.), *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, s. 177–200.
- Koivisto, Mauno (1994) *Kaksi kautta*. I. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Juva: Kirjayhtymä Oy.
- Krouwel, André (2003) ”Otto Kirchheimer and the Catch-All-Party”, *West European Politics*, Vol.26, No.2 (April 2003), s. 23–40.
- Lagerspetz, Eerik (1999) ”Demokratian hautajaiset?”, *Tiedepolitiikka* 1/99, s. 33–44.
- Mair, Peter (2000) ”Populist Democracy VS. Party Democracy”, Paper for presentation to the ECPR Workshop on Competing Conceptions of Democracy, University of Copenhagen, 14–19 April 2000.
- Martikainen, Tuomo ja Wass, Hanna (2001) *Vaienneet äänet*. Äänestäminen vuosien 1987 ja 1999 eduskuntavaaleissa. Tilastokeskus. Vaalit 2001:2. Helsinki 2001.
- Mattila, Mikko ja Sänkiaho, Risto (2005) ”Luottamus poliittiseen järjestelmään”, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 73–87.
- Nousiainen, Jaakko (1959) *Puolueet puntarissa*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Nousiainen, Jaakko (1991) *Suomen poliittinen järjestelmä*. Juva: WSOY.
- Paloheimo, Heikki (2005) ”Puoluevalinnan tilannetekijät”, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 202–228.
- Paloheimo, Heikki ja Sundberg, Jan (2005) ”Puoluevalinnan perusteet”, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 169–201.
- Paloheimo, Heikki & Reunanen, Esa & Suhonen, Pertti (2005) ”Edustuksellisuuden toteutuminen”, teoksessa Heikki Paloheimo (toim.), *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Helsinki: WSOY, s. 252–289.
- Palonen, Kari (1997) ”Vaalit, demokratisointi ja temporalisointi. James Bryce ja Max Weber politiikan kontingenssista”, *Tiede & Edistys* 1 / 1997, s. 32–47.
- Panebianco, Angelo (1988) *Political parties: organization and power*. Worcester: Cambridge University Press.
- Pekonen, Kyösti (1997) ”Puoluevastainen mieliala Suomessa”, *Politiikka* 39:1, s. 14–29.
- Pekonen, Kyösti (1997) ”Kansa ja puolueet nyt: puolueiden toimintaympäristön muutos”, teoksessa Sami Borg (toim.), *Puolueet 1990-luvulla. Näkökulmia*

- suomalaiseen puoluetointaan*. Turun yliopisto, Valtio-opillisia tutkimuksia n:o 53, 1997, s. 7–34.
- Pesonen, Pertti (1965) *Valtuutus kansalta*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Pesonen, Pertti (1991) ”Puolueen ja edustajaehdokkaan painottuminen äänestyspäätöksissä”, *Politiikka* XXXIII / 2: 98–105.
- Pesonen, Pertti (1995) ”The Voters’ Choice of Candidate”, teoksessa Sami Borg ja Risto Sänkiäho (toim.), *The Finnish Voter*. The Finnish Political Science Association, Tampere 1995, s. 114–128.
- Rantala, Onni (1981) *Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980*. Turun yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen ja sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia N:o 40. Turun yliopisto.
- Rohe, Karl & Dörner, Andreas (1990) ”Political Culture and the Concepts of Politics: Linguistic Investigations into the British and German Understanding of Politics”, teoksessa Sakari Hänninen & Kari Palonen (Eds.), *Texts, Contexts, Concepts. Studies on Politics and Power in Language*. The Finnish Political Science Association.
- Sundberg, Jan (1996) *Partier och partisystem i Finland*. Saarijärvi: Schildts.

Marja Keränen

Poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen¹

Aluksi

Lisääntyvä huoli äänestysprosenttien laskusta ja poliittisen osallistumisen vähenemisestä on johtanut hallituksia käynnistämään toimia kansalaisten aktivoimiseksi. Suomessa hallitus käynnisti tässä tarkoituksessa vuonna 2003 Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman (<http://www.om.fi/333htm>). Ohjelman koordinoituvastuu on ollut oikeusministeriöllä, mutta ohjelmassa on pyritty eri hallinnonalojen toimien yhdensuuntaistamiseen.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma oli yksi neljästä Jätteenmäen ja sittemmin Vanhasen ensimmäisen hallituksen poikkihallinnollisista politiikkaohjelmista. Muita ohjelmia olivat työllisyyden, yrittäjyyden ja informaatioyhteiskunnan kehittämisen politiikkaohjelmat. Poikkihallinnollisen ohjelmatyypin konseptia on arvioitu mediassa (HS 31.9.2006; HS 22.10.2006). Mediaraportoinnin mukaan poikkihallinnollista ohjausta on pidetty ongelmallisena ja ohjelmia vielä tehottomina. Joitakin tuloksiakin on raportoitu (HS 7.1.2007). Ohjelman saama julkisuus onkin kohdistunut paljolti tällaisen ohjelmatyypin arviointiin eikä välttämättä kansalaisvaikuttamiseen sinänsä. Kun Vanhasen ensimmäisen hallituksen kausi läheni loppuaan, tehtiin uusia ehdotuksia ohjelmien teemoiksi. Ehdotettiin myös, että ohjelmat voisivat tehostua jos niille olisi budjetoitu omaa rahaa.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma ei ollut esillä keskusteluissa tulevien ohjelmien teemoista, eivätkä jatkotoimet minua tässä varsinaisesti niinkään kiinnosta. Miten ohjelman onnistumista sitten arvioidaankaan, pidän ohjelmaa mielenkiintoisena avauksena ja esi-

merkkinä ajankohtaisesta osallistumis- ja demokratiakeskustelusta. Ohjelma järjesti aktiivisesti seminaareja ja projekteja. Se integroi toimiinsa suomalaisittain poikkeuksellisen laajasti myös tutkijoita. Ohjelman tuottamat tekstit ovat kannaltani mielenkiintoista aineistoa demokratiasta, demokratian tilasta ja siitä miten demokratian toimintaa Suomessa tulisi edistää.

Tämän artikkelin tarkoituksena ei ole arvioida politiikkaohjelmaa kokonaisuudessaan. Sen sijaan tarkoituksena on lukea retorisesti yksi ohjelmateksteistä, Hallituksen strategia-asiakirjan 2006 osio Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma². Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman osuus tekstistä on noin 9 sivua pitkä. Se on siis hyvin pieni teksti ohjelman koko massiivisessa paperintuotannossa. Virallisen statuksensa vuoksi tekstiä voi pitää edustavana ohjelman tavoitteiden kuvauksena. Edustavuutta ei tässä kuitenkaan tavoitella; teksti edustaa tässä vain itseään.

Tekstillä kysytään, *miten siinä puhutaan osallistumisesta? Miten osallistuminen ja kansalaisuus siinä käsitetään ja millainen tila kansalaisosallistumiselle tekstissä tuotetaan?* Artikkelini ensimmäisenä tarkoituksena on tarkastella ohjelmatekstiä retorisin metodein kysyen, mitä siinä esitetään, miten tekstin argumentti perustellaan, miten siinä arvioidaan vähenevää osallistumista ja mitä ehdotetaan ongelman ratkaisuksi. Katsotaan, miten ohjelmapaperi etenee alusta loppuun ja kuka tekstissä oikeastaan puhuu – ja kenelle.

Toisaalta mietitään, millaisia kontekstuaalisia muutoksia osallistumisen suhteen on tapahtunut? Mitkä asiat ovat voineet vaikuttaa osallistumiseen? Ovatko nämä asiat näkyvissä ohjelmatekstissä ja miten niitä siinä analysoidaan? Tarkastelen siis sitä, miten ohjelma vastaa kontekstin muutoksiin. Analysoin muutoksia jotka ovat vaikuttaneet poliittisen osallistumisen tehokkuuteen ja poliittisen aktiivisuuden mielekkyyteen. Teksti kontekstoidaan keskusteluihin poliittisen osallistumisen ja aktiivisuuden vaikuttavuuden ja merkityksellisyyden muutoksista kysyen, onko teksti osuva vastaus kontekstin muutoksiin.

Lopuksi keskustelen ohjelmatekstistä yleisemmin ja kysyn, millaiset ovat ohjelman onnistumisen näkymät Suomen demokratisoinnin ja kansalaisten aktivoinnin suhteen. Millaisia vaikutuksia ohjelmalla voi olla laajemmin arvioiden? Miten sen myötä valtasuhteet muuttuvat? Mitä politisoidaan ja mitä epäpolitisoidaan? Mitä tehdään julkiseksi ja mitä yksityiseksi? Miten tuotetaan rajaa politiikan ja hallinnon välille? Teesinä on se, että osallistumisen väheneminen on järkevä reaktio poliittisen järjestelmän sisällä ja ulkopuolella tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden huomiotta jättäminen merkitsee tavallaan kansalaisen syöllistämistä.

Viimeaikaiset muutokset ovat johtaneet hallinnan paikallistumiseen, julkisen sfäärin yksityistymiseen, kansalaisuuden käsittämiseen kulluttajuutena ja poliittisen osallistumisen epäpolitisoitumiseen. Niinpä uudelleenpolitisoisimpyrkimysten tulisi pohjautua näiden muutosten analyysiin ja uusien kysymysten asettamiseen.

Analyysini perustuu traditioon jossa *retoriikka nähdään poliittisena toimintana*: politiikkaa tehdään esittämällä puheakteja, tekstejä tai kuvia (Perelman 1996; Summa 1989; Palonen & Summa 1998). Uuden retoriikan traditio (Perelman, Toulmin, Burke) analysoi mitä tahansa puheakteja argumentoivana toimintana, kysyen, millaisia retorisia keinoja ja argumentoinnin tekniikoita tekstissä käytetään. Kun retoriikka on suostuttelua, analyysissa kysytään juuri sitä, miten teksti suostuttelee yleisön uskomaan argumenttiinsa. Uskottavuuden ehtojen ajatellaan pohjautuvan esisopimukseen tekstin lähettäjän ja sen vastaanottajan välillä, sopimukseen siitä mitä pidetään arvotettavana, hyvänä tai huonona, totena tai epätotena. Analyysissa voidaan etsiä myös sellaisia arvottamisen perusteita jotka voivat olla määrällisiä tai laadullisia. Joskus määrä toimii arvottamisen perusteena, joskus on parempi olla ainutlaatuinen ja poiketa massoista.

Argumentaation analyysissa voidaan etsiä tekstissä tuotettuja oppositiopareja, vastakkaisuuksia toden ja epätoden välillä, tai sen välillä, miten asiat näyttäisivät olevan ja miten ne todella ovat. Voidaan tarkastella sitä, mitä asioita tekstissä yhdistetään toisiinsa ja mitä siinä erotetaan toisistaan. Retoriikan traditioon sisältyy mittavia listauksia troopeista, kielikuvista, joita voi löytää huolellisen analyysin avulla. Näistä yleisimmät ovat metafora, metonymia synekdoke ja ironia.

Retoriikka-analyysin päätavoitteena on kuitenkin analysoida sitä, *kuka suostuttelee ketä ja millä argumentilla*. Vaikka argumentin loogisen rakenteen, *logoksen*, analysointia voi pitää oleellisena osana analyysia, analyysin voima on ehkä kuitenkin mahdollisuudessa analysoida tekstin *ethos* - komponenttia (sitä miten tekstin kirjoittaja esittää itsensä yleisölle) ja *pathos* - komponenttia (sitä miten tekstissä vedotaan sen yleisöön).

Kuten mikä tahansa tekstianalyttinen tai diskurssianalyttinen metodi, myös retoriikka-analyysi tavoittelee yhtä päämäärää: tekstin etäännyttämistä ja mahdollisuutta nähdä teksti vieraana ja epäluonnollisena, irtautuneena luonnollisista merkityksistään. Niinpä lähdän nyt - hallituksen epäilemättä hyvistä intentioista huolimatta - tarkastelemaan tekstiä tästä vieraasta näkökulmasta ja katsomaan mitä voimme sieltä löytää. Seuraavassa kappaleessa yksinkertaisesti seuraan tekstiä sen

alusta loppuun siteeraten ja kommentoiden. Paikoin vahvennan tekstiä kun haluan lukijan kiinnittävän erityistä huomiota sananvalintaan.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma

Teksti jakautuu seuraaviin osiin: 1) johdanto, taustakuvaus joka perustelee miksi ohjelmaa tarvitaan, 2) toteutus suunnitelma jossa kartoitetaan eri ongelma-alueet ja vahvistetaan ehdotukset ja toimintalinjat joilla näihin ongelmiin tartutaan, 3) rahoituskehys jossa todetaan kunkin asianosaisen ministeriön budjetti, ja 4) loppukappale jossa käsitellään ohjelman organisointia ja monitorointia, tuloksellisuuden seuranta. Täällä määritellään mittarit, joilla ohjelman tuloksellisuutta mitataan ja tavoitteiden saavuttamista seurataan.

Mikä on vialla? Miten ongelma määritellään?

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma edistää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja edustuksellisen demokratian toimivuutta. Tavoitteena on vetovoimainen edustuksellinen demokratia jota täydentää kansalaisten osallistuminen, kuulluksi tuleminen ja vaikuttaminen.

Ohjelman taustoituskappale ilmaisee tavoitteet joihin ohjelmalla pyritään. Se vahvistaa ohjelman *tarkoituksen* (aktiivinen kansalaisuus) ja *tavoitteen* (vetovoimainen edustuksellinen demokratia). Se määrittelee myös toimijan: tässä toimijaksi ilmoitetaan ohjelma. Jatkossa paperi seuraa minkä tahansa reformipyrkimyksen konventionaalista rakennetta: voidaksesi perustella toiminnan sinun on osoitettava jokin tarve tai puute joka vaatii toimenpiteitä. Katsotaanpa siis, miten tämä puute ohjelmassa esitetään ja eritellään.

Vuoden 2006 kesäkuussa on kulunut sata vuotta valtiopäiväjärjestyksen ja vaalilain antamisesta. Siinä yhteydessä naiset saivat täydet valtiolliset oikeudet kansainvälisesti verraten varhain. Paikallistason demokratia perustuu kunnalliseen itsehallintoon, joka on kansanvaltaisimpia maailmassa. Suurempia viimeaikaisia muutoksia ovat olleet tasavallan presidentin valinta suoralla kansanvaalilla

ja Suomen liittyminen Euroopan Unioniin. Suomen kansalaisista tuli EU:n kansalaisia.

Puutteen olemassaolo vakiinnutetaan vetoamalla Suomen loistokkaaseen menneisyyteen. Suomi on ollut edelläkävijä antaessaan naisille poliittiset oikeudet ja toteuttaessaan kunnallisen itsehallinnon. Näinpä Suomi on ollut parhaita maita demokratiassa. Myöhempiäkin muutoksia mainitaan, mutta niitä ei selkeästi arvoteta. Presidentin valinta suoralla kansanvaalilla ja EU:iin liittyminen voidaan nähdä tämän kunniakkaan historiallisen trendin jatkumona. Viittaaminen kansalliseen historiaan ankkuroi ohjelman menneeseen, mutta myös nykyisyyteen: se määrittelee *meidät*, meidät suomalaiset valituksi kansaksi. Ja koska ennen olemme olleet parhaiden joukossa, tämä menneisyys *velvoittaa* meidän toimiamme myös tulevaisuudessa.

Kun toimijana alussa on *ohjelma* tai *Suomi*, seuraavassa tapahtuu siirtymä toimijan määrittelyyn suhteen.

Perustuslain (14§) mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämän mukaisesti kansalaisoppimiselle, kansalaistoiminnalle ja kansalaisvaikuttamiselle tulee luoda hyvät edellytykset. Samalla vahvistetaan sosiaalisen pääoman keskeisiä ulottuvuuksia.

Toimijana onkin nyt julkinen valta (public authorities). Tällä kertaa toimija on siis määritelty tarkemmin. *Viranomaisten* kuuluu toimia ja valtuutus tähän toimintaan johdetaan perustuslaista, joka auktorisoi viranomaisten toimet. Mutta toimia eivät vaadi vain kansallinen historia ja lainsäädäntö. *Sosiaalinen pääoma*, sen keskeiset ulottuvuudet, toimivat uusina auktorisoina ja marssittavat samalla esille tieteen äänen. Uusi tieteen sanasto toimii bakhtinilaisena ”vieraana sanana” (Volosinov 1990, 84–103). Koska ’sosiaalisesta pääomasta’ ei ole laajalti keskusteltu esimerkiksi suomalaisessa julkisuudessa, uusi sanasto rajaa tekstin yleisön tietäviin sisäpiiriläisiin ja tietämättömiin ulkopuolisiin. Tekstissä viitataan tieteen kieleen. Myös nämä korkeammat voimat antavat lähetystehtävän viranomaisille. Mutta miksi? Sankaria (viranomaisia) kohtaavaa ongelmaa kuvataan seuraavassa kappaleessa.

Useat kansalaisoppimisen, -toiminnan ja -vaikuttamisen mittarit ovat 2000-luvun alussa heikompia kuin muissa Pohjoismaissa. Tärkeimmät passiivisuuden selittäjät ovat niukka koulutus ja pienet tulot.

Koulutuksen pituus näyttää olevan yhteydessä sosiaalisen pääoman mittareihin kuten vapaaehtoistoimintaan, järjestöosallistumiseen ja luottamustehtävien hoitoon. Suomi on jakautumassa uusia osallistumistapoja etsiviin aktiivisiin ja vaikuttamisen ulkopuolella jättäytyviin passiivisiin kansalaisiin. Samalla perinteinen alamaismielisyys muuttuu heikoksi kansalaisittoutumiseksi.

Kun tekstissä tullaan nykytilanteeseen, argumenttia kehitetään edelleen tieteen sanastolla, osallistumismittausten sanastolla, joka tuottaa kuvausta faktana, eli tosiasiana jota ei voi kiistää. Pääasialliseksi arviointikriteeriksi asetetaan vertailu muihin Pohjoismaihin. Toisena kriteerinä esiintyy sosiaalinen syrjäytyminen. Teksti tuottaa vaikutelman että sosiaalisen syrjäytymisen ja kansallisten vertailujen välillä on yhteys, vaikka näin ei varsinaisesti sanotakaan. Jos korrelaatio olisi olemassa, Suomen alhaisia osallistumislukuja toki selittäisi muita pohjoismaita alhaisempi tulotaso ja koulutustaso, jolloin vastaavasti osallistumattomuuden ongelma voitaisiin ratkaista tulotasoa ja koulutustasoa nostamalla. Tätä johtopäätöstä ohjelmassa ei kuitenkaan vedetä. Eikä tällaisen yhteyden olemassaolo olekaan mitenkään selvää. Sen perustelu lepäisi monimutkaisten selitysmallien varassa jotka ovat valideja tai sitten eivät. Suomessahan tulotaso on alhaisempi kuin muissa Pohjoismaissa, mutta koulutustaso ei.

Niin tai näin, tekstissä ei sanota vaan pelkästään vihjataan siihen että yllämainittujen eri asioiden välillä olisi yhteys. Suostuttelun kannalta vihjauskin silti riittää. Teksti ottaa silti riskin ja vetää johtopäätöksen siitä, että kansakunnan keskuudessa olisi halkeama, joka on selkeä jakolinja hyvin toimeen tulevien ja köyhien välillä. Tämäkin argumentti voi olla totta tai ei, mutta tasaisen tulonjaon maassa sillä viitataan arvoon josta on laajaa konsensusta. *Jaetun kansakunnan* figuuri toimii vahvana retorisenä keinona asettaen vastakkain hyvin toimeen tulevat ja vähän osallistuvat, vaikuttamisen ulkopuolelle jättäytyvät. (Muita esimerkkejä jaetun kansakunnan figuurista Kantola 1998, 49–63; Keränen 2000, 15–41.)

Aktiivinen osallistuminen järjestöjen toimintaan on Suomessa vähäisempi kuin muissa Pohjoismaissa. Osallistumisen määrä on pysynyt pitkään samana, mutta aktiivisuus vähenee monissa perinteisissä järjestöissä ja suuntautuu liikuntaan, muihin vapaa-ajan harrastuksiin ja elämäntapayhdistyksiin. Puoluetoimintaan aktiivisesti osallistuminen on laskenut 20 vuodessa kahdeksasta kahteen prosenttiin. Valmius poliittiseen ryhmätoimintaan on oleellisesti heikompaa pohjoismai-

sittain vertailtuna. Muita vaikutuskeinoja suomalaiset käyttävät koh- tuullisen hyvin. Suomalaiset kuuluvat vakiintuneiden demokratioiden vähiten äänestävään kolmannekseen. Myönteistä on suomalaisten luottamus toisiinsa ja runsas sosiaalinen kanssakäyminen.

Puute tai ongelma, jonka ratkaisemiseksi ohjelmaa tarvitaan, on se, että kansalaisten osallistumisen mittarit ovat Suomen osalta alhaisemmalla tasolla kuin muissa Pohjoismaissa. Teksti nojaa vankasti mittaamisen retoriikkaan ja maavertailuihin, jotka tuotetaan faktoina, kiistattomina tosiasioina. Huolestuttavimpia osallistumisen muotoja ovat perinteiset: puolueaktiivisuus ja osallistuminen perinteiseen järjestötoimintaan. Epäselväksi jää, mitä ”muut muodot” tai ”luottamus” oikeastaan tarkoittavat, – näillähän suomalaiset olisivat pärjänneet hyvin tai ainakin paremmin. Eikä oikeastaan selviä sekään, miksi tämä kaikki on ongelmallista. Ehkä suomalaiset voivatkin elää täyttä, onnellista elämää osallistumalla enemmän urheilujärjestöihin kuin puolue toimintaan.

Mitä sitten pitää tehdä?

Toimenpiteitä ja niiden toteutusta koskeva kappale alkaa kuvauksella ohjelmaa koskevista haasteista ja toteamuksella ohjelman pääasiallisista tavoitteista.

Edustuksellisen demokratian haasteina ovat riittävä vaaliosallistuminen, puolueiden kyky selviytyä tehtävistään, uudet kansalaisvaikuttamisen ja kuulluksi tuleminen muodot, tarve sovittaa yhteen päätöksenteon eri tasot paikallisesta globaaliin sekä kansainvälisten jännitteiden tuomat, kansalaisten valvontaa lisäävät uhat. Oma haasteensa on kunnallisen itsehallinnon toteutuminen suhteessa palvelurakenteen kehittymiseen ja Euroopan integraation syvenemiseen. Samalla perinteinen tapa käsittää kansalaisuus laajenee. Kansallisvaltion kansalaisuus pysyy tärkeänä, mutta saa rinnalleen korostuvan lähi-, paikallis- ja alueyhteisöjen ja toisaalta Euroopan unionin ja maailmankansalaisuuden.

Haasteiden lista on melko lyhyt mutta hyvin vaikuttava. Haasteita löytyy kaikilta tasoilta paikallisesta globaaliin, ja ne käydään läpi vauhdikkaasti. Ensimmäisenä mainitaan *riittävä vaaliosallistuminen*. Vaikka palaan- kin tämän listan haasteisiin myöhemmin, uskaltaisin tässä vaiheessa

ehdottaa, ettei haasteiden listaus välttämättä muodosta lähtökohtaa sille miten haasteisiin vastaamisen keinot muotoutuvat.

Silti voi sanoa, että jos haasteet ovat valtavia, niin ovat ohjelman tavoitteetkin.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma pyrkii luomaan edellytykset sille, että Suomi on kansalaisvaikuttamisen osalta Euroopan parhaiden maiden joukossa.

Keskeiset tavoitteet tai pääasialliset keinot, joilla haasteisiin vastataan, ovat seuraavat:

(1) Koulu ja oppilaitokset tukevat kasvua aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen elinikäisen oppimisen periaatteiden mukaisesti. Suomen kansalaisuuden ohella kasvatuksessa tulee ottaa huomioon EU:n kansalaisuus ja maailmankansalaisuus.

(2) Kansalaisyhteiskunnan juridiset ja hallinnolliset toimintaedellytykset ovat kansalaistoiminnan kannalta suotuisia ja ajanmukaisia. Kolmannella sektorilla on riittävät tutkimus-, koulutus- ja kehittämispalvelut.

(3) Perinteisiä ja uusia kansalaisvaikuttamisen kanavia kehitetään niin, että ne tukevat kansalaisten täyttä osallistumista ja yhteisöjen ja yhteiskunnan toimintaan. Hallinnolla on tarpeelliset työkalut ja asenteellinen valmius vuorovaikutukseen kansalaisten kanssa.

(4) Edustuksellisen demokratian rakenteet ja käytännöt toimivat hyvin kaikilla päätöksenteon tasoilla ja niissä otetaan huomioon tapahtuvat muutokset tietoyhteiskunnasta globaalistumiseen.

Teksti toteaa, että suomalainen lainsäädäntö jo on kansalaisten osallistumisen kannalta pääpiirteissään *hyvä tai erinomainen*, käyttäen minkä tahansa survey-kyselyn standardi-sanamuotoa. Julkisen vallan, viranomaisten, käytössä olevista keinoista parhaiksi todetaan koulutus ja aikuiskasvatus, hyvät kansalaistoiminnan edellytykset, uudet kansalaisten ja hallinnon vuorovaikutuksen tavat, kansalaisyhteiskunnan toimijoiden taloudellinen tuki sekä demokratiaa koskevan tiedon tuottaminen ja viestintä. Kun ohjelmateksti on käännetty myös englanniksi, on versio mennyt näin:

*The best methods that **the authorities have at their disposal** are schooling and adult education, good conditions for civic activities to take place, new modes of interaction between citizens and admi-*

nistration, financial support for actors in the field of civic activities as well as the production and dissemination of information concerning democracy.

Englanninkielisestä versiosta voi ehkä paremmin päätellä, kenen toiminnan keinoista puhutaan, kenen näkökulmasta asiaa katsotaan, ja kenelle tietoa demokratiasta saatettaisiin levittää ja viestittää.

Kun kansalaisyhteiskunnasta puhutaan kansalaiskeskustelun paikkana ja demokratiassa tarvittavien valmiuksien kehittäjänä, englanniksi kansalaisyhteiskunta on ”*a nursery for the skills needed in a democracy*”. Kun ”*tietoinen aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen kohdistuva kasvatust*” / ”*fostering of active and democratic citizenship*” pitäisi ulottaa myös maahanmuuttajiin, voimme miettiä miksi sanasto näyttää liittyvän lastenhoitoon ja -kasvatukseen. ”Kansalaisoppiminen” on ohjelman tuottamaa uutta sanastoa ja elinikäinen oppiminen on yksi ohjelman tunnusanoista. ”*Kansalaisoppimisen, -toiminnan ja -vaikuttamisen tilasta ja sitä koskevista indikaattoreista ei ole vielä riittävästi tietoa ja demokratiiaan kohdistuva tutkimus on ollut kokonaisuutena riittämätöntä.*”

Kaikille toiminta-alueille hahmotellaan seuraavaksi pääasialliset keinot joilla tavoitteisiin pyritään. Suuri osa aktiviteeteista kohdentuu koulutukseen sen eri muodoissa.

Kansalaisoppiminen

Kansalaisoppimisen otsikon alla käsitellään kaikenlaiseen koulutukseen liittyviä toimia. Tavoitteena kouluissa on oppilaskuntatoiminnan, kerhotoiminnan ja erilaisten osallistumisprojektien kehittäminen sekä koulujen yhteistyö erilaisten organisaatioiden kanssa. Puhutaan yhteisöllisistä, kommunitarisista menetelmistä ja virtuaalisesta kommunitarismista. Koulujen toimintakulttuuria tulisi muuttaa tukemaan aktiivista osallistumista. ”*Oleellinen haaste on viedä linjaukset käytäntöön ja suunnata riittävä panostus vähän osallistuviin.*” Erityisesti mainitaan Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu – hanke, jossa on mukana noin 80 kuntaa ja kaikkien opettajankoulutusyksiköiden harjoittelukoulu.

Toinen erityisesti mainittu projekti on Kansalaisvaikuttaminen opettajankoulutuksessa – hanke, jota jatketaan yhteistyössä kuntien ja opettajaksi opiskelevien kanssa. ”*Luodaan valtakunnallinen kouluttajakoulutusverkosto tukemaan koulujen ja oppilaitosten toimintakulttuurin vuorovaikutuksellista rakennetta ja opetussuunnitelmaprosessin käy-*

tännön toteutusta”. Opetushenkilöstön täydennyskoulutusta tuetaan ja kustantajiin otetaan yhteyttä oppimateriaalin tuottamiseksi eri koulutus-tasoisille. Nuorten syrjäytymistä ehkäistään Nuorten osallisuushankkeen kehittämien pysyvien käytäntöjen kautta. Tähän hankkeeseen kuuluu 38 osahanketta 70 kunnassa. Näiden osina käynnistetään nuorisovaltuustoja, nuorisoparlamentteja ja Nuorten ääni – kokouksia.

Vapaan sivistystyön piirissä lisätään kansalaisopintoja, koulutetaan alan henkilöstöä ja käynnistetään opintokerhojen kehittämishanke. *”Lisätään vapaan sivistystyön kansalaisopintoja osin yhteistyössä yhteisöjen, yhdistysten, järjestöjen ja poliittisten kansalaisliikkeiden kanssa ja kehitetään näiden pedagogiikkaa.”* Tässäkin otetaan erityisesti huomioon maahanmuuttajat, joille kohdistetaan kieli- kulttuuri- ja kansalaisopintoja. Myös kansallinen mediakasvatushanke käynnistetään ja alan tutkimusta tehostetaan.

Miten kaikki tämä tapahtuu? Vapaan sivistystyön piirissä on tavattu tehdä sitä mitä ihmiset toivovat, mistä he tekevät aloitteita tai millaiseen harrastustoimintaan löytyy kiinnostusta. Ensi näkemältä on vaikea kuvitella ihmisten valtiovallan ohjeistuksen mukaisesti ryntäävän erityisille ”osallistumiskursseille”, jollei tähän tunnu olevan kiinnostusta.

Kansalaistoiminnan tukeminen

Tavoitteena on osallistuva, keskusteleva, monimuotoinen, ihmisten tarpeet ja toiveet herkästi tunnistava kansalaisyhteiskunta, jonka asema selkeytyy, elinvoima kasvaa ja ajanmukaisia toimintamuotoja otetaan käyttöön. Kansalaisyhteiskunta vahvistaa demokratiaa kehittämällä demokratiassa tarvittavia kompetensseja, kanavoimalla ja vahvistamalla kansalaisten vaikuttamista ja kehittämällä osaltaan sosiaalista pääomaa. Oma ongelmansa on kysymys siitä, miten nyt vähän osallistuvat voivat päästä täysipainoiseen kansalaisuuteen. Julkisen vallan ensisijainen tehtävä on huolehtia kansalaistoiminnan ja yhteiskunnan suotuisista edellytyksistä. Tämä edellyttää kansalais-toimintaan vaikuttavien säädösten selkeyttä. Niin ikään tarvitaan kolmannen sektorin koulutusta, tutkimusta, kehittämistä ja tukemista.

Kansalaistoiminnan tukemiseksi tarkoitettuja toimia ovat esimerkiksi nämä:

- selkeytetään järjestötoiminnan säädöspohjaa ja selvitetään nuorten uutta tapaa toimia. ”Selvitetään kansalaisjärjestöjen nykyistä paremmat mahdollisuudet kansainväliseen toimintaan Euroopassa ja maailmanlaajuisesti.”
- tehdään erillinen selvitys yleishyödyllisyyden määritelmästä
- käynnistetään kansalaistoiminnan yliopistollinen opetus ja tutkimus.

Ohjelmassa nimettyjä erityisiä kohderyhmiä ovat ”nyt vähän osallistuvat”, nuoriso sekä maahanmuuttajat, joiden katsotaan olevan erityisen koulutuksen tarpeessa.

Oma ongelmansa on kysymys siitä, miten nyt vähän osallistuvat voivat päästä täysipainoiseen kansalaisuuteen. Julkisen vallan ensisijainen tehtävä on huolehtia kansalaistoiminnan ja -yhteiskunnan suotuisista edellytyksistä. Tämä edellyttää kansalaistoimintaan vaikuttavien säännösten selkeyttä.

Tuotetaan selvitys siitä, miten koulutus, sivistystyö ja järjestötyö voivat tukea nyt vähän osallistuvien ihmisten ja ryhmien kansalais-toimintaa ja kansalaisyhteiskuntaan kiinnittymistä.

Tuetaan maahanmuuttajien järjestäytymistä kulttuurisen identiteetin ja suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisen näkökulmasta erityisesti lasten ja nuorten osalta.

Kansalaisvaikuttaminen

Kansalaisvaikuttamisella – päätellen englanninkielisestä käännöksestä – tarkoitetaan osallistuvan demokratian muotoja ja pääsyä tietoon (promoting participatory democracy and access to information).

Tavoitteena on kehittää osallistuvan demokratian menetelmiä niin, että kansalaisilla on mahdollisuus osallistua päätöksenteon prosesseihin hallinnon eri tasoilla. Demokratian keskeinen edellytys on kansalaisten luottamus hallintoon. Luottamus syntyy omakohtaisten kokemusten lisäksi osallistumisesta ja sille rakentuvasta kansalaisten ja hallinnon vuorovaikutuksesta. Yksi edellytys on pääsy tietoon, tiedon riittävä saanti ja yhteiskunnallinen keskustelu. Suurimmat

haasteet ovat uusien vaikuttamisen keinojen avaaminen ja yleisen osallistumisen lisääminen, mikä vaatii erityistä huomiota nyt vähän osallistuviin ryhmiin.

Mitä nämä uudet osallistumisen muodot sitten ovat? Ohjelma listaa seuraavia keinoja:

- Arvioidaan kansanäänestyksen ja kansanaloitteiden toteuttamista aiheesta laaditun selvityksen pohjalta.*
- Avataan **valtionhallintoa palveleva** kansalaisten sähköisen kuulemisen uudistettu foorumi (otakantaa.fi) ja edistetään sen **käyttöä hallinnossa.***
- Jatketaan kansalaisten kuulemista koskevien yhteisten periaatteiden viemistä käytäntöön ja tuetaan sitä virkamiehille laaditulla käsikirjalla ja koulutuksella.*
- Kehitetään pilottihankkeen avulla **malli** hallinnon ja kansalaisjärjestöjen vuorovaikutuksesta osana hankkeiden valmistelun ja päätöksenteon prosesseja.*
- Tehdään rinnakkain OECD:n vastaavan kehitystyön kanssa **suunnitelma** kansalaisten osallistumisesta ja kuulemisesta niin, että siinä otetaan huomioon sähköinen kuuleminen, kansalaisjärjestöjen kuuleminen ja nyt vähän osallistuvien ryhmien **vaatimat erityistoimet.***
- Edistetään uuden nuorisotyölain mukaisten nuorten vaikuttamismahdollisuuksien ja kuulemisvelvollisuuden vaatimien verkkodemokratiavälineiden kehittämistä kuntien tieto- ja neuvontapalvelujen käyttöön.*

Edustuksellinen demokratia

Jos edellä käsiteltiin toimia suoran demokratian edistämiseksi, on edustukselliselle demokratialle omistettu oma kappaleensa, joka tosin ei asetu ohjelmaa jäsentävän otsikoinnin logiikkaan vaan aivan omaksi kappaleekseen. Tämä herättää kysymyksiä siitä, miten suoran ja edustuksellisen demokratian suhde on ajateltu ratkaistavan. Kovin laajaa tai itsenäistä asemaa suoran demokratian muodoille ei ehkä ole ajateltu, vaan suoran demokratian rooliksi jää tukea edustuksellisen demokratian toimintaa.

Tavoitteena on laajaan osallistumiseen perustuva edustuksellinen demokratia. Sen osana vaalit herättävät kiinnostusta, toimitetaan

*ajanmukaisin menetelmin ja mittaavat oikein kansalaismielipidet-
tä. Vaalijärjestelmää ja äänestäjien aktivointia kehitetään niin,
että äänestäminen perustuu hyvään tietopohjaan ja vetovoimaista
edustuksellista demokratiaa tukeviin vaalikäytäntöihin. Kehitetään
lainsäädäntöä ja kuntien hyvä käytäntöjä edustuksellisen kunnalli-
sen demokratian ja poliittisen ohjauksen vahvistamiseksi erityisesti
kuntien niissä toiminnoissa, joissa tehtäviä järjestetään välillisem-
pien itsehallinnon ohjausmuotojen tai markkinaehtoisten ratkaisui-
den piirissä. Tuetaan puolueiden tehtäväkuvan ja toimintamuotojen
uudistumista. Aloitetaan keskustelu kansalaisten mahdollisuudesta
ymmärtää lakien sisältöä ja arvioida säädösympäristöään.*

Tekstin loppulauseet menevät englanniksi näin:

*Support will be provided to enable political parties to revise their
tasks and ways of working. A discourse on citizens' prospects of
being able to understand the contents of laws and appraise the legal
provisions that form their environment will be launched.*

Ohjelma siis tekee aloitteen puolueiden tukemiseksi, niin että ne jälleen löytävät tehtävänsä demokratiassa.

*Selkeytetään yhdessä puolueiden kanssa niiden uusiutuvaa tehtävä-
kuvaa edustuksellisen demokratian keskeisinä toimijoina, erityisesti
mahdollisuuksia poliittisten tavoitteiden prosessointiin ja yhteiskun-
nallisen keskustelun ylläpitämiseen.*

Kehitetään yhdessä puolueiden ja kansalaisjärjestöjen kanssa uusia keinoja äänestäjien kiinnostuksen lisäämiseksi. Kuka selkeyttää? Passiivimuodon taakse piiloutuva toimija tekee aloitteen toimintaan.

Toimista edustuksellisen demokratian vahvistamiseksi mainittakoon lyhyesti:

- kunnallisen pormestarihallinnon mahdollistaminen
- kuntien omistajaohjauksen vahvistaminen ja läpinäkyvyyden lisääminen
- kunnallisen demokratiatilinpäätöshankkeen jatkaminen
- -vaalitietojärjestelmän kehittäminen ja sähköisen äänestämisen käyttöönoton selvittäminen
- tehostetun vaalitiedotuksen vakiinnuttaminen

- EU:n parlamentin vaalien vaalijärjestelmän muutostarpeiden arvioiminen
- ulkosuomalaisten äänestysmahdollisuuksien parantamisen selvittäminen

Demokratia-asioiden hallinto

Toteutus-osion viimeinen kappale on omistettu ”demokratia-asioiden hallinnolle” (administration of democracy-related matters”, demokrati-förvaltning; vertaa Peterson 2001; Amnå 2004). Asiana on, että tarvitaan erityinen hallinnollinen elin ohjelman seurantaan ja demokratia-indikaattoreiden monitorointiin.

Demokratia-asioidenhallinnon tehtävänä on kehittää hallinnon yhteistyötä demokratia-asioissa, seurata demokratia-indikaattoreita, tuottaa valtionhallinnon tarvitsemaa tietoa kansalaisvaikuttamisesta, tehdä aloitteita demokratian kehittämiseksi, ylläpitää kansanvallan tietoja ja taustoja tarjoavaa portaalia ja edistää kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia valtionhallintoon myös tietoverkkoja hyväksikäyttäen.

Tähän tähtäviä toimia ovat:

- *tehostetaan demokratia-asioita koskevaa hallinnon yhteistyötä, seurataan demokratian ja sen edellytysten kehitystä ja tehdään aloitteita demokratian kehittämiseksi.*
- *Toteutetaan kansanvalta.fi – portaali, johon kootaan demokratiaa, kansalaisvaikuttamista ja demokratiapolitiikkaa koskevat tiedot opetusta, kansalaiskäyttöä, hallintoa ja alan tutkimusta varten.*
- *Valmistellaan demokratiapolitiikan luonnos jatkokäyttöä varten.*

Hauskalla tavalla otsikon ”demokratia-asioiden hallinto” esiintyy tekstissä jo muodossa ”demokratia-asioidenhallinto”, valmiina yhdyssanana, luokituksena ja hallinnonalana. Demokratia on nyt tuotettu policynä, erityisenä policy-alueena, joka edellyttää omaa hallintokoneistoa ja omia mittausinstrumenttejaan, joita monitoroidaan valtionhallinnon tarpeisiin.

Myös ohjelman mukainen jatkotyöskentely nähdään ministeriöiden välisenä koordinaatiohankkeena, johon osallistuvat samat ministeriöt kuin jo ohjelman alussa: valtioneuvoston kanslia, sisäasiainministe-

riö, valtiovarainministeriö ja opetusministeriä, sekä hanketta edelleen koordinoiva oikeusministeriö. Muita hankkeeseen liittyviä tahoja ovat Kuntaliitto, puolueet ja kansalaisjärjestöjä. Ohjelmaan liittyvien ministeriöiden nimeämien virkamiesten ajatellaan muodostavan yhdyshenkilöverkoston. Erityisiä täsmennyksiä tehdään henkilöstökulujen osalta opetusministeriön pääluokassa opetustoimen henkilöstökoulutukseen, aikuiskoulutuksen kehittämiseen, kansalaisopistojen, opintokeskusten ja kesäyliopistojen käyttökustannuksiin sekä Veikkauksen ja Raha-arvajaisyhdistyksen voittovaroihin nuorisotyön edistämiseksi. Tällaisen hallinnonalan ministeri Luhtanen sittemmin ehtikin perustaa oikeusministeriöön vielä Vanhasen I-hallituksen viimekuukausina.

Mitkä ovat ohjelman tavoitteet?

Ohjelmatekstin loppukappale käsittelee asioiden nykytilaa ja tuottaa kuvan tulevaisuudesta. Siinä myös asetetaan tavoitteet ohjelman toteutukselle. Vaikka tavoitteiden toteuttaminen todetaan vaikeaksi ja asia monimutkaiseksi, voi loppukappaleen tavoitteenmäärittelyä mielestäni pitää hyvinkin tarkkana.

Kansalaisvaikuttamisen muutokset ovat hitaita ja politiikkaohjelman vaikuttavuus edellyttää pitkäjänteistä työtä. Kansalaisvaikuttamisen seurantakehikko valmistellaan keväällä 2006 valmistuvan demokratian tietopohjaa käsittelevän selvityksen pohjalta. Lähtökohtana valmistelussa on että:

- *Suomi palaa kansalaisoppimisen, kansalaistoiminnan, kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen, kansalaisvaikuttamisen ja sosiaalisen pääoman keskeisissä indikaattoreissa **Euroopan parhaiden maiden** joukkoon.*
- *Koululaisten yhteiskunnalliset **tiedot pysyvät hyvinä** ja halukkuus osallistumiseen on **vähintään eurooppalaista keskitasoa**; kansalaisvaikuttamista tukevien **opintojen osuus vapaasta sivistystyöstä kasvaa.***
- ***Äänestysprosentit** nousevat kunnallis- ja eduskuntavaaleissa **pohjoismaiselle tasolle**; äänestäminen **ei saisi jäädä alle 50 prosentin missään ikäryhmässä tai millään alueella**; **Suomi nostaa omalla osuudellaan Euroopan parlamentin vaalien äänestysprosenttia.***
- ***Osallistuvan toiminnan osuus kansalaisten ajankäytössä kasvaa**; nuorilla on mahdollisuus osallistua itselleen läheiseen harrastuk-*

seen; sosiaalisen pääoman mittarit kääntyvät kaikissa ikäryhmissä nousuun.

• ***Demokratiatilinpääätös otetaan käyttöön erityyppisissä kunnissa; puolueiden jäsenmäärä kasvaa ja puolueiden sisäinen demokratia ankkuroituu kansalaismielipiteeseen.***

Ohjelmaa on arvosteltu epämääräisyydestä ja konkretian puutteesta (HS 22.10.2006; Vihreä Lanka 22.12.2006 ja Nykypäivä 18.12.2006). Minusta kuitenkin näyttää, ettei näissä tavoitteissa ole mitään epämääräistä. Muita ongelmia ajattelisin kuitenkin voivan syntyä: Miten hallitus aikoo turvata koululaisten halukkuuden osallistua? Mitä hallitus aikoo tehdä turvatakseen vapaaehtoisen kansalaistoiminnan suuntautumisen juuri näille urille? Miksi ihmisten olisi omistettava jokin tietty prosentti vapaa-ajastaan kansalaistoiminnalle? Millainen prosenttiluku olisi riittävä? Voiko osallistua liikaakin? Miten hallitus aikoo suostutella ihmiset jälleen liittymään puolueisiin? Ja miksi kansallisvaltioiden pitäisi kilpailla äänestysprosentteilla?

***

Tekstiä lukiessa voi sanoa, että tämä varmastikin on tavallinen hallinnollinen teksti. Siinä käytetään hallinnollisen puheen standardisanastoja ja virallisen dokumentin tavanomaisia kerronnallisia rakenteita. Sitä voi kritisoida epämääräisyydestä: poliittista tahtoa ohjelman taustalta voi olla vaikea löytää. Tehdyt toimenpide-ehdotukset ovat ylipäättään hyviä, eikä niitä oikein voi kritisoida kukaan.

Toisaalta kritiikkiä epämääräisyydestä ja yleisyydestä voi ihmetelläkin. Ovathan ohjelman toiminnot melko tarkkaan nimetyt, työnjako ministeriöiden välillä vaikuttaa selkeältä, ja tavoitteet on asetettu jopa erinomaisen tarkasti. Mutta auttaako se? Kuka itse asiassa voi ottaa vastuun siitä, että äänestysprosentit nousevat pohjoismaiselle tasolle, kun maassa ei kuitenkaan ole säädetty äänestämistä pakolliseksi?

Tekstin kerronnallinen kulku seuraa minkä tahansa uudistushankkeen tavanomaista mallia: alku tarjoaa kehyksen koko hankkeelle, tuottaa version menneestä ja sen jatkumona ongelman, murroksen historiallisessa kehityksessä, joka nyt tulisi korjata niin että loistava menneisyys voisi jatkua myös tulevaisuuteen. Ongelman kuvaus on tarpeen jotta uudistushankkeille saadaan perustelu.

Tekstin *keskikohta* jatkaa ongelman erittelyä ja samalla ratkaisujen kehittelyä.

Loppu palauttaa tasapainon ja korjaa ongelman joka tekstissä tuotettiin. Se osoittaa miten asiat voivat jatkua alussa kuvatun historiallisen kehityksen mukaisesti ja miten loistavaa menneisyyttä voidaan jatkaa myös tulevaisuuteen.

Ohjelman toimenpide-ehdotukset perustuvat laajalti *koulutuksen* lisäämiseen, mikä ei tietenkään voi olla huono asia. Kansalaisten on hyvä olla paremmin koulutettuja ja informoituja. Koulutusta tarvitaan kaikilla tasoilla.

Muita ehdotuksia ovat:

- osallistumista tulee mitata
- kansalaisyhteiskuntaa tulee tutkia
- median roolista tulee keskustella
- vaalitiedotuksen tulee olla aktivoivampaa. Parempi informaatio auttaa alhaisiin äänestysprosentteihin.
- puolueiden roolista tulee keskustella
- kansalaisia tulee kuulla paremmin parantamalla pääsyä informaatioon, selkeyttämällä lainsäädäntöä ja hallinnon kieltä
- edustuksellista demokratiaa tulee täydentää suoran demokratian muodoilla
- tarvitaan hallinnollinen yksikkö huolehtimaan demokratiapolitiikasta.

Varmasti kaikista näistä asioista pitäisi keskustella enemmän ja niitä pitäisi tutkia lisää. Ja toki kaikki toimenpiteet ovat hyviä ja arvokkaita. Eihän mikään tästä voi olla väärin. Voiko mitään tästä ylipäätään arvostella? Ja mikä ihme voisi olla esteenä näiden toimien toteuttamiselle?

Seuraavassa kappaleessa siirryn käsittelemään niitä kontekstuaalisia muutoksia jotka voisivat vaikuttaa ehdotettujen toimien nopeaan toteuttamiseen tai olla esteenä ohjelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttamisen tiellä.

Konteksti

Pyrin nyt asettamaan tekstin kontekstiin, tutkimuskirjallisuuden kautta tuotettuun kuvaukseen siitä, mitä politiikassa on tapahtunut viime vuosikymmeninä. Teen tämän kuvaamalla uusia tapoja puhua politiikasta ja hallinnasta multilateraalisen valtion yhteydessä, jossa valtaa integraation ja alueellistumisen myötä jakautuu sekä ylös että alas. Kun kansallisvaltioiden kontekstit ovat näin muuttuneet, voidaan kysyä mitä

seurauksia tällä kehityksellä on ollut demokratialle, osallistumiselle ja kansalaisuudelle. Ja kun uudet hallinnan muodot ovat muuttaneet hallinnon hallinnaksi, voimme kysyä miten tämä kehitys on muuttanut politiikan ja hallinnon välisiä suhteita ja niin muodoin myös kansalaisuuden ja demokratian rakentumisen tapaa. Näiden kehityskulkujen myötä vallasta on tullut vaikeammin havaittavaa ja vastuusta vaikeammin vaadittavissa olevaa. Demokraattisen ohjauksen ja vastuuttamisen suhteet herättävät kysymyksiä. Miten osallistuminen voitaisiin tässä kontekstissa käsitteellistää niin että osallistumisen merkitysmuutokset uudessa tilanteessa tulisivat otetuiksi huomioon?

Osallistuminen ja demokratia on perinteisesti käsitteellistetty luonnollistuneen kansallisvaltiojärjestelmän sisällä, jossa kukin valtio toimii suvereenina omalla alueellaan. Kansallisvaltioiden rajat tapasivat määrittellä demarkaatiolinjan sisäpuolen ja ulkopuolen, järjestyksen ja anarkian välillä. Kansalaisuuden ideaali rakentui tämän kansallisvaltion asioihin osallistumisena, – aktiivisena tai passiivisena. Kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan aktiivinen toiminta oli valtiovallan ja hallinnan legitimitietin ehto. Demokratian ideaali perustui kansalaisten osallistumiselle ja kansalaisten vaateiden ja hallituksen toimien vastaavuudelle, päätöksenteon ja toteutuksen läpinäkyvyydelle ja vastuun vaatimiselle viimeistään seuraavissa vaaleissa.

Edustuksellisessa demokratiassa kansalaisten osallistumisen oletetaan olevan poliittisen järjestelmän syöte joka säännöllisesti pidetyissä vaaleissa testaa valittujen edustajien vastuullisuuden. Systemin tuotos ovat päätökset joita panee toimeen hallinto ja puolueeton virkamiehistö. Tämän terminologian mukaisesti demokratiassa on kyse kansan tahdon ilmaisemisesta ja toteutumisesta kun taas hallinnossa on kyse ylhäältä alaspäin toteutuvasta ohjauksesta ja kyvystä kontrolloida yhteiskunnallista muutosta.

Tämä ei enää pidä paikkaansa. Puolueet ovat muuttuneet jäsenjärjestöistä median kautta toimiviksi vaalien toimeenpanijoiksi. Median merkitys on kasvanut, koska puolueiden sijasta media nyt hoitaa välitystehtävää poliittisen päätöksenteon ja kansalaisten välillä. Myös median sisältö on kuitenkin muuttunut kun politiikka median esityksissä henkilöityy. Kun puolueiden jäsenjärjestöluonne heikkenee, äänestyspäätökset perustuvat entistä enemmän puoluejohtajien henkilökohtaiseen miellyttävyyteen. Kansalaisyhteiskunnan tehtäväkään ei enää ole toimiminen kansalaisten etujen artikuloijana vaan niiden palveluiden tuottajina joita julkinen sektori ei enää tuota.

1970-luvulta eteenpäin kansalaisia ja äänestäjiä alettiin puhutella enemmänkin hyvinvointipalvelujen saajina kuin poliittisina toimijoina.

Kehittyneissä hyvinvointivaltioissa päätösten jakovaikutuksista tuli entistä tärkeämpiä. Globalisoituneiden kansallisvaltioiden talouspolitiikat ovat kuitenkin kyenneet jakamaan entistä vähemmän. Kun hyvinvointivaltioitehtäviä on leikattu ja supistettu, ne on usein delegoitu kolmannelle sektorille, kansalaisyhteiskunnalle, jota ei käsitetä poliittisena toimijana vaan palveluiden tuottajana. Mary Kaldor kirjoitti (2003), että aikaisemman kauden kansalliset sopimukset ovat muuttuneet ontoiksi. Sitoutuminen on vähentynyt molemmin puolin, sekä kansalaisten että valtion puolelta: kansalaisten lojaalisuus valtiota kohtaan on vähentynyt, mutta niin myös valtion halu ja kyky turvata sosiaalisia, taloudellisia tai poliittisia oikeuksia ja niiden materiaalista toteutumista. Muodolliseen poliittiseen päätöksentekoprosessiin on petytty, mikä on johtanut lisääntyvään apatiaan ja turhautumiseen.

Hallintaa ja monitasoista hallintaa käsittelevä kirjallisuus on herättänyt kysymyksiä ohjauksesta ja ohjauskyvystä, mutta myös hallinnallistumisen seurauksista päätöksenteon läpinäkyvyydelle ja vastuullisuudelle (Pierre & Peters 2000; Bache & Flinders (eds.) 2004; Kjaer 2004). Hallintaverkoston roolista keskustellaan entistä enemmän. Samoin keskustellaan enemmän hallintaverkoston ja edustuksellisen demokratian ongelmallisesta suhteesta (esimerkiksi Sörensen & Torfing 2005). Kansalaisuuden nähdään tämänkin keskustelun myötä muuttuvan kuluttajuudeksi. Jostakin syystä myös kansalaisjärjestöjen muuttuvasta roolista puhutaan nykyisin sosiaalisen *pääoman* käsitteistöllä, siis talouden termein (Rothstein & Stolle 2003).

Uuden hallinnan sanotaan kuvaavan sitä miten keskusta on vuorovaikutuksessa yhteiskunnan ja itseohjautuvien verkostojen kanssa. Ohjauksen ongelmista on edetty ehdotuksiin ja järjestelyihin, joissa asianosaiset otetaan mukaan vaikuttamaan, ja siten taataan päätösten tehokas toimeenpano. Verkottuminen ja lobbaus päätöksenteon eri vaiheissa voi helpottaa päätösten toimeenpanoa samojen tahojen toimesta, mutta ei välttämättä tasapuolisesti kaikkien edun mukaan. Kaikki kansalaiset eivät osallistu, verkostoidu ja lobbaa tasa-arvoisesti.

Kysymys ei olekaan vain ohjauksesta vaan myös vastuullisuudesta ja edustuksellisuudesta. Kun perinteisten osallistumismekanismien tehottömyyttä on yritetty parantaa kompensoivilla malleilla kansalaisten *osallistamisesta* päätöksenteon avoimuuden suoraksi lisäämiseksi, nämä mallit aiheuttavat oikosulun entistä monimutkaisempien päätöksentekorakenteiden väliin (Kjaer 2004, 15). Tämä johtaa paradoksiin, jossa ihmisten suora osallistaminen uusiin verkostoihin onkin tuottamassa vastuullisuuden pakoa ja päätöksenteon yksityistymistä entisestään.

Policy-verkostoissa valta ei sijaitse missään keskuksessa eikä se ole kenenkään hallussa. Valta on diffuusia ja se perustuu toimijoiden välisiin suhteisiin. Jäsenyys verkostossa on kuitenkin rajoitettua eikä edustuksellista suhteessa kaikkiin, koko väestöön. Jos hallinnolliset tehtävät ovat fragmentoituneet, niin varmaan myös vastuu. Kun keskusta ei oleteta olevan, ei vastuutakaan voi siltä vaatia. Verkostojen toiminta voi olla toteutuksen kannalta tehokasta, mutta kysymystä sen demokraattisuudesta voi pohtia.

Ja edelleen on myös niin että rajojen avautuessa ja kansallisvaltion suvereenin päätöksenteon kapasiteetin suhteellistuessa keskustelut kansalaisuudesta ovat kylläkin laajenneet ja moninaistuneet, mutta myös irronneet substantiaalisesta ankkuristaan. Kansalaisuudella voidaan tarkoittaa monia asioita, mutta niin kauan kuin globaali demokratia ei varsinaisesti toteudu tai EU-kansalaisuus säilyy marginaalisena potentiaalina, kansallisvaltio on tärkein kehys jonka kautta kansalaisuus voi toteutua. Ja sekin siis vähemmän kuin ennen. (King & Kendall 2004; Richards & Smith 2002: Pattie, Seid & Whiteley 2004)

Kun siis ”vanhoina aikoina” demokratia käsitettiin välitykseksi pohjalta huipulle, jossa kansalaiset toimivat etujensa puolesta, päättäjät sovittelevat näitä etuja yhteen ja hallinto toteuttaa näitä päätöksiä – välittäen huipulta pohjalle – tämä malli ei enää päde. Jotkut jopa väittävät että systeemin kiertokulku on kääntynyt päinvastaiseen suuntaan, niin että hallinto nyt esittää vaateita puolueille ja kansalaisille. (Lindvall & Rothstein; Österud & Selle 2006).

Perinteisen demokratiamallin kannalta suhteet politiikan ja hallinnon välillä näyttävät muuttuneet: uudet hallinnan käytännöt ovat ottaneet haltuun politiikan aluetta. Entistä laajemmat alueet on depolitisoitu, muutettu hallinnoksi. Hallinto/hallinta on monimutkaistunut ja siltä on vaikea vaatia läpinäkyvyyttä ja vastuullisuutta. Myös kansalaisuuden käsitteellistämisen tapa on siirtynyt politiikan repertoaarista hallinnan repertoariin. Kansalaisia kutsutaan mukaan hallintaan, mutta enää ei puhutakaan osallistumisesta vaan osallistamisesta. Voit silti vielä vaihtaa, mutta nyt palvelujen kuluttajana.

Ajan trendeinä voi siis nähdä hallinnan lokalisoitumisen, julkisen alueen privatisoitumisen, kansalaisuuden muuttumisen kuluttajuudeksi ja siten poliittisen osallistumisen epäpolitisoitumisen. Demokratiasta on tullut managementiä.

Siksi ei olekaan ihme, jos kansalaisten osallistuminen länsimaisessa on vähentynyt. Jos osallistumisen merkityksellisyys on muuttunut, on toki vähemmän mielekästä osallistua vanhaan tyyliin. Vähenevä

osallistuminen tai äänestämättä jättäminen on järkevä reaktio niihin kontekstuaalisiin muutoksiin joita edellä kuvattiin.

Johtopäätöksiä

Palaten takaisin Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tekstiin voimme nyt verrata tekstiä edelliseen tutkimuskirjallisuuden kautta tuotettuun kontekstin kuvaukseen.

Metodologisesti tätä voi pitää kontribuutiona politiikan retoriseen tai diskurssianalyttiseen tutkimukseen (esimerkiksi Howarth & Torfing 2005). Katsotaan tarjoaisiko tämä tutkimustapa vaihtoehdon vaikkapa kvantitatiivisten kyselytutkimusten metodologiselle individualismille, jonka sanotaan individualisoivan ongelmat irrallisiksi konteksteistaan ja merkitysyhteyksistään. Kun aiheena on poliittisen osallistumisen epäpolitisoituminen, on syytä etäännyä valmiista oletuksista siitä mitä politiikka on, missä se sijaitsee tai missä sitä tehdään. Ajattelen politiikan olevan kiistoja siitä miten todellisuus määritellään ja konflikteja niiden todellisuusmääritelmien ympärillä. Niinpä ”poliittinen osallistuminenkaan” ei ole luonnollinen fakta vaan kiistanalainen käsite, jonka merkityksellistymistä ohjaavia tulkintaperinteitä voi tarkastella myös kriittisesti.

Retorinen lähestymistapa sallii minun kysyä, mitä tekstissä sanotaan, mutta myös *kuka siinä puhuu ja kenelle, missä kontekstissa ja millaisin vastaanoton mahdollisuuksin* (esimerkiksi vastarinta, sopeutuminen tai valtaistuminen).

Lähettäjän ja vastaanottajan suhteita tarkastellessa joutuu kysymään, miksi tämä hyvää tarkoittava, poliittista osallistumista ja demokratiaa edistämään pyrkivä teksti tulee valtionhallinnosta eikä kansalaisten parista. Onko siinä tehdyt ehdotukset ja tavoitteet mahdollista toteuttaa, ja miltä onnistunut tavoitteiden saavuttaminen näyttäisi? Onko tekstissä käytetty tulkintakehys demokratian vai hallinnan repertoaaria? Miten teksti rakentaa kansalaisen paikan ja miten se käsitteellistää demokratian? Mitä siinä politisoidaan ja mitä de-politisoidaan? Millaisia valtasuhteita tekstissä tuotetaan ja millaisia valtasuhteita implikoidaan tekstin tuottajan ja vastaanottajan välille?

Retoriikan keskeiset käsitteet, ethos, pathos ja logos johtavat kysymään kuka tekstissä puhuu kenelle.

Kuka on tekstin lähettäjä? Miten hän esittää itsensä tai ilmaisee omaa positiotaan tekstin kautta? Hallinnolliset tekstit käyttävät yleensä passiivimuotoa ja neutraaleja ilmaisuja. Asioita yleensä kehitetään ja

edistetään, ilman että ketään erityisesti ilmoitettaisiin teon tekijäksi. Todellisuudessa tiedämme että tekstin lähettäjä on koalitionhallitus ja ministeriöt yhdessä, käytännössä tekstin ovat varmaan tuottaneet jotkut virkamiehet ”viran puolesta”. Retorisin käsittein voimme olettaa, että lähettäjä uskoo kykenevänsä lähettämään tämän viestin ja siis toteuttamaan ehdotetun suuntaisia muutoksia. Tekijä ottaa itselleen auktoriteetin position, joka tullee viran mukana, tai *ainakin hän pyrkii retorisesti tuottamaan itselleen tuon position.*

Kuka sitten on tekstin vastaanottaja? Kuten yllä. Vastaanottaja on toinen byrokraatti, ehkä poliitikko joka on erityisesti kiinnostunut aiheesta. ”Todellisuudessa” tekstin ulkopuolella ohjelmasta ei ole käyty laajaa julkista keskustelua. Se keskustelu jota käytiin, näytti enemmänkin suuntautuvan poikkihallinnollisen politiikkaohjelman konseptin arviointiin kuin kansalaisvaikuttamisen teemaan sinänsä. Kun valtio-opin metodikurssini syksyllä 2006 harjoitteli tämän tekstin analysointia, ihmetystä herättikin se, miksei kukaan ollut kuullut ohjelmasta aikaisemmin.

Missä on kansalainen? Kansalainen on tekstin esittämien hallinnollisten toimien kohde. Kun ”Suomesta” tekstin alussa tulee historian halki matkustava kollektiivinen subjekti, johon ”mekin” kuulumme, kansalaisesta tulee kouluttamisen ja opettamisen kohde. Hyvää tarkoittava puhe kansalaisten osallistumisesta voi näyttäytyä myös kansalaisen holhouksena (suomen kielestä puuttuva sana patronizing kuvaisi asiaa paremmin). Se ”ongelma” jonka teksti konstruoi, ei niinkään koske järjestelmän puutteita tai kontekstissa tapahtuvia muutoksia, jotka ovat voineet muuttaa poliittisen osallistumisen merkityksellisyyttä. Vika on ihmisten käyttäytymisessä, ja heidät täytyy saada käyttäytymään toisiin. Demokraattisen vaikuttamisen kontekstuaaliset mahdollisuudet ovat kokeneet mullistavia muutoksia, mutta vikaa ei etsitäkään näiden muutosten analysoinnista, vaan individualisoidun äänestäjäparan tyhmydestä ja laiskuudesta.

Muitakin kysymyksiä teksti herättää:

- Miksi kertomus on alusta loppuun konstruoitu kansalliseksi tarinaksi, jossa viittaukset ulkomaailmaan ovat sivuhuomautuksia? Osallistumisen ajatellaan edelleen kohdistuvan ensi kädessä kansallisvaltiokehukseen, johon EU-kansalaisuus tai globaalikin kansalaisuus tuo vain jotakin lisää edellisen oheen, mutta ei laadullisesti muuta mitään.

- Miksi hallituksen (valtionhallinnon) ja puolueiden, mutta myös median, suhde on konstruoitu niin että hallinto on lähettäjä ja puolueet, media ja kansalaisyhteiskunnan organisaatiot ovat vastaanottajia?
- Miksi demokratia konstruoidaan policynä, ”demokratiapolitiik-kana”, joka tarvitsee oman byrokratiansa ja seurantainstrumenttinsa (demokratiaindikaattorit). Miksi demokratia ei ole koko järjestelmän ominaisuus?
- Miksi niin paljon energiaa ja toimenpide-ehdotuksia kohdenne-taan juuri kasvatukseen, valistukseen ja koulutukseen. Kansalaisia halutaan kouluttaa kaikilla tasoilla, kouluissa, aikuiskoulutuksen piirissä, jopa vapaa-ajalla. Maassa jossa koulutustaso on verrattain hyvä, pyrkimys väestön kouluttamiseen ja valistamiseen herättää kysymyksen siitä, kuinka tyhmiä meidän oikeastaan nyt ajatellaan olevan.
- Miksi kansalaiset hierarkisoidaan normaaleihin ja ”vähän osallis-tuviin” ongelmaryhmiin, joiden vielä ajatellaan tarvitsevat ”kypsy-mistä”. Ohjelmasta tuotettu populaariversio, esite laajempaan jakoon, olikin otsikoitu ”Kohti kypsää poliittista kulttuuria”, mikä implikoi poliittisen kulttuurin seuraavan ihmisen elämän kulkua. Eihän kou-lutus tietenkään koskaan voi olla pahasta, mutta tällainen resurssien allokointi tuo myös mieleen koulujärjestelmän aiemmat ja nykyiset-kin väestön kansallistamistehtävät ja koulutuksen integroivan roolin kansallisvaltion rakennusvaiheessa.
- Miksi aktiivisuutta pitää mitata? Miksi seurantatiedon ajatellaan olevan kvantitatiivista?
- Miksi kansallisvaltioiden välillä vallitsee kilpailu äänestyspro-senteista ja osallistumisluvuista?

Olen tässä tekstissä pyrkinyt jäljittämään ohjelmatekstiin sisältyvää nä-kökulmaa ja siinä ilmeneviä luonnollistuneita puheenparsia, oletuksia ja arvotuksia. Asioiden esittämisen näkökulmaksi löytyy kansallisvaltion keskushallinnon näkökulma. Tämän toteamista voi pitää itsestään sel-vyytenä: toki keskushallinto kirjoittaa keskushallinnon näkökulmasta. Sen hyvää tarkoittava pyrkimys voi kuitenkin asettua varsin paradok-saaliseen asemaan, jos näkökulma valitaankin toisin. Mitä jos...

Mitä jos tässä olisikin ollut kontekstuaalisten muutosten analyysistä lähtevä kartoitus siitä, miten pienen maan suhteellisen hyvin koulutet-tujen ihmisten ja täysijärkisten kansalaisten on mahdollista tehdä poli-tiikkaa monimutkaisessa kansainvälisessä ympäristössä sen eri tasoilla? Mitä jos se ohjelma olisikin lähtenyt, ei hallinnon vaan kansalaisten

näkökulmasta, tavoitteenaan – jos nyt ei vapautuminen eli liberaatio niin ainakin deliberaatio ja kontestaatio, keskustelu ja kiistanalaiseksi tekeminen. Mitä se ottaisi aloittaakin keskustelu kansalaisten näkökulmasta?

Viitteet

- ¹ Artikkelin aikaisempi versio on julkaistu teoksessa Kaakkuriniemi, Tapani & Mykkänen, Jyri (2007) *Politiikan representaatio*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- ² (Hallituksen poikkihallinnolliset politiikkaohjelmat ja politiikat) (sivut 58–65; englanninkielinen versio: <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Kansalaisvaikuttamisenpolitiikkaohjelma/Tietoahjelmasta/lang=en>. 5.1.2007)

Lähteet

- Amnå, Erik (2004) "Playing with Fire. Or: Why the Swedish Mobilization for Participatory Democracy Had to Fail". *Paper presented at the panel "The democratic audits in the Nordic states" at Workshop on Small States, CSS; University of Iceland, Reykjavik 16–18 September 2004.*
- Bache, Ian & Mathew Flinders (eds.) (2004) *Multi-Level Governance*. Oxford: Oxford UP.
- Citizen Participation Policy Program in Government Strategy Document 2006. <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Kansalaisvaikuttamisenpolitiikkaohjelma/Tietoahjelmasta/lang=en>. 5.1.2007
- Hallituksen strategia-asiakirjaan vuodelta 2006. Hallituksen poikkihallinnolliset politiikkaohjelmat ja politiikat. *Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 3/2006*. Helsingin Sanomat 22.10.2006 "Hallituksen politiikkaohjelmia arvostellaan on-toiksi ja tehottomiksi"
- Helsingin Sanomat 31.10.2006 Petri Eerola: "Politiikkaohjelmia vielä kehitettävä"
- Helsingin Sanomat 7.1.2007 Vanhanen: "Politiikkaohjelmille omaa "käyttörahaa"
- Hickey, S. & G. Mohan (eds.) (2004) *Participation: From Tyranny to Transformation*. London: Zed Books.
- Howarth, David & Torfing, Jakob (eds) (2005) *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. Houndmills: Palgrave

- Kaldor, Mary (2003) *Global Civil Society. An Answer to War*. London: Polity Press.
- Kantola, Anu (1998) ”Vaara sisällämme. Historiallinen dokumentti hallinnan tekstinä”, teoksessa Keränen, Marja (toim.), *Kansallisvaltion kielioppi*. Tampere: Vastapaino
- Keränen, Marja (2000) ””Talous” ja ”politiikka” talouspoliittisessa puheessa”, teoksessa Vainio, Tiina (toim.) *Naisten talouskirja*. Helsinki: Gaudeamus
- King, Roger & Gavin Kendall (2004) *The State, Democracy and Globalization*, Houndmills: Palgrave.
- Kjaer, Anne Mette (2004) *Governance*. Cambridge: Polity.
- Lindvall, Johannes & Rothstein, Bo (2006) ”Sweden: The Fall of the Strong State”. *Scandinavian Political Studies*, Vol 29, No 1, 2006, 47–63.
- Nykypäivä 10.12.2006. ”Edistämisen kehittämistä”, <http://www.verkkouutiset.fi/arkisto/paakirjoitus/101260.html>
- Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) (1998) *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino
- Pattie, Charles & Patric Seyd & Paul Whiteley (2004) *Citizenship in Britain, Values, Participation and Democracy*. Cambridge: Cambridge UP.
- Perelman, Chaim (1996) *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Peterson, Olof (2001) *Demokratipolitik*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle
- Pierre, Jon & B.Guy Peters (2000) *Governance, Politics and the State*. Houndmills: MacMillan.
- Richards, David & Martin J. Smith (2002) *Governance and Public Policy in the UK*. Oxford: Oxford UP.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003) ”Introduction: Social Capital in Scandinavia”, *Scandinavian Political Studies*, Vol 26, No 1.
- Summa, Hilikka. (1989) *Asuntopolitiikka ja suunnitteluretoriikka. Tapaus asuntopolitiikka*. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17.
- Sörensen, Eva & Torfing, Jacob (2005) ”The Democratic Anchorage of Governance Networks”. *Scandinavian Political Studies* Vol 28, No. 3.
- Vihreä Lanka 22.12.2006/Lanka 2006/51–52. ”Kovia paketteja”. <http://www.vihrealanka.fi/node/199>.
- Volosinov, Valentin (1990) *Kielen dialogisuus*. Tampere: Vastapaino
- Österud, Öyvind & Selle, Per (2006) ”Power and Democracy in Norway: The Transformation of Norway?” *Scandinavian Political Studies*, Vol 26, No 1.

Matti Hyvärinen

'Kansanvalta' argumenttina puolueohjelmissa

Kansanvalta ja demokratia

Toisin kuin julkisessa, poliittisessa puheessa yleensä oletetaan, kansanvalta ei ole ollut Suomessa mikään ikimuistoinen, yleisesti hyväksytty arvo. Sitä on vastustettu, arvosteltu, parjattu ja puolustettu – lyhyesti siitä on kamppailtu lähes viime vuosikymmeniin saakka. Tässä artikkelissa lähestyn kansanvallan käsitteen historiaa suomalaisten puolueohjelmien näkökulmasta. Puolueet pyrkivät sekä muuttamaan maailmaa mieleisekseen että miellyttämään mahdollisimman monia, siksi ne myös ilmaisevat ohjelmissaan herkästi kansanvallan kaltaisen käsitteen sisällön ja arvostuksen muutoksia – ja ovat niitä tuottamassa. Artikkelin¹ päämääränä ei ole lainkaan arvioida puolueita demokratian tai kansanvallan *ilmiön* puolustajina, vaan ainoastaan sitä tapaa millä ne ovat tehneet politiikkaa *puhumalla* kansanvallasta ohjelmissaan.

Käsittehistorian tavoitteena ei ole määritellä kuinka sanoja *tulisi* käyttää (Hyvärinen ym. 2003). Se lähtee ajatuksesta, että poliittiset käsitteet ovat aina *historiallisia*, muuttuvia ja kamppailun kohteita. Poliittiset toimijat pyrkivät usein antamaan yleisesti hyväksytyille käsitteille uusia sisältöjä oman kannatuksen takaamiseksi. Kansanvallan nimissä on voitu sujuvasti vaatia kansanedustuksen lopettamista. Poliittisen historian tutkija erehtyy helposti jos ajattelee, että vajaan sadan vuoden ikäisissä teksteissä sanoja on käytetty nykyiseen tapaan. Käsitteet ovat myös teoreettisia ja poliittisia tihentymiä: niissä ja niiden tutkimuksessa tihentyy aikakauden poliittinen kulttuuri. Ymmärtämättä poliittisen kulttuurin käsitteitä ei voi ymmärtää myöskään ajankohdan poliittisia kiistoja.

Keskustelu kansanvallasta kiertyy aluksi yhden suuren kysymyksen ympärille: ”Kenelle vallan tulee kuulua Suomessa?” Tämän kysymyksen nousu julkiseen keskusteluun ilmentää hyvin poliittisen maailman syntymistä: valta ei enää automaattisesti kuulunut kenellekään, siitä voitiin siis kiistellä. Kysymys poikkeaa myös kahdesta muunlaisesta huolesta. Keskustelussa ei olla varsinaisesti huolissaan siitä, *miten* valtaa käytetään, toisaalta keskustelijoita ei näytä vaivaavan epä tietoisuus siitä, *missä* ja kenellä valta tosiasiallisesti on. Tämä kysymys tulee ajankohtaiseksi vasta 1960-luvun myötä. Kyseessä on siis aluksi vallan perustaminen ja sen legitimointi.

Demokratian kääntäminen kansanvallaksi sitoo käsitteen suomalaiset merkitykset läheisesti sekä kansan että vallan käsitteisiin. Puolueohjelmien avulla aion näyttää, että ’kansanvalta’ ja ’demokratia²’ saavat eri aikoina toisistaan poikkeavia merkityksiä. Kääntäminen ei koskaan ole neutraalia, eikä suomalaisen käsitteen merkitys välttämättä vastaa sen kansainvälisiä esikuvia. ’Demokratia’ yleistyi hitaasti 1900-luvun alkupuoliskolla. Käännöksenä se löi lopullisesti läpi toisen maailmansodan jälkeen, vaikka esimerkiksi Urho Kekkonen käytti sanaa jo kuuluisan teoksensa *Demokratian itsepuolustus* (1934) otsikossa.

Käännösten ero liittyy ensikin käsitteiden abstrahoitavuuteen. Osallistuva demokratia, yritysdemokratia ja kouludemokratia kuulostaisivat peräti kummallisilta kansanvallan avulla ilmaistuin. Kukaan ei myöskään puhu Euroopan unionin kansanvaltavajeesta. Kansanvalta näyttää siis kytkevän käsitteen sanastollisesti varhaisempaan ja klassisempaan merkitykseen. Se muistuttaa jatkuvasti siitä, että kyse on nimenomaan kansasta ja vallasta. On siis ymmärrettävää, että kukaan yritysjohtaja ei halua kutsua johtamistyylään kansanvaltaiseksi. ’Demokratia’ taas näyttää saaneen vahvemmin prosessuaalisen, menettelytapoihin viittaavan merkityksen. Poliittisten suhdanteiden mukaan nämä käännökset ovat myös vaihtaneet paikkojaan ja korostuksiaan.

’Kansan’ eri merkityksiin viitaten tarkastelen jatkossa neljän erilaisen tulkinnan käyttöä. Kansanvalta voi näin viitata 1) yhtenäiseksi ymmärretyn kansa-henkilön valtaan. ’Kansa’ on tässä ajattelussa lähes biologinen henkilö, joka toimii ja ajattelee yhtenä ja jota sen vuoksi ei luonnehdi sisäinen konflikti tai kilpailu (vastakohtana ei-kansa, ruotsalainen kansa), 2) rahvaan tai tavallisen kansan valtaan (vastakohtana eliitin tai ylempien luokkien valta), 3) kansalaisten valtaan tasavertaisena hallitusmuotona (vastakohtana esimerkiksi säätyjen valta) ja 4) adjektiivina demokraattisuuteen ja menettelytapojen tasapuoliseen reiluuteen. Poliittisen ohjelman (*policy*-) mielessä kansanvalta voidaan tulkita yhtä hyvin vähemmistöjen vaimentamisena (1) tai talonpoikai-

sen tai työväenluokkaisen 'kansan' aineellisten etujen puolustamisena kaupunkilaista keskiluokkaa vastaan. Juuri tällainen "kansan etujen mukaisen politiikan" ajaminen saattaa asettaa ristiriitaan kohtien (3) ja (4) periaatteiden kanssa. Tähän liittyen toinen suuri jakolinja kulkeekin siinä, koskeeko kansanvalta vain hallitusmuodon kysymyksiä vai tulisiko sen koskea myös yhteiskuntaa.

Kansanvalta ennen tasavaltaa

Kirjoitetussa suomessa kansanvalta esiintyy ensimmäistä kertaa vuoden 1794 asetuksessa, silloin avoimen tuomitsevassa lauseessa "...jättäen- sä tilaa yhdelle hillittömälle ja tarttuwalle Kansa-wallan hulluudelle" (Vanhan kirjasuomen sanakirja, II, 1994, 259).

Kansanvalta tai demokratia eivät olleet mitään itsestään selviä vaatimuksia tai poliittis-moraalisen arvioinnin lähtökohtia ennen tasavallan lopullista säätämistä, eivätkä poikkeuksetta heti sen jälkeenkään. Venäjän sensuuri tietysti mutkisti kansanvallasta puhumista entisestään. Fennomaanit ja sitä seurannut Suomalainen puolue olivat tunnetusti haluttomia kirjoittamaan yhteisesti hyväksyttyä ohjelmaa, koska he halusivat pitää rajaa puolueen ja Suomen kansan välillä mahdollisimman liukuvana. Puolueen johtajista Yrjö Koskinen suhtautui kansanvaltaan kaksinaisesti. Toisaalta hän asettui kannattamaan *sekoitettuja* hallitusmuotoja ja torjui siten puhtaan kansanvallan ihanteet. Toisaalta keskustellessaan edustuslaitoksesta Koskinen oletti ja tietyn kansanvallan olemassaolon: nimenomaan kansalla oli valta ja oikeus valita edustajia. Koskinen ei silti kannattanut Yhdysvaltain kaltaista massojen demokratiaa. Siten hän ei nähnyt esimerkiksi äänioikeuden rajoittamista varallisuuden mukaan uhkana vapaudelle tai muutoin periaatteessa vääränä. Niin paljon kuin Koskisen *Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa* (1879) puhuukin kansanvallasta, se sijoittaa kansanvallan käytännössä vain antiikin yhteyteen. Koskisen kannan voi ehkä muotoilla niin, että hän oli kiinnostunut hierarkkisesti järjestäytyneen *kansa-henkilön* val- lasta, ei niinkään pidäkkeettömästä massojen demokratiasta. Varakas ja valistunut talonpoika oli kansan edustaja ja sen prototyypipi.

Kiistassa normaalikoulun suomenkielisestä osastosta (1869) Koskisella on selvästi jo hallussaan kansanvallan käsite, vaikka sanaa hän ei käytäkään: "Kysymys jo on, kenenkä pitää tässä maassa vallitseman, tokko vähäisen vähemmistön, jonka asema on vanhojen yhteiskunnallisten epäkohtien nojassa, vai kansan enemmistön" (Koskinen 1904–06, II, 585–6; Liikanen 1995). Jo tätä ennen, kirjoituksessaan

Edusmiehisyyden hinta (1963) Koskinen lähestyi kansanvaltaa mutkan kautta, ikään kuin luonnostaan olemassa olevana tilana: ”Mutta kun valta oikeastaan on kansan, ja se edusmiehelle on ainoastaan käytettäväksi annettu, on luonnollista että tämä edusmiehen käyttämä valta ainoastaan määrä-ajan saapi kestää ja että se taas palaa kansan haltuun” (Koskinen, mt., 162).

Kansanvallan teema nouseekin puolueohjelmiin sen haastamisen kautta. *Liberaalisen puolueen* ohjelmassa (1880) löytyy aluksi merkittävältä kuulostava toteamus:

Siitä syystä, että harhakäsityksiä toisinaan tavataan yhteisvaltaisuuden perusaatteen [demokratins princip] suhteen, tahdomme tässä tehdä lyhyen muistutuksen. Oikeuskannalta käsitettynä merkitsee tämä perus-aate samaa, kuin: kaikkien yhtäläisyys lain edessä, se on: yhtäläinen oikeus kullakin, niin ylhäisellä kuin alhaisellakin, niin köyhällä kuin rikkaallakin, lain voimalla vaatia oikeuksiansa, sekä myöskin samassa suhtaisuudessa määrätty oikeudet ja velvollisuudet yhteisöä kohtaan.

Ohjelma yrittää yhtä aikaa kahta eri asiaa. Yhtäältä se haluaa määritellä demokratian tiukasti menettelytapojen näkökulmasta ja sulkea liian aineelliset, poliittista ohjelmaa koskevat tulkinnat ulos. Demokratia merkitsee siten vanhojen säätyoikeuksien purkamista ja kansalaisten yhdenvertaisuutta lain edessä. Toisaalta ohjelma haluaa korvata sanakirjatasolla jo vakiintuneen ’demokratian’ käännökseen ’yhteisvaltaisuuden’ (ks. Europaeus, 1853; Ahlman 1865). Liberaaleja häiritsi selvästi tapa, jolla Fennomaanit käyttivät (Suomen) kansan käsitettä oman toimintansa oikeuttamisen perustana. He eivät ilmiselvästi halunneet sen paremmin ’tavallisen kansan’ kuin koskilaisen ’kansahenkilön’ valtaa. Siksi he yrittivät – turhaan – kääntää demokratiaa vallan ’yhteisyyden’ eikä kansan avulla. Taustalla saattoi vaikuttaa myös tuore ’yhteiskunnan’ käsite. Yritys sinänsä kuvaa sitä, että sanojen valinta käännoiksi ei ollut poliittisesti viatonta toimintaa.

Jatkossa liberaalit halusivat irti tasa-arvon käsitteestä:

Tällaiset yhteisvaltaiset pyrinnot tunnustaa liberaalinen puolue omioksensa; - mutta me hylkäämme pois tuon kansankiihkoisten [demagogiska] vaatimuksen, joka tarkoittaa törkeää, tuulen tuomaa yhdenvertaisuutta, jonka mukaan se erilaisuus luonnonlahjain, kasvatuksen, sivistyksen, varallisuuden ja vaikutusvoiman suhteen (...)

olisi pois hävitettävä ja kaikki ihmiset olisivat työnnettävät yhteiskunnallisten olojen kaikkein alhaisimmalle portaalle.

Liberaalit hyväksyvät siis oikeudellisen tasa-arvon, mutta torjuvat ”törkeän yhdenvertaisuuden”. Erottelun taustalla voi nähdä kansainvälisessä liberaalien keskustelussa tehdyn erottelun luonnollisten ja poliittisten oikeuksien välillä. Jälkimmäisiä ei pitänyt lainkaan antaa ”alhaisimman portaan” passiivisille kansalaisille, kuten naisille (Kurrunmäki 2000, 81–82). Pitkin 1800-lukua liberaalit teoretikot puhuivat universaaleista oikeuksista ja perustelivat samalla äänioikeuden jyvittämistä varakkuuden perusteella. ’Yhteisvaltaisuus’ tarjoaisi alemmille luokille rajatun oikeuden osallistua valtiollisen vallan käyttöön, mutta varakkaita vähäisemmällä painoarvolla. Se ei siis olisi kaikkien kansalaisten tasavertaista valtaa.

Nuorsuomalaiset irtaantuivat suomalaisen siiven ohjelmia vieroksuvaista kannasta ja julkaisivat oman ohjelmansa vuonna 1894. Tässä ohjelmassaan puolue lupaa toimia

*...valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojemme kehittymiseksi vapaa-
mieliseen ja kansanvaltaiseen suuntaan. (Nuorsuomalaiset 1894.)*

’Kansanvalta’ ei ole tässäkään ohjelmassa ehdoton, selkeä vaatimus, vaan toiminnan suuntaa määrittävä periaate. Tätä suuntaa ohjelmassa täsmennetään kahdella tavalla. Eduskunnan aseman vahvistamista perustellaan kansan kautta: ”Sopuointua kansan ja hallituksen kesken pidämme maamme menestyksen takeena”. Vaatimus eduskunnan aseman vahvistamisesta suhteessa hallitukseen esitetään ”Suomen sisällisen itsenäisyyden säilyttämisen” yhteydessä. Ohjelma ei selvästikään vaadi kansanvallan välitöntä toteuttamista. Päinvastoin se esittää pikkutarkkoja muutoksia pappis-, porvaris- ja talonpoikaissäädyn edustajien valintatapaan. Kansansuvereenisuuden sijaan ohjelma tuntuukin kallistuvan liberaalien ”yhteisvaltaisuuden” suuntaan, niin sopuoinnun kuin tasapuolisen säätyedustuksen mielessä.

Kansanvalta ei ollut nuorsuomalaisille mikään keskeiskäsite: se jopa katosi kokonaan puolueen 1906 ohjelmasta, joka kirjoitettiin tiukan laillisuusajattelun näkökulmasta. Ohjelma oli jyrkän perustuslaillinen ja vaati siitä näkökulmasta eduskunnan aseman vahvistamista. Ohjelma vaikuttaa älymystön itselleen kirjoittamalta julistukselta, jossa ei tarvitse erikseen vedota kansaan eliitin vallan oikeuttajana.

Yhtä empiviä olivat kansanvallan suhteen myös puoluekentän uudet yrittäjät, *Sosialidemokraattinen puolue* (1903) ja *Suomen maalaisvä-*

estön liitto (1908 ja 1914/1917). Itävallan sosialidemokraattisen puolueen ohjelmaa mukaillen kirjoitettu SDP:n Forssan ohjelma ei hiisku yhtään mitään 'kansanvallan' tavoitteesta. Tuotantovälineet kyllä halettiin kansan omaisuudeksi, mutta vallan oikeaksi haltijaksi nähtiin vain työväki.

... ja että tuotannonvälikappaleiden siirtymisen yksityisomaisuudesta kansan omaisuudeksi tulee olla sen päämääränä, valtiollisen vaikutusvallan valloittaminen tulee olla keinona sen taistelussa työväenluokan vapauttamiseksi. (SDP 1903.)

SDP:n ohjelma ei ylipäättään ole kiinnostunut perustuslaillisista muodoista vaan siitä, miten yhteiskunnallinen valta jakautuu ja miten työväki voi saavuttaa maksimaalisen vaikutusvallan valtiossa. Tässä katsannossa ei ole tilaa kansanvaltaisuudelle menettelytapojen ja prosessien reiluuden mielessä, vain vallan luokkasisältö merkitsee jotain.

Suomen maalaisväestön liiton vuoden 1908 ohjelmassa 'kansanvaltainen' mainitaan yhden kerran, vaadittaessa uudistuksia koulualalla. Muutoin kansanvalta ei esiinny yleisenä tavoitteiden horisonttina ja oikeuttamisen perustana. Maalaisliiton seuraava ohjelmateksti on yhdistelmä vuoden 1914 ohjelmaa ja vuoden 1917 vaaliohjelmaa. Nyt ohjelmaan sisältyy selkeä vaatimus siitä, että Suomi "on muodostettava tasavallaksi". Tässäkin puolue korostaa eduskunnan, ei kansanvaltaa. Kansanvalta tulee ohjelmassa vastaan aivan uudenlaisessa yhteydessä:

Mutta toiselta puolen on yhteiskunnan taattava työnantajalle ne ehdot, joiden alaisena hän saattaa tehdä sitoumuksia tuottamansa tavaran valmistajana siten, ettei työntekijäin taholta tapahtuvat mielivaltaiset työvälisopimusten rikkomukset ja muut lakiin perustamattomat kieltäytymiset ja rettelöimiset saa tapahtua lain siitä estämättä. Koko Suomen yhteiskunnan etu vaatii, että työrauha ja tuotantorauha lailla säännöstellään silmällä pitäen yhteiskunnan terveen, kansanvaltaisen kehityksen ehtoja. (Maalaisliitto 1917.)

'Kansanvaltainen' ei tässä asetu säätyvallan, yksinvallan tai eliitin vastakäsitteeksi. Kansanvaltaa käytetään ensimmäistä kertaa ohjelmatasolla 'tavallisen kansan' yhden osan toiminnan arvosteluun. 'Kansanvaltainen' aloittaa tässä uraansa tärkeänä legitimaatiokäsitteenä. Otteessa oletetaan meneillään olevan 'kansanvaltainen kehitys', johon työ- ja tuotantorauha pitää suhteuttaa. Puolueen myöhemmissä ohjel-

missa vuoroon suomalainen 'yhteiskunta', 'yhteiskuntajärjestelmä' tai 'valtiojärjestelmä' kuvataan lähtökohtaisesti kansanvaltaiseksi. Tässä puhettavassa oletetaan, että kansanvaltaa on jo saavutettuna, tai että on olemassa kehitys joka jatkuvasti lisää sitä. Vasemmistolle oli päinvastoin pitkään ominaista erottaa toisistaan kansanvallan vaatiminen ja sen olemassaolon tunnustaminen. Tässä ohjelmassa viittaaminen 'koko Suomen yhteiskunnan etuun' korostaa sitä, että kansanvalta mielletään jo *järjestävänä valtana*, jonka näkökulmasta tulee suhtautua kriittisesti työrauhan häirintään. Kansanvaltaisen kehityksen vastakäsitteenä on näin rettelöinti.

Kansanvallan nousukausi 1918–1945

Vaikka siis 'kansanvalta' alkoikin ilmaantua vuosisadan vaihteen ja alun puolueohjelmiin, ei sen asema ollut kovin keskeinen. Mistään hallitsevasta 'vallan' ymmärtämisen horisontista ei siis voi puhua. Vuosien 1918–19 kaksi suurta konfliktia ja itsenäistymistä seurannut ylimmän vallan rakentaminen muuttivat tämän tilanteen radikaalisti. Kansalaisodan häviäjistä Suomen kommunistisen puolueen (SKP) siipi hylkäsi aluksi koko kansanvallan tavoitteen. Hallitusmuotokiistan häviäjistä kokoomus päästi kansanvallan ohjelmiinsa vasta 1950-luvulla, Ruotsalainen kansanpuolue ei koskaan. Tasavaltalaiset puolueet sen sijaan nostavat kansanvallan tärkeäksi ohjelmalliseksi käsitteeksi sotien välisellä kaudella.

Maalaisliiton vuoden 1921 ohjelmassa tasavallan ja kansanvallan vaatimukset kulkevat rinnakkain:

Tasavaltaista, kansan valtavan enemmistön tahdon toteuttamaa valtiomuotoa, jonka saavuttamisessa sillä on ollut ratkaiseva osuus, tulee Maalaisliitto edelleen puolustamaan ja tukemaan kaikkia mahdollisia kumousyrityksiä vastaan.

Tähän liittyen Maalaisliito vaati myös

kansan kaikkiin kerroksiin nojaavan kansanvaltaisen valtioelämän kehittämistä.

Kansanvaltaisuuden vaatimusta ei enää liitetä vain kouluoloihin tai työriitoihin, vaan tästä ohjelmasta alkaen kansanvalta asettuu määrittämään vaatimuksia koko valtiovallan järjestämisestä. Kyse on juuri

perustetun vallan lujittamisesta, oikeuttamisesta ja ”kehittämisestä”. Reformivaatimukset, kuten työväen ”taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman parantaminen”, liitetään nekin ”kansanvaltaisen valtion” tehtäviin. Puhuessaan osuustoiminnasta ja niistä talouden aloista, joilla tarvitaan ”kehittynyttä suurpääomaa”, on ohjelman mukaan

...pyrittävä tämän suurpääoman ja siitä aiheutuvan sekä taloudellisen että valtiollisen vallan siirtämiseen kansalle (Maalaisliitto 1921).

Tässä ja vaatimuksessaan kirkon kehittämisestä ”kansanvaltaisempaan suuntaan” ohjelma menee perustuslaillisen valtakeskustelun ulkopuolelle ja puuttuu yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. ’Kansa’ esiintyy nyt julkisen vallan oikeuttamisen perustana. Tällainen kansanvalta ei ole (’demokraattisesti’) jakaantunutta, vaan yhden kansan eduskunnan välityksellä toteutuvaa järjestävää ja tuottoisaa valtaa. Hyvin samanlaisia vaatimuksia ”talouselämän kansanvaltaistuttamisesta” esitti myös *Kansallisen edistyspuolueen* ohjelma vuodelta 1918. *Kansanpuolue* (1932) kannatti niin ikään ”todelliseen kansanvaltaan perustuvaa tasavaltaista hallitusmuotoa”.

Sosialidemokraattien osalta tilanne oli kiperämpi. Kansalaissodassa he olivat häviäjien, hallitusmuotokiistassa voittajien puolella. Vallan, kansanvallan ja diktatuurin suhde oli hankala pulma 1920-luvun ajan. SDP:n vuoden 1930 eri ohjelmat osoittavatkin ristiriitaista suhtautumista kansanvallan vaatimukseen. Lapuanliikkeen nousu asetti puolueelle selkeän tehtävän: oli otettava etäisyyttä kommunisteihin, jotta Maalaisliitto puolestaan saataisiin etääntymään lapuanliikkeestä. Tässä tilanteessa sosialidemokratia haluttiin ymmärtää ”parlamentaarisen demokratian, ’valtiollisen kansanvallan’, puolustajana ’epäkansallisia voimia’, porvarillista taantumusta ja sitä ruokkivaa kommunismia vastaan” (Kettunen 1986, 307). Puolue vaatii painokkaasti niin ulkopoliittikan kuin sotalaitoksenkin kansanvaltaistamista. Tässäkin puolue siis *vaatii* kansanvaltaa vahvistamatta sitä, että sellainen vallitsisi jo. Sotalaitoksen kohdalla kanta on tiukempi:

Sotalaitos on porvariston käsissä kehittynyt mahdiksi, joka uhkaa sekä kansojen välistä rauhaa että niiden sisäistä kansanvaltaista vapautta. (SDP. 1930)

Sosialidemokraatit kirjautuvat tässä kannattamaan samoja periaatteita kuin Maalaisliitto tai kansanpuolueet, mutta he lähtevät siitä että kansanvalta vallitsee hyvin puutteellisesti. *Sosialisointiohjelma* sijoittuu

epätasaisesti jakautuneen yhteiskunnallisen vallan horisonttiin, eikä siten sano mitään kansanvallasta. Tässä ohjelmassa puolueen tavoitteena on poistaa ”kapitalistiluokan valta taloudellisessa elämässä” ja saavuttaa työvälle ”mahdollisimman paljon vaikutusvaltaa”. Ohjelmista mielenkiintoisin on kuitenkin *Menettelytapaohjeet* (1930). Siinä puolue tunnustaa *valtiollisen* kansanvallan jo olemassa olevaksi:

Sosialidemokraattisen puolueen menestyksellisen valtiollisen luokkataistelun tärkeimpiä edellytyksiä on valtiollinen kansanvalta, jota puolue pyrkii muuttamaan porvarillisten luokkien herruuden välikappaleesta työtätekevien luokkien päämäärien toteuttamisen välikappaleeksi. Puolue pyrkii saamaan valtiollisen kansanvallan mahdollisimman täydelliseksi. Valistamalla mahdollisimman laajoja kansanjoukkoja kansanvallan merkitystä niiden yhteiskunnallisen vapautuksen välikappaleena puolue pyrkii luomaan takeita kansanvallan säilyttämiselle. Se torjuu, tarpeen vaatiessa yhteistoiminnassa muiden kansanvaltaisten puolueiden kanssa, erinäisten porvarillisten ainesten suunnitelmat rajoittaa kansalaisten valtiollisia oikeuksia tai tuhota kansanvaltainen järjestelmä. (SDP 1930.)

Sosialidemokraatit korostavat, että kansanvalta koskee vain valtiota, ei suinkaan yhteiskuntaa. Valtiollinen kansanvalta tuli saada yhteiskunnassa tarvittavan muutoksen – aikaisemmin vallankumouksen – välineeksi. Valtiossakaan kansanvalta ei ole valmis, vaan vaatii täydellistämistä. ’Kansanvaltaisuus’ hyväksytään myös yleisenä periaatteena ja toistenkin puolueiden ominaisuutena, joka voi siten olla liittoutumisen perusteena kansanvallan rajoittajia vastaan. Tässä voitaisiin jo hyvin puhua demokraattisuudesta. Suhtautuminen kansanvaltaan on kuitenkin yhä ristiriitaista. Kun kansanvalta esiintyy lainauksen lopussa yleisenä, puolustettavana tavoitteena, nousee se ensimmäisessä sivulauseessa esiin vaihtoehtoisesti porvariston herruuden tai työväenliikkeen tavoitteiden toteuttamisen välikappaleena. Valtiollisen kansanvallan arvoa mitataan siis yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta. Samalla haluttiin tehdä selväksi ”kansanvaltaisille” porvarillisille piireille, että ”kommunismien vastustaminen oli sosialidemokraattisen valistustyön eikä valtiokoneiston repression [alistamisen] tehtävä” (Kettunen 1986, 313).

Ohjelma onkin reipas kannanotto kommunismin suuntaan. ’Kansanvalta’ ei ole vielä yleisesti tunnustettu tavoite, vaan se vaatii puolustusta:

Valistamalla mahdollisimman laajoja kansanjoukkoja kansanvallan merkityksestä niiden yhteiskunnallisen vapautuksen välikappaleena puolue pyrkii luomaan takeita kansanvallan säilyttämiselle. (SDP 1930.)

Sosialidemokraattien kannalta todellisen ongelman muodostaa siis kansanvallan toistaiseksi vähäinen arvostus 'laajojen kansanjoukkojen' keskuudessa. Jos asia onkin tässä ilmaistu hienovaraisesti, ei ohjelman jatko jätä epäilyksen sijaa. Oppi "aseellisesta pienen ryhmän johtamasta vallankumouksesta" ja vähemmistön diktatuurista on osoitettava "tuhoisiksi harhakäsityksiksi", sillä "yhteiskunnallista vallankumousta" ei niillä ehdoilla voi toteuttaa.

Valtiollisen kansanvallan vastakohtina ovat siten yhtäältä kapitalistiluokan yhteiskunnallinen valta, toisaalta kommunistisen puolueen vähemmistödiktatuuri tai oikeiston toimeenpanema kansanvallan kurottaminen.

Tasavallan kriitikot

Puoluekentän ääri-laidoilla suhtauduttiin yhtä kriittisesti tasavallan hallitusmuotoon, mutta tämä kritiikki pukeutui täsmälleen vastakkaisiin käsitteellisiin strategioihin. *Isänmaallisen kansanpuolueen* (IKP) (1932) mielestä "Suomi on täysin kansanvaltainen valtio". Tämä tilanteen – ehkä paremminkin Suomen olemuksen – määrittäminen täysin kansanvaltaiseksi ei kuitenkaan estänyt esittämästä valtarakenteiden täydellistä kumoamista: vahvan "valtionpäämiehen" valitsemista ja "puoluepoliitikkojen" eduskunnan vaihtamista lähinnä neuvon-antavaan kansanedustuslaitokseen, jossa olisivat edustettuina "valtiovallan hyväksymät" ammattiyhteisöt.

Sama ohjelmallinen perussuunta on luettavissa *Suomen kansallissosialistisen liiton* (1932) ohjelmasta. Kansallissosialistit muotoilivat kansanvallan vastakäsitteen vielä selkeämmin kuin IKL:

Sen jälkeen, kun kansanvalta on saatettu nojautumaan työ- ja ammattieduskuntaan, ovat erilaisiin ihanteisiin perustuvat puolueet täysin tarpeettomia valtiollisina toimieliminä, joskin niitä vapaina järjestöinä tulevaisuudessakin saattaa esiintyä. (Kansallissosialistit 1932.)

Esiteltyään kansanäänestyksen ja kansalaisaloitteen idean puolue muotoilee ohjelmallisen kiteytyksensä: ”Täten asetetaan *todellinen kansanvalta* tarkoituksettomaan *puolueharvainvallan* tilalle”.

’Todellisen kansanvallan’ vaatimuksen esitti samana vuonna myös Kansanpuolue, tarkoittamatta tietenkään samaa asiaa. Myöhemmin eri puolueet laidasta laitaan ovat ottaneet tämän idiomin (sanayhdistelmän) käyttöönsä. Idiomi kuvaa hyvin tilannetta, jossa toistensa kanssa jyrkästikin eri mieltä olevat ryhmät joutuvat turvautumaan yhteen ja samaan, yleistä oikeutusta tarjoavaan käsitteeseen, kuvaavat huolellisesti tätä usein toistuvaa käsitteellisen erottelun retorista strategiaa. Kun yleisesti hyväksytyyn termiin A liitetään lisäys ’todellinen’, vedotaan todellisen ja näennäisen filosofiseen jakoon. Puhumalla ’todellisesta kansanvallasta’ voidaan yhtä aikaa nauttia käsitteen oikeuttavasta voimasta ja heittää näennäisyyden varjo vallitsevan tilanteen ja kilpailevien tulkintojen ylle ja luoda näin pohjaa omille, mahdollisesti alkuperäisestä käytöstä täysin poikkeaville puhetavoille. (Pereleman ja Olbrechts-Tyteca 1969, 415–426.)

Äärimmäisen oikeiston käytössä ’kansanvalta’ onkin kaukana ’demokratiasta’. ’Kansa’ on yksi ja yhtenäinen toimija, jolla valta tulee olla. Kansan keskuudessa ei voi olla konflikteja. Tasavalta on huolestuttavalla tavalla johtanut tämän yhtenäisen kansanvallan pirstoutumiseen ja jakautuneen puolueharvainvallan syntyyn. Tämä on ehkäissyt ’kansan todellisen tahdon’ – taas erottelu todelliseen ja näennäiseen – esiintuloa IKL:n (1932) mielestä:

Kun kokemus on osoittanut, että parlamenttarismi nykyisine toimintamuotoineen ja välttämättömine puoluepolitiikkoineen ei ole kyennyt ilmituomaan kansan todellista tahtoa...

Tilalle IKL ei tietenkään halua vahvaa presidenttiä vaan ’valtionpäämiehen’, jonka kansa valitsisi suoraan ja jolla olisi laajat oikeudet ja vain hänelle vastuulliset ministerit. Tässäkin käydään hallitusmuotokeskustelua uudestaan ja toistetaan kuningasmielisten ohjelmaa. Samansuuntaisia vaatimuksia esittivät ohjelmissaan myös *Suomen kansallissosialistisen työjärjestö* (1942) ja *Aseveljien työjärjestö* (1942).

Vasemmalla laidalla *Suomen kommunistisen puolueen* valitsema strategia oli täysin päinvastainen. Heti luokkasodan tappion jälkeen O.V. Kuusisen johdolla kirjoitettu ohjelma vakuuttaa, että ”[v]allankumoukselliset joukot ovat menettäneet luottamuksensa ensisiin taistelutapoihin, päämääriin ja imperialismin palvelukseen ryh-

tyneisiin johtajiinsa” (SKP 1918). Luottamuksen menetys kohdistuu erityisen kitkerästi kansanvallan vaatimukseen:

Vallankumouksen kautta on otettava työväenluokan omiin käsiin kaikki valta ja perustettava rautainen työväen diktatuuri; – on siis pyrittävä porvarillisen valtion hävittämiseen, eikä suinkaan kansanvaltaan, ei ennen vallankumousta, eikä vallankumouksen kautta. [...] Nyt ei tule enään kysymykseen, että luokkatietoisuuteen herännyt ja luokkataisteluun järjestynyt köyhälistö pyrkisi kansanvaltaiseen tasavaltaan...

Näiden sävyjen taustalla on ihailu Venäjän voittanutta vallankumousta ja katkeruus Suomen hävityn vallankumouksen johdosta. Nahkatakkinen komissaari on sivuuttanut ihanteena lauhkean kansanedustajan. Tässä ei ole jälkeäkään sosialidemokraattien vaaliman ’valtiollisen kansanvallan’ horisontista: vastassa on suoraviivaisesti ’porvarillinen rosvovaltio’.

Kansanvalta viittaa kommunistien kannalta kolmeen ongelmalliseen seikkaan. Ensinnäkin se viittaa demokraattisiin periaatteisiin, joita puolue ei enää haluta noudattaa, toiseksi yhtenäisen kansan ajatuksen kautta porvariston ja työväenluokan välisen kuilun suhteellisuuteen, ja kolmanneksi se sivuuttaa työväenluokan johtovallan suhteessa muihin alemman kansan kerrokseen. Oikea valta voi kuitenkin olla vain nujertamista ja diktatuuria. Karskiuden ja väkivallan tyylillinen romantisointi (”rautainen työväenluokan diktatuuri”, ”työväen diktatuurivalta”, ”luokkavalta kerrassaan hävitettävä”) toistuu myöhemmin yllättävän samanhenkisenä Rauno Setälän *Uusstalinistin uskontunnustuksessa* (1970).

Jo *Suomen sosialistisen työväenpuolueen* ohjelmassa (1920) näitä suoraviivaisia vaatimuksia hieman pehmennettiin. Ohjelmaa hallitsee silti estoton neuvostovallan ihailu ja kannatus. Vuonna 1920 ’neuvostovalta’ viittasi tietysti yleisemmin neuvostoihin perustuvaan valtaan, eikä pelkästään neuvostoliittolaiseen valtaan. Puolue erikseen korostaa, että se ei ”kehoita työläisiä anarkistisiin väkivallantöihin, epäjärjestyksiin, mellakoihin eikä kapinoihin”. Ohjelma jatkaa:

Porvarillinen tasavalta, jonka taloudellisena pohjana on tuotantovälineiden yksityisomistus, ei ole koskaan ollut mikään koko kansan valta eikä myöskään luokkain yläpuolella oleva puolueeton valta, vaan se on tosiasiaa jäänyt porvariston diktatuuriksi... (STP 1920.)

Siirtymä kansanvallasta ohjelman ’koko kansan valtaan’ näyttää vähäiseltä, mutta se tuo etualalle jälleen ’koko kansan’ tahtovana ja valtaa

pitävänä kokonaisuutena. 'Kansan valta' ei tässä koske perustuslaillista prosessia, vaan yhtenäisesti tahtovan kansan poliittisen tahdon toteutumista yhteiskunnassa. Sosialismi voidaan saavuttaa vain neuvostovallan avulla. Siksi tarvittiin uusi valtiokoneisto, ”joka perustuu kansan työtätekevän enemmistön kaikkein yleisimpiin ja kaikkein *kansanvaltaisiin* joukkojärjestöihin, työväenneuvostoihin”.

Kansanvaltaisuutta ei siis lopulta kokonaan hylätä, sillä työväenneuvostot esitetään tämän kansanvaltaisuuden huipentumana – sama mitä IKL esitti työ- ja ammattineuvostoista. Ohjelma rakentaa siis hyvin jyrkkää jakoa tavoitteen ja todellisuuden välille. 'Kansanvaltaisuuden' periaate hyväksytään ja esitetään työväen neuvostot sen huipentumana. Samalla kiistetään jyrkästi, että 'kansanvalta' olisi mitenkään toteutunut porvarillisessa tasavallassa. SKP:n vuoden 1957 ohjelma kärjistää tämän paradoksin vielä pitemmälle, esittäessään ylpeänä että proletariaatin diktatuuri on suurinta kansanvaltaa:

Siirtyminen kapitalismista sosialismiin voidaan toteuttaa vain työväenluokan ja sen järjestöjen johdolla, minkä vuoksi siirtymäkauden valtio on kapitalistiluokan vähemmistödiktatuurin tilalle voimaansaatettua työväenvaltaa, proletariaatin diktatuuria. Tämän valtion, joka toteuttaa kansanvallan sen laajimmassa muodossa, täytyy toisaalta olla kyllin luja pystyäkseen lyömään takaisin valtansa menettäneiden riistäjien vallanpalautusyritykset. (SKP 1957.)

Tavoitteena kansanvalta on siis lopulta sittenkin kiistämätön, toisin kuin vuonna 1918 julistettiin. Se tasavalta, jonka Kuusisen ohjelma oli tylysti hylännyt 'kansanvaltana', nimetään nyt 'vähemmistön diktatuuriksi'. Diktatuurina uusi 'työväenvalta' tai 'kansan valta' ei tietenkään voi olla jakautuneen kansan tai keskenään kiistelevien kansalaisten valtaa. Yhtä vähän se voi merkitä reiluja menettelytapoja. On yksi kansa, jolla on yksi ja kausaalinen ylivalta, valta joka panee vastustajansa järjestykseen. Kansanvalta on työväen, siis kansan korkeimman olomuodon, poliittisen ohjelman toteuttamista, ei suinkaan tasavaltaista taistelua ohjelmien välillä. Vanha tasavalta on diktatuuria, ja uusi diktatuuri on kansanvaltaa. Tiukka puhe diktatuurista tarvittiin tietenkin Neuvostoliiton ongelmallisen valtiorakenteen ja puuttuvan vapauden oikeuttamiseen. Tasavallan varovainenkin hyväksyminen kansanvallaksi olisi heittänyt epäilyn varjon Neuvostoliiton valtiomuodon ylle.

Tämän orwellilaisen akrobatian lisäksi ohjelma puhuu kyllä työtätekevien ”kansanvaltaisista oikeuksista” ja vaatii maanpuolustuksen ja poliisilaitoksen ”kansanvaltaistamista”. Myös kunnilla kuuluu olevan

”kansanvaltainen itsehallinto”. Ammattiyhdistysliike todetaan yhdeksi työväenliikkeen ja ”kansanvallan kulmakivistä”. Eli niissä vaatimuksissa, jotka koskevat suoremmin puolueen käytännön toimintaa, tietty poliittisen elämän kansanvaltainen tila kyllä myönnetään.

Hegemoninen kansanvalta: vasemmisto

”Kansanvaltaisuutta koskevat käsitykset ovat sitten Forssan kokouksen suuresti selkiytyneet puolueemme piirissä”, todetaan SDP:n vuoden 1952 ohjelman perusteluissa. SDP:n osalta asenteen muutos koskee ennen muuta sitä, että sodan jälkeen vallitseva tasavalta hyväksytään varauksitta ”valtiolliseksi kansanvallaksi”. Valtiollinen kansanvalta ei silti vielääkään riitä, vaan

Rahan valta politiikassa ja sivistyselämässä on kaikille tuttu asia. Siksi työtätekevien vapaus ja johtovalta yhteiskunnassa voidaankin turvata ainoastaan valtiollisen demokratian ja sosialismin yhdistämisellä. Demokraattisen sosialismin avulla tehdään tyhjäksi kapitalistien mahdollisuudet käyttää taloudellista valtaa politiikassa. (SDP 1952.)

’Valtiollinen kansanvalta’ korostaa käsitteenä – paitsi lojaaliutta tasavallan perustuslaeille – myös yhteiskunnallisen kansanvallan vajetta sen kääntöpuolena. ’Rahan valta’ ja ’taloudellinen valta’ esiintyvätkin ohjelmassa oikean kansanvallan vastakäsitteinä. Sitä mukaa kun kansanvallan horisontti tulee puolueohjelmissa yhä laajemmin hyväksytyksi, tulee keskeiseksi ohjelmatyön tehtäväksi nimetä tärkeimmät poikkeamat tästä periaatteesta. Myös käsite ’työväenluokan johtovalta’ on kiinnostava retorinen ele. Yhtäältä se näyttää olevan demokratisoitu vastine kommunistien ’proletariaatin diktatuurille’. Toisaalta puolueohjelmissa vain hyvin poikkeuksellisesti vaaditaan paljasta valtaa. Tyypillinen kiertotie on vaatia lisää ’päätösvaltaa’, ’ratkaisovaltaa’ tai ’vaikutusvaltaa’. Tällainen valta on valtaa toteuttaa hyvänä pidettyä ohjelmaa. Vallan vaatiminen *ilman* määreitä taas yhdistetään valtataisteluun ja vallanhimon.

Suomen kansan demokraattisen liiton (SKDL) vuoden 1967 ohjelma on sekin kansanvallan periaatteen läpäisemä. Ohjelman mukaan SKDL on jopa ”toiminut kansanvaltaisen kehityksen vauhdittajana”. Tämä on kahteen suuntaan legitimoiva muotoilu. Paitsi että siinä oikeutetaan SKDL:n yleistä hyvää tuottava toiminta, siinä todetaan Suomessa jo

olemassa olevaksi tosiasiaksi 'kansanvaltainen kehitys', jota SKDL on jouduttanut. Ohjelman moniin erityisiin ilmauksiin kuuluvat kansanvaltainen käytäntö ja päätöksenteko, kansanvaltaiset ihanteet, periaatteet ja sananvapaus, taloudellinen kansanvalta ja lopulta 'täydellinen kansanvalta'. Ohjelma puoltaa 'kansanvaltaisten voimien' yhteistyötä, kuten SDP vuonna 1930. SDP:n ohjelmia mukailleen ohjelma toteaa, että kansanvalta ei vielä ulotu talouselämään, jossa vallitsee edelleen harvainvalta. *'Taloudellinen harvainvalta'* onkin keskeinen kansanvallan vastakäsite, samoin kuin *'vallan keskittyminen'*. SKP:n vanha ristiriita kääntyy aivan uuteen asentoon, kun sosialismi määritellään *taloudelliseksi kansanvallaksi*.

Suomessa on tultu kehitysvaiheeseen, jossa demokratian laajentaminen, eteneminen kohti täydellistä kansanvaltaa [...] merkitsee asteittaista siirtymistä kohti sosialistista yhteiskuntajärjestelmää. (SKDL 1967.)

SDP:n tapaan tässä oletetaan jo tietty valtiollisen kansanvallan toteutuminen ja vaaditaan vain tämän periaatteen laajentumista taloudelliselle alueelle. Ohjelma ei muutenkaan jätä sijaa epäilyille siitä, miten siinä arvioidaan tasavallan valtiollisia instituutioita:

SKDL pitää arvossa suomalaisen kansanvallan saavutuksia, valtiollista itsenäisyyttä, yksikamarista eduskuntaa, yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta, suhteellista vaalitapaa, yhdistymis-, kokoontumis-, paino- ja sananvapautta sekä lakko- ja mielenosoitusoikeutta. Ne ovat olennaisilta osin juuri työväenliikkeen toiminnan tulosta. (SKDL 1967.)

SKDL ratkaisee tässä kansanvallan oikeutuksen ongelman kahteen suuntaan. Suhteessa kansalaissodan jälkeisiin jakoihin ja kansanvaltaan ohjelma ottaa varauksetta sosialidemokraattisen kannan ja hylkää Kuusisen ja SKP:n (1918–1957) tulkinnat. Ohjelma ei tee tätä radikaalia siirtoa oikeuttaakseen porvarillista valtiota vaan työväenliikkeen valtiollisia saavutuksia. Mutta jotta työväenliikkeen toiminnalla olisi ollut tulosta, valtio ei ole voinut olla olemukseltaan sitä silkkaa porvariston tai kapitalistiluokan diktatuuria, josta SKP:n aikaisemmat ohjelmat puhuivat. Suhteessaan tasavaltaan ja kansanvaltaan ohjelma oli pitkä askel sosialidemokratian ja siten sekä vasemmiston yhteistyön että SKDL:n hallituskelpoisuuden suuntaan. Ohjelman erityisenä puhetekona on vakuuttaa, että ”kaikista vastustajien väitteistä huolimatta me olemme

läpikotaisin kansanvaltainen liike”. Ohjelma suuntautuu siis yhtä vahvasti kansandemokraattiseen perinteeseen kuin ajankohdan poliittiseen keskusteluunkin.

Myös SKP:n syvään hajaannuksen johtanut vuoden 1969 edustajakokous hyväksyi varovaisemman, mutta samansuuntaisen ohjelman. Ohjelmaa luonnehti yleinen valtakielen monipuolistuminen. Kansanvallan vastakäsittienä ei ole enää yksi ja yleistävä ’porvariston diktatuuri’, vaan tyypillisesti ’suurpääoman harvainvalta’, ’yksipuolinen porvarillinen ylivalta’ tai ’taloudellinen harvainvalta’. Tässä on luettavissa selvä siirtymä valtiota kuvaavista olemuskäsitteistä kohti astetta empiirisempää keskustelua. Kriittinen kohta ’siirtymäkauden valtiosta’ muotoillaan sekin kokonaan uudestaan:

Tällainen valtio on porvarillisen demokratian rajoittuneisuudesta vapautunutta todellista kansanvaltaa. Se on työväenvaltaa, sosialistista demokratiaa, jossa työväenluokka on johtavana voimana. (SKP 1969.)

Tässä ohjelma on tehnyt lähes 180 asteen käännöksen vuodesta 1918. *Kansanvaltaa ei enää tuomita, sitä vaaditaan.* Rautaista työväen diktatuuria ei enää romantisoida, vaan työväenvalta määritellään ’sosialistiseksi demokratiaksi’. Juuri tämä muotoilu oli yksi niistä, joita SKP:n taistolainen vähemmistö ei koskaan voinut hyväksyä, joten ohjelma ei ollut vähemmistöpiireissä juuri muussa käytössä kuin revisionismin kritiikin aineistona. Silti muotoiluun jäi sisälle jälkiä vanhasta perinteestä. ’Todellisen kansanvallan’ ja ’työväenvallan’ sujuva samastaminen jättää jälkeensä vaikutelman kansan vähemmän tähdellisten osien syrjäyttämisenestä ja työväestä kansan ennalta määrätynä ytimenä ja johtajana.

Hegemoninen kansanvalta: oikeisto ja keskusta

Samaan aikaan tapahtui vastaava ohjelmallinen siirtymä kansanvallan periaatteen hyväksyntään myös Kansallisessa kokoomuksessa, mutta hieman peitetymmin. ’Demokratia’ esiintyy kokoomuksen puolueohjelmissa ensimmäistä kertaa niinkin myöhään kuin 1970. ’Kansanvalta’ loistaa poissaolollaan vuosien 1918, 1922 ja 1945 ohjelmissa. Rajaa punaisiin tai vallankumouksellisiin ei siis vedetty aluksi suinkaan demokratian tai kansanvallan lipun alla. Tämä näyttää osittain liittyvän siihen laajempaan ilmiöön, että valta ei kuulunut kokoomuksen ohjelmien keskeiseen sanastoon ennen 1960-luvun poliittista suhdannetta. Vuoden

1945 ohjelmassaan kokoomus pelkäänsä valittaa, että ”lain arvovalta on vähentynyt”. Kansanvallan sanasto astuu kuitenkin väkevästi esiin vuoden 1957 yleisohjelmassa.

Kansanvaltainen valtiojärjestys turvaa yleisen kansalaisvapauden ja keskinäisen yhdenvertaisuuden sekä jokaiselle mahdollisuuden päästä parlamentaarista tietä vaikuttamaan valtion ja itsehallintoyhdyskuntien asioihin. *Kansanvalta* edellyttää yleisen oikeusturvan ja riippumattoman oikeuslaitoksen säilyttämistä.

Valtiovallan on lujitettava yhteiskuntaa ja kansanvaltaista valtiojärjestystä, huolehdittava kansakunnan eheyttämisestä [...] Kumouksellista kommunismia samoin kuin kaikkea muuta toimintaa, joka tähtää kansanvaltaisen valtiojärjestyksemme muuttamiseen tai heikentämiseen, on päättävästi vastustettava. Perustuslain kanssa ristiriitaiset ja kansanvallan hengelle vieraat valtapyrkimykset samoin kuin maan laillisiin hallituselimiin kohdistuva ulkoparlamentaarinen toiminta on torjuttava. (Kokoomus 1957.)

Kansanvalta on nyt tärkeä oikeuttamis- ja puolustuskäsite. Sitä on sekä säilytettävä että lujitettava. ’*Kansanvaltainen valtiojärjestys*’ kiteyttää hienosti tämän ajatuksen: kansanvalta on nimenomaan järjestystä ja siten sukua edellisen ohjelman ’eduskunnan arvovallalle’. Kiinnostavaa on se, että vielä 1945 mitään tällaisia perusteluita ei esitetty. Olisiko kansanvalta sulautunut silloin liiaksi kansandemokraattisiin vaatimuksiin ja yleiseen vasemmistolaiseen aaltoon? Vai onko asia toisinpäin niin, että kolmen suuren – Maalaisliiton, SDP:n ja SKP–SKDL:n – kansaa ja kansanvaltaa korostava retoriikka oli lyönyt niin läpi sodanjälkeisessä Suomessa, että aikaisemmin mieluummin keskiluokkaan tukeutunut kokoomuskin joutuu lopulta omaksumaan oman versionsa tästä puhetavasta? Kokoomus näyttää puhetavassaan omaksuneen lopullisesti yhdysvaltalaiset lähteet vanhan saksalaisperäisen ajattelun sijaan. Toisin kuin vasemmiston tai Maalaisliiton puheessa, tässä ei vaadita minikään elämänalueen kansanvaltaistamista. Kansanvalta *ei* ole kehityksen suunta tai tavoite, vaan *puolustettava* olotila. Kyseessä ei myöskään ole yhteiskunnan valtasuhteita koskeva käsite. Neljän vuosikymmenen aikana alkujaan kuningasmielinen kokoomus oppi näin kääntämään vastustajiensa vaatimus- ja taistelukäsitteen itselleen sopivaksi oikeuttamisen ja (järjestelmän) puolustamisen käsitteeksi.

Kokoomuksen ohjelmallinen suhde kansanvaltaan muuttuu uudestaan vuosien 1981 ja 1993 ohjelmissa. Aikaisempi yksipuolinen kansanvallan puolustuksen näkökulma katoaa lähes kokonaan. Sen sijaan omaa puo-

luetta ja tasavaltaa legitimoidaan olettamalla *kansanvaltaisuus* niiden periaatteeksi. Vuoden 1981 ohjelmassa tapahtuu uusi siirtymä Maalaisliiton ja sosialidemokraattien ohjelmallisen perinteen suuntaan:

Demokratia on ulotettava koskemaan kaikkea merkittävää vallankäyttöä yhteiskunnassa.

Kansanvallan kannalta on välttämätöntä, ettei poliittinen ja taloudellinen valta keskity. (Kokoomus 1981.)

Suuri siirtymä on siinä, että ensinnäkin kokoomus on astunut perustuslaillisen keskustelun ulkopuolelle ja puhuu myös siitä, mistä sosialidemokraatit aloittivat Forssan ohjelmassa eli yhteiskunnallisista valtasuhteista. Tämän kruunaa huoli *vallan keskittymisestä*, joka sekin tapasi ennen yhteiskuntatieteiden läpimurto 60-luvulla olla nimenomaan sosialidemokraattinen ilmaus.

Suurten puolueiden (SDP, keskusta, kokoomus, SKDL) ohjelmat ja siten niiden viralliset puhemaailmat kattavat siten 1980-luvulle tultaessa periaatteessa saman ilmiömaailman. Näin se täydellinen kahtiajako joka aluksi vallitsi puhtaasti perustuslaillisten (nuorsuomalaiset) ja puhtaasti yhteiskunnallisten (SDP) ohjelmien välillä oli kurottu pääosin umpeen. Yksimielisyys koski myös sitä, että kansanvalta on sekä osittain toteutunut että samalla tavoitekäsite.

Toistaiseksi viimeisessä ohjelmassaan (1993) kokoomus laajentaa kansanvallan aluetta entisestään, sillä nyt myös "[e]kososiaalinen markkinatalous toimii kansanvaltaisesti ohjattuna". Vallan keskittyminen ja usko yhteen ainoaan ratkaisuun nähdään kansanvallan vastakohtina. Vallankäyttö näyttäytyy ongelmana, josta saattaa tulla myös kansanvallan uhka. Kansanvalta vaatii vaalimista ja kehittämistä erilaisten osallistumismuotojen suuntaan.

Demokratiaa on uudistettava ja löydettävä sille aidon kansanvallan muodot. (Kokoomus 1993.)

Useat uudet puolueohjelmat ovat pyrkineet kuvaamaan kansanvallan historiaa ja asettamaan juuri oman puolueensa kehityksen ytimeen (SDP 1987, Keskustapuolue 1982 ja 1992, LKP 1984, Vasemmistoliitto 1995). Näistä *Liberaalisen kansanpuolueen* vuoden 1984 ohjelma näki suurimman vaivan kansanvallan määrittelyssä:

Kansanvallalla liberaalit tarkoittavat järjestelmää, jossa jokainen kansalainen voi tehokkaasti osallistua päättämiseen häntä itseään

koskevista asioissa. Liberaalin käsityksen mukaan aidon kansanvallan tunnusmerkki on vastuun ja toimivallan hajauttaminen. Vallankäytön on tapahduttava mahdollisimman lähellä hallittavaa toimintaa ja yksityistä ihmistä. Kansalaisia koskevat päätökset on tehtävä heitä mahdollisimman lähellä olevalla hallinnon tasolla, eikä päätöksiä saa tehdä kuulematta niitä, joita päätökset koskevat. Liberaalin kansanvallan toiminta perustuu aina oikeudenmukaisuuteen ja laillisuuteen. Liberalismi on vastuunalaista vapautta. (LKP 1984.)

Koskislaisen tai populistisen kansanhenkilön valta on tyystin purettu tästä liberaaliin teoriaan tukeutuvasta kansanvallan käsitteestä. Argumenttina näyttää olevan – paitsi populististen tulkintojen torjunta – uuden sisällön hakeminen käsitteeseen sen huolellisen analyysin kautta. Tyypillistä LKP:n ohjelmalle on, että selviää kansanvallan uhkia tai sen vastakäsitteitä hahmotetaan yhtä varovaisesti kuin edellä kokoomuksenkin ohjelmassa. Kansanvallan tarkka määrittäminen ja runsas keskustelu siitä liittyvät sekä Urho Kekkosen presidenttikauden arviointiin että puoluelaitoksen legitimitietin horjumiseen.

Suomen keskusta/Maalaisliitto on pitänyt kansanvaltaa ohjelmien sa keskeisenä legitimaatioperustana koko itsenäisyyden ajan. Mutta myös keskustan sisällä 1980-luvun ohjelmat ovat poikkeuksellisen kiinnostuneita vallasta ja kansanvallasta. Paavo Väyrynen on kirjoittajana 60-luvun kasvatti ja siksi kiinnostunut vallasta yhtä lailla kuin vasemmistolaiset kilpailijansa. Vuoden 1982 ohjelma paikantaa kansanvaltaisen päätöksenteon jo 'maamme talonpoikaisen kulttuurin' keskeiseksi arvoksi. Käsite siirtyy siis toimivaksi vaikuttajaksi kaukaiseen menneisyyteen, jolloin se ei ollut vielä nykyisenkaltainen yleisesti hyväksytty arvolähtökohta. Keskusta muotoilee kokoomusta ja liberaaleja tarkemmin kansanvallan vastakohtia:

Kansalaiset kokevat olevansa voimattomia vaikuttamaan itseään koskeviin päätöksiin. Toisaalta etujärjestö- ja asiantuntijavalta uhkaavat kansanvallan perusteita.

Kansanvalta ei saa olla enemmistövaltaa silloin, kun kysymyksessä ovat esimerkiksi kielellisen tai muun vähemmistön tai syrjäseutujen asukkaiden perustavat elämänarvot ja elinmahdollisuudet, joiden asiantuntijoina voivat olla viime kädessä vain asianomaiset itse. (Keskusta 1982.)

Kun kansanvallan tavoite on jo yleisesti hyväksytty, pelkkä kansanvaltaistamisen vaatimus ei juuri politisoi. Siksi puolueet pyrkivätkin

erikseen nimeämään kansanvallasta poikkeavia valtoja, jotka uhkaavat kansanvaltaa. Substantiivi-muotoisten nimien antaminen, substantiivointi ja nimeäminen, lisäävät argumentin poliittista voimaa. Kansanvallasta poikkeavien väärin valtojen ja vallan keskittymien nimeäminen onkin keskeinen osa puolueiden oman identiteetin rakentamista. Vastustaessaan suoraviivaista *enemmistövaltaa* keskusta kyseenalaistaa kyllä myös vanhan 'yhtenäisen kansanhenkilön' vallan ja astuu askelen 'kansalaisvallan' suuntaan.

Hegemoninen kansanvalta: tasavallan marginaalit

Suomen Maaseudun Puolueen (1967) retoriikka nosti kansanvallan puheeksi silloin kun radikaali vasemmisto puhui demokratiasta. SMP ja Veikko Vennamo ovat kenties myös viimeiset toimijat, jotka ovat onnistuneesti kiinnittäneet kansanvallan merkityksen tavalliseen ja erityisesti maalaisen kansaan: ”Puolueemme vastustaa suurten asutuskeskusten ja *pääkaupungin ylivaltaa*”. SMP tukeutuu SKDL:n perinteeseen siinä, että kansanvallalle ei anneta vain perustuslaillista merkitystä eikä sosialidemokraattista merkitystä yhteiskunnallisen vallan jakona, vaan kansanvalta merkitsee myös poliittista ohjelmaa maan asioiden hoitamiseksi tavallisen kansan eduksi ja sen hyväksymällä tavalla. Kansa on sekä tavallinen että yhtenäinen. Tässä populistisessä viitekehyksessä kansalla on oma, suhteellisen pysyvä poliittinen linjansa, joka Vennamon kuuluisimman tunnuksen mukaan on vain ”unohdettu”.

Kansanvallan puolustaminen vaatii myös, että vuodot ja tuhlailu yhteisten varojen käytössä tehokkaasti lopetetaan sekä estetään kaikinainen muukin taloudellinen saalistus. (SMP 1967.)

Kansan valta merkitsee siis myös poliittisen eliitin elämän ja talouden valvomista. Puhe 'vuodoista ja tuhlailusta' on etevästi muotoiltu, sillä kansanvalta on nyt myös *kansanomaista* valtaa. Kärkevimmin tämä valvova kritiikki kohdistuu kuitenkin vanhoihin puolueisiin:

Puolueemme on tinkimättä kansanvaltaisen järjestökoneiston kannalla ja määrätietoisesti pyrkii poistamaan puolueiden johdon harvainvaltaa, joka on ollut omiaan tekemään vanhoista puolueista voimattomia toteuttamaan sitä kansanvaltaisuutta, jota ne ovat ohjelmissaan luvanneet.

Puolueemme vastustaa jyrkästi puolueiden johtoportaiden valtaa lisäävää ja kansanvaltaa rappeuttavaa puoluetukirahaa. (SMP 1967.)

Tässä ohjelma tunnustaa myönteisessä mielessä ne vanhojen puolueiden ohjelmat, joissa on vaadittu kansanvaltaa. Mutta näiden puolueiden ”johdon harvainvalta” estää niitä toteuttamasta hyviä ohjelmiaan. Vaatimalla ”tinkimättä” kansanvaltaista järjestökoneistoa SMP asettuu siis itse asiassa toteuttamaan ja puolustamaan myös vanhojen puolueiden parhaita ihanteita. SMP:llä on vielä toinen retorinen keino ilmaista jo kuluneen ’todellisen kansanvallan’ idea. Pariin kertaan ohjelma vannoo ’terveen kansanvaltaisen kehityksen’ nimiin. Puolueen ei tarvitse edes lausua ääneen muotoiluun kätkeytyvää oletusta siitä, että vallitseva kansanvalta ei ole terve. Kun vasemmisto vaati samaan aikaan uusien ja uusien elämänalueiden demokratisoimista eli liikettä eteenpäin, on biologisen metaforan kiinnekohtana terve menneisyys, jonka puolueiden eliitit ja Kekkonen valinta ovat vaarantaneet. Tässä ohjelma lähenee kokoomuksen vuoden 1957 ohjelmaa, jossa kansanvalta oli menneisyyden puolustamisen argumentti uusia uhkia vastaan.

SMP:n kansanvallan retoriikka on kaikessa populistisuudessaan aivan toiselta ajalta ja toisenkaltaista kuin 30-luvun ääriliikkeillä. Jo siirtymä ”puolueharvainvallasta” puolueiden johdon harvainvaltaan on tärkeä. SMP ei siis hyökkää puolueiden legitimiteettiä vastaan sinänsä, vaan se väittää varsin sosiologisesti että niiden johto muodostaa ongelmallisen harvainvallan. Taustalla on sekä äärivasemmiston että äärioikeiston jakama ajatus siitä, että puoluejohtajien ja kansanedustajien poliittinen pelivara tulisi rajata kansan edustamisen nimissä minimiinsä. Urho Kekkonen jos kuka yhdisti poliitikon itsenäisen pelivaran ja suuren kannatuksen. Suuren valtionpäämiehen etsimisen asemesta SMP muotoili parlamentaarisen kansanvallan kehitysohjelman, jossa presidentin asemaa oli kavennettava:

Kaikien vallan maassamme tulee lähteä Suomen kansasta. Siksi on kansan saatava vapaissa vaaleissa valita eduskunta, tasavallan presidentti ja kunnanvaltuustot. Eduskunnan ja kunnanvaltuustojen toimikauden tulee olla kolme vuotta nykyisen neljän vuoden asemasta. Tasavallan presidentti on valittava välittömällä kansanvaaleilla eikä valitsijamiesten välityksellä (...) Sama henkilö saa olla tasavallan presidenttinä enintään kaksi vaalikautta, jolloin pisin aika on kaksitoista vuotta. (SMP 1967.)

Lukuun ottamatta eduskunnan kausien lyhentämistä tämä SMP:n ohjelma tasavallan uudistamiseksi on toteutunut. Ensimmäinen lause on kiinnostava muunnelmä sekä Suomen valtiosäännöstä että anarkistien ja leninistisistä 'kaikki valta neuvostoille' -vaatimuksesta. Ulkoisen modaalisuuden ("tulee lähteä"; "on saatava") avulla teksti luo jälleen vahvan epäilyksen siitä, kuvattu kansanvalta ei olisikaan vallitseva 60-luvun Suomessa. Ohjelma siis antaa ymmärtää paljon enemmän kuin se suoran väittää. Presidentin valtaa koskeva vaatimus, joka 60-luvulla oli mahdollista esittää vain politiikan marginaalista, tuli 80-luvulle mennessä niin yleisesti hyväksytyksi että se myös pantiin käytäntöön. Siksi kannattaa ehkä kysyä myös SMP:n puoluekritiikin seurauksia. Puolueiden 80-luvun kiinnostus vallasta, vallankäytöstä (kokoomus) ja kansanvallasta kertoo siitä, että puoluelaitosta ei enää pidetty itsestään selvästi oikeutettuna. SMP oli varhain kiistämässä tätä oikeutusta, ei kumotakseen tasavaltaa, vaan pilkatakseen puolueiden etäännyttämistä kansasta.

SMP sai vaatimuksilleen tukea myös Perustuslaillisen kansanpuolueen (1973) yleisohjelmasta. Toisin kuin aina tiukasti 'demokratiaan' pitäytynyt RKP, perustuslailliset tukeutuivat nimenomaan kansanvaltaan:

Suomi on viime vuosina liukunut yhä pitemmälle todellisesta kansanvallasta puolue- ja harvainvaltaan, minkä seurauksena kansan vaaleissa valitsema tahto on tavan takaa syrjäytetty. (Perustuslaillinen kansanpuolue 1973.)

Tässäkin puhutaan puoluevallasta tyystin eri tavoin kuin 30-luvulla. Suomi on liukunut pois päin kansanvallasta, joka siis on aikaisemmin vallinnut. Ongelmana ei ole tasavalta ja sen valtioelinten rakenne, kuten 30-luvun puoluevallan kritiikissä. Ohjelma päinvastoin julistaa, ettei puolue taivu perustuslakeihin kohdistuvien epäkansanvaltaisten muutוסvaatimusten edessä. Ohjelma myös rajautuu tiukasti valtiolliseen kansanvaltaan, eikä näe kansanvaltaa yhteiskunnallisena ohjelmana SMP:n tapaan. Ohjelma kutsuu esiin 'pohjoismaisen perinteisen kansanvallan' sekä 'kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksemme'. Kun 30-luvun ääri liikkeet sotivat puoluevaltaa vastaan, ne halusivat heikentää eduskuntaa ja nostaa valtionpäämiehen tilalle. Kekkonen kauden oppositioliikkeet protestoivat samaa puolueharvainvaltaa vastaan, mutta ne halusivat viedä tasavaltaisen linjan pitemmälle rajaamalla presidentin ja puoluejohdon valtaa ja lujittamalla eduskunnan asemaa.

Kaikki suuret ja useimmat pienetkin puolueet päätyivät 60- ja 70-lukujen vaihteessa kansanvallan retoriikkaan. Kun Kekkonen kauden näkyvimmat kriitikotkin tukeutuivat tähän samaan käsitteistöön, voidaan perustellusti puhua kansanvallan hegemonian vakiintumisesta Kekkonen kauden puoliväliin mennessä.

Säröt ja hiljaisuudet

Ruotsalainen kansanpuolue on merkittävin poikkeama kansanvallan hegemoniasta. Sen vuonna 1906 muotoiltu nimi viittaa kyllä kansaan, ruotsinkieliseen 'folkiin'. 'Demokratia' ilmaantuu puolueen ohjelmiin yhtenä mainintana vuonna 1937 ja varsinaisena oikeuttamisen ja arvioinnin perustana vuoden 1964, 1974 ja 1988 ohjelmiin. Tässä mielessä RKP:n ohjelmien linja on rinnakkainen edellä kuvatulla hegemonian vahvistumiselle juuri 60-luvulla. RKP:n ohjelmien linja on rinnakkainen kansanvallan hegemonian vahvistumiselle juuri 1960-luvulla. Puolueen suomenkieliset ohjelmat ovat tietenkin käännöksiä ruotsista, eikä ruotsin *demokrati* käänny ongelmitta kansanvallaksi. Mutta jo ruotsinkielisten liberaalien vuoden 1880 ohjelma kirjasi puolueen tyytymättömyyden kansanvallan käsitteeseen. Vuosina 1918 -19 tasavaltalaiset onnistuivat omimaan kansanvallan retoriikan itselleen. 1930-luvun äärioikeiston retoriikassa kansanvallan 'kansa' oli puolestaan yksi ja yhtenäinen subjekti, horisontti jossa RKP oli kielen vuoksi vaarassa jäädä mykäksi. Tukeutuminen kielivähemmistöön (ei ollenkaan 'suomalainen kansa'), puolittain vanhaan eliittiin (ei pelkästään 'tavallinen kansa') ja poliittisen kentän porvarilliselle puolelle (ei 'työväenluokkainen kansa') antaa moninkertaiset perusteet välttää juuri kansanvallan retoriikkaa.

Suomen kristillisen liiton kohdalla ei sen sijaan ole samaa jakautuneen kansan ongelmaa kuin RKP:llä, silti senkään kahdesta ohjelmasta (1979, 1995) ei löydy viitettä kansanvaltaan oikeuttavana periaatteena. Ainakin ensimmäisen ohjelman perusteella voisi päätellä, että kyseessä saattaa olla ristiriita luterilaisen esivalta-opin ja kansansuvereenisuuden periaatteen välillä.

Kristinusko lähtee periaatteessa olemassaolevan esivallan tunnustamisesta. (...) Myös Paavali kehottaa kristittyjä olemaan kuuliaisiksi esivallalle. Kristityillä on myös velvollisuus tukea esivaltaa sen ylläpitäessä järjestystä ja turvallisuutta. (...) Esivallan määräysten ja Jumalan sanan ollessa ristiriidassa keskenään on kristityn muis-

*tettava, että ihmisen tulee totella enemmän Jumalaa kuin ihmistä.
(SKL 1979.)*

Esivalta nojaa maallisen vallan periytyvyyteen, Jumalan takaamaan maalliseen valtaan. Ajatus kansasta ja sen vallasta poliittisen vallan oikeutuksen lähteenä on ristiriidassa tämän opin kanssa. Jos kansa on kristittyä, se on kuuluaista esivallalleen eikä niinkään vallan ja tahdon alkuperäinen lähde. Poliittisen teorian tasolla 'kanssa' on siis helposti Jumalan kanssa kilpaileva käsite. Demokraattista järjestelmää puolue kyllä ilmoittaa kannattavansa. Seuraava, vuoden 1995 ohjelma ei puhu esivallasta enää mitään ja vallastakin vain kerran.

Mutta yllättäen myöskään Vasemmistoliiton perustavan kokouksen ohjelmassa (1990) kansanvalta ei esiinny. On siis siirrytty puhumaan yksinomaan demokratiasta. Muuten ohjelma on yksi aineiston valtaan keskittyneimmistä ohjelmista, joka tuo esiin niin sukupuoleen, talouteen kuin eduskunnan ja presidentin asemaankin liittyvät valtasuhteet. 'Demokratian lujittamiseksi' ohjelmaa haluaa sekä

edustuksellisten rakenteiden uudistamista että taloudellisen vallan hajauttamista että kansalaisten omaan aktiivisuuteen perustuvan vallankäytön mahdollisuuden lisäämistä. (Vasemmistoliitto 1990.)

Ehkä oireellisin on kuitenkin vaatimus:

*Kansalaisten omaan aktiivisuuteen perustuvaa vallankäyttöä on kai-
kin tavoin rohkaistava ja sille on luotava uusia mahdollisuuksia ja
muotoja. (Vasemmistoliitto 1990.)*

Vanha vasemmistolainen 'kansanvaltaistamisen' ohjelma on kuivumassa tyhjiin poliittisesti kahdellakin tasolla. SKDL ja SKP olivat ehtineet tehdä omat tunnustuksensa kansanvallan suuntaan jo 20 vuotta aikaisemmin, ja Vasemmistoliiton ohjelmassa oli ajankohtaisempaa romah-
tamassa olevan neuvostovallan suora kritiikki. Toisaalta kansanvallan retoriikka oli tullut niin yleisesti hyväksytyksi, että sillä oli vaikea erot-
tautua tai politisoida mitään. Ohjelma olettaa valtiollisen kansanvallan jo itsestäänselvyudeksi ja etsii politisoinnin kohtia muualta. Tärkein ohjelmallinen siirtymä näyttää silti koskevan siirtymää (yhden) kansan
vallasta *kansalaisten vallan* korostamiseen. Jo SDP:n 1987 ohjelma esittää tunnuksen "osallistuvaan kansalaisvaltaan". Samoin *Vihreän liiton* vuoden 1990 ohjelma toteaa, että oikeansuuntainen ekologinen

muutos voi tapahtua ”rinnan *kansalaisten vallan* ja vapauksien lisäämisen kanssa”.

Kansanvalta näyttää siis yleisen yksimielisyyden myötä siirtyvän taustalle. Samaan aikaan kun kokoomus hyväksyi tämän tasavaltalaisten puolueiden ydinkäsitteen laajaan käyttöönsä, vasemmisto ja vihreät näyttävät siirtyvän kansalaisten vallan korostamiseen. Yrjö Koskisen ’kansahenkilö’, joka on voimalla esiintynyt niin IKL:n, kansandemokraattien kuin SMP:nkin ohjelmissa, näyttää toistaiseksi tulleen ohjelmallisen tiensä päähän. Kansa on matkalla menettänyt ’tavallisen kansan’ sävytyksensä ja hyväksynyt mukaan myös kokoomuksen toimihenkilökansan – tai kenties tämän tavallisen kansan prototyyppi on muuttanut maaseudulta ja tehtaasta esikaupunkiin toimihenkilöksi. Samalla kansa on menettänyt sorretun ja unohdetun kansan poliittisen särmikkyuden.

Yksi syy kansanvallan värin menetykseen on vuosien 1918-20 perustuslaillisen kiistan jälkipyykin rauhoittumisissa. Kuningasmielinen revanssi (IKL) kansanvallan nimissä on hävinnyt, ja Smp:n ensimmäisenä ilmaisema tasavaltalainen revanssi on viety suhteellisen pitkälle käytäntöön. Tämä tarkoittaa sitä, että keskustelussa ’vallasta Suomessa’ perustuslaillinen diskurssi herättää yhä vähemmän poliittisia intohimoja. Yksi tärkeä käännekohta tässä suhteessa oli 60-luvun loppu, jolloin sekä SKDL että SKP tunnustivat valtiollisen kansanvallan tietynasteisen olemassaolon Suomessa.

Sosialidemokraattien ja myöhemmin Maalaisliiton ohjelmissa nousi 1900-luvun alussa kokonaan toinen alue puhua vallasta ja kansanvallassa: talouden, yhteiskunnan tai kansalaisyhteiskunnan valtasuhteet. Vaikka RKP olikin puhunut aina ruotsinkielisten ’vaikutusvallan’ puolesta, ei suomalainen oikeisto tunnustanut tätä puhetapaa omakseen ennen 1960-luvun poliittista suhdannetta. Teesini mukaan juuri yhteiskuntatieteiden ja erityisesti sosiologian läpimurto 1960-luvulla oikeutti suomalaisessa julkisuudessa vanhan sosialidemokraattisen puheen yhteiskunnallisista valtasuhteista ja vallan keskittymisestä (Hyvärinen 2003). Yhteiskuntatieteiden myötä puhe taloudellisen ja yhteiskunnallisen vallan keskittymisestä löysi tiensä myös kokoomukseen.

Oletan, että puhe vallasta itsenäistyy ohjelmissa yhä enemmän kansanvallan keskustelusta. *Kansanvalta* on tietysti sikäli horisonttina taustalla, että uusia alueita politisoimaan pyrkivät ohjelmat tulevat nimeämään yhä uusia erityisiä valtoja, jotka esitetään poikkeamiksi nyt jo lähes luonnolliseksi nähdyltä kansanvallan polulta. Toisaalta politisointi näyttää liittyvän vallan ajallisiin siirtymiin, dynaamiseen valtaan: *valta keskittyy, se pakenee kansalaisilta, se liukuu, se katoaa.*

Tätä ennen kysyttiin pikemminkin sitä, kenelle valta *kuuluu* tai vähän myöhemmin, kenellä valta *on*? Nyt valta nähdään jatkuvassa liikkeessä, yleensä väärään suuntaan. Kun valta ilman määreitä oli vielä 50-luvulle saakka paljolti epähieno ja sopimaton sana, sen käytöllä on säilynyt tietty politisoiva ja provosoiva vaikutus. Toisaalta jokainen uusi poliittinen yrittäjä, puolue liike tai projekti, näyttää tarvitsevan oman versionsa vallan vääryydestä. Mutta niin kauan kuin kansa näyttäytyy kulutuksen ja median turruttamana massana, eivät uudet yrittäjäkään aivan heti lähde kaduille vaatimaan kansanvaltaa. Päinvastoin Internet tarjoaa kansainvälisesti hyvinkin pienille ryhmille riittäviä solidaarisen verkostoja ilman vetoamista vanhojen massapuolueiden kansanvaltaan.

Viitteet

- ¹ Artikkelin on aikaisemmin julkaistu osana laajempaa artikkelia ”Valta”, teoksessa Hyvärinen, Matti (ym.) (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere, Vastapaino, s. 83–100.
- ² Käytän yksinkertaisia lainausmerkkejä kun haluan viitata sanan, vaikkapa ’kansanvallan’ käyttöön ohjelmatekstissä, täysisiä lainausmerkkejä kun lainaan otteita ohjelmista. Siten vaikkapa ’puolue’ viittaa sanaan, puolue taas oikeaan puolueeseen.

Sähköiset aineistot:

Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Poliittisen retoriikan instituutin puolueohjelma-aineistot, Suomen puolueohjelmat.

Aikalaiskirjallisuus:

- Ahlman, Frans F. (1965): *Svenskt-finskt lexikon*. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet.
- Europaeus, D.E.D. (1853): *Svenskt-Finskt hankdlexikon*. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet Tryckeri.
- Kekkonen, Urho (1972) ”Demokratian itsepuolustus”[1934]. Teoksessa Urho Kekkonen: *Puheita ja kirjoituksia IV*. Helsinki: Weilin & Göös.

- Koskinen, Yrjö (1904–1906): *Kansallisia ja yhteiskunnallisia kirjoituksia. I-IV.* Helsinki: SKS.
- Setälä, Rauno (1970): *Uusstalinistin uskontunnustus.* Helsinki: Kirjayhtymä.

Lähteet

- Hyvärinen, Matti (2003): Valta. Teoksessa: Hyvärinen, Matti (ym. toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria.* Tampere: Vastapaino, s. 63–116.
- Kettunen, Pauli (1986): *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistäysliikkeestä Suomessa 1918–1930.* Helsinki: SHS.
- Kurunmäki, Jussi (2000): *Representation, Nation and Time. The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Liikanen, Ilkka (1995): *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty.* Helsinki: SHS.
- Perelman, Chaim; Olbrechts-Tyteca, Lucie (1969): *The New Rhetoric. A Treatise of Argumentation.* Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Vanhan kirjasuomen sanakirja, II* (1994). Toim. Maija Länsimäki, Riitta Palkki, Anja Jussila ja Liisa Nuutinen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, julkaisuja 33.

Tuija Parvikko

Poliittinen murhenäytelmä

Olavi Paavolainen jatkosodan kriitikkona¹

Synkkä yksinpuhelu (1946, seuraavassa SY)² on Olavi Paavolaisen³ julkaistavaksi toimittama sota-päiväkirja, jota hän piti toisen maailmansodan ja erityisesti ns. jatkosodan aikana vuosina 1941–44. Se oli ensimmäinen yritys analysoida ja arvioida kriittisesti ei vain sotavuosien vaan koko ”ensimmäisen tasavallan” ajan suomalaista politiikkaa ja kulttuurielämää. Jälkiviisaasti on helppo nähdä, että Paavolainen ei täysin ymmärtänyt, kuinka tulenarkaa aihepiiriä hän käsitteli. Hävityn sodan jälkeen suomalainen poliittinen oikeisto halusi yksinkertaisesti vaieta kaikesta sotaan liittyvästä, kun taas poliittinen vasemmisto keskittyi poliittisesti korrekten suhteiden luomiseen Neuvostoliiton kanssa. Teoksen oikeistolaisien piirien taholta osakseen saama kritiikki oli nujertavaa, eikä Paavolainen ilmeisesti koskaan toipunut siitä (vrt. Kurjensaari 1975, 258).

Luen tässä artikkelissa Olavi Paavolaisen *Synkkää yksinpuhelua* poliittisesti. Tarkemmin sanoen analysoin sitä weberiläisen perspektiivismin hengessä tietoisena poliittisena tekona, jonka tarkoituksena oli toimia kutsuna keskustelemaan ja arvioimaan kriittisesti suomalaista politiikkaa ja kulttuuria uudessa poliittisessa tilanteessa. Weberiläinen perspektiivismi tarkoittaa, että tarkasteltavana olevaan ilmiöön tai tekstiin otetaan tietty näkökulma, josta ilmiötä analysoidaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti samalla tietäen, että muitakin mahdollisia tarkastelunäkökulmia voitaisiin valita. Tällainen tarkastelu on siis tietoisesti ”yksipuolista” eikä sen tarkoituksena ole tuoda esille kaikkia tarkasteltavan ilmiön tärkeitä tai kiinnostavia puolia. Yksipuolisuus antaa kuitenkin mahdollisuuden syventää äärimmilleen valitun näkökulman tarkastelua ja tuoda siitä esille mahdollisimman monia eri ulottuvuuksia.

Tässä artikkelissa weberiläinen perspektivismi tarkoittaa, että keskeytyn yksipuolisesti *Synkän yksinpuhelun* poliittisten ulottuvuuksien analysoimiseen jättäen muut ulottuvuudet sivuun. Haluan tämän tarkastelun kautta tuoda esille, että myös päiväkirjalla voi olla poliittinen ulottuvuus ja että se voidaan ymmärtää poliittiseksi teoksi; toisin sanoen mitä tahansa tekstiä voidaan lukea poliittisesti. Poliittinen luenta merkitsee, että tarkastelun kohteeksi ei valita esimerkiksi päiväkirjan väittämien historiallista totuudellisuutta. En siis pohdi sitä, pitävätkö Paavolaisen kertomukset sodasta ja sen kulusta paikkansa, vaan pyrin kaivamaan esiin sodan poliittiseen merkitykseen liittyviä arvioiteja. Juuri tässä on *Synkän yksinpuhelun* kaltaisen sotapäiväkirjan poliittisen luennan mieli: kirjasta voidaan pyrkiä ammentamaan uusia aineksia jatkosodan poliittisen merkityksen arviointiin.

Väitänkin, että *Synkkä yksinpuhelu* voidaan ymmärtää ”satunnaiseksi” poliittiseksi teoksi weberiläisessä mielessä. Paavolainen halusi sen avulla ottaa kantaa ja arvioida poliittisesti ”ensimmäistä tasavaltaa” ja jatkosotaa sokeutumatta politiikkaan pysyvästi. Toisin sanoen hän halusi julkaistun päiväkirjan avulla sekaantua sodanjälkeiseen poliittiseen keskusteluun jatkosodan poliittisesta merkityksestä ja horjuttaa vallinneita tulkintoja siitä. Juuri pyrkimys valtavirtakäsitysten kyseenalaistamiseen tekee *Synkästä yksinpuhelusta* poliittisen teon. Se eroaa tavanomaisesta poliittisesta toiminnasta kuitenkin kahdella tavalla. Ensinnäkään kirjoittaja ei itse pitänyt päiväkirjansa poliittisuutta sen ensisijaisena ulottuvuutena vaikka myönsikin haluavansa esittää myös poliittista kritiikkiä. Toiseksi Paavolainen ei päiväkirjan julkaisemisen avulla halunnut sekaantua politiikkaan pysyvästi vaan pikemminkin tarkastella sitä kriittisen etäisyyden päästä. Lisäksi Paavolaisen tapaus osoittaa, että päiväkirjalla politikoija ei pysty kontrolloimaan tekonsa seurauksia ja lopputulosta sen paremmin kuin muutkaan politikoijsijat. teoksen vastaanotto voi alkaa elää omaa elämäänsä, jonka uhriksi kirjoittaja joutuu.

Luen poliittisesti Paavolaisen suomalaisen ”toiveajattelun” kritiikkiä tulkintana erityisesti suomalaisen sivistyneistön mutta myös poliittisen eliitin poliittisen arvostelukyvyn puutteesta, joka yhdistyi erikoislaatuiseen ja petolliseen käsitykseen kansallisesta itseriittoisuudesta. 1920-luvulta lähtien Paavolainen oli kritisoinut Suomea itsetyytyväisenä ja suljettuna maana, missä ei edes haluttu tietää, mitä muualla maailmassa oikeastaan tapahtui. Paavolaisen tulkinnan mukaan tällainen itsepetoksellinen nationalistinen itseriittoisuus johti väistämättä poliittisen arvostelukyvyn menettämiseen. Toisen maailmansodan aikana poliittisen arvostelukyvyn puute ilmeni konkreettisesti Neuvostoliiton sotilaallisen

mahdin aliarvioimisena ja vastaavasti natsi-Saksan voimavarojen yliarvioimisena.

Vaikka Paavolainen hävityn sodan jälkeen epäilikin suomalaisten kykyä itsekritiikkiin ja poliittisen ajattelutapansa muuttamiseen, hän kaiken uhallakin julkaisi ”poleemisen monologinsa” (ks. SY, 8) provosoidakseen ihmisiä keskustelemaan. Katsonkin, että *Synkkä yksinpuhelu* on parhaiten ymmärrettävissä ilmauksena itsenäisestä kriittisestä ajattelusta, jolle ei koskaan ole oikea aikaa eikä paikkaa vaan sen esittäjä voi joutua maksamaan rohkeudestaan korkean hinnan.

Päiväkirja poliittisena tekona

”Jo kahden aikaisemman teokseni esipuheessa olen kirjoittanut: ’Minusta tuntuu, että Suomessa ei yleensä oikein tajuta, mitä maailmassa nykyisin tapahtuu.’ Kuluneiden vuosien aikana sattuneet tapaukset, jotka juuri heijastuvat ’Synkän yksinpuhelun’ sivuilla, ovat kuin vastaus siihen, että näin tosiaankin on asianlaita.” (SY, 7)

Olavi Paavolainen esitti arvionsa suomalaisten poliittisesta eristäytyneisyydestä, ymmärtämättömyydestä ja maailmanpoliittisesta arvostelukyvyttömyydestä ensimmäisen kerran *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teoksen esipuheessa vuonna 1936. Se oli saanut ristiriitaisen vastaanoton. Kirjan aiheuttama polemiikki koski ennen kaikkea kysymystä, asettuiko Paavolainen Hitlerin järjestelmän puolelle vai sitä vastaan (ks. esim. Kurjensaari 1975, 176). Ei ymmärretty, että Paavolaisen tarkoitus ei ollut kirjoittaa natsi-Saksan ja sen ideologian puolustuspuhetta vaan pyrkiä omiin havaintoihin ja kokemuksiin perustuen analysoimaan, mihin natsivalta oikeastaan perustui ja mikä siinä oli uutta ja mullistavaa verrattuna aikaisempiin eurooppalaisiin hallitsemisen muotoihin. Paavolainen piti natsi-Saksaa yhtenä modernin maailman merkittävimmistä ilmiöistä, jonka teot ja ratkaisut vaikuttaisivat koko maailman tulevaisuuteen (vrt. Laitinen 1961, xvi).

Paavolaista oli totuttu pitämään omintakeisena kulttuurikriittikkona ja esteetikkona, joka kulki omia polkujaan ideologisista ja poliittisista rajoista piittaamatta. *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teoksesta käyty keskustelu ei johtanut Paavolaisen eristämiseen suomalaisen kulttuuriliitin ulkopuolelle. *Synkän yksinpuhelun* vastaanotto sen sijaan teki hänelle pian selväksi, että ”jatkosota” ja sitä koskevat arviot olivat alue, jolle vapaa arvostelu ei Suomessa ulottunut. ”Valkoinen Suomi” tyrmäsi *Synkän yksinpuhelun* epäröimättä ja ehdottomasti. On kuvaavaa,

että yhdessä kulttuurioikeiston kivijaloista, *Valvojassa*, tyrmäämiseen ryhtyi itse V.A. Koskenniemi, vaikkakin nimimerkin Pentti Hilli takaa (1946).

Koskenniemen perussävyltään äärimmäisen väheksyvän arvostelun perussanoma oli, että Paavolaisen teosta ei voinut ymmärtää vakavasti otettavaksi sotapäiväkirjaksi, koska siinä ei kuvattu varsinaisia sotatahtumia vaan kirjoittajan tunnelmia ja tuntemuksia hänen oman kokemusmaailmansa pohjalta. Tämä oli outo arvio kirjallisuusmieheltä, jolle päiväkirja kirjallisena genrenä oli epäilemättä täysin tuttu. Koskenniemi kieltäytyi systemaattisesti arvioimasta teosta sellaisena kuin se oli eli TK-kirjeenvaihtajan ja päämajan propagandaosaston upseerin merkintöinä ja muistiinpanoina sotavuosilta. Paavolainenhan oli tiedotusosaston luutnantti, jonka tehtäviin ei kuulunut sotiminen rintamalla. Sen sijaan Koskenniemi otti yltiöisänmaallinen position ja tuomitsi Paavolaisen tekstin lähes maanpetokselliseksi:

”...hänen ’päiväkirja’-merkinnöillään on yksipuolisena tendenssinä halventaa maanpuolustustamme, kunnioitetusta ylipäälliköistä alkaen, ja tervehtiä sotilaalle oudolla innostuksella vastapuolen sotapropagandaa ja sotilaallisia menestyksiä. Kaikki isänmaata tai sen puolustusta kolhivat kirjoitukset ulkomaiden lehdissä ovat tälle omalaatuiselle sotilaalle ’herkkupaloja’. Enimmäkseen hän poliittisissa kannunvalamisissaan kyntääkin näillä vierailta vasikoilla... Tietyltä taholta odotettavissa olevat aplodit ovat nähtävästi olleet hänelle suuri houkutus. Avoimeksi jää kysymys, missä määrin tämä seikka on vaikuttanut ’päiväkirjan’ lopulliseen toimitustyöhön.” (Hilli 1946, 393–394)

Koskenniemen yltiöisänmaallinen ja vielä sodan jälkeenkin selvästi Saksaa sympatisoiva vaikerointi voidaan tietenkin jättää omaan arvoonsa. Poliittisessa luennassa kiinnostavampaa on hänen vihjauksensa Paavolaisen poliittiseen opportunistiin, jolla sekä aikalaiset että myöhemmät polvet ovat spekuloineet. Päiväkirjasta keskusteltaessa on nimittäin toistuvasti pohdittu, missä määrin Paavolainen tietoisesti peukaloi omia muistiinpanojaan esittääkseen itsensä myönteisessä valossa sodanjälkeisessä uudessa poliittisessä tilanteessa. Missä määrin hän siis terävöitti jälkikäteen Suomen sotapolitiikan kritiikkiään?

Vaikka jotkut tutkijat (ks. esim. Riikonen 1995) ovat pitäneet *Synkän yksinpuhelun* ensimmäisen (1946) ja toisen painoksen (1960) välisiä eroja merkittävänä, tutkimuksessa ei ole pystytty osoittamaan, että Paavolainen olisi tietoisesti sensuroinut tai toimittanut poliittisesti omaa

tekstiään ensimmäistä painosta kootessaan. Yli kuusikymmentä vuotta ensimmäisen painoksen ilmestymisen jälkeen voidaan väittää, että mahdollisella peukaloinnilla ei itse asiassa ole mitään väliä. *Synkkä yksinpuhelu* on arvio ”jatkosodasta” sillä tavoin kuin Paavolainen halusi sen välittömästi sodan jälkeen esittää. Kai Laitinen esittääkin Paavolaisen valittujen teosten esipuheessa, että teoksen ongelma ei suinkaan ole opportunistinen jälkiviisaus vaan hyväuskoinen idealismi. Paavolainen nimittäin erehtyi luullessaan, että suomalainen oikeisto olisi välittömästi sodan jälkeen ollut kypsä syvälliseen kansalliseen tilintekoon ei vain sotavuosien politiikasta vaan myös koko ”ensimmäisen tasavallan” ajasta (Laitinen 1961, xxii). Hän ei olisi voinut olla enemmän väärässä.

Synkän yksinpuhelin ensimmäisen painoksen esipuhe osoittaa, että Paavolainen on erittäin tietoinen päiväkirjagenren erityislaatuisuudesta ja pyrkii tekemään lukijalle selväksi, että teosta ei ole tarkoitettu objektiiviseksi raportiksi Suomen sotaponnisteluista vaan pikemminkin kuvaamaan erään näkijän ja kokijan tunteja ja mielteitä sotavuosina. Ei ole liioiteltua väittää, että esipuhe kestää vieläkin lyhyenä analyysinä siitä, millaisesta tekstityypistä päiväkirjassa oikeastaan on kysymys.

Paavolaisen käsityksen mukaan aikalaikirjoittaja elää väistämättä huhujen, totuuden ja valheiden mikrokosmoksessa. Sodan kaltaisessa ääritilanteessa huhujen ja valheiden osuus käytettävissä olevasta ”informaatiosta” korostuu niin, että usein on täysin mahdotonta saada selville, mikä on asioiden oikea laita (SY, 7). Käsittääkseni Paavolainen viittaa tässä epäsuorasti poliittisen arvostelukyvyn merkitykseen; aikalaikirjoittajalla ei ole muuta mahdollisuutta kuin tukeutua omaan arvostelukykyynsä punnitessaan käytettävissä olevien ”tietojen” luotettavuutta ja merkitystä ja tehdä itsenäisesti omat päätelmänsä niiden pohjalta.

Paavolainen on erittäin tietoinen omasta perspektivismistään:

”Kirjassani on tietty tendenssi. Kirjani on tavallaan yksipuolinen; se haluaa korostaa asioita, joita Suomessa yleisesti ei tiedetty tai joita virallinen mielipiteenmuokkaus ja sensuuri ei halunnut meillä tiedettävän. Tämän niinsanoakseni yleisluontoisen tendenssin sivulla kulkee toinen: henkilökohtainen vastenmielisyyteni sellaisia meikäläisiä ilmiöitä kuin fraasi-ihanteellisuutta ja hurskastelua kohtaan. En kritikoi Suomen kansaa, kritikoin Suomen johtavaa kansanainesta, sitä suomalaista sivistyneistöä, johon itse kuulun. En katso olevani pätevä arvostelemaan politiikkaamme sellaisenaan, vaikkakaan en luonnollisesti ole voinut välttää henkilökohtaisia kannanottoja siihenkään. Kritiikkini kohdistuu nimenomaan siihen henkiseen suun-

taukseen ja asennoitumiseen, mikä meillä jo vuosia ennen sotiamme samoin kuin niiden aikana vallitsi.” (SY, 8)

Paavolainen asettaa siis tehtäväkseen kritisoida suomalaista kulttuuriliittä ja sen arvomaailmaa ja ihanteita sen sijaan, että pyrkisi kirjoittamaan pelkkää sotakronikkaa. Kulttuuripoliittinen kritiikki ja itsekritiikki ovat kirjalle eksplisiittisesti, kiertelemättä ja tietoisesti esipuheessa asetettuja tehtäviä. Samalla kirjoittaja myöntää, ettei tällaista kritiikkiä voi esittää kritisoimatta välillä myös suomalaista politiikkaa, vaikka hän ei tunnekaan poliittista arviointia ensisijaiseksi alueekseen ja kiinnostuksensa kohteeksi. Hän pyrkii torjumaan jo ennakolta syytöksen ”oman pesän likaamisesta” huomauttamalla, että itsekritiikki on kehittymisen ensimmäisen ehto (SY, 9).

Paavolainen on myös tietoinen valitsemansa tekstityypin ”subjektii-visuudesta” ja omien mielialojensa ja persoonallisten ominaisuuksiensa vaikutuksesta tekstiin. Hän kirjoittaa välttäneensä tekstin liiallista hioamista ja silottelua välittömyyden ja aitouden säilyttämisen takia (SY, 9). Asiaa voitaisiin sanoa myös pyrkimykseksi jälkiviisauden välttämiseen. Omien päiväkirjamerkintöjensä painokuntoon saattaja voi nimittäin helposti langeta lukemaan omasta tekstistään jälkikäteen asioita, jotka eivät vielä kirjoitushetkellä olleet näkyvissä. Jälkiviisaan närkästyksen vallassa hän voi myös karsia liian paljon toistoja ja mielenkuohujen aiheuttamia purkauksia. *Synkkä yksinpuhelu* säilyttää aikalaisdokumentin luonteensa ja antaa vilpittömyyden vaikutelman juuri siksi, että kirjoittaja-muistiinmerkitsijä ei ole joka sivulla itsensä kanssa samaa mieltä. Paavolainen antaa mielialojensa ja näkemystensä heittelehtiä laidasta laitaan vuoden 1941 hyökkäysvaiheen valloitusuhurmoksesta ja Karjala-romantiikasta vuoden 1944 täydelliseen tappiomielialaan ja ahdistuneisuuteen. Mieliala- ja tilannevaihteluja sitoo kuitenkin yhteen kerrontaa teoksen alusta asti leimaava epäily: kenen sodasta oikeastaan on kysymys ja ollaanko nyt oikealla asialla? Hetkittäiset innostumiset Suomen ”menestyksestä” avautuvat kunnolla vain tässä epäilyn kontekstissa. Teoksen alkupuolella Paavolainen antaa itsensä innostua mahdollisuudesta, että koko Karjala voisi sodan lopputuloksena kuulua Suomelle, mutta huomaa pian, että itäkarjalaiset ihmiset eivät tunne mitään erityistä paloa kuulua Suomeen.

Samaten Paavolainen käsittää, että päiväkirjaa ei pidä sekoittaa historiankirjoitukseen eikä varsinkaan sotasensuurin alaisuudessa kirjoitettuja merkintöjä. Itselleni yksi teoksen lukemisen aiheuttamista suurimmista oivalluksista oli juuri sen ymmärtäminen, kuinka vähän päämajassa työskentelevä keskitason propagandapuseeri itse asiassa

tiesi sotatapahtumista tai mistään muustakaan; syntyi vaikutelma, että radion lyhyiden aaltojen lähetysää seuranneella siviilillä oli paremmat mahdollisuudet muodostaa realistinen käsitys niin sotilaallisesta kuin poliittisesta tilanteesta maailmassa. Suomalaisen kulttuurieliitin ajattelutavan kannalta on kuvaavaa, että vaikka Pentti Hilli alias Koskenniemi oli täysin tietoinen päämajan propagandaosastoa sodan aikana vaivanneesta uutispimennosta, hän ei kyennyt – tai ei halunnut – ymmärtää sen merkitystä suhteessa Paavolaisen tekstiin. Hän kirjoitti paheksuvaan sävyyn, että historiallisena lähdeaineena päiväkirjan arvo on hyvin vähäinen, koska Paavolainen ei kunniamerkkejä kotirintamalla jakavien kenraalien apumiehenä ja TK-kirjeenvaihtajana ollut sellaisessa asemassa, että hänellä olisi ollut mahdollisuutta seurata sodanjohdon olennaisia ratkaisuja tai varsinaisen taistelurintaman tapahtumia (Hilli 1946, 393).

Juuri tällaisen kenraalien apumiehen kuvaus ja arviointi omasta sodastaan on äärimmäisen arvokas pohdittaessa aikalaisen poliittisen arvostelukyvyn mahdollisuuksia. Voidaan kysyä, miten on mahdollista, että Paavolainen pystyi säilyttämään kriittisen etäisyytensä suomalaiseen sotapolitiikkaan ja aavistamaan sen lopputuloksen ympäristössä, jossa lähes kaikki muut hokivat hokemasta päästyään Suur-Suomi-mant-
raa, kunnes Saksan sotaonne kääntyi – ja innokkaimmat hokivat vielä sen jälkeenkin? Miten on mahdollista, että suomalainen porvarillinen poliittinen ja kulttuurieliitti ei koskaan sodan jälkeenkään myöntänyt, mistä siinä itse asiassa oli kysymys ja mihin Suomi oikeastaan pyrki, vaikka Paavolainen pystyi näkemään näiden pyrkimysten taustat ”itse teossa” jo liikekannallepanovaiheessa?

Vedenjakajalla

Olavi Paavolainen ei vastustanut talvisotaa vaan koki sen suurin piirtein samalla tavoin kuin valtaosa suomalaisista, suurvallan kohtuuttomana hyökkäyksenä, jota vastaan oli pakko puolustautua kaikin voimin. Jatkosodan suhteen tilanne oli toinen. Paavolainen otsikoi *Synkän yksinpuhelun* ensimmäisen jatkosotaa käsittelevän luvun ”Ihmisiä vedenjakajalla”. Otsikko viittaa suoraan siihen, miten valtaosa suomalaisista tällä kertaa asennoitui sotaan. Paavolainen kertoo asian kuvaamalla lähtevien joukkojen paraatia Mäntän torilla:

”Niin ilmeistä, suorastaan julkeata ja kynnillistä innottomuutta en ole missään sotilasjoukossa nähnyt. Tämä on jo selvä mielenosoitus,

eikä sitä suinkaan riitä selittämään vain se, että sotilaissa Mäntän tehtaiden takia tietenkin on paljon 'punaista' ainesta. Synkän ja jurottavan tunnelman huipistaa lopullisesti keskellä toria seisovan sotilaspastorin perin epäonnistuneesti valitsema, täysin poliittinen saarnateema. Hän puhuu 'suurvalloista', jotka tulevat auttamaan Suomea. Aikaisemmin Suomea on auttanut suurvalta – Jumala – mutta tällä kertaa sitä tukee myös Saksa; ja kun nyt sekä Jumalan että Saksan 'suurvallat' ovat puolellamme, niin kaikki päättyy varmasti hyvin! Saarnan jälkeen veisataan tietysti 'Jumala ompi linnamme', ja silloin teen sen tyrmistyttävän havainnon, että toria reunustava miesrivistöjen neliö kieltäytyy laulamasta...he kääntyvät supatellen ja ivallisesti naurahdellen toistensa puoleen. Ilmassa on melkein kapinaa.

Kuin salaman valossa näen, miten odottamaton ja käsittämätön tämä sotaanlähtö on varsinaiselle Suomen kansalle...tämän sodan syyt ovat niin kietoutuneet suurpolitiikan kansainvälisten probleemien verhoihin, että niiden ymmärtäminen on vaikeata sivistyneellekin ihmiselle.” (SY, 77, 20.6.1941)⁴

Tässä katkelmassa on jo idullaan koko se kritiikki, joka Synkän yksinpuhelun sivuilla myöhemmin tarkentuu. Paavolaisen huomio kiinnittyy ennen kaikkea siihen, kenen sota jatkosota oikeastaan oli. Se ei ollut ”Suomen kansan” tai tavallisten kansalaisten sota vaan yltiöisänmaallisen ja militaristisen upseeriston, papiston ja sivistyneistön sota. Sotaan ei lähdetty pelkästään opportunistisista syistä valtaamaan Neuvostoliiton talvisodassa valloittamia alueita takaisin vaan voimakkaan ideologisen eetoksen vallassa tekemään Suur-Suomea liittoutuneena natsi-Saksan kanssa. Katkelmasta käy ilmi, että näitä perimmäisiä tavoitteita ei kerrottu sotilaille liikekannallepanovaiheessa eikä myöhemminkään. Sotilaspastori sen sijaan näyttää olleen täysin tietoinen sodan luonteesta ja saarnanneen sen mukaisesti. Tässä vaiheessa Paavolaisen kuvausta luonnehtii vielä jonkinlainen hämmästys asioiden tilasta. Puolitoista viikkoa myöhemmin se on tipotiessään ja hänen kritiikkinsä on löytänyt kärkensä hänen kummastellessaan Mannerheimin ”miekantuppi-päiväkäsä”:

”Ylipäällikön allistuttävä päiväkäsä aamulla. Miten pateettinen, epäaito ja ennen kaikkea epäsuomalainen. 'Pyhä sota' siinä häiskahattaa melkein tsaarinajan ryssäläisyydelle. Ja miten voisi suomalainen talonpoika innostua moisesta käsitteestä kuin 'ristiretki'! Luterilaiset pappimme, jotka pitävät meitä suorastaan Jumalan valittuna kan-

sana, hihkuvat tietysti innosta. Koko tämä juttu alkaa epäilyttävästi vivahtaa militaristien seikkailulle. Se on kertakaikkisesti 'herrojen' sotaa. Alan olla täynnä pahoja aavistuksia lorun lopusta.” (SY, 81, 29.6.1941)

Paavolainen kiinnittää teoksen alusta alkaen huomiota sodan ideologiseen luonteeseen ja kummastelee, että sen enempiä Suomen sodanjohtoa kuin sotilaspapistokkaan ei tuntunut käsittävän, että Suur-Suomi-uho ei ollut millään tavoin omiaan kohottamaan sotilaiden taistelutahtoa. Paavolainen näki Suomen olevan vedenjakajalla. Siinä missä talvisota oli oikeutettu puolustussota, jatkosota paljastui alusta alkaen kyseenalaiseksi hyökkäys- ja valloitus sodaksi, jossa päälle päätteeksi liittouduttiin jumalan lisäksi itse pirun kanssa. Päiväkirjan edetessä Paavolaisen kritiikissä korostuu kolme piirrettä. Ensimmäkin hän palaa toistuvasti sodan ideologiseen luonteeseen ja suomalaisen sivistyneistön arvostelukyvyttömyyden ja provinsialismin pohdintaan. Tähän kietoutuu hänen oman henkisen yksinäisyytensä pohdiskelu ja valitus mahdollisuudesta puhua mistään suoraan ja totuudenmukaisesti. Kolmanneksi hän tarkkailee väsymättömästi ”suurpolitiikkaa” ja esittää ounasteluja sodan lopputuloksesta ja sodanjälkeisestä maailmantilanteesta ylimalkaan.

Sivistyneistö maailman ulkopuolella

Paavolainen oli arvostellut suomalaista kirjallisuutta ja suomalaisia kirjailijoita epäkypsyydestä ja naiiviudesta jo 1930-luvun alussa *Suursiivous*-esseessään. Jatkosodan aikana hän huomaa, että mikään ei ole muuttunut. Osallistuttuaan syksyllä 1943 Kuopion Aseveliyhdistyksen kirjalliseen matineaan hän kirjoittaa suomalaisen kirjallisuuden toteuttavan aivan päinvastaista tehtävää kuin pitäisi. Siinä missä Paavolainen katsoo kirjallisuuden päätehtävän olevan saada ihmiset ajattelemaan, suomalainen kirjallisuus on hänen mielestään ottanut päätehtäväkseen johtaa ajatukset pois arkipäivästä ja saada unohtamaan (SY, 440, 14.11.1943). Paavolainen antaa siis ymmärtää, että suomalaiset kirjailijat ovat antaneet valjastaa itsensä sotapropagandan käyttöön tehtailemaan kansalaisille sisällyksetöntä viihdykettä. Poliittisen ja sodanjohdon kannalta tällainen viihdyke oli tietysti turvallista ja suotavaa, koska se ei ollut omiaan herättämään kritiikkiä harjoitettua politiikkaa kohtaan. Suomalaisille uskoteltiin käsittämättömän pitkään valtakunnan olevan turvallisesti voittajan puolella ja kaikkien sota-aikaisten kärsimysten ja uhrausten tulevan monin kerroin korvatuksi sodan jälkeisessä Suur-

Suomi-onnelassa. Paavolaisen tuskaksi ja ihmetykseksi myös suuri osa kirjallisesta eliitistä meni mukaan tähän propagandaan.

Ankarasta sotasensuurista huolimatta virallinen kontrolli ei kuitenkaan ollut kaikkein suurin ongelma. Pahinta oli itsesensuuri, jota Paavolainen piti tietynlaisena pysyvästi omaksuttuna poliittisena mentaliteettina, joka oli vanhempaa perua kuin sota-aikaan liittyvät rajoitukset. Suomalaisen (anti)poliittiselle mentaliteetille oli jo ennen sotaa ominaista tarkoituksellinen jättäytyminen ”maailman ulkopuolelle” ja haluttomuus tuntea osallisuutta ja kantaa vastuuta maailman tapahtumista.

Paavolaisen käsityksen mukaan (anti)poliittinen mentaliteetti vai-vasi erityisesti kirjailijoita. Hän ounasteli sodan tuhoavan henkisesti kokonaisen kirjailijasukupolven, koska ”me olemme niin naiiveja, niin hurskastelevia, niin tunneajattelun vallassa ja niin täysin vasta-alkajia suurpolitiikan ja imperialismiin näyttämöillä” (SY, 232, 31.7.1942). Toisaalta Paavolainen viittasi siihen, että monet kirjailijat omaksuivat tietoisesti äärioikeistolaisen eetoksen: ”AKS:läisyys, sotiemme henki-nen ahjo, alkaa muutenkin manifestoitua kirjallisuudessamme.” (SY, 297, 22.12.1942)

Suomen ja Saksan sotaonnen käännyttyä Paavolainen kiinnitti tois-tuvasti huomiota suomalaisten hitauteen ja haluttomuuteen huomata ja myöntää sotapoliittisessa tilanteessa tapahtunut muutos. Hänen mieles-tään ei taaskaan ollut kysymys pelkästään ”objektiivisesta” mahdot-tomuudesta saada tietää, mitä oikeastaan oli tapahtumassa vaan suo-malaisille ominaisesta arvostelukyvyn puutteesta, joka ilmeni pöyris-tyttäviin mittasuhteisiin paisuvana toiveajatteluna. Huhtikuussa 1943 Paavolainen totesi ironisesti: ”Suomalainen Vänrikki Toiveajattelu on eräissä piireissä näköjään pukeutunut suorastaan Kenraali Toiveajattelun univormuun” (SY, 339, 5.4.1943).

Paavolaisen kanta äärioikeistolaiseen Akateemiseen Karjala-Seuraan (jonka jäsenet lähes poikkeuksetta kohosivat merkittäviin asemiin so-dan jälkeen ”toisessa tasavallassa”) oli päättäväisen torjuva eikä siihen kohdistuva kritiikki ja iva hälventynyt sotavuosien kuluessa. Hän piti seuraa yläluokkaisena ja epäsuomalaisena herrojen järjestönä, jonka kantavat voimat kuuluivat Suomen ruotsinkielisiin sivistyssukuihin:

”Ja joka tapauksessa katselivat AKS:n suuntaa ja tyyliä luovat jä-senet, vaikka he olisivat olleet suomenkielisistäkin suvuista peräi-sin, varsinaista rahvasta kuten rovastien tai virkamiesten pojat, eli ’pappilanmäen näkökulmasta’, käyttäükseni Lauri Viljasen mainiota sanontaa Maila Talviosta. Varsinaisen AKS:n massa sen sijaan on tosiaankin kansanriveistä lähtöisin ja voittopuolisesti maaseudulta

tullutta ylioppilasnuorisoa. Näiden alemmuuskomplekseihin... vetosi AKS aito- ja suursuomalaisine tendensseineen voimakkaasti.” (SY, 426–427, 19.10.1943)

Paavolaisen sivistyneistökritiikki saavutti huipennuksensa hänen raportissaan Suomen Kulttuurirahaston kulttuuripoliittisista neuvottelupäivistä, jotka pidettiin joulukuun alussa 1943. Hän totesi, että neuvottelupäivillä pidetyissä puheenvuoroissa vältettiin huolellisesti käsittelemästä ajankohtaisia polttavia kysymyksiä ja että tilaisuudesta puuttui kriittinen, neuvotteleva henki ylimalkaan. Paavolaisen mielestä pahempaa kuin vanhoillisuus, kaavoittuneisuus ja kansallinen itsekorostus oli ”humaanin opinionin täydellinen puuttuminen”. Hänelle oli valjennut, että neuvottelupäivien ei alun perinkään ollut tarkoitus olla mikään keskustelutilaisuus vaan kysymyksessä oli etukäteen tarkoin valmisteltu ja lavastettu hengennostatustilaisuus (SY, 455, 5.12.1943).

Tämä ilmeni esimerkiksi siinä, että päivien puheenvuoroissa toisteltiin sitkeästi käsitystä Saksasta tieteen ainoana kotimaana samalla kun englantilaisen ja amerikkalaisen kulttuurin olemassaoloa ei lainkaan tunnustettu. Paavolaisen loppukaneetti, ”Ja sitten sanotaan, ettei tiede ja taide ole politiikkaa”, ilmentää erinomaisesti hänen poliittista ymmärrystään ja arvostelukykyään. Hän on täysin tietoinen siitä, että politiikka ei rajoitu vain siihen, mitä eduskunta ja hallitus tekevät – varsinkaan sotaa käyvässä maassa, jossa näillä poliittisilla instituutioilla ei tuntunut olevan minkäänlaista otetta Suomen sota-aikaisiin ratkaisuihin – vaan ihmiset politikoivat kaikkialla, missä se on mahdollista.

Joulukuun lopussa 1943 Paavolainen kirjoitti, että Suomeen oli syntynyt pyrkimys ”pimittää” oikeistoradikaaliutensa takia epämiellyttävä 30-luku pois yksinkertaisesti vaikenemalla siitä. Hän huomauttaa terävästi, että pitemmän päälle kulttuurisessa kehityksessä ei voida pimittää mitään: ”Aina jää kaikesta jotakin jäljelle”. (SY, 462, 29.12.1943) Itse asiassa tässä havainnossa tulee erinomaisesti esille ensimmäisessä tasavallassa ja ensimmäisestä tasavallasta harjoitettu menneisyyspolitiikka. Suomessa harjoitettiin tietoista ja harkittua unohduttamisen ja vaikenemisen politiikkaa, sen sijaan että itsenäisyyden ensimmäiset vuosikymmenet olisi nostettu avoimen poliittisen kritiikin ja arvioinnin kohteeksi. Toisen maailmansodan aikana ”Suomi” oli vielä kulttuuri-eliitille tulemisensa tilassa oleva ideologinen ja poliittinen projekti, jonka toimeenpanemista kaikkinaisen kritiikin ja arvioinnin katsottiin häiritsevän.

Poliittinen murhenäytelmä

Siinä missä Paavolaisen sivistyneistökritiikki asettuu luontevaksi jatkoksi sille, mitä hän oli tehnyt tietoisesti ja tarkoituksellisesti Tulenkantajien perustamisesta lähtien – arvioinut ja kritisoinut suomalaista kulttuuria ja sen tilaa – *Synkän yksinpuhelun* poliittinen kritiikki voidaan nähdä jatkona Paavolaisen *Pako pimeyteen* -trilogiassa⁵ vähemmän tietoisesti aloittamalle maailman ja Suomen poliittiselle arvioinnille. *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teoksesta lähtien – siis siitä lähtien kun Paavolainen ensimmäisen kerran esitti teesinsä, että Suomessa ei tiedetty, mitä maailmassa tapahtuu – hän oli pukenut arvionsa uhkaavien poliittisten profetioiden muotoon ikään kuin vastakohtaksi tietämättömyyden aiheuttamalle viattomuudelle, jossa Suomi uinui. Tässä suhteessa *Synkkä yksinpuhelu* jatkaa johdonmukaisesti Paavolaisen omaksumaa linjaa. Edellä tuli esille, että Paavolainen epäili sodan oikeutusta ja lopputulosta jo liikekannallepanovaiheessa, eikä tämä epäily hellittänyt silloinkaan, kun hän antoi itsensä tempautua Suur-Suomi-hurmokseen.

Jo heinäkuussa 1941 Paavolainen ymmärsi, että sota ei olisi ohi niin pian kuin kansalaisille oli virallisessa propagandassa vakuuteltu: ”Miten lapsellisen sokeasti me tuijotammekaan saksalaisten ’voittoon’ ja Moskovan valloitukseen! ... Joka hetki tuntee: tilanne tulee toivottomasti pitkistymään, sen näkee kaikesta.” (SY, 100, 19.7.1941)

Elokuun ensimmäisenä päivänä Paavolainen huomautti kuivasti, että lupausten mukaan sodan olisi jo pitänyt olla ohi (SY, 100).

Epäilyksistään huolimatta hän ei pystynyt olemaan hurmioitumatta vanhan rajan ylittämisestä mutta samalla hän oli erittäin tietoinen siitä, että enää ei oltu Suomessa:

”Nautin väkevästi tilanteen harvinaisuudesta. Ensimmäinen nocturno vihollismaassa. Lakkaamatta on muistutettava itselleen, miten etäisessä ja vieraassa maanääressä nyt olemme... Herooinen, arkaainen, sota- ja erämaaballadi. Hymähdän kesken kaiken huomattessani ajatelleeni: mikä loistava kehys pateettiselle Suur-Suomi-hymnille.” (SY, 124, 27.8.1941)

Paavolaiselta ei myöskään jäänyt huomaamatta valloitetujen ja valloittajien suhtautuminen tilanteeseen. Elokuun lopulla hän ihmetteli valloitetujen kylien autiutta ja kysyi, missä olivat kansanjoukot, jotka tervehtisivät suomalaisia vapauttajina, kuten sotilaille oli annettu ymmärtää tapahtuvan. Hän pani merkille, että suomalaisten keskuudessa oli täyttä päätä muodostumassa käsitys itäkarjalaisista ”ryssinä” ja ali-ihmi-

sinä, ja hän leimasi sen sumeilematta AKS:läisen heimoaatteen nurjan puolen tuotokseksi (SY, 127–128, 31.8.1941). Kuukautta myöhemmin hän teki johtopäätöksensä: ”Suomalaiset ovat saapuneet Itä-Karjalaan kuten ainakin ’herrakansa’, kantaen mielessään luonnotonta unelmaa maasta, joka ihmisineen päivineen muutetaan dekoratiiviseksi museoksi, jota korskea ja oman ylemmyytensä tietoisuudesta joka hetki nauttiva sotilasälmystö hallitsee.” (SY, 134, 21.9.1941)

Joulukuun alussa Paavolainen ilmaisi ensimmäisen kerran salaa toivovansa, että Saksa ja Suomi Saksan myötä häviäisi sodan. Syntyy vaikutelma, että hän olisi toivonut sitä jo aikaisemmin, jos olisi pitänyt Saksan tappiota realistisena mahdollisuutena. Samalla hän tiesi olevansa mietteineen valovuoden päässä muista suomalaisista:

”En osaa sopeutua yleiseen puhekaavaan, ajattelukaavaan, tarkoituksenmukaisuuskaavaan... Näen ja ajattelen aina kuin edemmäksi – minun on pakko koettaa nähdä ja ajatella edemmäksi! Minua kiinnostaa ja järkyttää vain se, mikä tapahtuu siinä, mikä näyttää tapahtuvan’.” (SY 170, 5.12.1941)

Verratessaan itseään muihin Paavolainen ymmärsi ajattelevansa eri tavoin, poliittisesti, vaikkei käytäkään tätä termiä. Hänelle ei riittänyt se, miltä asiat näyttivät, vaan hänen oli ymmärrettävä tapahtumien poliittinen merkitys. Poliittisesta asenteesta ja arvioinnista kertoo myös tekstissä toistuvasti ilmenevä polttava halu ennakoita, mitä tehdyistä valinnoista ja ratkaisuista ja tapahtuneista tosiasioista seuraa – vaikka nämä ennakoinnit eivät yleensä osuneetkaan kohdalleen.

Kuten edellä mainitsin, *Synkkää yksinpuhelua* on toisinaan luettu poliittisen opportunistin ilmauksena, Paavolaisen pyrkimyksenä lunastaa paikkansa uudessa sodanjälkeisessä poliittisessä tilanteessa. Opportunistin ilmausta se ehkä olikin, mutta pikemminkin myönteisessä kuin kielteisessä mielessä. On tärkeätä huomata, että Paavolaisen opportunistisissa ei ollut kysymys äkillisestä takinkääntämisestä valvontakomission saapuessa Helsinkiin, vaan pysyvästä asenteesta, joka jo kauan ennen sodan päättymistä ilmeni pyrkimyksenä ennakoita omassa tilanteessa ja toimintamahdollisuuksissa tapahtuvia muutoksia sodan lopputuloksesta riippuen. Teoksen kritiikissä tuodaan harvoin esiin, että Paavolainen pelkäsi pikemminkin Saksan kuin Neuvostoliiton voittoa:

”...ei – koko se vaikea aika, mykistymistä, erakkuutta ja hiljaisuutta täynnä, joka meikäläistä tyyppiä Suomessa varmasti odottaa, jos tämä sota päättyy voitollisesti – en voi käyttää sitä juuri muuhun

kuin rupeamalla vihdoinkin kirjoittamaan tulenkantajain muistelmia. Pakene itseesi! Pakene itseesi! Voittoisan sodan jälkeisessä Suomessa ei sinun kaltaisellesi tyyppille tule olemaan sijaa.” (SY, 171, 6.12.1941)

Paavolainen siis pohdiskeli omaa tulevaisuuttaan sodanjälkeisessä Suomessa lähes sodan alusta asti. Joulukuussa 1941 hän piti Suur-Suomea itselleen soveltumattomana paikkana – paikkana, missä hänen kaltaisilleen ei olisi tilaa. Merkinnöistä käy ilmi, että ainakin ajoittain Paavolainen piti omaa poliittista tarkastelutapaansa enemmän puutteena kuin ansiona:

”Olen mietiskelijä, jota toiminta sinänsä ei kiinnosta. Minua kiinnostaa vain se, mitä on toiminnan takana – mikä on sen salainen ponnin ja voima. Olen menneen aikakauden ihmistyyppi – ’tarpeeton ihminen’.” (SY, 199, 22.4.1942)

Suomessa vallinneen antipoliittisen ajattelutavan näkökulmasta poliittinen arviointi ja analyysi oli vähintäänkin tarpeetonta ajanhukkaa, ellei suorastaan vaarallista valitun toimintalinjan kyseenalaistamista. Paavolainen poti huonoa omaatuntoa siksi, että hän ei jaksanut innostua sodasta ja sen päämääristä sinänsä vaan pohti mieluummin sen merkitystä ei pelkästään Suomelle vaan koko maailmalle.

Synkän yksinpuhelun kritiikissä tuodaan harvoin esille, että Paavolainen ei epäillyt Saksan (ja Suomen) voittoa jonkin siihen itseensä liittyvän seikan, kuten sotilaallisen heikkouden tai natsismin yleisen typeryyden, takia vaan vastustajan vahvuuden takia. Neuvostoliiton mahti oli vuonna 1939 tehnyt Paavolaiseen suuren vaikutuksen hänen matkustellessaan siellä kolme kuukautta. Kun jatkosotaa oli kestänyt vuoden luvatus parin viikon salamasodan asemesta, Paavolaisen Suomen sodanjohtoon ja sen eetokseen kohdistama kritiikki alkoi terävoittoa ja käydä entistä eksplisiittisemmäksi. 23.6.1942 (SY, 217) hän arveli, että Suomi oli jo sodan alkaessa niin sidottu Saksaan, ettei se voinut muuta kuin lähteä mukaan.

Jatkosodan ensimmäisenä ”vuosipäivänä” 25.6.1942 (SY, 219) hän säälitteli suomalaisten hyväuskoisuutta Saksan ”maailman uudelleen järjestelyä” koskevien lupausten suhteen. Heinäkuun lopulla hän uskaltautui julistamaan, että Suomessa ei lainkaan ymmärretty, minkä puolesta mikäkin osapuoli sodassa taisteli ja kuka oli hyvällä ja kuka huonolla asialla. Paavolainen ounasteli, että tämä ymmärtämättömyys oli koitava kohtalokkaaksi Suomelle:

”Muu maailma on jo aikoja sitten oppinut huomaamaan, että näitä arvoja ei suinkaan uhkaa se tieteellinen maailmankatsomus, jota bolshevismi edustaa ja joka kaikissa maissa on luonteenomainen sivistyneistön ajattelutavalle, vaan se uudeksi uskonnoksi ja moraalikodeksiksi julistautuva, veren ja rodun yliherruuteen perustuva, voimaa, väkivaltaa ja ’valittujen’ herruutta ylistävä oppi ja uuspakanuus, jota kansallissosialistinen Saksa edustaa.” (SY, 228-229, 27.7.1942)

Mutta mikä sitten on totuus Neuvostoliitosta? Paavolaisen jatkosodan aikaisissa merkinnöissä se jää kovin viitteelliseksi, ja lukijaa houkuttelee päätellä, että kysymys on vain Neuvostoliiton sotilaallisesta vahvuudesta. Palaaminen teoksen alkusivuille antaa kuitenkin lisävalaistusta. *Synkkä yksinpuheluhan* alkaa jaksolla, jonka otsikko on ”Eurooppalainen Odyssia”. Siinä Paavolainen kuvaa paluumatkaansa Neuvostoliitosta Istanbulin ja Länsi-Euroopan kautta toisen maailmansodan aattokuukausina.

Käy ilmi, että Paavolaiselle Neuvostoliitto ei edusta perinteistä orienttia Turkin ja Istanbulin tapaan. Neuvostoliittoon ei liity levottomuus, sekasorto, kiihko ja holtittomuus kuten Istanbulin satamaan. Paavolaiselle Neuvostoliitto edustaa vielä 1930-luvun lopullakin eurooppalaista modernia, kaikkea sitä uutta, jota nuoret tulenkantajat 1920-luvulla olivat ihannoineet ja ihmetelleet ”jyrisevine koneineen, tehtaineen, kuohuvine ihmismassoineen, häikäisevästi valaistuine, liikenteen ja kovaäänisten pauhun täyttämine kaupungeineen...” (SY, 14).

Paavolainen on siis Neuvostoliitossakin ollut nykyaikaa etsimässä ja mielestään sen myös sieltä löytänyt. Siinä missä Saksa kansallissosialistisine ideologioineen edusti hänelle uusbarbariaa, uuspakanuutta ja kulttuurista ja poliittista taantumaa, Neuvostoliitto näyttäytyi sekä tyyliiltään että voimavaroiltaan vastaansanomattoman modernina, nykyaikaa edustavana valtiona. Hän piti jopa mahdollisena, että juuri Neuvostoliitto viitoittaisi koko länsimaailman tien eteenpäin modernisaation tiellä: *”Ex oriente lux. Tuleeko nyt uusi valo idästä Neuvostoliiton kautta?”* (SY, 16)

Berliinin muurin murtumisen jälkeisenä aikakautena tällainen arvio saattaa tuntua suorastaan surrealistiselta. On kuitenkin hyvä muistaa, että toisen maailmansodan aikoihin neuvostojärjestelmän totalitaristinen luonne ei ollut vielä oikein valjennut sen enempiä eurooppalaiselle sivistyneistölle kuin bolshevismia pelkäävälle porvaristolle, joka kammosi kommunismia ”perinteiseen tapaan” sen antikapitalistisen ja antikristillisen luonteen takia. Sitä paitsi totalitaristisia piirteitä oli

jossain määrin nähtävissä monissa Keski- ja Länsi-Euroopan maissa. Italian ja Saksan lisäksi esimerkiksi Espanja, Unkari ja Baltian maat olivat joko vähin erin tai kertakaikkisella vallankaappauksella joutuneet yhden autoritaarisen johtajan valtaan. Tässä kontekstissa Stalinin puhdistukset, urkintajärjestelmä, vankileirit ja muut nykyihmisiä kauhistuttavat piirteet eivät välttämättä vaikuttaneet poliittisesti kovin erikoisilta tai hälyttäviltä.

On myös tärkeätä huomata, että ”itänaapuri” ei Paavolaiselle merkinnyt vain hirmuista bolshevistista Neuvostoliittoa, vaan myös historiallisesti tärkeätä kulttuuriyhteyttä, jonka fennomaanit olivat väkivalloin katkaisseet:

”Miten järjettömästi ja ajattelemattoman karkeasti katkaistiinkaan muuten vuonna 1918 elimellinen kehityssuhteemme Venäjään. Yhteinen poliittinen paino sortovuosina ja tsaari-Venäjän älymystöön kuuluvien poliittisten pakolaisten sekä suomalaisten kulttuuripiirien silloinen läheinen suhde olivat arvoja, jotka kylmästi uhrattiin kansalliskiihkon alttarille. Suomen tultua itsenäiseksi synnyttiin väkisin ja keinotekoisesti kulttuurinen tyhjiö Suomen ja Venäjän välille. Vuodesta vuoteen sitä ylläpidettiin väkivalloin, ja seuraukset näkyvät nyt.” (SY 585, 19.10.1944)

Tätä lokakuulle 1944 kirjattua merkintää voidaan pitää Paavolaisen poliittisena tilinpäätöksenä Suomen ja Neuvostoliiton suhteista. saatuaan vallan Suomessa kommunisminkammoiset fennomaanit eivät yrittäneetkään tulla toimeen Neuvostoliiton kanssa. Seurauksena oli ensin vuosisataisen kulttuuriyhteyden katkeaminen ja sitten poliittinen katastrofi, johon ei jouduttu vain vihollisen hirmuisuuden ja ylivoimaisuuden tähden vaan myös suomalaisen valtaeliitin poliittisen pelisilmän puutteen takia. Suomessa ei ollut opittu, kuinka Neuvostoliiton kanssa oikeastaan olisi pitänyt politikoida, vaan tilannetajuinen opportunismin oli aina korvannut fanaattinen fennomaaninen uppiniskaisuus.

Paavolaisen erottaa suomalaisen eliitin valtaosasta se, että hän ei pelännyt Neuvostoliittoa eikä uskonut sen miehitysaikaisiin (SY 575, 20.9.1944). Myös hänen kantansa rauhanehtoihin poikkesi merkittävästi porvarillisen eliitin enemmistön kannasta. Se oli lähempänä vanha-suomalaista paasikiveläistä myöntöväisyyslinjaa ja ”kuutosia”, sosialidemokraattien rauhanoppositiota, kuin hänen oman viiteryhmänsä, porvarillisen kulttuurieliitin masentunutta defaitismia. Hän nimittäin piti ehtoja olosuhteisiin nähden siedettävänä. Tämä kanta perustui vertailuihin muiden maiden kohtaloiden kanssa. Suomea ei lopultakaan

ollut pommitettu tohjoksi eikä maa ollut menettänyt itsenäisyyttään: ”Näin helpolla ei mikään muu maa ole leikistä päässyt.” (SY, 574, 19.9.1944)

Paavolaiselle oli selvää, että sodan lopputulos merkitsi Suomen kannalta uutta poliittista ja kulttuurista tilannetta, jossa olisi pitänyt osata hylätä ensimmäisen tasavallan aikaiset toimintatavat ja ajattelutottumukset, jotka olivat jatkosodassa kokeneet täydellisen haaksirikon. Hän kuitenkin epäili suomalaisen eliitin kykyä tällaiseen muutokseen.

Kriittisen ajattelun hinta

Synkkä yksinpuhelu on joskus tulkittu Olavi Paavolaisen kesken jääneeksi käänteeksi vasemmalle. Päiväkirjamerkinnot osoittavatkin, että hän tunsu tiettyä poliittista hengenheimolaisuutta SDP:n rauhanoppositioon, ns. kuutosten kanssa ja sympatisoi välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen alkanutta Tannerin ja SDP:n sodanaikaisen johdon kritiikkiä. Vasemmiston sympatisointi voidaan kuitenkin ymmärtää myös ilmauksena tietyistä, jo varhain omaksutuista itsenäisen ja kriittisen ajattelun periaatteista, joista Paavolainen ei koskaan luopunut.

Kritiikissä on harvoin kiinnitetty huomiota siihen, että Paavolainen sitoo *Synkän yksinpuhelun* eksplisiittisesti aikaisempiin teoksiinsa sen ”molemmista päistä”. Se alkaa viittauksella *Kolmannen valtakunnan vieraana* -teoksen alkukaneettiin suomalaisesta maailmasta eristäytymisestä. Myöhemmin Paavolainen taas viittaa esikoisteokseensa *Nykyaikaa etsimässä*:

”Palaan lempiajatukseeni esikoisteokseni ”Nykyaikaa etsimässä” päiviltä saakka: aina jää kaikesta jotain jäljelle. Tätä ei Suomi tahtonut käsittää 20-luvulla eikä myöhemmin 30-luvullakaan. Kuviteltiin, että olemalla julkaisematta erinäisiä muuta maailmaa järkyttäneitä teoksia tai leimaamalla uudet aatteet ja ajatukset ’kommunismmin’ polttomerkillä (tulivat ne sitten lännestä tai idästä) Suomi olisi saatu ’hyppäämään’ erään kulttuurikauden ylitse ja säästymään eräiltä ’vaarallisilta’ virtauksilta. Miten lapsellista ja rikollisen lyhytnäköistä. Tyhmyydestä sakotetaan...” (SY, 306–307, 5.1.1943)

Ehdotankin, että *Synkkää yksinpuhelua* ei pitäisi lukea käänteinä vaan huipentumana. Paavolainen aloitti suomalaisen nurkkakuntaisen eristäytyneisyyden, itseriittoaisuuden ja toiveajatteluna ilmenneen arvostelukyvyyn puutteen kritiikin 1920-luvulla esikoisteoksessaan *Nykyaikaa*

etsimässä, jatkoi sitä 1930-luvulla ilmestyneessä *Pako pimeyteen* -trilogiassa ja huipensi sen 1940-luvulla *Synkässä yksinpuhelussa* paikoin sapekkaaksi, paikoin epätoivon ja tuskan sävyttämäksi sivistyneistö- ja poliittikkakritiikiksi.

Paavolaisen aikalaisista Jussi Teljo ymmärsi parhaiten, että kysymys oli pikemminkin uskollisuudesta 20-lukulaisuudelle kuin huonossa mielessä opportunistisesta kääntäilystä poliittisten tilanteiden mukaan. *Pako pimeyteen* -trilogian toisen osan arviossaan hän luonnehti 20-lukulaisia uuden sukupolven sananjulistajiksi, jotka kaikesta levottomuudestaan ja kiihkeästä onnenkaipuustaan huolimatta etsivät uutta elämäнкäsitystä kylmin päin ja epäilevin mielin: "...he olivat liian läheltä nähneet vanhojen jumalien kuolevan voidakseen sokeina uskovaisina polvistua uusien eteen, jotka varmaankin taas kerran, uuden koettelemuksen hetkellä, osoittautuisivat vääriksi jumaliksi." (Teljo 1938, 501)

Teljo myös aavisti Paavolaisen kohtalon lähes kymmenen vuotta etukäteen:

"Siitä syystä 'Mustan jumalan' niteet, varsinkin 'Risti ja hakaristi', tulevat nostattamaan vastalauseita, kiukkua ja väkinäistä ivanaaurua kaikkien niiden taholta, jotka ovat vannoutuneet tietyn poliittisen puolueen tai 'liikkeen', tietyn maailmankatsomuksen tai 'näkemys' kannattajiksi ja ovat sen johdosta henkisesti jäykistyneet ja surkastuneet. Toiset tulevat valittelemaan, että Paavolaisesta on tullut natsi; toiset tuntevat pyhää suuttumusta sen johdosta, että hän uskaltaa puhua fascismin ja natsismin muussakin kuin deklamatoorisessa sävyssä ja vetää päivänvaloon asioita, joista näiden poliittisten järjestelmien meikäläiset ihailijat ja jäljittelijät mieluummin visusti vaikenevat; ja kolmannet surevat syvästi sitä pieteettömyyttä, jolla Paavolainen suhtautuu ihmisyyden, edistyksen ja valistuksen jaloihin aatteisiin. Koska Paavolainen ei ole vannoutunut minkään puolueen tai mielipidesuunnan ehdottomaksi kannattajaksi, ei hän voi välttää kohtaloaan: hän joutuu kaikkien vihoihin." (Teljo 1938, 501)

Jälkikäteen on helppo nähdä, miksi Teljon pahat aavistukset kävivät toteen vasta 1940-luvulla *Synkän yksinpuhelun* ilmestyttyä. *Pako pimeyteen* -trilogia on luonteeltaan profetia, joka suuntaa katseensa Suomen ulkopuolelle muuhun maailmaan, ounastelee Gogin ja Magogin välistä taistelua natsismin ja bolshevismien välisen taistelun muodossa, ja kehoittaa suomalaisia kiinnostumaan maailmalla meneillään olevista asioista. *Synkkä yksinpuhelu* taas on tilinpäätös ja arvio siitä, mitä Suomessa, suomalaisten omien silmien edessä on juuri tapahtunut. Siinä missä

Pako pimeyteen aavistelee ja herättelee jossain muualla vasta tapahtumassa olevien asioiden suhteen, *Synkkä yksinpuhelu* vaatii vastuuseen ja arviointiin omassa maassa jo tapahtuneiden asioiden suhteen.

Jälkikäteen on myös helppo arvostella Kai Laitisen tapaan Paavolaista hyväuskoisesta idealismista, luottamuksesta siihen, että suomalaiset olisivat olleet välittömästi hävityn sodan jälkeen valmiita ja halukkaita oman politiikkansa kriittiseen arviointiin. Mutta entä jos tämä ”idealismi” olikin tietoisesti valittu positio? Entä jos Paavolainen aavistikin kohtalonsa, mutta halusi kaiken uhallakin saattaa julki kritiikkinsä? Entä jos kysymys ei olekaan idealismista vaan harvinaislaaduisesta älyllisestä rohkeudesta, jolle ei koskaan ole oikeaa aikaa eikä paikkaa hyväksytyksi tulemisen näkökulmasta?

Väitänkin, että Paavolainen kuuluu oman aikansa trendeistä ja tendensseistä piittaamattomiin oman tiensä kulkijoihin, jotka sanovat sen, mitä kukaan muu ei uskalla ja jotka joutuvat maksamaan rohkeudestaan korkean hinnan. Paavolaisen maailmaan sitoutunut kriittinen ajattelu ei edellytä vain älykkyyttä ja syvyyttä vaan myös rohkeutta. Kriittisen ajattelun tarkoitus ei ole ratkaista luomiaan ongelmia ja välttää epäyhtenäisyyttä ja sisäistä ristiriitaisuutta vaan saada ihmiset ajattelemaan (vrt. Arendt 1960, 8–10). Paavolaisen kaltainen kriittinen, itsenäinen ajattelija ei koskaan tunne olevansa kotona maailmassa, mutta ei voi olla siihen sitoutumatta. Paavolainen välitti liikaa suomalaisesta kulttuurista pysytteläkseen hiljaa siihen liittyvistä ongelmista. Niin aikalaiset kuin jälkipolvetkin ovat olleet vaikeuksissa Paavolaisen ymmärtämisen ja luokittelamisen suhteen, koska häntä on vaikea sijoittaa mitenkään muuten kuin oman ajattelunsa edustajaksi⁶.

Synkkä yksinpuhelu ei ilmestyttyään saanut osakseen sellaista vastaanottoa kuin Paavolainen toivoi. Se ei sysännyt liikkeelle vilpöntöä ja avointa keskustelua suomalaisen kulttuurin ja politiikan ongelmista. Sen vastaanotto pikemminkin sysäsi kirjoittajansa syrjään suomalaisesta kulttuurieliitistä. Epäonnistuiko Paavolainen pyrkimyksissään politisoida suomalaista kulttuurikeskustelua ja herättää sivistyneistöä ”maailmattomasta kirkonkylähorroksestaan”?

Olisi harhaanjohtavaa puhua epäonnistumisesta. Kysymys on kaikelle politikoinnille ominaisesta ennustamattomuudesta, joka merkitsee, että teko johtaa joihinkin muihin kuin tekijän tarkoittamiin tai toivomiin tuloksiin. *Synkän yksinpuhelun* tapauksessa aikalaisreseptio ja teoksen pysyvä merkitys asettuvat lähes toistensa vastakohtiksi hyvin samalla tavoin kuin esimerkiksi Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* tapauksessa. Aikalaistuomiosta ei seurannut unohdukseen vaipuminen vaan se enteili teoksen ”sanoman” kestämistä ajassa. *Synkän yksinpuhelun* poliittinen

merkitys on alettu ymmärtää ja sen esittämä keskusteluhaaste hyväksyä vasta aivan viime vuosina – eikä vieläkään aivan loppuun asti. Suomalainen porvarillinen sivistyneistö ja poliittinen eliitti ei nimittäin vieläkään ole kriittisesti käsitellyt ja arvioinut omaa historiaansa.

Päiväkirja aikalaisarvostelmana

Olen tässä artikkelissa lukenut Olavi Paavolaisen *Synkkää yksinpuhelua* poliittisesti. Toisaalta olen pyrkinyt osoittamaan, että myös päiväkirjan kaltainen alun perin yksityisluontoinen ja pelkästään itselle kirjoitettu teksti voi politisoitua, jos se julkaistaan. Toisaalta olen pyrkinyt osoittamaan, että kiinnostuksen kohteena olevan ilmiön poliittinen merkitys voi olla jopa paremmin tavoitettavissa ottamalla tarkastelun kohteeksi päiväkirjan kaltainen vähemmän itsestään selvästi poliittinen teksti. Jatkosodan tapauksessa Paavolaisen päiväkirjan poliittinen luenta tuo erinomaisesti esille, että sotatoimiin liittyvien ratkaisujen poliittiset motiivit ja poliittinen merkitys eivät sittenkään ole niin itsestään selviä kuin ”virallisessa historiankirjoituksessa” on annettu ymmärtää. Paavolainen esitti jo 1940-luvun puolivälissä kysymyksiä, joita historioitsijat ovat ruvenneet esittämään vasta Berliinin muurin murtumisen jälkeen.

Mielestäni *Synkkä yksinpuhelu* onkin poliittisesta näkökulmasta parhaiten ymmärrettävissä kriittiseksi analyysiksi tietynlainen poliittisen asenteen ja kulttuurin täydellisestä haaksirikosta. Tämä asenne ja kulttuuri koostui omalaatuisesta kansallisesta itseriittoisuudesta ja poliittisesta nurkkakuntaisuudesta, jonka vallassa lähestulkoon koko suomalainen poliittinen, sotilaallinen ja kulttuurieliitti teki Suomen poliittista kohtaloa koskevia ratkaisuja. Sitä sävytti uppiniskainen ”ryssäviha” ja liittosuhteen hakeminen hinnalla millä hyvänsä ”itsensä pirun kanssa”. Paavolaisen tulkinnan mukaan tällainen itsepetoksellinen nationalistinen itseriittoisuus johti väistämättä poliittisen arvostelukyvyn menettämiseen. Kuten edellä esitetty analyysi osoittaa, Paavolainen näki tämän poliittisen arvostelukyvyn menettämisen sodan ensihetkestä lähtien.

Voidaankin kysyä, miten on mahdollista, että Paavolaiselle jatkosodan todennäköinen lopputulos oli näköpiirissä lähes alusta alkaen samalla kun eliitin valtaosa näytti tosissaan pitävän Suur-Suomen luomista mahdollisena? Miten on mahdollista, että Paavolainen ei menettänyt poliittista arvostelukykyään tilanteessa, jossa sodan oikeutuksesta ja päämääristä ei ollut mahdollista käydä minkäänlaista kriittistä keskustelua?

Käsittääkseni vastaus löytyy Paavolaiselle ominaisesta perusasenteesta, jota voidaan nimittää joko poliittiseksi ajattelutavaksi tai poliittiseksi arvostelukyvyksi. Tälle perusasenteelle on ominaista jatkuva pyrkimys ymmärtää, mitä maailmassa oikeastaan tapahtuu. Paavolaisen kaltainen kriittinen aikalaisarvioitsija ei nielaise kritiikittömästi vallitsevia ajattelutapoja ja virallisia totuuksia vaan pyrki ikään kuin katsomaan sekä niiden taakse että niiden eteen. Toisin sanoen hän pohtii, mistä totuuksiksi tyrkytetyt ajatukset ovat peräisin ja mihin ne voivat johtaa. Hän arvioi sekä niiden periaatteellista puolta että mahdollisia käytännön seurauksia.

Mielestäni Paavolainen voidaankin ymmärtää esimerkillisenä yksilönä, joka kieltäytyi mukautumasta enemmistön näkemyksiin tai yleiseen mielipiteeseen poliittisesti ahtaista ja vaikeista olosuhteista huolimatta. Hän ei välttämättä arvioinut aina ”oikein” vaan hän ilmensi myös aikaisien arvostelukykyyn liittyvää ambivalenssia ja hämmennystä. Hänen esikuvallisuutensa on siinä, että hän ei jättäytynyt yleisen mielipiteen armoille tai tempautunut kritiikittömästi ajan virtausten vietäväksi vaan hän arvioi ja valitsi itse omasta puolestaan. *Synkkä yksinpuhelu* on parhaiten ymmärrettävissä ilmauksena itsenäisestä kriittisestä ajattelusta, jolle ei koskaan ole oikeaa aikaa eikä paikkaa vaan sen esittäjä voi joutua maksamaan rohkeudestaan korkean hinnan.

Viitteet

- ¹ Tämä artikkeli on korjattu versio artikkelista Parvikko 2007.
- ² Synkän yksinpuhelun ensimmäinen painos ilmestyi kahdessa osassa vuonna 1946. Toinen, Paavolaisen tarkistama ja hiukan lyhentämä painos ilmestyi hänen valituissa teoksissaan vuonna 1960. Tässä käytetään toista painosta.
- ³ Olavi Paavolainen (1903-1964) tuli tunnetuksi 1920-luvulla modernismia Suomeen tuoneen Tulenkantajat-ryhmän perustajana. Hän oli omapäinen kulttuurikriitikko ja kirjailija, jota on vaikea luokitella poliittisten suuntausten mukaisesti. Kurjensaari (1975) ja Mauriala (2005) antavat hyvän kuvan toisaalta Tulenkantajista, toisaalta Paavolaisen erityislaatuisuudesta niin henkilönä kuin kulttuurivaikuttajanakin.
- ⁴ Tämä kuvaus on silmiinpistävän samankaltainen Väinö Linnan Tuntemattomassa sotilaassa viitensentoista vuotta myöhemmin tekemän kuvauksen kanssa.
- ⁵ *Pako pimeyteen* -trilogian muodostavat Paavolaisen 1930-luvulla kirjoittamat matkakertomukset. Ensimmäisen osan muodosti *Kolmannen valtakunnan vieraana* (1936) ja toiseen osaan kuuluivat *Lähtö ja loitsu* (1937) ja *Risti ja hakaristi* (1938). Kolmannen osan, *Luolan salaisuus*, oli määrä käsitellä Neuvostoliittoa mutta se jäi kirjoittamatta.

- ⁶ Trendeistä ja tendensseistä piittaamattomia oman tiensä kulkijoita on tietysti ollut monia muitakin. Paavolaisen aikalaisista tulee hakematta mieleen Yrjö Ruutu, jonka luokittelemisen kanssa niin aikalaiset kuin jälkipolvet ovat myös olleet vaikeuksissa.

Lähteet

- Arendt, Hannah (1960) ”On Humanity in Dark Times: Thoughts about Lessing”. Teoksessa Hannah Arendt, *Men in Dark Times*. New York: Harcourt Brace & World 1968.
- Hilli, Pentti (1946) ”OLAVI PAAVOLAINEN: Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944. I & II.” – WSOY 1946. *Valvoja* 9, 393–394.
- Kurjensaari, Matti (1975) *Loistava Olavi Paavolainen. Henkilö- ja ajankuva*. Helsinki: Tammi.
- Laitinen, Kai (1961) Olavi Paavolainen. Kirjailijankuvan ääriivivoja. Teoksessa *Olavi Paavolainen, Valitut teokset I*. Helsinki: Otava.
- Mauriala, Vesa (2005) *Uutta aikaa etsimässä. Individualismi, moderni ja kulttuurikriittikki tulenkantajien elämässä 1920- ja 1930-luvuilla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Paavolainen, Olavi (1929) *Nykyaikaa etsimässä*. Helsinki: Otava.
- Paavolainen, Olavi (1932) *Suursiivous*. Helsinki: Otava.
- Paavolainen, Olavi (1936) *Kolmannen valtakunnan vieraana*. Jyväskylä: Gummerus.
- Paavolainen, Olavi (1937) *Lähtö ja loitsu. Kirja suuresta levottomuudesta*. Musta jumala I. Jyväskylä: Gummerus.
- Paavolainen, Olavi (1938) *Risti ja hakaristi. Uutta maailmankuvaa kohti*. Musta jumala II. Jyväskylä: Gummerus.
- Paavolainen, Olavi (1946) *Synkkä yksinpuhelu I–II. Päivänkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Helsinki: WSOY.
- Paavolainen, Olavi (1960) Olavi Paavolainen, Valitut teokset IV: *Synkkä yksinpuhelu. Päivänkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Toinen painos. Helsinki: Otava.
- Parvikko, Tuija (2007) Päiväkirja poliittisena tekona. Olavi Paavolaisen Synkän yksinpuhelun poliittinen luenta. Teoksessa Tapani Kaakkuriniemi ja Juri Mykkänen (toim.): *Politiikan representaatio. Juhlakirja Kyösti Pekoselle hänen 60-vuotispäivänään*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys.
- Riikonen, H.K. (1995) *Sota ja maisema. Tutkimus Olavi Paavolaisen 1940-luvun tuotannosta*. Helsinki: SKS.
- Teljo, Jussi (1938) Matka onnellisten saarille. *Suomalainen Suomi* 9, 499–501.

Klaus Sondermann

Kansallislaulujen poliittinen luenta

Johdanto

Kansakunta ja kansallinen eivät ole, toisin kuin usein esitetään, itsestään selviä tai luonnollisia. Ne ovat ”tuotettuja”, kuviteltuja olentoja. Toisin sanoen ne ovat symbolisia konstruktioita ja sellaisina tulkinnanvaraisia – niihin sisältyy kiistämisen, neuvottelun, uudelleenmäärittelyn ja vastaavien mahdollisuus. Prosessia voisi siis kutsua jatkuvaksi kansakunnan tuottamiseksi tai uudelleen löytämiseksi, ellei sitä kutsuta suoraan väärennökseksi tai pelkäksi kuvitteluksi.

Puhuessaan kansakuntien historiasta ja syntymisestä, Ernest Gellner (1983) huomauttaa että nationalismi ei suinkaan tarkoita kansakunnan itsetietoisuuden herättämistä. Kansakunnat, hän toteaa, *keksitään tai tuotetaan*, eivätkä ne ole olleet olemassa ennen sitä. Toisaalta Benedict Andersonin kuuluisaksi muodostunut ”Imagined Communities” (1988) on saksankielisenä käännöksenä ”Die Erfindung der Nation”, eli ”Kansakunnan keksiminen” tai ”tuottaminen”. Se, mikä usein esitetään luonnollisena tosiasiana tai antropologisena itsestäänselvyytinä, onkin keksintö tai tuotos, joka tarvitsee jatkuvaa uudelleentuottamista.

Yleisesti kansallisen käsite tarvitsee tahtoa ja uskoa (Ernest Renan). Kansakunta on olemassa vain kun se haluaa olla. Jotta se voisi haluta olla, uskoa siihen tarvitaan. Kun tällaista uskoa on riittävästi, kansakunta on olemassa *in realiter*. Silloin kun tämä usko ilmaisee itsensä juridisesti ja symbolisesti valtiona tai liikkeenä, kansakunnasta on muodostunut voima joka vaatii uskollisuutta.

Juridinen käsitteistö ja sen määritelmät kansakunnasta kertovat sen sisällöstä mahdollisimman vähän. Etninen substraatti, kieli, kulttuuri, yhteinen historia, historiallinen tila ja muut käsitteelliset määritelmät

ovat kansakunnille kylläkin toimivia tai hyödyllisiä ja niillä on seura-
uksia, mutta ne ovat toisarvoisia suhteessa kansakunnan käsitteeseen.
Yhteinen ja yhtenäinen, jotka sisältyvät jokaiseen kansakuntaan, muo-
dostuvat selvimmän muodollisuuksissa. Joka puolella maailmaa niitä
juhlistetaan samankaltaisilla riiteillä, puvuilla ja lavasteilla. Kaikkialla,
missä moderni nationalismi on saanut jalansijaa, samaa retoriikkaa ju-
listetaan ... ja lauletaan.

Yhdessä laulaminen on rituaali, joka tuottaa yhteisöllistymistä ja ryh-
mänmuodostusta. Puolueet, liikkeet ja yhdistykset harrastavat tällaista
”yhteisen” tuottamista. Musiikki tai laulaminen on näissä yhteyksissä
aina myös yhteisöllistämistä. Siispä jokainen säe (kuten Adorno on
huomauttanut) sanoo ”Me”. Musiikki on yhteisöllinen voima, joka saa
”Meidät” ja yhdessäolon esiin. Näin tulkittuina ovat myös kansallis-
laulut selvästi tärkeitä. Ne ovat ”kansakunnan laulettuja Isä meidän
–rukouksia” (Beck 1993, 117).

Tässä artikkelissa tarkastelen kolmea kansallislaulua (Saksan, Suo-
men ja Itävallan) tietyistä poliittisen näkökulmasta. Vaikkakin pidät-
täydyn osallistumasta laajempaan keskusteluun tällaisten tekstien yh-
teiskunnallisesta merkityksestä, pidän kansallislauluja ”kansallisen”
apoteoosina (siis jumalaksi korottamisena). Jäljittämällä kansakunnan
diskursiivisen konstruktion analyttisesti ”tilasta” (korkeimpaan) ”oli-
oon” osoitan että kansallislaulut ovat eräänlaisia tekstuaalisia ikoneita.
Ne ovat kansakunnan ruumiillistumia aktuaalisissa apoteoosi-tilanteissa.
Kansakunta syntyy näiden partikulaaristen tekojen kautta – se ”on ole-
massa” vain niissä teoissa. Samalla yritän osoittaa että kansallislaulut
edustavat jotakin, nimittäin yhteiskuntaa (*societas*) ymmärrettynä yh-
teisöksi (*communitas*).

Kansallislaulujen poliittinen luenta johtaa nähdäkseni politisoitu-
misen, depolitisaation ja yhteiskunnallistumisen (siis ”yhteiskunnan”
muodostumisen) teemoihin. Tästä näkökulmasta yritän osoittaa että
”kansallinen” (siis kansallislaulut) on projektina vastakkainen ”poliit-
tiselle” ja pyrkii tuhoamaan tai estämään sitä. ”Kansallinen” on usein
depolitisoiva konstruktio – mutta samalla tietysti itsessään erittäin po-
liittinen väittäessään olevansa epäpoliittinen.

Kolme laulua: Saksa, Suomi, Itävalta

*”Arjalainen ei saavuta inhimillisten ominaisuuksiensa täyttä kehitys-
tä muutoin kuin valmiudessa asettaa kaikki voimavaransa yhteisön
palvelukseen. Itsensäilytyksen vaisto saavuttaa jaloimman muotonsa*

kun hän vapaaehtoisesti alistaa yksilöllisyytensä kollektiivin elämälle, ja kun ajat niin vaativat, antaa korkeimman uhrin... Oman elämän uhraaminen yhteisön olemassaolon puolesta on kaikki uhraukset kruunaava kunnia” (Hitler 1933, 326–327)

”Isänmaan puolesta kuoleminen merkitsee elämän jatkumista” (Kuuban kansallislaulu)

Tuntemattoman sotilaan hauta valottaa kansallisten käsitysten makabereja aspekteja ja osoittaa kuinka nimetön yhteisökansalainen, ikuinen arjalainen – kaikesta yksilöllisyydestä riisuttuna – uhraa henkensä yhteisön puolesta (Anderson 1988, 18). Tähän valitut kolme kansallislaulua toimivat paljolti samalla tavalla, ylistäen trivialiteettia, ”kansallista” turhana prameiluna ja kitschinä (ks. taulukot 1, 2 ja 3).

Taulukko 1: Saksan kansallislaulu, 1841

1. Deutschland, Deutschland über alles,
2. Über alles in der Welt
3. Wenn es stets zu Schutz und Trutze
4. Brüderlich zusammenhält,
5. Von der Maas bis an die Memel,
6. Von der Etsch bis an den Belt,
7. Deutschland, Deutschland über alles,
8. Über alles in der Welt.
9. Deutsche Frauen, deutsche Treue,
10. Deutscher Wein und deutscher Sang
11. Sollen in der Welt behalten
12. Ihren alten schönen Klang,
13. Uns zu edler Tat begeistern
14. Unser ganzes Leben lang.
15. Deutsche Frauen, deutsche Treue,
16. Deutscher Wein und deutscher Sang
17. Einigkeit und Recht und Freiheit
18. Für das deutsche Vaterland!
19. Danach lasst uns alle streben
20. Brüderlich mit Herz und Hand!
21. Einigkeit und Recht und Freiheit
22. Sind des Glückes Unterpfand
23. Blüh’ im Glanze dieses Glückes,
24. Blühe, deutsches Vaterland.

Taulukko 2: Suomen kansallislaulu, 1847 (säkeistöt 1 ja 11)

1. Oi maamme, Suomi, synnyinmaa,
2. soi, sana kultainen!
3. Ei laaksoa, ei kukkulaa,
4. ei vettä rantaa rakkaampaa,
5. kuin kotimaa tää pohjoinen,
6. maa kallis isien!
7. Sun kukoistukses kuorestaan
8. kerrankin puhkeaa,
9. viel lempemme saa nousemaan
10. sun toivos, riemus loistossaan,
11. ja kerran, laulus synnyinmaa
12. korkeemman kaiun saa.

Taulukko 3: Itävallan kansallislaulu, 1947

1. Land der Berge, Land am Strome,
2. Land der Äcker, Land der Dome,
3. Land der Hämmer, zukunftsreich.
4. Heimat bist du großer Söhne,
5. Volk begnadet für das Schöne,
6. Vielgerühmtes Österreich

7. Heiß umfehdet, wild umstritten,
8. Liegst dem Erdteil du inmitten
9. Einem starken Herzen gleich.
10. Hast seit Frühen Ahnentagen
11. Hoher Sendung last getragen,
12. Vielgeprüftes Österreich

13. Mutig in die neuen Zeiten,
14. Frei und gläubig sieh uns schreiten,
15. Arbeitsfroh und hoffnungsreich.
16. Einig lass in Brüderchören,
17. Vaterland, dir Treue schwören,
18. Vielgeliebtes Österreich.

Se ei tietenkään ole ainoastaan musiikillinen sisältö tai itse performanssin estetiikka joka tuo tällaisiin teksteihin niin paljon poliittista vakavuutta, valtiomiesmäistä juhlavuutta ja kansallista tunnetta. Nämä ovat tekstejä joissa jopa ”kaikkein hyödyllisimmät sivistystoiminnan palvelijat muuttuvat tulenpalvojiksi ja verimyyttien kannattajiksi” (Kraus 1989, 17). Näissä teksteissä juhlava paatos ja naurettava patologia yhdistyvät. Ne kuuluvatkin ”kansallista” määrittäviin tekijöihin: ”kansakunta” tai ”kansallinen” on pitkälti omituisten ideoiden esille tuomista. ”Kansallinen” on usein, ainakin porvarillisessa post- ja vastavallankumouksellisessa projektissa, triviaalien omituisuuksien apoteoosi. Ylistys ja palvonta – apoteoosit – ovat tuskin mahdollisia ilman trivialiteettia. Apoteoosit vaativat trivialiteettia ja kääntyvät helposti kitschiksi. Nykyiset ”kansallisen” apoteoosit saavutetaan organisoimalla valtava ”symbolien, lippujen ja ilotulitteiden kulutus” (Kraus 1989).

Kuviteltujen tilojen jumalalliset ominaisuudet

”Thaimaa on thairodun kaiken veren ja lihan inkarnaatio. Thaimaa thaille.” (Thaimaan kansallislaulu)

Joissakin tutkimuksissani olen esittänyt että kansallista yhteisöllistämistä tai yhteisön rakentamista (*Vergemeinschaftung*), joka muodostaa erään perustavimmista elementeistä kaikissa ksenofobisissa ja ksenofiilissä ilmiöissä, pitäisi tutkia paitsi asenteisiin, oikeuksiin ja toimintamalleihin liittyvänä ongelmana, myös tietystä yhteydestä ”poliittisen” kanssa. Tutkimusintressini ovat tästä syystä keskittyneet niihin tapoihin joilla ”kansalliseen” liittyvät inkluusio-ekskluusio –käytännöt estävät ”poliittista” tai ovat politikointia jossa jotakin väitetään epäpoliittiseksi. Tämän johdosta olen tutkinut eri näkemyksiä siitä, kuinka ”kansallinen” rakennetaan. Eräs näistä liittyy ”kansallisen” apoteoosiin jossa jumalalliset ominaisuudet tulevat selvästi esiin:

”Minkä tahansa muodon ne sitten ottavatkin, kollektiviteetin symbolit kaikissa muodoissaan – symbolit jotka synnyttävät emotionaalisia siteitä yksilöiden ja kollektiviteetin välillä – näyttävät olevan koottuja erikoisista ominaisuuksista. Nämä ominaisuudet, niin sanoaksemme, luovat kollektiviteetille jumalallisen olemuksen, yli ja ohi yksilöiden jotka muodostavat sen – eräänlaisen pyhyyden, joka aiemmin on suotu vain yliluonnollisille olennoille. Se, että ihmiset liittävät demokratisoimisprosessissa sellaisia jumalallisia ominaisuuksia

ja vastaavia tunteita yhteiskuntaan, jonka he itse muiden kanssa muodostavat, on demokratisoitusprosessin erityispiirre, jota ei ole vielä ehkä täysin ymmärretty” (Elias 1989, 189–190)

Tilasta olioksi

On olemassa erilaisia tapoja keksiä tai tuottaa kansakunta, isänmaa, tai synnyinmaa. Voidaan käyttää hyödyksi erilaisia diskursiivisten konstruktioiden tekniikoita, joilla ihmisiä suostutellaan uskomaan omaan kansakuntaansa. Alueet, maat, kansakunnat, tai kansallisvaltio *jossa* elämme, esitetään arkipäivän retoriikassa eräänlaisena tilana, tai tarkemmin ilmaistuna, säiliönä. Näissä säiliöissä asiat tapahtuvat; asiat ovat olemassa, tulevat ja lähtevät. Arkipäiväisessä puheessa kansallisvaltio ilmaistaan metaforilla jotka järjestävät tilaa diskursiivisesti säiliön muotoon. Näissä erilaisissa, enemmän tai vähemmän vahvasti erotetuissa terraarioissa on alajaostoja, alasäiliöitä, kenttiä ja alueita. Poliitikalla on oma alansa tai tilansa, oma kansallinen alueensa, jota asuttaa heimo poliitikkoja. Nämä tilat on kalustettu erilaisilla attribuuteilla, sekä lyhytikäisillä että pitkäkestoisilla. Kansakunta on säiliö, jolla on julkilausuttu tendenssi vakauteen.

Kansakuntasäiliö käy kuitenkin läpi erilaisia muodonmuutoksia. Siitä muodostuu aktiivinen tila, aktiivinen toimija joka voi elää tai kuolla. Siitä tulee kommunikaation osapuoli joka sitten on suhteessa toisiin eläviin tiloihin. Lyhyesti, kansakuntasäiliö muuttuu ”olennoksi”.

Eräs muodonmuutos voidaan havaita Baltiassa. Viron parlamentti hyväksyi uuden kansalaisuuslain helmikuussa 1992. Kaikki virolaiseksi tunnustetut ensimmäisen itsenäisyyden ajalta (1918–1940) ja heidän jälkeläisensä saivat Viron kansalaisuuden automaattisesti (seuraten *ius sanguinista*). Kaikki muut (pääasiassa venäjänkielinen kansanos), vaikka olisivat syntyneet Virossa (seuraamatta *ius solia*), joutuivat (a) odottamaan kaksi vuotta, (b) osoittamaan vironkielen taitonsa ja (c) vannomaan uskollisuudenvalan ”Virolle” (mikä ikinä se lieneekään). (Vertaa Itävallan kansallislaulun riveihin 16–17). Tämä osoittaa kaksi ”kansallisen” aspektia yhdessä laissa: se on sekä syntyperään perustuva yhteisö että uskollisuuteen perustuva yhteisö. ”Muukalaisten” täytyy todistaa yhteenkuuluvuutta ja vannota uskollisuutta. Uskollisuuden katsotaan kuitenkin olevan synnynnäinen ominaisuus etnisesti puhtailla kansalaisilla. ”Kansallisesta” tulee verenperinnön verkosto, jossa epäpuhdas veri (”un extraño enemigo”, Meksikon kansallislaulu) voidaan liittää puhtaaseen uskollisuudenvallalla kuten armeijassa ja avioliitossa

– kunnes kuolema erottaa! Valan vannominen on tavallinen figuuri kansallislauluissa, esimerkiksi Alankomaiden, Albanian, Algerian, Argentiinan, Belgian, Bolivian, Chilen, Egyptin, Irlannin, Italian, Kanadan, Perun, Saudi-Arabian ja Uruguayin kansallislauluissa. Säiliön sisältämät ihmiset käsitetään siten ulossulkeväksi heimoksi, yhteisöksi, joka personifioituna muodostaa aktiivisen subjektin. Elävät ja kuolleet – koska kansakunta on aina jonkin verran nekrofilinen ilmiö – ymmärretään terraarion sisällöksi, ei kansalaisten sosiaalisesti interaktioksi. Pikemminkin, kuten Carl Schmitt (1993) esittää, kansakunta ymmärretään subjektin kaltaiseksi ”poliittiseksi ykseydeksi”.

Urheilutapahtumat, kuten olympialaiset, ovat paikkoja joissa ”kansallisen” jumalalliset ominaisuudet tulevat selvästi esiin. Hetkellä jolloin voittajan kansallislaulu ryhtyy soimaan ja vastaava lippu nousee hitaasti, kukkien, naurun ja voitonriemun juhlistama voiton tunnelma alkaa. Ihmiset seisovat asennossa ja kääntyvät, kuin uskonnollisessa rituaalissa konsanaan, kohti lippua. Säiliön jumalalliset ominaisuudet ja korkeimman olennon palvonta tulevat esiin tässä yhteydessä, sillä ”hurskas sielu aistii Jumalan ylväässä isänmaassa” (Sveitsin kansallislaulu).

Kansallislaulut ikoneina, sekä välttämättömänä ja suostuttelevana puheena

Apoteoottiset rituaalit ymmärretään usein marginaalisiksi ja vähäpätöisiksi, kansanperinteisiin liittyviksi, eikä niillä nähdä olevan yhteyttä poliittiseen käyttäytymiseen – ja vielä vähemmän ”poliittisen” analyysiin. Kansakunta, joka esiintyy kansallislauluissa, on ”yliyksilöllinen yksikkö, jonka on luonut Jumala, maailmanhistoria ja luonto” (Stölting 1988, 201). Se vaatii juhlallista ilmapiiriä, riittejä, pukuja ja näyttämöä sopivan pysyvässä muodossa. Toisaalta se vaatii jokapäiväisen tapahtumisen normaaliutta. Kansakunta ei ole vain speaktaakkeleita ja rituaaleja – se manifestoituu myös arkipäiväisyydessä ja tavanomaisessa taatakseen identiteettiä vahvistavan representaation. Ranskan vallankumouksen aikana ja vielä jonkin aikaa sen jälkeenkin tämä voitiin ymmärtää kansan ”yleistahdoksi”, mutta historiallisesti tarkasteltuna se näyttää nopeasti kääntyneen ”poliittisten” johtajien ”partikulaarisen tahdon” ruumiillistumaksi.

Olen tutkinut joitakin tämän normaaliuden aspekteja selvittääkseni missä ”julkinen” on ja kuinka yhteiskunnallistaminen tapahtuu, nimittäin sanomalehtien muodostamassa julkisessa tilassa (Pietilä ja

Sondermann 1994). Tässä tutkimuksessa lähdin siitä olettamuksesta, että ulkomaalaisten diskursiivinen konstruktio voidaan ymmärtää ainoastaan kansallistettujen subjektien niin sanotun identiteetin ja sen komponenttien kautta. Ulossulkevan toiminnan muodot eivät ole ainoastaan yhteiskunnallisia tai valtio-byrokraattisia toimia, vaan ne ovat sidottuja jokapäiväiseen merkitysten tuottamiseen ja syntyvät niistä. ”Ulossulkevat käytännöt” ovat läheisessä yhteydessä normaaliuden ”yhtenäisyyttä luovien käytäntöjen” kanssa ja siten perustuvat tavallisiin vastakkainasetteluihin. Muukalaiset ovat ”toisia” ja muodostavat ”ulossuljetun ryhmän, joka edustaa vastakkaisia hyveitä kuin mihin yhteisön identiteetti perustuu” (Hall 1989, 919).

”Siriuksen asukkaat eivät ole meille täysin vieraita – ainakaan siinä mielessä kuin sanaa sosiologiassa käytetään – vaan he eivät ole yleisessä mielessä olemassa meille, he ovat jossakin läheisen ja kaukaisen välimaastossa. ’Toinen’ on ryhmään sinänsä sisältyvä elementti.” (Simmel 1987, 63)

Niin kutsuttu ”identiteetti”, joka kansallisena ja kulttuurisena identiteettinä näyttelee keskeistä roolia ideologisten toimintojen monimutkaisessa verkostossa, osoittaa näiden konstruktioiden vallan erityisen hyvin. Yleinen ja usein oletettu ehto isänmaan ja vastaavien kohdalla on argumentti, joka vaatii meitä jättämään yksityiset intressimme huomioidatta. Se perustuu oletukseen että on olemassa erityinen kansallinen identiteetti joka voidaan erottaa muiden identiteeteistä. Tämä identiteetti on yhteisöllisyys (*esprit de corps*), joka erottaa ja sulkee ulos yhden kansallisvaltion kansalaiset toisen kansallisvaltion kansalaisista. Se saadaan ”luonnollisesti” yhteiskunnasta ilman tietoista päätöstä. On vaikea vastustaa kansallista identiteettiä – erityisesti jos se on rakennettu kansaan perustuvaksi – koska se kuuluu kansalaiselle samassa mielessä kuin hän on nisäkäs. Kansallinen identiteetti on symbolisesti rakennettu pakkoyhteisö ja se on aina mahdollisesti ja piilevästi epäpolitisoiava – se kaventaa toiminnan tilaa ja estää vaihtoehtoja.

Apoteoosissa jokapäiväinen kansallinen identiteetti nostetaan esiin jotta vedottaisiin tunteisiin ja saataisiin aikaan tunteellisia reaktioita. Nähdäkseni apoteoosien pitämisessä symbolisina konstruktioina on oltava vielä varovaisempi kuin kansallisten identiteettien tapauksessa. Kansallislaulut täyttävät varmasti joitakin symbolien olennaisista piirteistä – ikonismin, motivoivien ominaisuuksien, tulkinnanvaraisuuden jne. – mutta tavassa jolla ne toimivat ikoneina on jotakin erityistä. Jos otetaan tavallinen esimerkki symbolista, nimittäin Bastilje (Lüsenbrink

ja Reichardt 1990), silloin saamme konkreettisen paikan (vankila, joka vallattiin 1789), jossa poliittinen järjestelmä materialisoitui, niin sanoaksemme, ja jossa yhdistyivät lisäksi useat siihen liittyvät käsitteet – despotismi, vapautus, valloitus ja vallankumouksellinen toiminta. Bastilje muodostaa siten ikonin – se edustaa jotakin.

Kansallislaulut ja vastaavat ”kansallisen” apoteoosit sisältävät radikaalimpaa ikonismia, sellaista joka eroaa pelkästä edustamisesta. Kansallislaulu on kansakunta siinä konkreettisessa sosiaalisessa apoteoositilanteessa. ”Kansallinen” syntyy näissä yksittäisissä teoissa – se ”on olemassa” vain näissä toimissa. Samalla kansallislaulu edustaa jotakin, nimittäin yhteiskuntaa (societas) ymmärrettynä yhteisönä (communitas). Laulu on siten tilanne, jossa ”Commune Sanctorum” (Pyhille yhteinen) on ”Communio Sanctorum” (Pyhien yhteisö) ja edustaa sitä. Toisin sanoen, kansallislaulujen tekstit yhdistävät läsnäolon ja etäisyyden, ne puhuvat olennolle jota ne rakentavat. ”Kansallisen” jumalallisten ominaisuuksien tuottamisen voisi ymmärtää samalla tavalla. Esimerkiksi muutos noli me tangere –periaatteesta (siis ruumiillisesta koskematomuudesta) jolla vastustettiin feodaalivaltaa, moderniin lausumaan uhrauksesta – oman hengen uhraaminen yhteisön jatkumisen puolesta – jotenkin edellyttää ”kansallisen” olemassaoloa jumalallisena olentona. Se myös ”tuottaa uudestaan” yhteisön jumalallista ominaisuutta tällaisessa ilmaisussa.

Tässä mielessä ymmärrän kansallislaulut – vaikka sivuutankin niiden musiikilliset aspektit – kirjaimellisesti. Ne ovat ”kansallisia”. Semioottilaisesta näkökulmasta tämä on varmaankin mielivaltainen kansallislaulujen sisältämän ikonismin määrittely, jonka yhdistän, varmaankin jälleen mielivaltaisesti, kahteen retoriikan termiin. Nähdäkseni kansallislaulut ovat – poliittisesti tulkittuina tai yhteiskunnallisesti ymmärrettyinä – yhtä aikaa apodiktisia ja epideiktisiä puheita. Ne eivät ole apodiktisia (so. välttämättömiä), toisin kuin klassisen retoriikan tapauksessa, siksi että johtopäätös päätellään kiistämättömistä premisseistä, vaan siksi että sosiaaliset käytännöt ja laki suojaavat niiden jumalallisia piirteitä. Välttämätön ja kiistämätön viittaavat myös esittämisen konkreettiseen aktiin, jossa vastustus yhteisön ikonisia ja jumalallisia ominaisuuksia kohtaan ei ole sallittua.

Mutta kansallislaulut ovat myös epideiktisiä (ylistäviä), sillä niiden tarkoitus on suostutella. Ne suostuttelevat kansakunnan rakentamisen konkreettisessa teossa ja juhlistavat yhteisöä. Tällä tavalla ymmärrettyinä luen näitä kolmea kansallislaulua kirjaimellisesti ja siten poliittisesti, siis liittyen politisoimisen, depolitisaation ja yhteisöllistämisen teemoihin.

Kolmen kansallislaulun tekstit

Saksa (teksti Hoffmann von Fallersleben 1841; melodia Joseph Haydn) on Keski-Eurooppaa – Meusejoelta Niemenjoelle, jne. – (rivit 5-6), ja sisältää veljellistä solidaarisuutta (rivi 4). Tätä solidaarisuutta varten veljet tarvitsevat vastaavia piristeitä, nimittäin saksalaisia naisia, saksalaista viiniä ja saksalaista kuorolaulantaa, jotka inspiroivat heissä jaloja tekoja (rivit 9, 10 ja 13). Saksan kansallislaulu on saksalaisen nationalismin tuote, joka lainaa fraaseja Valistuksesta ja Ranskan vallankumouksesta, fraaseja, jotka eivät enää yhdisty vapaaseen yksilöön vaan ulossulkevaan ”kansakunnan” yhteisön. Saksan kansallislaulu kirjoitettiin vuonna 1841, siis alle kolmekymmentä vuotta niin sanottujen ”Vapautussotien” (1813–1815) jälkeen, joihin liittyvä vapautus Napoleonin armeijalta toi mukanaan myös vapautuksen yksilöllisistä vapauksista. Tämä tapahtui vain kolmekymmentä vuotta ennen ns. Toisen valtakunnan (ns. Bismarckin valtakunta 1871) väkivaltaista perustamista.

Suomi (teksti Johann Ludwig Runeberg [ruotsiksi] 1847; Paavo Kajander [suomeksi]; melodia: Friedrich Pacius) on isien kallis maa (rivi 6), maa-, metsä- ja kalataloudellisesti käytetty tila, joka kuuluu vain syntyperäisille suomalaisille. Suomen kansallislaulu on syntyperäyhteisön (synnyinmaa, isien maa) juhlava konstruktio yhdistettynä sosiaalisten suhteiden naturalisaatioon.

Itävaltalaiset (teksti: Paula von Preradovic; melodia: W. A. Mozart) ovat kansa, jonka ”kunniakkaat pojat vannovat yhteisen valan veljeskuoron säestäminä” (rivit 4, 16 ja 17). Harjoittaen katolisuuden moukkaamista maalaisversiota ja matkailuelinkeinoja, Itävalta ulottuu Tonavaa pitkin Sankt Antonin ohi ja sitten yli perunapeltojen Pyhän Tapanin katedraaliin. Itävallan kansallislaulu on tekstuaalisesti ja esteettisesti kaikkein hävyttömin tai julkein verrattuna toisiin esimerkkeihin. Se sisältää muiden laulujen kaikki attribuutit – naturalisaation, verisiteet, itsekehun, korostetun maskuliinisuuden jne. – ja edustaa kansakunnan infantiilista palvontaa.

Kuka, kenelle ja kuinka – ethos, pathos ja logos

Kansallislaulujen tyyli tai tarkemmin sanottuna sävel vertautuu kaikkein parhaiten rukoukseen – ”oi Herra”, ”Oi Maamme Suomi”, ”vielgeliebtes Österreich” – sillä dialogia käydään kuvitellun osapuolen eli kansakunnan kanssa samanlaisella logiikalla kuin vastaavasti rukouksissa jumalallisen olion kanssa. Suomen kansallislaulu alkaa kaipaavana,

koti-ikäväisenä emigrantin valitusvirtenä ja kääntyy sitten toisessa säkeistössä rakkaudentunnustukseksi syntymämaata kohtaan. Itävallan pitää kaikkein selvimpänä eron puhujan äänen eli ”meidän” ja yleisön eli ”Itävallan” välillä; se pitää koko Itävaltaa yleisönään. Saksan kansallislaulu häilyy ”Jumalan ylistämisen” ja ”meidän” eli seurakunnan välillä ja keskittyy enemmän seurakuntalaisten yhteisöllisyyteen.

Näille kolmelle laululle, kuten monille muillekin, on ominaista puhujan position muutos. Se siirtyy yleisölle suunnatusta puheesta (sinä, ”kansakunta”) kollektiiviseen monologisiin (me, ”yhteisö”). Puheen kohteena on siten ulkoinen olento, mutta toisaalta sama olento sisältyy puhujan ”me-kuueroon”. Tämä käy selvästi ilmi eräästä Saksan kansallislaulun kohdasta, jossa ”kielellisen ilmaisun perusajatusta, kielellistä virheettömyyttä” (Aristoteles 1980) rikotaan: ”Turvaa ja kunniaa varten, se pysyy yhdessä kuin veljet” (rivit 3 ja 4). Ellemme oleta että Saksa on skitsofreeninen, tämä jättää miettimään kuinka yksittäinen olento ”Saksa” voi pysyä yhdessä ”veljellisesti” – se puhuu olennolle, mutta on samalla se olento. Laulajien muodostama yhteisö on samalla olio jolle voi puhua. Kansakunta tulee esiin tässä puhujan position muutoksessa (korkeimpana) oliona, jonka kansalaiset itse muodostavat. Korkeimmalle olennolle ja yhteisölle asetettujen ominaisuuksien ja tehtävien jaottelusta käy ilmi tämä retorinen strategia (taulukot 4, 5 ja 6).

Taulukko 4: Saksa

<u>Me, kansakunta</u>	<u>Sinä, kansakunta</u>
Pysymme yhdessä veljellisesti	Kaiken yläpuolella
Ryhdyimme jaloihin tekoihin	Pitää vanhan maineensa
Koko ikämme	Yhtenäisyys, oikeus ja vapaus saksalaiselle isänmaalle
Kamppailkaamme	Kukoista onnen kukkuloilla
Veljellisesti sydämissämme	Kukoista ikuisesti isänmaa

Taulukko 5: Suomi

Me, kansakunta

...ei rakkaampaa kuin kotimaa

Lempemme saa nousemaan

Korkeimman kaiun saa

Sinä, kansakunta

Synnyinmaa, ei laaksoa jne.

Maa kallis isien

Sun kukoistukses kuorestaan

Sun toivos, riemus

Ja kerran laulus

Taulukko 6: Itävalta

Me, kansakunta

Kansa kauneudella siunattu

Rohkea, vapaa ja uskollinen

Täynnä toivoa

Laulakaamme yhtenä veljeytenä

Vannomme uskollisuutta

Sinä, kansakunta

Vuorien, virtojen jne. maa

Tuleva rikkaus

Kunniakkaiden poikien koti

Tunnustettu

Kuin rohkea sydän,

kunnostautunut ja rakastettu

Tila

Kansakunnan tila kansallislauluissa on elävä tila. Se muodostuu paikoiltaan pysyvistä asioista, joille voidaan antaa henkisiä sisältöjä. Saksan kansallislaulu määrittelee kansallisen säiliön melko avokätisesti kielelliseksi ja kulttuuriseksi tilaksi, eikä keskity niinkään valtion rajojen tai ulkoisen maiseman (joet, meri) kuvaamiseen. Suomen kansallisvaltio, joka juuri juhlistaa yhdeksättäkymmenettä syntymäpäiväänsä (2007),

ottaa tilakseen jääkauden jälkeisen maantieteellisen muodostuman Suomen alueella. Itävallan kansakunta on luonnolla ja arkkitehtuurilla täytetty säiliö, joka sijaitsee ”kuin rohkea sydän” Euroopan vartalossa. Näiden kansakuntien tila on luonnon antama: ei minkään ohimenevän, vaan ”ikuisen” ja rakastetun maantieteellisen muodostuman luoma tila. Suomen ja Itävallan lauluissa tulee erityisesti esiin tietty naturalisaatio, joka havaitaan myös rasistisissa diskursseissa, nimittäin sosiaalisten suhteiden väittäminen luonnollisiksi. Kansakunnan tila on kaikkea muuta kuin poliittinen, nimenomaan siksi koska sitä määrittelevät ”ikuiset” ja ”luonnolliset” piirteet.

Aika

”Ikuinen kukka vaarallisessa säässä” (Islannin kansallislaulu)

Kansallislaulujen aika vastaa ”homogeenisen ja tyhjän ajan” käsitettä (Benjamin 1969, 267, ks. myös Anderson 1988). Se on kalenterista aikaa joka syntyy menneisyydestä ja ulottuu nykyisyyden läpi tulevaisuuteen, jossa on vielä enemmän traditioita. Lauluissa ylistetty kansakunta on joko hyvin vanha tai ikuinen; se muotoutui ”vanhoina esiaikoina” (Itävalta, rivi 10) ja sitä määrittelee maisema jonka ajatellaan olleen muuttumaton esihistoriallisista ajoista; se myös nauttii kunnioitusta kautta aikojen.

Kansakunnan aika ei tunne käännekohtia tai repeämiä; sillä ei ole sisältöä. Kansakunnat, jotka epäilemättä ovat modernin ajan luomuksia, esitetään lauluissa historian alkuhämaristä syntyneinä, jotka sitten jatkavat olemassaoloaan määrittelemättömän keston verran ja suuntaavat kohti tulevaisuutta joka on traditioiden muodostama. Kansakunnan aika muuttaa pelkän sattuman eli kuvitteelliseen yhteisöön kuulumisen kohtaloksi ja siten sattumanvaraisuuden merkitykselliseksi:

”Kansa on eräänlainen ... veren täyttämä yhtenäisyys, puhtaasti orgaaninen virtaus jonka menneisyydestä ihminen syntyi, jonka ”tulevaisuuteen” – tiukasti tradition määrittelemään – hänen lapsensa osallistuvat. Sellainen käsitys ”kansasta” karkottaa siten ajan historiasta, jopa karkottaa historian itsensä: se on tilaa ja orgaanista kohtaloa, eikä mitään muuta; se on ”todellinen kollektiivi” jonka perusajatukset ovat tukahduttaa luokkataistelun nykyiset epämukavuudet pinnallisina ja väliaikaisina” (Bloch 1985, 97)

Sukupuoli

Kansallislaulujen sukupuoli on maskuliininen. Kansakunta on isien, poikien ja veljien; se on isien maa (Suomi), sillä on poikia (Itävalta), tai se muodostaa eräänlaisen veljeyden (Saksa). Kansakunta on sotilaallinen yhteisö, perintö jota pojat voivat suojella. Laulujen kansakunta on patriarkaalinen; se on perhe jolla on maskuliininen johtaja, urheita poikia, kauniita ja jaloja äitejä – ja sukutila. Tämä konstruktio ymmärrettävästi heijastaa sitä ”porvarillista arvomaailmaa” joka oli tyypillistä aikakaudelle, jolloin kyseiset kansallislaulut kirjoitettiin, mutta se tuo esiin miehisä hallitsemisen teemoja ja myös epäpoliittisia, äidillisen harmonian teemoja.

Depolitisaatio – yhteiskunnallistuminen

Lopetan artikkelini palaamalla keskusteluun ”poliittisesta”. Kuten havaitsimme, kansallislaulujen tekstejä karakterisoivat vaihtoehtojen puuttuminen, satunnaisuuden eliminointi, yhteiskunnan naturalisaatio, ulossulkemisen strategiat, me-konstruktio (communitas) jne. Mitä tämä merkitsee poliittisen käsitteelle?

Pohtiessani ”kansalliseen” liittyvää yhteiskunnallistumista olen huomannut että kansallistaminen toimii ikuistamalla yhteisön käsite (siis tekemällä siitä ikuinen), jolla estetään kontingenttia yhteiskuntaa, ”ikuista virtaa ja sykettä”, pääsemästä esiin. Siten poliittinen toiminta – siis vaihtoehtojen tilojen tai seurausten tai päätösten mahdollisuus – estetään ”kansallisen” konstruktiolla, joka pyyhkii pois kaiken voluntarismien ja eriävät mielipiteet. Katsotaan tarkemmin yhteiskunnallistamista:

”Yhteiskunta sen laajimmassa merkityksessä on luonnollisesti monien yksilöiden keskinäinen suhde. Pidämme yhteiskunnallistumisena monia eritasoisia ja asteisia toimintoja, lyhyestä yhteisen kävelyn luomasta yhteydestä aina perheen intiimiin yhteisöön tai keskiaikaisiin kiltoihin. Yksittäiset motiivit ja intentiot joita ilman yhteiskunnallistuminen ei voisi koskaan edetä, muodostavat niin sanoaksemme sosiaalisen prosessin ytimen tai materiaalin. Muodollisesti näiden motiivien tulos ja näiden intentioiden menestys on juuri se joka edesauttaa keskinäisten suhteiden syntymistä, toimijoiden keskeistä yhteiskunnallistumista” (Simmel 1987, 43)

Jos ymmärrämme yhteiskunnan tällä tavalla, siis eksplisiittisesti *societasina* eikä *communitasina*, kansalliset me-konstruktiot kansallislauluisa (ja muuallakin) näyttäytyvät kiinnostavina – erityisesti yhteydessä muiden diskursiivisten konstruktioiden kanssa, jotka rakennetaan historiasta, kulttuurista ja luonnosta, ja jotka ovat yleisesti kontingenssin vastaisia. Nämä käsitteet, joista ”kansallinen” on äärimmäinen esimerkki, liittyvät vahvoihin yhteiskunnan vastaisiin tendensseihin. Yhteiskunnallinen interaktiivisena kokemuksena, yhteiskunnallistumisena, on vaihteleva kokemus päämääristä, finaalisuudesta, kontrafinaalisuudesta, kontingenssista, diskriminaatiosta, epäyhteiskunnallistumisesta, epäonnistumisesta jne. Tällaisessa yhteiskunnallisen ymmärryksessä on malli poliittiselle: jatkuva epävarmuus päätöksentekotilanteissa. Poleemisesti ja paatoksella, Habermas kutsuu lukijoitaan puolustamaan yhteisöä:

”Kuitenkin on niin, että yhtenäisyyden ylistys, apologiat sattumanvaraiselle ja yksityiselle, epäjatkuvuuden juhlistaminen, ero ja hetki, periferian kapina keskusta vastaan, epätavallisen vaatiminen triviaalia vastaan – kaikki nämä eivät auta meitä väistämään sitä ongelmaa, joka yleisyydestään huolimatta voitaisiin ratkaista vain yhteistyöllä, lähes loppuun kuluneella solidaarisuudella” (Habermas 1990, 16)

Hän siis polemisoi yhteisön puolesta – ”Turvaa ja kunniaa varten, se pysyy ikuisesti veljellisesti koossa” (Saksan kansallislaulu, rivit 3 ja 4) – poliittista vastaan. Kansallislaulut joita olen yrittänyt lukea poliittisesti tarjoavat esimerkin depolitisoivasta strategiasta ”kansallisen” diskursiivisissa konstruktioissa. Pidän ”kansallista”, sellaisena kuin se nykyisin ilmenee, ilmiönä jonka tarkoitus on tuhota tai estää *citoyenin*, poliittisen kansalaisen, idea. Kansallislaulut ovat depolitisoivia – ja siten itsessään poliittisia ja politiikan kannalta merkityksellisiä ”tuotettuja itsestäänselvyksiä” (Beck).

Suomentanut *Paul-Erik Korvela*

Lähteet

- Anderson, Benedict (1988) *Die Erfindung der Nation* (Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism). Frankfurt a. M.: Campus
Aristoteles (1980) *Rhetorik*. München: Wilhelm Fink Verlag.
Beck, Ulrich (1993) *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

- Benjamin, Walter (1969) *Illuminationen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Bloch, Ernst (1985) *Erbschaft dieser Zeit* [1935]. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Elias, Norbert (1989) *Studien über die Deutschen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Gellner, Ernest (1983) *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Habermas, Jürgen (1990) *Die nachholende Revolution*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Hall, Stuart (1989) *Ausgewählte Schriften*. Hamburg: Argument Verlag.
- Hitler, Adolf (1933) *Mein Kampf*. München: Franz Feher.
- Kraus, Karl (1989) *Dritte Walpurgisnacht* [1933]. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Lüsenbrink, Hans-Jürgen & Reichardt, Rolf (1990) *Die ‚Bastille‘: Zur Symbolgeschichte von Herrschaft und Freiheit*. Frankfurt a. M.: Fischer Verlag.
- Pietilä, Kauko & Sondermann, Klaus (1994) *Sanomalehden yhteiskunta*. Tampere: Vastapaino.
- Schmitt, Carl (1933) *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Simmel, Georg (1987) *Das individuelle Gesetz: Philosophische Exkurse*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Stölting, Erhard (1988) „Die Wiedervereinigung als Droge“, teoksessa: Funke Hajo (toim.) *Von der Gnade der geschenkten Nation*. Nördlingen: Wagner.

Pekka Korhonen

Nouseva Aasia ja Länsi¹

Maailmanpolitiikassa tutkitaan yksinkertaisesti sitä politiikkaa, mitä maailmassa tehdään. Koska kyse on politiikan tutkimuksesta, tätä ei voida tehdä tilastollisesti laskemalla eri valtioiden väkilukuja, talouden rakenteita ja sotilaallista kapasiteettia, vaan huomio kohdistuu siihen kieleen, millä erilaisten organisaatioiden edustajat esittävät ehdotuksia tai vastaväitteitä kansainvälisessä tilassa. Valtiot ovat poliittisen maailman keskeisiä organisaatioita, mutta eivät suinkaan ainoita; ylikansalliset kansalaisliikkeet, yritykset ja valtioiden väliset organisaatiot ovat kaikki relevantteja. Joskus myös yksityiset ihmiset saavat argumenteilleen maailmanlaajuisia tai ainakin alueellista huomiota, ja sitä mitä he sanovat kannattaa tutkia. Koska maailman yhteinen kieli, *lingua franca*, on englanti, osa merkittävästä argumentaatiosta joko tapahtuu englanniksi, tai se käännetään sille kielelle. On kuitenkin selvä, että maailman eri alueilla löytyy suuri joukko muitakin tärkeitä ja laajalti käytettyjä kieliä. Osa maailmanpoliittisesti merkittävää argumentaatiota on kansallista, eli se on tarkoitettu periaatteessa vain oman valtion jäsenille, mutta koska asialla voi olla huomattavaa merkitystä muillekin, kannattaa tällaista tutkia. Usean kielen taidosta on siten etua maailmanpolitiikan tutkimuksessa.

Maailmanpolitiikan tutkimus voi hyvin ottaa tutkimuskohteekseen *nimet*, niiden antamisen, tai muutokset niiden käyttötavoissa. Koska nimet ovat niin tärkeitä *symboleita* kaikessa poliittisessa retoriikassa, pääsee niiden kautta varsin hyvin analysoimaan mitä maailman rakenteessa tapahtuu. Esimerkiksi Aasia ja Länsi ovat molemmat käsitteinä epäselviä, mutta niitä kuitenkin käytetään laajasti. Se on mahdollista, koska ne mielletään nimiksi, eikä tarkkaan määritellyiksi käsitteiksi. Molemmat nimet herättävät meissä arkitietoisuutemme perusteella enemmän tai

vähemmän selkeitä mielikuvia, mutta jos meitä pyydetään määrittelemään missä Aasia tai Länsi ovat, tai missä niiden rajat sijaitsevat, emme välttämättä osaa antaa varmoja vastauksia. Tai jos välittömästi osaamekin, niin pidempään mietittäessä ensin mieleemme tuleva vastaus ei välttämättä enää olekaan tyydyttävä. Tämän vuoksi on tärkeä ymmärtää se lähtökohta, miksi on ylipäänsä merkityksellistä asettaa yleispätevät käsitteet, kuten Aasia ja länsi, tutkimuksen kohteeksi.

Sekä Aasia että Länsi ovat maantieteellisiä symbolisia ilmaisuja, joilla on monipolvinen ja narratiivinen sisältö.² Tällaisten epäselvien käsitteiden merkityksiä ja merkitysmuutoksia tarkasteltaessa voidaan asiaa lähestyä parhaiten nominalistisen nimiteorian näkökulmasta. *Sen enempää Aasiaa kuin Länttäkään ei ole olemassa sinänsä; sen sijaan on olemassa nämä kaksi nimeä, joiden alle eri tilanteissa sijoitetaan erilaisia geopoliittisia ilmiöitä.* George Lakoffin ja Mark Johnsonin metaforateoriaa³ hyväksi käyttäen voisimme sanoa, että sekä Aasia että Länsi toimivat säiliöinä, tai purkkeina. Niihin voidaan periaatteessa panna sisään rajoittamaton määrä erilaisia merkityksiä, mutta ne kriteerit, joiden puitteissa tätä tehdään, ovat aina kiistanalaisia. Tämän johdosta se mitä purkkeihin minäkin aikakautena työnnetään, vaihtelee mahdollisesti kovinkin paljon. Empiirisenä kriteerinä sille mitä purkeissa kulloinkin voi sanoa varsinaisesti löytyvän on kunkin aikakauden julkinen keskustelu ja ne abstraktimmat teemat, joiden ympärillä se tapahtuu. En pyri analysoimaan Aasian ja Lännen käsitehistoriaa tässä systemaattisesti, koska se on varsin pitkä,⁴ mutta kommentoin niiden keskinäisiä suhteita lähinnä nykyisen maailmanpoliittisen tilanteen perspektiivistä, erityisesti toimijuuden käsitteen kannalta. Käsittelemolempia kuitenkin geopoliittisina paikanniminä ja kirjoitan ne siksi isolla alkukirjaimella.

Länsi selvästi on toimija. Länsi vakiintui maailmanpoliittiseen kieleen toimijaksi kylmän sodan aikana 1940-luvun lopulta eteenpäin Yhdysvaltain johtamaksi kapitalistiseksi valtioliittoutumaksi, joka poliittisesti ja sotilaallisesti oli Itää, eli Neuvostoliiton johtamaa sosialistista blokkia vastassa. Itä ja Länsi olivat symmetrisiä poliittisia nimiä. Ilmansuunnilla ei kovin paljoa ollut merkitystä näiden nimien reaalisisällöissä: Länteen kuului valtioita myös Latinalaisesta Amerikasta, Afrikasta ja Aasiasta, samoin kuin Itäänkin. Itäisen blokin alkaessa hajota 1980-luvun lopulla, ja viimein Neuvostoliiton hajottua 1991, Länsikin alkoi hajota. Tässä mielessä Itä ja Länsi eivät enää ole symmetrisiä. Nykyään Itä ei nimenä sisällä enää mitään erityistä poliittista toimijaa. Se on palannut merkitykseltään ilmansuunnaksi, jonka sijainti riippuu katsojan sijainnista, niin että esimerkiksi Euroopan Unioni (EU) on

Yhdysvalloista katsottuna idässä. Lännen käsitteestä puolestaan ovat siirtyneet pois esimerkiksi sellaiset Aasian maat kuin Japani, Etelä-Korea tai Singapore, samoin kuin kolmas maailma, niin että siihen on jäänyt lähinnä Yhdysvallat, Kanada ja Euroopan Unioni. Länsi käsittää nykyään Pohjoisen Atlantin alueella sijaitsevia rikkaita ja sotilaallisesti voimakkaita valtioita. Lännen hajoaminen ei välttämättä pysähdy tähän; Yhdysvaltain ja Euroopan suhteet olivat varsin toimivat kylmän sodan jälkeen koko 1990-luvun, mutta 2000-luvulla Yhdysvaltain ja useiden yksityisten Euroopan valtioiden välillä on ollut koviakin kiistoja, jotka kuitenkin toistaiseksi on saatu ratkaistua.

Lännen vastakäsitteenä Idän paikan on jossakin määrin korvannut Aasia. Mediatietoisuudessa tosin Islam on vuodesta 2001 lähtien esiintynyt Lännen symmetrisenä vastakäsitteenä, koska Islamiin geopoliittisena paikkana on liittynyt huomattava määrä uutisiin sopivia dramaattisia tapahtumia, joita on voitu käsitellä 'ääri-' ja 'terrorismi'-nimien avulla. Maailmantaloutta ja maailmanpolitiikkaa pidemmässä perspektiivissä tarkastelevat ovat kuitenkin jo 1980-luvulta lähtien ryhtyneet puhumaan Aasian noususta ja tämän ilmiön seurauksista muulle maailmalle. Aasia nousee, se kasvaa, kehittyy, rikastuu, integroituu ja tiivistää suhteitaan, ja ehkäpä ennen pitkää haastaa Lännen. Mahdollisesti Aasia työntää Lännen syrjään maailman johtajan paikalta, ja siirtää maailman taloudellisen, poliittisen ja sotilaallisen keskuksen Pohjois-Atlantilta Tyynenmeren läntisille rannikkoalueille. Aasiaa käytetään nykyään hyvin yleisesti toimijakäsitteenä, aivan kuten Länttäkin. Islamiin ei samassa mielessä liity kokonaisvaltaisia toimijametaforia; alueena se on hajanainen, ja Lännen kannalta mediassa esiintyvät uhkaavat toimijat ovat varsin pieniä ja marginaalisia ryhmiä, jotka tosin pystyvät näyttävään pienimuotoiseen väkivaltaiseen toimintaan, mutta eivät oikeasti uhkaamaan Länttä, siinä mielessä kuin Itäblokki aikanaan pystyi.

Missä on Aasia?

Jos kerran Aasiaan nykyään liitetään toimijuuden mielikuvia, niin missä se sitten oikeastaan on? Kaksi nopeaa vastausta, koulumaantieteen pohjalta annettu ”Uralilta itään!”, ja tautologisempi ”Euroopasta itään!”, eivät pidä nykyään enää paikkaansa. Aasian nimen sisältö on tällä hetkellä voimakkaassa muutoksessa, eikä 1700-luvun alussa Venäjän imperaattorin Pietari I:n ja hänen neuvonantajansa Vasili Nikitiš Tatištševin luoma kuvaus, jonka ruotsalainen kapteeni Philip Johan Strahlenberg onnistuneesti argumentoi lävitse Länsi-Euroopassa kirjassaan *Das Nord*

*und Ostliche Theil von Europa und Asia*⁵, ei ole enää relevantti. 300 vuotta sitten valistuksen ajan Eurooppa kolonialisoi muun maailman ja sijoitti sen samalla itselleen sopiviin geopolitiisiin kategorioihin.⁶ Koska Don oli klassisista ajoista lähtien ja Dnepr 1600-luvulta lähtien ollut yleisesti käytetty Euroopan itärajan määritelmänä, Moskovan ruhtinaskunta kuului Aasiaan, kunnes uusi määritelmä Pietari I:n aikana luotiin. Uralin vuoristo oli looginen Euroopan ja Aasian välinen uusi raja venäläisestä katsannosta käsin, koska se toimi Venäjän valtakunnan sisäisenä sivilisaatorajana. Venäjä edusti perinteistä maanviljelykseen perustuvaa kulttuuria, jonka käytännöllinen johtaja tsaari selvästi oli, kun taas Siperia merkitsi idässä sijaitsevaa villiä aluetta, missä asui pakanallisia paimentolaisia, metsästäjiä ja venäläisiä turkiskauppiaita, joita kukaan ei tosiasiallisesti pystynyt hallitsemaan.⁷ *Se mistä myöhemmin syntyi yleisesti omaksuttu Euroopan ja Aasian raja, oli siis alkuaan Venäjän valtakunnan sisäinen uskontoon, talouteen, hallintomuotoon ja elämäntapaan pohjautuva raja.* Pietari I:n neuvonantajineen suorittama Euroopan ja Aasian uudelleenmäärittely oli ensimmäinen kerta Venäjän historiassa, jolloin Eurooppa otettiin käyttöön puhetekona, eli Eurooppa puhuttiin ja kirjoitettiin olemassa olevaksi yksiköksi Venäjän suhteen. Samalla varsinaisen Venäjä siirrettiin Aasiasta Eurooppaan ja Uralin itäpuoliset alueet määriteltiin samanlaisiksi Aasiassa sijaitseviksi siirtomaiksi kuin mitä ajan suurvalloilla, Hollannilla, Ranskalla ja Iso-Britannialla oli. Näin Venäjästä tehtiin eurooppalainen, barbariaa sivilisoiva siirtomaavalta.⁸

Tämä määritelmä ei siis ole enää pätevä. Viimeisten vuosikymmenten aikana Aasiaa on ryhdytty määrittelemään voimakkaasti uudestaan, mutta nyt itä-aasialaisten akateemikoiden ja poliitikkojen toimesta, eikä enää Euroopasta käsin. Kyseessä on hyvin samantapainen ilmiö kuin 1700-luvun alun Venäjällä: muualla käytössä olleet, mutta omalla alueella varsin merkitykselliset⁸ maantieteelliset käsitteet on otettu määrätietoisesti käyttöön puhetekoina, joilla määritellään mitä tiettyyn maantieteelliseen alueeseen kuuluu, ja millaisia ominaisuuksia siihen kuuluvilla on. Toisin sanoen, eräiden Euraasian mantereiden itäisten valtioiden itsenäistyttyä toisen maailmansodan jälkeen ja vahvistuttua taloudellisesti ja poliittisesti, ne ovat ulkopoliitikassaan ryhtyneet lisäämään erilaisia yhteistyömuotoja keskenään, sekä retorisesti sijoittaneet tämän tyyppisen aktiviteetin nimen Aasia alle. Näin niiden viralliset poliittiset edustajat, akateemikot, journalistit yms. samalla puhuvat ja kirjoittavat Aasiaa olemassa olevaksi yksiköksi.

Näiden redeskriptioiden perusajatus on, että Aasiaa ei enää käytetä kaatoluokkana, johon sijoitetaan kaikki se mitä ei Eurooppaan haluta.

Tilanne on oikeastaan päinvastoin. Mikäli Euraasian metamaantiede ymmärretään binaarisesti, eli siten, että siellä on vain kaksi kategoriaa, Eurooppa ja Aasia, niin siinä tapauksessa kaikki se, mitä ei Aasiaan huolita, on loogisesti Eurooppaa. Keskustelu on pitkään ollut vilkkainta ns. Tyynenmeren Aasiassa, lähinnä Japanista Singaporeen ulottuvalla alueella., Täällä on yleensä otettu mukaan enemmän tai vähemmän historiallisista syistä kiinalaiseen ja intialaiseen kulttuuripiiriin kuuluvia valtioita, mutta jätetty Islamin ydinalueet pois. Aasia on siten tarkoittanut suurimmassa osassa keskustelua alueesta, jonka länsirajana on Pakistan ja pohjoisrajana Mongolia: idässä Japani ja etelässä Indonesia, kuten kartassa 1. Tämä kartta on itse piirtämäni ja yllämainittua binaarista kategorisointia noudattava looginen kartta, jolle en ole elävässä elämässä nähnyt visuaalista vastinetta, mutta se esittää kuitenkin selkeästi, mitä Eurooppa kaatoluokkana uudessa Aasia-keskustelussa voisi tarkoittaa.

Käytännössä tilanne on monimutkaisempi, sillä Euroopassa vielä yleisesti käytetty binaarinen metamaantiede on väistymässä. Tämän seurauksena Euraasiassa sijaitsee nyt useampia kuin yksi ”manner”. Euroopan ja Aasian lisäksi osa entisestä Neuvostoliitosta on tapana sijoittaa yhdeksi mantereeksi, koska näitä valtioita ei mielletä sen enempää Eurooppaan kuin Aasiaankaan kuuluvaksi, ja islamilainen Lähi-Itä pohjoisafrikkalaisine osineen mieltyy sekin omaksi erilliseksi alueeseen. Lisäksi Australia, Uusi-Seelanti, Papua-Uusi Guinea ja lounainen osa Tyynenmeren saaria mieltyy nykyään yhä useammin osaksi Aasiaa. Kartta 2 on visuaalinen esimerkki tällaisesta tavasta ajatella.

”Mantereitten” piirrokset olen poiminut Japanin ulkoministeriön vuosikirjoista,¹⁰ joten tältä osin ne ovat autenttisia, mutta olen ryhmitellyt itse kartat yhteen kuvioksi, sekä kirjoittanut mantereitten päälle nimet länsimaisin kirjaimin. Joka tapauksessa geologialla ei ole enää mitään tekemistä mantereitten nimien määrittelyn kanssa – eikä ole ollut enää 300 vuoteen.

Aasian käsitteen kannalta olennaisinta tilanteessa on, että Aasiasta on tullut paljon pienempi alue kuin mitä eurooppalaisilla on tapana ajatella. Tämä on suoraan yhteydessä siihen edellä mainittuun seikkaan, että Aasian nimeen pyritään nykyään liittämään toimijuuden mielikuvia. Mantereiden laajuudessa geopolitiikassa pieni koko merkitsee toimintakykyä. Multilateraalinen ulkopolitiikka vaatii monitasoista ja monimutkaista kansainvälistä yhteistyötä ja integratiivista kykyä. Mitä suurempia määriä enemmän tai vähemmän tiukasti suvereenisuudestaan kiinni pitäviä kansallisvaltioita tällaista yhteistyötä on harjoittamassa, sitä hankalampaa kaikki toiminta on. Siksi pienuus hyvin usein on voimaa tällä tasolla, etenkin Aasiassa, missä mitään selvää ja itseoikeutettua johtavaa valtiota ei ole olemassa, vaan kaikesta yhteistoiminnasta on sovittava suhteellisen tasavahvojen valtioiden välisissä neuvotteluissa.

Miten käsitteellistää Aasia?

Meillä on nykyään maantieteellisesti pienempi Aasia kuin aikaisemmin, mutta väestömäärältään se ei paljoa pienempi ole. Tämäkin Aasia sisältää enemmän kuin puolet ihmiskuntaa, ja sen sisäiset poliittiset, sotilaalliset, taloudelliset, uskonnolliset, kielelliset ja kulttuurilliset erot ovat erittäin suuret. Edes tällaisesta pienennetystä Aasiasta puhuttaessa emme puhu EU:n tapaisesta alueesta. Esimerkiksi suvereenisuuden käsitteen avulla on yksi poliittinen ero helposti nähtävissä. Euroopan Unionia voidaan ainakin jossain määrin pitää organisaationa, missä jäsenvaltiot luopuvat osasta suvereniteettiaan luodakseen suuremman kokonaisuuden, joka olisi vahvempi ja vaikutusvaltaisempi maailmanpolitiikassa kuin sen jäsenvaltiot erikseen. Aasiassa sen sijaan alueellista vuorovaikutusta harjoitetaan, siksi että sen avulla voidaan vahvistaa näiden maiden suvereniteettia talouskasvun ja yhteiskuntien yhtenäisyyden lisäämisen kautta. Japania, Singaporea, Taiwania ja Etelä-Koreaa lukuun ottamatta Aasian maat ovat vielä suhteellisen köyhiä kehittyviä valtioita, joille valtion sisäinen lujittaminen on ensisijainen päämäärä. Luonnollisesti Aasian yhteistoiminnassa voidaan myös rakentaa yhteisiä näkökantoja ulkovaltojen suuntaan, mutta käytännössä tätä näkyy tapahtuvan enemmän vanhojen organisoituneiden Aasian alaryhmien, kuten ASEAN:in sisällä, mutta ei juuri koko Aasiassa. ASEAN on vuonna 1967 perustettu suurvaltaryhmittymistä riippumaton organisaatio, johon kuuluvat nykyään Indonesia, Brunei, Singapore, Malesia, Filippiinit, Thaimaa, Vietnam, Laos, Kamputsea ja Burma/Myanmar.

Vaikka Aasian integraatiosta on puhuttu kauan, ei Aasiaa voi pitää mitenkään syvästi integroituneena alueena, vaan se on parempi nähdä kokoelmana *turvallisuuskomplekseja*, Barry Buzanin tunnettua käsitettä käyttäkseni.¹¹ Turvallisuuskompleksi tarkoittaa valtioryhmää, missä jokaisen valtion johto ymmärtää oman turvallisuuden riippuvan suhteista naapurivaltioihin. Valtioiden väliset suhteet eivät välttämättä ole hyvät, vaan hyvinkin jyrkkiä sotilaallisia jännitteitä saattaa esiintyä, mutta tilanne ymmärretään kuitenkin poliittiseksi peliksi, missä on säännöt, joita noudattamalla tilanteista selvittää. Kyseessä ei siis ole rauhanomainen yhteisö, mutta yhteisö kuitenkin, koska se kerran pääosin noudattaa yhteisiä sääntöjä. Suurin osa Aasian sisäisestä diplomaattisesta toiminnasta liittyy joko talouskasvun tai turvallisuuskompleksien hallintointiin, eikä suinkaan aasialaisen ulkopoliitikan hahmotteluun. Etelä-Aasia on yksi selvä turvallisuuskompleksi, koostuen Intiasta naapureineen, erityisesti Pakistanista ja Kiinasta Intian suhteen. Toinen turvallisuuskompleksi on Kaakkois-Aasiassa, mukaan luettuna

Australia ja Uusi Seelanti. ASEAN:in valtioiden välillä ei ole ollut varsinaista sotaa pitkiin aikoihin. Koska oikeastaan mikään ASEAN:in valtioista ei kuitenkaan ole vielä täysin kiinteytynyt valtio, on niissä useimmissa erilaisia separatistiliikkeitä, jotka hankkivat tukea naapurimaista etnisten tai uskonnollisten syiden perusteella. Samoin useiden valtioiden välillä on ratkaisemattomia rajariitoja. Useimmilla on myös ollut pieniä sotilaallisia konflikteja tai ainakin jännitettä Kiinan kanssa. Kolmas turvallisuuskompleksi sijaitsee Koillis-Aasiassa, koostuen Japanista, molemmista Koreoista, Taiwanista ja Kiinasta. Erityisesti Japanilla on eriasteista jännitettä kaikkien niiden kanssa. Kiina, joka on territoriaalisesti laajin valtio, sekä Hans Morgenthau'n klassisen määritelmän mukaisesti niistä imperialistisimmin orientoitunut¹². Kiinalla on siis selvimmin mahdollisuuksia saada aikaan suuria rakenteellisia muutoksia maailman poliittisessa rakenteessa, ja se on mukana keskeisenä toimijana kaikissa näissä kolmessa turvallisuuskompleksissa. Aasia ei ole tämän seurauksena toiminnallinen eikä sisäisesti yhtenäinen kokonaisuus, ja sotilaallinen väkivalta on siellä jatkuvasti mahdollista. Tästä syystä ulkopuolisilla valtioilla, etenkin Lännellä, on huomattavaa vaikutusvaltaa Aasiassa.

Toisin kuin Lännestä katsoen helposti näyttää, Aasiasta katsoen Aasia ja Länsi eivät ole toisensa pois sulkevia, vaan osittain päällekkäisiä käsitteitä. Hyvin yleisessä mielessä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että Aasiassa ei enää ole jäljellä sosialistisia maita, vaan käytännössä ne kaikki ovat joko jo pitkään, tai ainakin viime aikoina, muuttaneet itseään markkinatalouksiksi. Kuka tahansa joka viitsii matkustella esimerkiksi Kiinassa tai Vietnaminä näkee tämän selvästi. Tämä saa ne kaikki osaksi yleistä taloudellista Lääntä, missä markkinatalouden säännöt vallitsevat. Burma/Myanmar ja Laos ovat rajatapauksia, koska molemmat ovat pysytelleet jossain määrin globaalin talousjärjestelmän ulkopuolella, mutta esimerkiksi Pohjois-Korea on viime vuosina vienyt lävitse niin voimakkaita taloudellisia uudistuksia, ettei siitä enää voi puhua *de facto* sosialistisena valtiona. Tätä ei kuitenkaan yleensä tiedetä sen enempää Euroopassa kuin Yhdysvalloissakaan. Ensinnäkin maan hallitus on toteuttanut reforminsa ilmoittamatta asiasta julkisesti. Esimerkiksi Kiina julkisesti ilmoitti talouspolitiikkansa muutoksesta vuoden 1978 puoluekokouksessa ja Vietnam samalla tavalla julkisti vuonna 1986 *doi moi* politiikkansa (vietnamin kielen $\text{đ\#i m\$\$}$ tarkoittaa yksinkertaisesti uudistamista, ja viittaa tässä nimenomaan talouden rakenteen uudistamiseen). Toiseksi, koska Pohjois-Korea on yksi Yhdysvaltain määrittelemistä Pahan akselin valtioista, sen mielikuvaa on julkisessa tietoisuudessa systemaattisesti pidetty Lännelle vieraana ja

vastakkaisena. Tästä huolimatta maassa on jo laaja yksityinen taloussektori ja bisnesmiehet ajelevat vähitellen täyttyvillä maanteillä, tosin käytetyillä, mutta silti itse omistamallaan japanilaisilla autoilla.¹³

Jos Aasiaa tarkastellaan asteikolla, joka liukuu selvästi läntisestä vähemmän läntiseen, niin Australia ja Uusi Seelanti voidaan helposti sijoittaa Länteen. Niitä voisi yhtä hyvin nimittää posteuroppalaisiksi valtioiksi Aasiassa. Historialtaan ja väestöltään ne ovat hyvin eurooppalaisia, mutta taloudellisesti ja diplomaattisesti ne selvästi nykyään kuuluvat Aasiaan, vaikkakin sotilaallisesti ovat lähellä Yhdysvaltoja. Japani ja Etelä-Korea kuuluvat myös tiukasti Länteen. Japanin poliittinen johto on II maailmansodan aikaa lukuun ottamatta jo vuodesta 1869 identifioinut maansa nimenomaan osaksi euroamerikkalaista maailmanjärjestystä, ja myös retorisesti niin Japani kuin Etelä-Koreakin sijoittivat itsensä kylmän sodan loppuun saakka nimenomaan läntiseen blokkiin. Molemmat ovat kylmän sodan jälkeenkin systemaattisesti tukeneet Yhdysvaltain ulkopoliittikkaa, jopa systemaattisemmin kuin useimmat EU:n jäsenvaltiot, ja ne ovat sen sotilaallisia liittolaisia. Myös Filippiineillä, Taiwanilla, Thaimaalla ja Singaporella on eriasteista, mutta hyvin pitkä-aikaista sotilaallista yhteistyötä Yhdysvaltain kanssa. Taloudellinen tilanne on vielä tasaisempi. Aasian alueella tuotettujen lopputuotteiden päämarkkina-alue on Yhdysvalloissa ja Euroopassa, ja tätä kautta ne kaikki ovat selkeästi sidoksissa Länteen ja osa sitä. Tilanne heijastuu esimerkiksi ulkopoliittisissa mielipidekyselyissä, missä suuri osa kansalaisista selvästi pitää hyvien suhteiden säilyttämistä Yhdysvaltain kanssa erittäin tärkeänä tai tärkeimpänä ulkopoliittisena päämääränä, kun taas Aasian yhtenäisyyden rakentaminen ei ole agendalla juuri ollenkaan.¹⁴ Tämä ei tarkoita sitä, että Yhdysvaltain ulkopoliittikkaa välttämättä kannatettaisiin sellaisenaan, tai että siitä välttämättä edes pidettäisiin; suhteita Yhdysvaltoihin yksinkertaisesti pidetään ensiarvoisen tärkeinä, teki se mitä tahansa. Aasia ja Länsi ovat päällekkäisiä käsitteitä.

Aasia ja Länsi vastakäsitteinä

Aasian käsitteellistäminen ei ole aivan yksinkertaista. Kyseessä on niin iso yksikkö, että kun siitä sanoo yhden asian, on usein välttämätöntä väittää heti perään aivan päinvastaista. Objektiivisesti ottaen Aasia ja Länsi eivät nykyisessä maailmanpoliittisessa tilanteessa ole vastakäsitteitä, mutta koska ne ovat eri nimiä, voidaan ne retorisesti asettaa toisiaan vastaan. Tätä tehdään jossain määrin rakennettaessa Aasiaa

ideologiana. Tällä keskustelulla on noin vuosisadan mittaiset juuret, mutta ne ovat kuitenkin suhteellisen ohuet. Yhteinen piirre 100 vuotta vanhassa ja nykyisessä keskustelussa on, että argumentti välttämättä on rakennettava retorisen Aasian ja Lännen vastakkainasettelun varaan. Syynä on yksinkertaisesti se, että Lännen lisäksi ei ole mitään, sen enempää historiallista kuin nykyistäkään tekijää, jonka voisi asettaa riittävän suureksi vastustajaksi. Aasia on suuri ja hajanainen, ja tarvitsee riittävän suureksi muotoillun uhkan, jota vastaan sen voi retorisesti kuvata ykseydeksi. Aasiakeskustelun yksi klassikko on Kiinan ensimmäisen presidentin Sun Yatsenin vuonna 1924 Japanissa pitämä puhe nimeltään 大亞洲主義 (*Dà Yàzhōu zhì yì*, Suuri Aasiapolitiikka)¹⁵ Hän asetti siinä vastakkain eurooppalaisen materialistisen kulttuurin, missä käytetään sotilaallista voimaa heikompien kansojen alistamiseen, kutsuen eurooppalaista toimintatapaa Sorron tieksi (行霸道, *xíng bàdào*), sekä Aasian henkisen kulttuurin, missä politiikassakin toimitaan moraalisesti muita kansoja kunnioittaen. Aasialaisen toimintatavan nimenä oli Kuninkaan tie (行王道, *xíng wángdào*). Poliitikkojen puheita retorisesti tarkasteltaessa ei kannata liian paljon kiinnittää huomiota siihen, mikä lausumien empiirinen totuusarvo on. Eihän mikään meidän käyttämämme ilmaus tyhjentävän tarkasti kuvaa maailmaa. Huomio pitää kiinnittää siihen mitä politiikko argumentillaan yrittää saada maailmassa aikaan. Poliitikon tehtävänä on luoda yhtenäisyyttä omaan joukkoon ja määritellä mitä joukon pitäisi yhdessä tehdä, joten Sunin puhe on luettava yrityksenä saada aikaan rauhanomaista yhteistoimintaa Aasian valtioiden kesken tuon ajan eurooppalaisia siirtomaaimperiumeja vastaan. Se ei tässä tapauksessa onnistunut; Japani aloitti Suuren Itä-Aasian sodan (大東亞戰爭、Dai Tō-A sensō, 1931-1945),¹⁶ pyrkimyksensä valloittaa koko muu Aasia sotilaallisesti. Japani lähti Sunin käsitteistön mukaisesti Sorron tielle, ja kun toinen maailmansota päättyi, oltiin Aasian yhtenäisyydestä varsin hiljaa seuraavat vuosikymmenet.

Nykyisen Aasiakeskustelun moderni klassikko on Malesian entisen pääministerin Mahathir Mohamadin ja japanilaisen kansallismielisen poliitikon, nykyisin Tokion pormestarin, Ishihara Shintarōn yhdessä vuonna 1994 kirjoittama pieni kirja nimeltään [NO] と言えるアジア。対欧米への方策 (*NO to ieru Ajia. Tai Ō-Bei e no hōsaku*, eli *Aasia joka osaa sanoa EI. Poliitiikka Euro-Amerikkaa kohtaan*). Kirjan näyttämönä on varhainen 1990-luvun alun tilanne, missä Yhdysvallat kylmän sodan ideologisena voittajana aloitti voimakkaan neoliberaaliin talousteoriaan pohjautuvan propagandakampanjan Japanin ja Kaakkois-Aasian maiden talouspolitiikkaa vastaan. Tästä seurasi suurehko kansainvälinen verbaalikonflikti, missä Euroopan valtiot yleensä tukivat Yhdysvaltoja

eräänlaisena taustakuorona. Mahathir ja Ishihara argumentoivat tiukan ja voimakkaan Aasian valtioista koostuvan organisaation muodostamisen puolesta. Siitä pitäisi tehdä niin vahva, että se voisi sanoa ”EI!” huonolle neoliberaalille talouspolitiikalle ja sen jälkeen antaa ajan kuluu, niin että Aasian nopea talouskasvu ikään kuin luonnostaan jättäisi Euro-Amerikan taakseen muutamassa vuosikymmenessä. Sen jälkeen koittaisi Aasian vuosisata, eli Aasian ideologinen, taloudellinen ja poliittinen johtoasema maailmassa, minkä seurauksena lempeät aasialaiset arvot korvaisivat ahneet euro-amerikkalaiset arvot maailmanpolitiikassa.

Mahathir jatkoi eläkkeelle jäämiseensä asti samanlaista, tosin vain ajoittaista, Lännen vastaista argumentaatiotaan. Seuraava sitaatti sopii edustavaksi anekdootiksi hänen tyylistään. Se on eräästä hänen viimeisistä pääministerikautenaan¹⁷ pitämistä puheistaan vuonna 2003:

Kaikilla eurooppalaisilla on samanlainen alkuperä ja kulttuuri, joka pohjautuu kreikkalaiseen ja roomalaiseen sivilisaatioon. He ovat älykkäitä, rohkeita ja pohjattoman uteliaita. He eivät koskaan ole tyytyväisiä siihen mitä heillä on, vaan he haluavat aina parantaa asioita ja tehdä toimintaansa tuottavammaksi. Ei ole mitään työkalua, järjestelmää tai ideologiaa, mitä he eivät koko ajan parantelisi. Joskus innokkaasti puuhatessaan he rikkovat asioita ja saavat aikaan onnettomia tuloksia, mutta se ei heitä hillitse. He vain jatkavat asioiden parantelemista, joko omiensa tai muiden ihmisten asioiden. Valitettavasti he ovat myös kovin ahneita, pyrkien valloittamaan muiden alueita ja sortamaan muiden oikeuksia. Heidän 2000-vuotinen historiansa on täynnä loputtomia sotia oman valtansa kasvattamiseksi maailmanlaajuisesti.¹⁸

Vuonna 1925 syntynyt Mahathir kuuluu sukupolveen, joka henkilökohtaisesti koki eurooppalaisen rassistisen siirtomaapolitiikan vaikutukset brittiläisessä Malajassa ennen ja jälkeen toisen maailmansodan. Rodun käsite on hänen ikäiselleen miehelle eräs ajattelun peruskategorioista, mutta jotta ei joutuisi syytetyksi rasismista, aloittaa hän argumenttinsa ylistämällä eurooppalaisia. Hän essentialisoi eurooppalaiset, ja samalla amerikkalaiset eurooppalaisten fyysisinä ja kulttuurillisina jälkeläisinä, ahneiksi ja sotaisiksi ihmisiksi, jotka tosin voivat olla periaatteessa älykkäitä, mutta eivät kuitenkaan puuhakkuudeltaan ehdi miettiä mitä ovat tekemässä, ja saavat lopulta aikaan vain isoja sotkuja. Argumentin käytännöllinen kärki kohdistui George W. Bushin uutta sotilaallista ulkopolitiikkaa vastaan. Mahathir vastusti erityisesti hyökkäystä Irakiin sekä sotilaallisen toiminnan kasvattamista Filippiineillä. Mahathir myös

systemaattisesti jatkoi amerikkalaisen neoliberaalin offensiivin vastustamista. Hän piti sitä pääsyynä Aasian taloudelliseen kriisiin vuoden 1997 jälkeen, ja kriisin vaikutushan tuntui vielä Kaakkois-Aasiassa 2000-luvun alussa.

Mahathirille amerikkalaiset ovat vain ikuisen eurooppalaisen uusia inkarnaatioita, jotka ovat ottaneet käytännön johtoaseman. Mahathirilaisessa argumentaatiossa Länttä voisi kuvata metallimusiikkia soittavan big bändin metaforan avulla. Meteli on melkoinen, bändin jäsenet riitelevätkin keskenään, joskus joku suuttuu kunnolla ja lähtee ovet paukkuen, kuten esimerkiksi Saksa tai Ranska eri tilanteissa viimeisen vuosikymmenen aikana, mutta koska bändissä on väkeä paljon, niin johtaja pystyy aina kokoamaan jonkinlaisen soittajakokoonpanon kasaan, ja meteli jatkuu. Länsi on tästä näkökulmasta katsottuna riitainen, mutta se on myös riittävän yhtenäinen niin, että se aina pystyy tarpeen tullen toimimaan, milloin minkinlaisella poliittisella liittoutumalla. Länsi on poliittinen toimijakonseptio, ja Mahathirin elämäntyön eräs tragiikka oli siinä, että Aasiasta ei sellaista ole tullut.

Mahathiria nuorempien sukupolvien edustajilla argumentoinnissa ei yleensä käytetä yhtä jyrkkää vastakkainasettelua. Esimerkkinä voi käyttää kiinalaista intellektuellia Wang Huita, joka vuonna 2005 julkaisi artikkelin nimeltään *'Reclaiming Asia From the West: Rethinking Global History'*. Hän esittää harkitun analyysin Aasian intellektuaalisesta tilanteesta. Hän on ollut myös ilmeisen kiinnostunut levittämään argumenttiaan, koska kirjoitti sen englanniksi, ja vastaavasti artikkelin löysi sähköisessä muodossa vielä vuonna 2006 monesta paikasta, nyt vuoden 2007 lopussakin vielä parista.¹⁹ Wangin argumentin mukaan Aasia on olennaisesti eurooppalainen käsite, ja sellaisena se sisältää pitkän listan Euroopassa rakennettuja narratiiveja, kuten G.W.F. Hegelin ajatuksen aasialaisesta despotismista, Adam Smithin ajatuksen Aasiasta jälkeen jääneenä maatalousalueena, tai Karl Marxin ajatuksen takapajuisesta aasialaisesta tuotantomuodosta. Edward Said on tuotannossaan analysoinut Wangia laajemmin eurooppalaisen itään liittyvän narratiivirakennelman etymologiaa,²⁰ mutta Wangin olennainen huomio on, että tämä käsitteistö ei muodostanut ainoastaan imperialistien ja siirtomaaherrojen hallinnollisen intellektuaalisen välineistön, vaan myös heitä vastustavat vallankumoukselliset omaksuivat täysin saman käsitteistön. Koska Aasia saattoi tematisoitua Aasiana vasta eurooppalaisten pakotettua käsitteen tälle alueelle, ei yksinkertaisesti ole ollut mitään muuta kuin eurooppalaisperäinen sanasto, jolla Aasiasta on voitu puhua. Wang ehdottaa pitkää prosessia, jonka puitteissa Aasian historia kirjoitettaisiin uudelleen, ei kansallisina historioina, joita tietysti on paljon olemassa,

vaan nimenomaan Aasian historiana aasialaisin käsittein, koska eurooppalaisessa historiankirjoituksessa on yksinkertaisesti niin paljon vääriä tai harhaan johtavaa tietoa. Wang kuitenkin erottaa toisistaan vanhan imperialistisen Euroopan ja nykyisen Euroopan, sekä myös Euroopan ja Amerikan. Hän tuntee hyvin nykyistä eurooppalaista keskustelua, ja hänen kannaltaan eurooppalaisiltakin voi vielä oppia jotain. Eurooppa yrittää suojella itseään amerikkalaiselta neoliberaalilta imperialismilta aivan samoin kuin Aasiakin. Länsi ei siten Wangille enää näyttäydä yhtenä pysyvällisenä entiteettinä, vaan historiallisesti ja maantieteellisesti jakautuneelta. Pääongelma Aasian kannalta on Yhdysvallat, Eurooppa on sorrettu toveri ja siksi myös potentiaalinen liittolainen.

Aasian alueelliset organisaatiot nimipolitiikkana

Sekä mennyttä että nykyistä tulkitaan uudelleen Aasian ideologisissa keskusteluissa ja Länsi välttämättä muodostaa tämän keskustelun yhden taustan. Tämä intellektuaalinen prosessi on hyvin hidas, ja yhtä hitaalta vaikuttaa se prosessi, missä Aasiaa organisatorisesti rakennetaan toimijaksi. Mitään dramaattista ei kuitenkaan näytä olevan tapahtumassa lähiaikoina, mikäli maailmanjärjestelmässämme ei tapahdu senkaltaisia jyrkkiä muutoksia, jotka pakottaisivat Aasian yhtenäisemmäksi. Toistaiseksi toiminnasta on ollut tuloksena erilaisia aloitteita, jokunen löysä organisaatio sekä joukko nimimuutoksia.

Vuonna 1991 Mahathir Mohamad ehdotti muodostettavaksi organisaation nimeltään East Asian Economic Group (EAEG), joka olisi koostunut ASEAN:sta, Japanista, Etelä-Koreasta ja Kiinasta, ja jonka johtajana olisi toiminut Japani. Tätä järjestöä ei koskaan perustettu, ei vaikka Mahathir vaihtoi viimeisen sanan muotoon Caucus (EAEC), joka implikoi vain keskustelukerhoa, ei tiukkaa kauppablokkia. Perustamattomuuden syynä oli, että Yhdysvallat vastusti tiukasti sellaisen mahdollisesti tärkeän kansainvälisen organisaation perustamista, missä se itse ei ollut jäsenenä, ja mikä olisi saattanut tuon ajan tilanteessa kehittyä antiamerikkalaiseen suuntaan. Tämän seurauksena Japanin hallituskin kieltäytyi lähtemästä mukaan.

Mahathir Mohamadin ajatusta EAEG:n perustamisesta ei sinänsä haudattu, vaan etsittiin sille sopivaa muotoa, jonka Yhdysvallatkin hyväksyisi. Euroopan käyttäminen apuna oli yksi ratkaisu. Ensimmäinen Asia Europe Meeting (ASEM) järjestettiin 1996 Bangkokissa. Tällöin Mahathirin ehdottama maaryhmä – ASEAN, Japani, Etelä-Korea ja Kiina – ensimmäistä kertaa oli tällä kokoonpanolla mukana kansain-

välisessä organisaatiossa, eikä Yhdysvallat ollut osallistujien joukossa. Vaikka ASEM:kin periaatteessa saattaisi kehittyä antiamerikkalaiseen suuntaan, ei se kuitenkaan ole todennäköistä. ASEM on keskinäistä tunnettuutta lisäävä keskustelutila, jonka piirissä myös rakennetaan keskinäisiä taloudellisia toimintanormeja, mutta toimija se ei ole. Mielenkiintoisesti se kuitenkin käyttää kontinentaalaisia nimiä Aasia ja Eurooppa, eli se on esimerkki yllä esitellystä uudesta Euraasian mantereen poliittisesta maantieteestä. Kokouksia on sittemmin ollut kahden vuoden välein, vuoroin Aasiassa ja vuoroin Euroopassa, viimeksi siis Helsingissä syyskuussa 2006.

Mahathir jäi viimein eläkkeelle vuoden 2003 lopulla. Hänen seuraajansa Malesian pääministerinä, Abdullah Badawi, ehdotti 2004 että ASEM:n aasialainen osa nimettäisiin East Asian Communityksi (EAC). Nimi on varsin suora viittaus Euroopan yhteisöön, ikään kuin sen peilikuva Aasiassa; ei vastustaja, mutta tasa-arvoinen organisaatio. Badawin ehdotus sai välitöntä tukea Kiinan pääministeriltä Wen Jiabaolta. Vuosien 2004 ja 2005 aikana asian puitteissa käytiin varsin kiihkeää diplomaattista mielipiteiden vaihtoa. Se, mitä kaikkea tapahtui, jäänee myöhempien sukupolvien historioitsijoiden selvitettäväksi, mutta kun tilanteen kehittymistä seurasi lehdistön ja internetin avulla, näyttää siltä, että Kiinan voimistuminen, sekä hiljalleen nouseva jännitys sen ja Yhdysvaltain välillä, olivat yhtenä tärkeänä syynä uuden organisaation syntyyn. Mahathirin alkuperäisen vuoden 1991 ehdotuksen jälkeen Kiina on noussut Japanin tasolle alueellisena suurvaltana ja julkiselta näkyvyydeltään saattanut Japanin varjoonsakin, mistä syystä nämä kaksi valtiota ovat nyt selviä kilpailijoita.

Samaan aikaan lukuisissa muissakin Aasian maissa on ollut koko 2000-luvun ajan laajaa ärtymystä Yhdysvaltain ulkopolitiikkaan George W. Bushin hallintojen aikana. Bushin presidenttikausilla Yhdysvallat ei ole entiseen tapaan osoittanut erityistä kiinnostusta Aasiaan, ja erityisesti syyskuun 2001 jälkeen Yhdysvaltain huomio on ollut terrorismin vastaisessa sodassa, millä ei ole mitään erityistä merkitystä useimmille Aasian maille. Yhdysvallat on lähinnä käyttänyt vaikutusvaltaansa hankkiakseen tukea globaalille sodalleen, vaikka Aasian valtiojohdot mieluummin olisivat pitäneet terrorismia poliisiasiana. Yhdysvallat onnistui tämän vuosikymmenen aikana menettämään joltisestikin poliittista vaikutusvaltaansa Aasiassa, samalla kun sen hallitusten vastuuton talouspolitiikka, joka on saattanut koko globaalin talousjärjestelmän mahdolliseen kriisiin, ja joka saattaa lauetessaan huomattavasti vahingoittaa Aasian talouksia, on entisestään vähentänyt myös sen ideologista kiinnostavuutta.

Japani on etenkin suomalaisessa julkisuudessa jäänyt poliittisena toimijana täysin Kiinan peittoon, mutta de facto tilanne Aasiassa ei ole yhtä yksinkertainen. Japanin diplomaattinen toiminta onnistui muuttamaan uuden organisaation jäsenistöä huomattavasti. Tasapainottaakseen Kiinan kasvavaa vaikutusvaltaa Japani vaati, että myös Intia, Australia ja Uusi Seelanti on otettava mukaan. Intian viime vuosien nopea talouskasvu sijoittaa sen samaan sarjaan Itä-Aasian maiden kanssa, ja niin Australia kuin Uusi Seelantikin käy kauppaa nykyään pääasiassa Aasian maiden kanssa. Sekä Australialla että Uudella Seelannilla on varsin pitkät ja hyvät suhteet Japaniin. Kun näiden kahden maan mukaan tuloa Aasian poliittiseen yhteistyöhön voimakkaimmin vastustanut Mahathir oli eläkkeellä, niin ne molemmat myös hyväksyttiin mukaan, ilmeisestä Kiinan vastustuksesta huolimatta.

EAC:ta ei kuitenkaan perustettu. Huippukokous pidettiin Kuala Lumpurissa 14.12.2005, mutta sen nimenä oli vain East Asia Summit (EAS). Edelleenkin nimeä, joka implikoisi organisatorista toimijuutta, eikä keskusteluforumia, ei valittu. Kokousta on tästä huolimatta kutsuttu historialliseksi, koska se oli ensimmäinen kerta, jolloin useimpien Aasian valtioiden johtajat tapasivat Aasian nimen alla, ilman yhdenkään ulkopuolisen valtion mukanaoloa. Loogisesti tilaisuutta olisi itse asiassa pitänyt kutsua Aasian, eikä Itä-Aasian huippukokoukseksi, koska Intia nyt oli mukana, mutta nimessä ilmeisesti noudatettiin Badawin alkuperäistä formulaatiota.

Lopuksi

Tapahtumat Aasian kansainvälisissä organisaatioissa eivät normaalisti ole erityisen dramaattisia, vaan yleensä varsin pitkästyttäviä. Mitään kovin mielenkiintoista ei näytä olevan tapahtumassa, mutta kerran tai pari vuosikymmenessä perustetaan uusi organisaatio. Kellään ei ole erityistä kiirettä kansainvälisen yhteistoiminnan suhteen. Kyse on silti varsin vakavasta ja määrätietoisesta toiminnasta. Ajallinen horisontti yksinkertaisesti on niin laaja, että muutos voi mainiosti olla hidasta. Yksityisen valtion on pystyttävä tarvittaessa reagoimaan tapahtumiin nopeasti, päivissä, viikoissa tai kuukausissa. Suhteellisen etabloitunut ja organisoitunut kansainvälinen organisaatio, kuten EU, toimii jo hitaammin, mutta sillä on kuitenkin kapasiteettia harkita politiikkavaihtoehtoja ja budjetin rakennetta niinkin erilaisilla alueilla kuin yhteinen ulkopoliittikka, maatalouspolitiikka ja koulutuspolitiikka. Toiminnan vauhdin mittayksikkönä toimii parhaiten vuosi. *Aasian kansainvälisissä*

organisaatioissa pienin mielekäs ajan mittayksikkö saattaa olla vuosikymmen, ja myös sukupolvi on käyttökelpoinen. Tällainen temporaalinen rakenne löytyy hyvin selvänä esimerkiksi Kiinan pääministerin Wen Jiabaon Itä-Aasian huippukokouksessa pitämästä puheesta, etenkin sen englanninkielisestä versiosta, jonka muut osanottajat kuulivat:

Kun katsomme tulevaisuuteen, olemme hyvin luottavaisia. Päämäärämme on kaksinkertaistaa Kiinan vuoden 2000 kansantulo vuoteen 2010 mennessä, ja sen jälkeen nostaa Kiinan henkeä kohti laskettu kansantulo 3000 Yhdysvaltain dollariin seuraavan 15 vuoden aikana. Se tekee Kiinasta kohtuullisen varakkaan maan. [...] Jotta Kiinasta tulisi täysin kehittynyt, tarvitaan useiden sukupolvien kova työ, ehkä jopa 12 sukupolven. Kiina tarvitsee siksi kestävän ja rauhanomaisen kansainvälisen ympäristön, jotta se voisi keskittyä taloudelliseen kehitykseensä.²¹

Kasvu, hyvinvointiin nouseminen, kehittyminen on valtiollisen toiminnan eetoksena. Kehitys ei ole ollenkaan mahdotonta, sitä on tapahtunut jo joitakin vuosikymmeniä ja tapahtuu edelleen, mutta edessä on vielä lukuisia sukupolvia ponnisteluja. Kansainvälisten organisaatioiden merkitys on tämän valtiollisen kasvun turvaamisessa; itseisarvoa niillä ei ole. Tulevaisuuden ensisijainen merkitys temporaalisena kategoriana on hyvin luonnollista. Melkein kaikki Aasian maat ovat vielä kehitysmaita. Ne ovat liikkeessä heikoista vahvoiksi valtioiksi, ja taloudellisesti useimmat niistä kasvavat tai ovat viime aikoihin asti kasvaneet vauhdilla, missä BKT kaksinkertaistuu suunnilleen vuosikymmenessä. Vuosittainen 7.2% kasvu riittää tähän. Se toimii eräänlaisena matemaattisena normina kehittyvissä aasialaisissa kansantalouksissa, ja sen saavuttaminen tai ylittäminen on uuden aasialaisen identiteetin rakennusmateriaaliksi kelpaava ylpeyden aihe. Voi hyvin sanoa, että Aasia nousee, mutta se mikä oikeastaan nousee, ovat yksityiset Aasian valtiot; Aasia on vain niiden retorinen aggregaatti. Koska valtiollista suveriniteettia ollaan vasta lujittamassa, ei ole mitään erityistä syytä pyrkiä luopumaan siitä suuremman organisaation hyväksi. Valtioiden välinen yhteistyö Aasiassa, tai Aasian integraatio, merkitsee ainoastaan toimintatilan muokkausta ja hallintaa, mutta sillä on vain kasvun edellytyksiä turvaava välineellinen merkitys; hajanaisesta ideologisesta keskustelusta huolimatta Aasialla voimakkaana ulkopoliittisena toimijana ei mitään erityistä merkitystä ole. Nopea muutos tapahtuu valtioiden tasolla, mutta kansainvälisten organisaatioiden tasolla muutos on parhaimmillaan kun se on hidasta, eikä johda liian fiksoituneisiin rakenteisiin, joista voisi

olla haittaa tulevina vuosikymmeninä. Mikäli maailman taloudellinen ja poliittinen rakenne muuttuu dramaattisesti, Aasialle toimijakäsittenä voi tulla käyttöä, mutta vielä ei olla siinä tilanteessa. Toistaiseksi Länsi pysyy maailmanjärjestelmän pääasiallisena toimijana, kontrolloiden Aasiaa monella tasolla, mutta toimien myös inspiraation lähteenä, joiltakin osiltaan liittolaisena, sekä tietysti myös lopullisena markkina-alueena, jota ilman Aasian valtioiden nousu ei olisi mahdollista.

Viitteet

- ¹ Artikkelin aikaisempi versio on julkaistu nimellä 'Aasia ja Länsi', *Kosmopolis*, 2006 (36) 2, 51-69.
- ² Bonnett 2004
- ³ Lakoff & Johnson 2003
- ⁴ Korhonen 2003a; 2003b
- ⁵ 1975 [1730]
- ⁶ Agnew 2003
- ⁷ Bassin 1991a; 1991b
- ⁸ Neumann 1996, 2-12; Lewis and Wigen, 1997, 27-8
- ⁹ Korhonen 2002
- ¹⁰ Gaimushō 1990
- ¹¹ Buzan 1991
- ¹² Morgenthau 1978 [1948], 59-65
- ¹³ Helgesen 2006
- ¹⁴ The Mansfield Asian Opinion Poll Database 2005
- ¹⁵ Sun 1986.
- ¹⁶ Varsinaisesti nimitys otettiin käyttöön vasta 1941, mutta sotilaallinen konflikti oli jatkuvaa vuodesta 1931 lähtien.
- ¹⁷ Pääministerinä vuosina 1981-2003
- ¹⁸ Mahathir 2003. Alkuperäinen teksti: All Europeans have the same origins and culture i.e. based on the Greek and Roman civilisations. They are very clever, brave and have an insatiable curiosity. They are never satisfied with what they have and always want to improve on them, to make them better, more productive for whatever purpose. There is nothing, whether instrument or system or ideology which is not continuously improved by them. Sometimes in their frenzy to improve everything they damage things and bring about bad results. But they are not deterred and they continue to try to improve things which they have or which other people have. Unfortunately they are also very greedy and like to take forcibly the territories and rights of other people. Their 2000 years history is full of endless wars to seize territories and enlarge their power, worldwide.

- ¹⁹ Wang 2005
- ²⁰ Erityisesti Said 1985
- ²¹ Wen 2005. Sitaatin englanninkielinen teksti: Looking ahead, we are full of confidence. Our goal is to double China's per capita GDP of 2000 by 2010, and after that, to bring China's [...] per capita GDP to US\$3,000 in another 15 years. This will turn China into a country of moderate prosperity. [...] For China to be fully developed, it will take the unremitting efforts of several generations, or even a dozen generations of the Chinese people. China thus needs a durable and peaceful international environment that enables it to concentrate on economic development.

Lähteet

- Agnew, John (2003) *Geopolitics. Revisioning World Politics*, New York: Routledge.
- ASEAN Regional Forum (2006) <http://www.aseanregionalforum.org/default.aspx?tabid=55> 24.11.2007.
- Bassin, Mark (1991a) "Inventing Siberia: Visions of the Russian East in the Early Nineteenth Century", *American Historical Review* (96), 763-794.
- Bassin, Mark (1991b) "Russia Between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space", *Slavic Review* (50), 1, 1-17.
- Bonnett, Alastair (2004) *The Idea of the West. Culture, Politics and History*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry (1991) *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Essex: Pearson.
- Buzan, Barry (2004) *From International Society to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalization*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gaimushō (1990) *Gaikō seisho. Waga gaikō no kinkyō*, Tokyo: Ōkurashō insatsukyoku.
- 外務省 (平成 2 年) 外交青書。我外交の近況、東京都：大蔵省印刷局。
- Helgesen, Geir (2006) Public lecture at the University of Turku at 19.1.2006.
- Korhonen, Pekka (2001) "The Political Geography of Okakura Tenshin", *Japan Review*, 13, 107-127.
- Korhonen, Pekka (2002) "Asia's Chinese Name", *Inter-Asia Cultural Studies* (3) 2, 253-270.
- Korhonen, Pekka (2003a) "Aasiaksi nimetty tila", *Kosmopolis*, (33), 1, 9-37.
- Korhonen, Pekka (2003b) "Geonimen politiikka - mikä on Aasia?", teoksessa Vilho Harle & Sami Moisio (toim.) *Muuttuva geopolitiikka*, Helsinki: Gaudeamus, 190-206.

- Lakoff, George and Johnson, Mark (2003) [1980] *Metaphors We Live By*, Chicago and London: Chicago University Press.
- Lewis, Martin W. and Wigen, Kären E. (1997) *The Myth of Continents. A Critique of Metageography*, Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press.
- Mahathir to Ishihara Shintarō (1994) *NO to ieru Ajia. Tai ŌBei e no hōsaku*, Tōkyō: Kōbunsha.
- マハティールと石原慎太郎 (平成6年) [NO] と言えるアジア。対欧米への方策。東京都: 光文社。
- Mahathir bin Mohamad (2003) *Future Threats*, http://www.bernama.com/events/umno_2003/open.speech.php?id=9&cat=BI [2.12.2003], 24.11.2007.
- The Mansfield Asian Opinion Poll Database, <http://www.mansfieldfdn.org/polls/index.htm>, 24.11.2007.
- Morgenthau, Hans J. (1978) [1948] *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York: Alfred A. Knopf.
- Neumann, Iver B. 1996. *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations*. London and New York: Routledge.
- Said, Edward (1985) *Orientalism*, London, Penguin.
- Strahlenberg, Philip Johan (1975) [1730] *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia, in so weit solches das ganze Russische Reich mit Sibirien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, in einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen andern unbekanntten Nachrichten vorgestellt, Nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen TABULA POLYGLOTTA von zwei und dreyssigerley Arten Tatarischer Völcker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocabulario, Sonderlich aber einer grossen richtigen Land-Charte von den benannten Ländern und andern verschiedenen Kupfferstichen, so die Asiatisch-Scythische Antiquität betreffen; bey Gelegenheit der Schwedischen Kriegs-Gefangenschafft in Rußland, aus eigener sorgfältigen Erkundigung, auf denen verstatteten weiten Reisen zusammen gebracht und ausgefertigt von Philipp Johann von Strahlenberg*, Stockholm, in Verlegung des Autoris, 1730;
- julkaistu uudelleen *in toto* nimellä Ph. J. von Strahlenberg, *Das Nord und Ostliche Theil von Europa und Asia*, Studia Uralo-Altaica 8, Szeged: Attila József University.
- Sun Yatsen (1986) [1924] ‘Da Yazhou zhuyi’, *Sun Zhongshan QuANJI*, Di 11 juan, Beijing: Zhonghua shuju, 401-409.
- 大亞洲主義, 孫中山全集, 第11卷。北京 中華書局。
- Wang Hui (2005) *Reclaiming Asia From the West: Rethinking Global History*, löytyy ainakin <http://www.japanfocus.org/products/details/1781> (*Japan Focus*, missä se alkuun julkaistiin); http://www.zmag.org/content/print_article.cfm?itemID=7328&sectionID=44 (*Le Monde Diplomatique*); 24.11.2007.

Wen Jiabao (2005) China's Peaceful Development: An Opportunity for East Asia.
<http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/zyjh/t228273.htm>, 24.11.2007.

Alkuperäinen kiinankielinen teksti, joka ei ole yhtä spesifi numeroiden suhteen
温家宝总理在首届东亚峰会上的讲话 (全文) <http://www.fmprc.gov.cn/chn/wjdt/zyjh/t226426.htm>, 24.11.2007.

Paul-Erik Korvela

Poliittinen liike ja määrittelyn politiikka

Italialaisesta fasismista ja sen tutkimuksesta

Johdanto: fasismi vai fasismit

Fasismi on laajalti käytetty termi, joka on ambivalenssinsa vuoksi politiikan tutkimuksen kannalta mitä mielenkiintoisin. Sana itsessään juontaa juurensa antiikin Rooman liktorien (eräänlaisten virkamiesten henkivartijoiden) vitsakimppuun (*fasces*), joka symboloi järjestystä ja kurinpitovaltaa. Termin etymologiasta ei siten ole epäselvyyttä, mutta käsitteen epämääräisyyden vuoksi fasismiin liittyy poliittisia kiistoja. Toisin kuin esimerkiksi marxilaisuuden tapauksessa, fasismilla ei ole yhtenäistä ideologista ydintä tekstien muodossa. Osittain jo tästä syystä on hankala sanoa mitä fasismi on tai mitä se ei ole, tai mikä liike on fasistinen ja mikä ei. Siinä missä kommunistit voivat vedota Marxin kirjoituksiin ja heidän ideologiallaan oli kansainvälinen kattojärjestö (Komintern), olisi jo ajatuksen tasolla paradoksaalista että kaikkien maiden fasistit, siis eriasteiset nationalistit, liittyisivät yhteen. Myös ideologian käsite sinänsä on hankala ja epäselvä¹, joten yhdistelmänä kaksi termiä ”fasistinen” ja ”ideologia” näyttäytyvät entistä monitulkintaisempina.

Keskeisten tekstien puuttuminen ja eri maiden fasismien eroavaisuudet ovat käytännössä ”tyhjentäneet” fasismin käsitteen². Sillä voidaan viitata melkein mihin tahansa liikkeeseen, järjestelmään tai henkilöön, usein halventavassa tarkoituksessa. Liikkeet, joiden kannattajat itse julistautuisivat fasisteiksi, ovat todella harvassa. Keskustelu ”fasismin

minimistä” ei ole ratkennut ja on hankala määritellä miksi jotakin liikettä tulisi pitää fasistisena ja miksi jotakin toista ei. Monet tutkijat ovat yrittäneet määritellä ytimen, joka olisi yhteinen kaikille fasistisille liikkeille. Nämä määrittely-yritykset osoittautuvat kuitenkin kaikki lähemmässä tarkastelussa epätarkoiksi, sillä ne eivät koskaan päde kaikkiin fasistisina pidettyihin liikkeisiin ja joskus eivät juuri mihinkään niistä. Yleisesti näitä yrityksiä karakterisoi fasismin määrittelysen vastakohtien kautta.

Ei voida sanoa että esimerkiksi antisemitismi on fasismiin välttämättä kuuluva piirre, sillä se ei kuulunut Italian fasismiin sen alussa. Toisaalta fasismiin ei välttämättä liity antidemokraattisuus sinänsä: itse asiassa ajatuksena Italiassakin oli että Il Duce edustaa kansaa paremmin tai suoremmin kuin parlamentti. Kysymyksessä on siten parlamentaarisen tai edustuksellisen demokratian kritiikki, ei demokratian sinänsä, olkoonkin että kansan tahdon käytännössä katsottiin samaistuvan johtajan tahtoon³. Joissakin fasistisissa maissa taas toteutettiin hyvinkin liberaalia talouspolitiikkaa, joten liberalismiin vastaisuuskaan ei ole fasismin yleinen piirre. Myös rajanveto fasismin ja perinteisen sotilasdiktatuurin välillä on toisinaan hankalaa. Jotkut, kuten Gilbert Allardyce (1979), ovat ehdottaneet että koko termin käyttäminen yleisnimenä tulisi lopettaa koska fasisit eroavat toisistaan eri maissa substantiaalisesti ja pienintä yhteistä nimittäjää on verrattain hankala löytää (siis piirteitä, jotka kaikki fasistiset liikkeet sisältäisivät).

Ideologisen ytimen tai fasismin yleisen määritelmän etsiminen on joidenkin tutkijoiden mukaan alkanut muistuttaa tilannetta, jossa pimeässä huoneessa etsitään mustaa kissaa joka ei välttämättä edes ole huoneessa. Nähdäkseni tämä ongelma johtuu siitä, että termiä yritetään suotta yleistää alkuperäisen käyttöyhteytensä ulkopuolelle. Esimerkiksi Hitler ei koskaan kutsunut omaa liikettään fasistiseksi, eikä kansallissosialismia ole muutenkaan nähdäkseni syytä pitää fasistisena samassa mielessä kuin Italian fasismia, vaan se on kokonaan oma liikkeensä. Fasismiin käsitteen laajentaminen liittyy sen vastustajien toimintaan: tarvittiin termi, jota vastustaa. Toisen maailmansodan vaihtuessa kylmäksi sodaksi termi korvattiin usein totalitarismilla, kun kävi selväksi että myös Stalinin Neuvostoliitto piti saada sopimaan saman käsitteen alle Mussolinin Italian ja Hitlerin Saksan järjestelmien kanssa⁴. Poliitisten liikkeiden tapauksessa itse tutkimuskin on usein jossakin määrin politisoitunutta. Fasismi on tästä erinomainen esimerkki. Fasismiin määrittelyyn ovat vaikuttaneet vähintään yhtä paljon aiheen tutkijat kuin fasistit itse.

Halu nähdä fasismi yleisempänä poliittisena ilmiönä liittyä toisinaan ajatukseen siitä, että mikäli ”yksioikoisesti kiellämme mahdollisuuden selittää fasismia yleisenä poliittisena ilmiönä, olemme avuttomia selittämään sen mahdollisia uusia ilmentymiä” (Sundström 2007, 31). Tähän voisi tietysti vastata, että mikäli se ei ole yleinen poliittinen ilmiö vaan liittyy vain Italiassa sotien välillä syntyneeseen liikkeeseen, se ei yksinkertaisesti voi enää uusiutua. Voi syntyä liikkeitä, joissa on jotakin samaa kuin fasismissa, mutta fasismi itsessään ei voi uusiutua. Itse asiassa Italian fasismikin jäi monelta osin vajaaksi fasismien ”ideaaliryppästä”, eli fasistinen järjestelmä ei toteutunut täysin sellaisena kuin oli ajateltu. Jos sanaa halutaan ylipäättään käyttää viittaamaan mihinkään, oltiinpa fasismien yleisyydestä tai määritelmistä mitä mieltä tahansa, varmuudella fasistinen oli se Italiassa syntynyt liike, jonka johtajaksi Benito Mussolini (1883–1945) nousi. Toisin kuin monien muiden poliittisten -ismien tapauksessa, fasismille voidaan nimetä jopa hetki jolloin se syntyi. Se syntyi sunnuntaina 23.3.1919 Milanossa.

Artikkelissani käsittelen yhtäältä fasismien tutkimusta sekä sen luonnetta, ja toisaalta tiettyjä teemoja italialaisessa fasismissa ja sen aatteellisessa taustassa. Tarkoitukseni ei ole antaa kokonaiskuvaa fasismien synnystä tai tarjota uutta määritelmää fasismista, vaan keskittän huomion tiettyihin teemoihin ja vaikutteisiin. Tarkoitukseni ei ole myöskään esitellä laajaa joukkoa ”protofasisteja” – näkökulma, johon monet fasismien aatteellisesta taustasta jotakin kirjoittavat usein pitäytyvät⁵. On selvää, että osa fasismien keskeisistä ajatuksista muotoutui 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, tiettyjen ajattelijoiden aloittaessa intellektuaalisen kapinan massademokratiaa ja marxismia vastaan. Massojen pelko ja moraalisen degeneraation vastustaminen johti kyseiset ajattelijat eräänlaiseen tahtofilosofiaan, vitalismiin ja irrationalismiin. Kyseisten ajattelijoiden (mm. Bergson, Guenon, Nietzsche jne.) vaikutus fasismiin on kiistaton, mutta myös verrattain yleisesti tunnettu, joten en tässä esittelen sitä sen tarkemmin. Esittelen seuraavassa muutamia keskeisiä kiistoja fasismien luonteesta ja sen tutkimukseen liittyvistä poliittisistä aspekteista.

Fasismista ja sen tutkimisesta

Italialaisen fasismien, samoin kuin Saksan kansallissosialismin, tutkimuksessa painotetaan jostakin syystä verrattain usein muita kuin filosofisia tai aatteellisia syitä ko. liikkeiden synnyn taustalla. Fasismien kerrotaan esimerkiksi syntyneen ensimmäisen maailmansodan aiheut-

taman taloudellisen tilanteen vuoksi, Italian ensin Caporettossa ja sitten rauhanteossa kokeman nöyryytyksen vuoksi, kommunismin uhan vuoksi jne. Tosiasiassa fasismi ei tietenkään syntynyt aatteellisesta tyhjiöstä tai pelkkänä reaktiona taloudelliseen ja poliittiseen epäjärjestykseen. Aatehistoriaa tuntevat löytävät samankaltaisuuksia fasismin keskeisistä teemoista ja useista keskiaikaisista aatesuuntauksista⁶.

Ihmisten eriarvoisuuteen ja muihin fasistien keskeisiin ajatuksiin löytyy länsimaisesta poliittisesta ajattelusta huomattavasti enemmän edeltäjiä kuin vaikkapa ihmisten radikaalia tasa-arvoa ja yksityisomaisuuden sosialisoinnista ajaneelle kommunismille. Siten väitteisiin fasismin autogenesisistä tai reaktio-luonteesta on suhtauduttava varauksella. Fasismi on tiettyjen aiempien ajatuskulkujen verrattain looginen lopputulos tai niiden toisinto.

Tietoisesti tai tiedostamatta useat, erityisesti aikavälillä 1940–1970 kirjoitetut tutkimukset fasismista omaksuvat tietyn vasta-ideologian näkökulman. Sen sijaan että fasismin syntyä ja sen taustalla vaikuttaneita aatesuuntauksia yritettäisiin ymmärtää, tutkimusten tarkoituksena on usein tehdä ne naurettavaksi poimimalla esimerkiksi Mussolinin puheista kaikkein räikeimmät ylilyönnit tai omaksua muutoin valistava, jälkiviisas ja moralisoiva näkökulma⁷. Tähän liittyy myös tietty demonisointi, joka tahraa kaikki fasismin kanssa missään tekemisissä olleet automaattisesti epähenkilöiksi, joiden kaikki tekstit riippumatta kirjoitusvuodesta ovat joko ”tulevan” tai ”entisen” fasistin kirjoittamia⁸. Liian usein Italian fasismi myös niputetaan tutkimuksissa yhteen Saksan kansallissocialismin kanssa, vaikka kyseisten aatteiden välillä oli huomattavia eroja ja kilpailua. Sanomattakin on selvää, ettei tämä ole erityisen hedelmällinen lähtökohta *tutkimukselle*, siis jos yritetään päästä selvyyteen ilmiöstä, sen synnystä ja tavoitteista – eli jos toisin sanoen yritetään ymmärtää fasismin syntyä eikä vain vastustaa sitä. Ihailu ja vastustaminen ovat molemmat yhtä epähedelmällisiä lähtökohtia aatteen kuin aatteen tutkimukselle. Vastustajat tekevät vastustuksen kohteesta helposti eräänlaisen karikatyyrin, jonka sanomiksi he väittävät yhtä ja toista. Siten he usein konstruoivat tiedostamattaan itse argumentit joita haluavat vastustaa eivätkä siten ainakaan lisää ymmärrystä aiheesta vaikka motiivina olisikin päästä selvyyteen ilmiöstä jotta sen ”mahdollisia uusia ilmentymiä” voitaisiin vastustaa.

Joidenkin tulkintojen mukaan fasismilla tulisi tarkoittaa vain ja ainoastaan Italian fasismia ja esimerkiksi Saksan ”fasismi” on natsismia, Belgian ”fasismi” rexismia jne. Jos fasismia kuitenkin käytetään geneerisenä terminä, siis yleisnimenä tietyntyyppisille poliittisille liikkeille, sen ydin on sekä vasemmistolaisuuden että liberaalin individualismin

vastustuksessa. Fasistien ensisijainen tai ainoa vihollinen ei ollut kommunismi, vaikka tilanne esitetään usein juuri tämän vastakkainasettelun kautta. Tietysti on niin, että he esimerkiksi vastustivat yleisesti ajatusta siitä että luokkataistelu valtion sisällä olisi välttämätöntä kuten kommunistit väittivät, sillä fasistit uskoivat hyvin vahvasti valtion sisäisen harmonian mahdollisuuteen. Lukiessa esimerkiksi ”Fasististen intellektuellien manifestia” vuodelta 1925 tai Mussolinin (ja Giovanni Gentilen) kirjoittamaa vuonna 1932 julkaistua pamflettia ”La Dottrina del Fascismo” fasistien tärkeimmästä vihollisesta syntyy kuitenkin toisenlainen kuva. Suurimmaksi vastustajaksi nouseekin abstrakti liberalismi ja sen oletama yhteisöstä irtireväisty yksilö, jonka pitäisi saada kaikki oikeudet ilman mitään velvollisuuksia. Intellektuellien manifestissa esitetään myös että vanhan liberaalin politiikan heikkous liittyy yleiseen äänioikeuteen ja sen atomisoivaan, ihmisiä erilleen ajavaan vaikutukseen: vanha järjestelmä saattoi yksittäiset ihmiset ammattipoliitikkojen kontrollin alaisiksi ja näiden muodostamat koalitiot ajoivat omia taloudellisia erityisintressejään kansan kokonaisedun jäädessä siten taka-alalle⁹. Liberalismin atomisoivaa ja abstraktia luonnetta vastaan fasistit asettivat moraalisen yhteisön muodostavan isänmaan käsitteen. Tämä vastakkainasettelu liittyy oleellisesti erilaisiin käsityksiin valtiosta. Kolmas ja kommentaareissa monesti unohtettu vihollinen, joka oli yhteinen sekä Italian että Saksan fasisteille (mutta ei esimerkiksi Belgian rexisteille tai Lapuan liikkeelle), oli kristinusko.

Tässä yhteydessä en käy erityisemmin läpi tiettyjä fasismista esitettyjä tulkintoja, joihin lukeutuvat esim. tulkinta jonka mukaan fasismi oli Euroopan ”moraalinen katastrofi” (tai sen seuraus) joka vei edistystä ja kehitystä taaksepäin, joukkohysteria jne. (näistä ja muista keskeisistä tulkintalinjoista ks. De Felice 1995). En myöskään puutu fasismin tutkijoiden tavanomaisiin kysymyksiin, kuten esimerkiksi siihen oliko fasis-tihallinnon takana kansan yhteinen tuki ja yhteisymmärrys eli konsensus. Daniel Goldhagenin ”Hitler’s Willing Executioners” (1996), joka väitti vastaavan konsensuksen vallinneen Saksassa, on saanut osakseen kritiikkiä, mutta Italian tapauksessa konsensuksen löytymiseen liittyy osittain jopa helpotuksen tunne. Jos kaikki olivat sen takana, sitten historioitsijat ovat vain olleet liian ankaria fasis-tihallinnolle ja unohtaneet sen hyvät puolet, väitetään. Kliseet *fascismo bonario*sta ja *la dittatura all’acqua di rosa*sta saavat jälleen jalansijaa ja kollektiivinen syyllisyys, jos sitä koskaan olikaan, kääntyy kollektiiviseksi synninpäästöksi (ks. Corner 2002, 325). Tulkinta, jonka mukaan fasismi siis olikin vain hyväntahtoinen ja isänmaallinen liike, saa enenevässä määrin kannattajia

Italiassa ja keskustelu on osittain siirtynyt ns. Salon tasavallan¹⁰ maineen ”puhdistamiseen” ja antifasistien lokaamiseen (mt, 351).

Aatehistoriasta kiinnostuneelle tutkijalle on verrattain merkityksentöntä kannattiko aatetta koko kansa vai vain osa siitä. Mitään aatetta koskaan tuskin kannattaa tai on kannattanut *koko* kansa, joten kysymys on jo sinänsä merkitykseton tai toissijainen. Ei ole mieltä väittää että kaikki olivat aatteen takana, varsinkin jos otetaan huomioon squadristien väkivalta tiettyjä tahoja kohtaan ja toisinajattelijoiden (mm. Antonio Gramscin) vangitsemiset jne. Tietyllä tavalla unohdetaan, että kyseessä oli kuitenkin diktatuuri. Toisaalta olisi äärimmäisen tarpeellista avata tarkemmin erottelua demokratian ja diktatuurin välillä, niiden väliin kun mahtuu paljon harmaata aluetta. Diktatuuri voi olla hyväntahtoinen jos se toimii kansan parhaaksi, muttei anna ihmisten äänestää, kun taas demokratia voi toimia vain johtajien parasta ajatellen vaikka antaakin ihmisten äänestää. Usein tilanne onkin lähempänä ns. demokratuuria, mutta en tässä yhteydessä mene näihin sen tarkemmin.

Fasismiin kannattukseen liittyy mielenkiintoinen tulkinta, jonka mukaan fasistinen hallinto, ovelan propagandan ja tyrannian avulla, huijasi ”kansan” tuen taakseen ja sai sen siten toimimaan vastoin objektiivisia intressejään¹¹. Massat olivat mukana fasismiin nousussa, mutta ne olivat marxilaisessa näkemyksessä ”väärän tietoisuuden” vallassa tukiessaan hallintoa joka sorti niitä. Tähän liittyy monta ongelmallista aspektia. Ensinnäkin, ”kansalla” ei ole mitään objektiivisia intressejä joita voitaisiin edustaa, tai joita vastoin se voitaisiin saada toimimaan. Toisaalta ”kansan” on itsessään ongelmallinen käsite ja siksi tässä yhteydessä lainausmerkeissä. Kolmanneksi ajatus, että kukaan ei voisi aidosti kannattaa fasismiin kaltaista aatetta, on jälkiviisastelua. Monet fasismiin kannattajista näkivät sen ajavan juuri heidän intressejään ja toteuttavan heidän toiveitaan (ks. Gentile 1986, 204). Kansaa ei siis tarvinnut ”huijata” aatteen taakse, vaikkakin fasistien vaaleissa saamasta kannattuksesta on keskusteltu paljon, siis siitä missä määrin vapaita nuo vaalit olivat ja millä keinoin kannatus saatiin. Vuonna 1932 NSDAP sai Saksassa 37,3 prosenttia äänistä ja oli siten paikkamäärillä mitattuna suurin puolue. Muissa vaaleissa fasistit ovat pärjänneet keskimäärin huonommin, vaikkakin osittain tämä selittyy sillä että kansallissosialistisen Saksan laajentuminen teki käytännössä eri maiden omat fasistipuolueet tarpeettomiksi sulauttamalla ne omaan järjestelmäänsä.

Kannatusta puolueelle tuotettiin sekä Saksassa että Italiassa propagandan¹² avulla ja eräs fasismiin suosion syistä liittyykin sen tehokkaaseen joukkoviestinnän hyödyntämiseen. Tuohon aikaan Italian maaseuduilla asuvat ihmiset tavoitettiin käytännössä vain menemällä paikalle, eikä

esimerkiksi kansan lukutaitoprosentti ollut kovin korkea. Siinä mielessä fasistien propagandan toimintaedellytykset olivat hyvät. Mutta ei ole syytä olettaa että intellektuellit olisivat jotenkin jääneet pois tästä kaikesta. Ei ollut siis niin että hyvin pieni eliitti olisi huijannut kaikki muut taakseen toimimaan vastoin omaa etuaan. Fasismien suurin kannatus tuli nimenomaan keskiluokasta. Älymystö oli mukana konsensuksen tuottamisessa, joskin tietysti myös anti-fasismissa¹³.

Italialaisen fasismien kenties kuuluisin tutkija, Renzo De Felice on korostanut, että italialaisen fasismien tutkimuksessa on erotettava toisistaan fasismi liikkeenä ja toisaalta fasismi hallintona (ks. Ledeen 1976, 270). Fasistinen regiimi, eli fasismi hallintokoneistona, viittaa Mussolinin johtamaan autoritaariseen valtioon. Fasismi liikkeenä taas viittaa sen vallankumoukselliseen ja uutta luovaan aspektiin, joka oli tietyllä tavalla vastakkainen taantumuksellisen fasistisen valtion pyrkimyksille. Nämä eri aspektit kamppailivat todellisuudessa keskenään ja esimerkiksi Matteottin¹⁴ murhan jälkeisessä tilanteessa Mussolini joutui tasapainoilemaan niiden kannattajiensa välillä, jotka olisivat halunneet jatkaa fasistisen liikkeen vallankumousta ja hävittää Italian vanhan hallitsevan luokan, ja toisaalta niiden, jotka halusivat normalisoida tilanteen ja tuoda hallintoon uusia ryhmiä muuttamatta sitä kuitenkaan perusteellisesti (mt., 270).

Fasistinen regiimi on ollut verrattain suosittu tutkimusaihe, mutta fasismi liikkeenä ei niinkään. De Felicen kirjoittaessa tutkimuksiaan teemaa koskevaa tutkimusta ohjasi hegemonisen aseman saavuttanut marxilainen tulkinta, jonka mukaan fasismi oli vain kapitalismin kriisi, keskiluokan taantumuksellinen halu päästä mukaan monopolikapitalismiin. Marxilaisesta näkökulmasta katsottuna tätä kriisiä käytti hyväkseen massojen kyynisellä manipuloinnilla Mussolini, jonka valtaannousu liittyi marxilaisten yleisemmässä katsannossa juuri kapitalismin kriisiin ja vastaavien autoritaaristen johtajien valtaannousuun muualla (Ledeen 1976, 272). Tämä hegemoninen tulkinta teki minkäänlaisen järkevän keskustelun tai tutkimuksen fasismista käytännössä mahdottomaksi: samoihin väitteisiin suhtauduttiin eri tavalla riippuen siitä esittikö niitä marxilainen vai joku muu. Ei-marxilaiset tulkinnat marginalisoitiin ja osittain ehkä tämänkin seurauksena fasismien tutkimus on edelleen verrattain alkuvaiheessa, niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Ensimmäinen suomenkielinen yleisesitys aiheesta ilmestyi vuonna 2007¹⁵.

Fasismien intellektuaalinen inflaatio

Fasismien kohdalla on tapahtunut eräänlainen ”intellektuaalinen inflaatio” (ks. esim. Allardyce 1979). Sitä pidetään opportunistisena ja epä-älyllisenä liikkeenä¹⁶, ja jo ensimmäiset tulkinnat fasismista siirsivät sen tarkastelun tasolle, jossa fasisteja tulkitaan persoonattomien historiallisten voimien käskyläisinä ennemminkin kuin uutta luovina toimijoina. Tähän liittyvät tulkinnat, joiden mukaan fasismi oli vain tuotos ”massojen kapinasta”, ”sivilisaation moraalisesta kriisistä”, ”kapitalismin kriisiytymisestä”, ”modernisaatiosta” tai jostakin vastaavasta persoonattomasta tai välttämättömästä voimasta, joka aktualisoituakseen tarvitsi vain agentteja kuten fasistit. Oltiinpa näistä yli-inhimillisistä voimista mitä mieltä tahansa, niiden ympärillä pyörivä keskustelu joka tapauksessa sivuuttaa fasistien omat käsitykset siitä, mitä he olivat tekemässä – toisin sanoen fasismien filosofian. On selvää, ettei Auschwitz ja sen symboloima juutalaisten joukkotuho ole pelkän opportunistien tuotos. Lopullisen ratkaisun täytäntöönpano vielä sodan loppuhetkillä, lähes varman tappion lähestyessä, kertoo toimijoiden sitoutumisesta joihinkin ideoihin ja aatteisiin. Samalla se on myös todiste siitä, ettei kysymyksessä voinut olla mikään demagogiaan perustuva massojen huijaaminen (ks. mt, 383–384).

Opportunismi liittyy tulkintaan fasismista historiallisena negatiiviteettina. Väitetään, että fasismi ei ollut itsessään mitään, ainoastaan järjen, vapauden ja moraalin puutetta. Fasismilla ei tämän tulkinnan mukaan ollut ideologiaa tai aitoa kannatusta, vaan se tulisi nähdä poliittisen kansankiihottajan, siis Mussolinin, diktatorisena terrorihallintona. Fasismista onkin joissakin yhteyksissä puhuttu Italian ”fasistimiehityksenä” (fascist occupation), ikään kuin jokin vieras voima olisi valloittanut maan hetkellisesti (ks. Gentile 1986, 180). Tässä katsannossa Italian väitetään ajautuneen taloudelliseen alamäkeen ja korruptioon ja kaikki fasismien ”saavutukset” tulkitaan ainoastaan diktaattorin yrityksinä parantaa omaa kuvaansa. Tästä syystä, kuten Gentile on esittänyt (mt., 180), italialaiset historioitsijat olivat pitkään välinpitämättömiä fasismiin liittyvien ilmiöiden tutkimisen suhteen: massojen mobilisointi, intellektuellien organisointi liikkeen taakse, politiikan militarisoituminen, taiteen ja politiikan suhde, ja muut vastaavat ulottuvuudet fasismissa tulkittiin kaikki ainoastaan tyrannian instrumenteiksi eikä niihin kiinnitetty niiden historiallisina faktoina ansaitsemaa huomiota. Vanha anekdootti, jonka mukaan ”Mussolini sai junat kulkemaan ajallaan” pitää mitä ilmeisimmin historiallisesti paikkansa ja Mussolinin hallinto

on niitä harvoja hetkiä Italian historiassa kun mafia on ajettu aidosti ahtaalle¹⁷.

Taloudellisen ahdingon ja poliittisen epäjärjestyksen painottaminen aatehistoriallisten syiden sijaan voi olla eräs tapa yrittää irrationalisoida fasismi vain jonkin tietyn historiallisen tilanteen tuottamana huonona vaihtoehtona ja unohtaa että sillä oli taustalla teoreettis-filosofinen rakennelma jonka kehittelijät eivät kaikki suinkaan olleet älyllisesti keskinkertaisia opportunisteja, vaan enemmän tai vähemmän aidosti uskoivat asiansa oikeutukseen ja perustivat ajattelunsa tiettyihin traditioihin ja historiaan kuten kommunistitkin. Fasismien aatteellisten lähtökohtien väärinymmärrys on liittänyt sen usein pelkästään syndikalismiin tai nationalismiin aatteisiin. Tämä johtuu historiallisesta likinäköisyydestä, siis siitä että fasismien synnylle yritetään etsiä *välittömiä* edeltäjiä ja impulsseja tai vastakohtia. Fasismi esitetään universalismiin pyrkivän kommunismin vastakohtana, siis nationalistisena ja vain Italiaa ja sen kansaa koskevana, mutta tällöin unohdetaan sen universaali luonne. Fasistien tarkoitus ei ollut vain muuttaa Italiaa ja sen kansaa tai liittää Italiaan lisää alueita. Tosiasiassa fasistit tavoittelivat koko vuosituhatta eivätkä esimerkiksi vain jotakin osaa Istriian rannikosta. Tarkoituksena oli radikaalisti uuden aikakauden aloittaminen ja uuden ihmisen luominen, eikä tämä projekti suinkaan rajoittunut Italian rajojen sisäpuolelle. Fasismien taustalla oli filosofia, eikä se ollut vain Italian olojen uudelleenjärjestämiseen tähtäävä poliittinen liike.

Välittömistä edeltäjistä suurin vaikutus fasismiin oli futurismilla (yhteydestä ks. Härmänmaa 1997). Fasismien perustamiskokouksessa maaliskuussa 1919 futuristien vaikutus oli huomattava, sillä heidän vaatimuksensa yhteiskunnan modernisoimiseksi mm. yleisen äänioikeuden, kahdeksan tunnin työpäivän ja naisen aseman parantamisen (esim. avioeron sallimisen) avulla välittyivät fasistien ensimmäiseen ohjelmaan, joka tehtiin kaksi kuukautta myöhemmin¹⁸. Ohjelma oli varsin omituinen yhdistelmä, sillä siinä yhdistyivät veteraanien nationalismi, syndikalismi ja futuristien radikaalit modernit yhteiskuntakokeilut. Siinä vaadittiin edellä mainittujen lisäksi mm. ylähuoneen lakkauttamista, pääoman progressiivista verotusta, kirkon omaisuuden osittaista konfiskaatiota jne. Siten se olikin eräänlaista ”kansallissosialismia” (ks. Paxton 2004, 5), vaikkakin termin lanseerasi toki ruotsalainen Rudolf Kjellen, tarkoittaen sillä sosialismia, jossa solidaarisuus ei normaalisti sosialismista poiketen kohdistu luokkaan vaan kansaan. Ohjelmaan sisältyi myös tietty anti-intellektualistinen juonne ja kompromissien vastaisuus.

Italialaiseen fasismiin ja sen aatemaailmaan vaikutti myös Saksan kansallissosialismi, vaikkakin vaikutuksen määrää on hankala arvioida. Ainakin aluksi ko. aatteiden välillä oli jopa kilpailua ja Mussolini halusi näyttäytyä kansainvälisessä keskustelussa fasismin johtajana – paikka jonka Hitler siis käytännössä uhkasi häneltä viedä. Hitler oli aina selkeästi Mussolinin ihailija (jopa tämän jouduttua liittoutuneiden vangiksi, josta natsit joutuivat hänet vapauttamaan), mutta toiseen suuntaan ihailu ei ilmeisesti ollut aina yhtä selkeää. Mussolinin ja Hitlerin tavattua ensimmäisen kerran Venetsiassa vuonna 1934 Italian johtaja väitetysti sanoi ensimmäiseksi tapaamisen jälkeen Hitleristä yksinkertaisesti: ”Lui é matto” (”Hän on hullu”). Selkein yhteys on Italian vuoden 1938 rotulait. Tässäkin tapauksessa vaikutuksen määrä ja syy on ambivalentti. Toisaalta on väitetty että ne omaksuttiin reaali poliittisista syistä, koska Italia tarvitsi Abessinian miehityksen jälkeen Saksan tukea kansainvälisessä politiikassa, Kansainliiton asettauduttua Italiaa vastaan ko. kysymyksessä. Toisaalta taas juuri kyseinen vastustus sai Mussolinin ilmeisesti vakuuttuneeksi kansainvälisen juutalaisten salaliiton olemassaolosta (ks. Germino 1964, 117). Italian rotulait olivat kuitenkin erilaisia kuin Saksan: siinä missä rotu oli natseille biologinen, pitivät italialaiset rotua kulttuurisena. Natseille juutalainen oli syntynyt ja pysyi juutalaisena ja arjalainen arjalaisena, mutta Italian fasisteille muutos oli mahdollinen ja heidän pyrkimyksensä olikin tuottaa uusi ”rotu”. Vaikka Italian rotulaeissa todettiin että juutalaiset eivät kuulu italialaisten kanssa samaan kulttuuriseen rotuun, ei juutalaisia käytännössä vainottu ennen vuotta 1943 perustettua Salon tasavaltaa, joka oli natsien nukkehallitus. Koko sodan aikana Italiasta luovutettiin Saksaan n. 7 000 juutalaista, kaikki vuoden 1943 jälkeen.

Fasismiin opportunistisiin perustuvalla logiikalla on väitetty, että fasisteilla ei ollut minkäänlaista talousteoriaa (vaan että he olivat tässäkin suhteessa opportunisteja ja omaksuivat milloin mitäkin aineksia yhdeksi kokonaisuudeksi)¹⁹. Samalla logiikalla on ”unohdettu” että fasismilla oli myös filosofia. Mussolinin omaan ”harhautukseen” uskoen fasismin aatteelliseen panteoniin ja siten proto-fasisteiksi on luettu mm. absolutismin ja vahvan valtion traditio (mm. Machiavelli, Bodin, Hobbes), elitistit (mm. Nietzsche), irrationalistit (mm. Bergson) ja pragmatistit (mm. James).

Mussolinin harhautuksella tarkoitan sitä, että Mussolini todistetusti luki nuoruutensa sosialistiaikoina erityisesti marxilaisia ja anarkisteja Marxista Rosa Luxemburgiin. Tätä ei enää pidetty sopivana taustana fasismin johtajalle, joten hänen lukemisiaan hieman kaunisteltiin. Samoin hän kritisoi nuoruutensa kirjoituksissa mm. Georges Sorelia, jonka

nosti myöhemmin aatteelliseksi oppi-isäkseen. Toisaalta hän kirjoitti ainoastaan kaksi suoraan tiettyyn ajattelijaan liittyvää artikkelia, toisen Nietzschestä ja toisen Machiavellista. Jälkimmäinen oli väitetysti johdanto Ducen väitöskirjaan Bolognan yliopistolle (jota ei siis koskaan ilmestynyt). Mussolinilta kysyttiin useampaan otteeseen ketkä ajattelijat ovat eniten vaikuttaneet häneen. Hän antoi ainakin kaksi eri vastausta tähän kysymykseen, mutta molemmissa mainittiin seuraavat kolme: Machiavelli, Nietzsche ja William James.

Fasismien intellektuaalisen historian tutkimisessa on muuan erityinen ongelma. Aatehistoria nimittäin etenee tutkimuksessaan usein sitaattien kautta – siis pitäytyen paljolti siihen, mitä poliittiset toimijat teksteissään tai puheissaan sanoivat. Mussolini ja Hitler taas ovat enemmän tai vähemmän kuuluisia julkisen valehtelun harjoittamisesta. Heidän sanaansa, olipa se kirjoitettua tai puhuttua, on vaikea luottaa tutkimuskohteena. He pitivät käytännön toimissaan mielessä, että mitä suurempi valhe on, sitä paremmin se uskotaan. Samoin he, ainakin Mussolini, pitivät kaikki mahdollisuudet avoimina ja yrittivät mukautua tilanteeseen väittämällä toisinaan yhtä ja toisinaan toista. Tämä tekee kuitenkin erityisen hankalaksi uskoa mihinkään fasistien yleiseen ideologiaan. Sitä ei yksinkertaisesti ollut, ja vaikka he väittäisivätkin puheissaan tai kirjoituksissaan kannattavansa jotakin ideaa, se voi olla vain retorinen taktiikka. Fasismien teoreetikolle Giovanni Gentilellekin fasismi oli ennemminkin metodi kuin sisältö, siis käytännöllistä filosofiaa erotuksena abstraktista teoretisoinnista.

Se, mitä tästä *ei* seuraa, on fasismien ”ytimen” löytyminen jostakin muualta kuin kirjoituksista. Tarkoiton tällä erityisesti sitä tulkintalinjaa, joka halusi löytää fasismien ytimen persoonallisuudesta kun ei löytänyt sitä kirjoituksista. Kuuluisa esimerkki tästä on Erich Frommin ”Pako vapaudesta” (1941), jossa hän väittää fasistisen mielenlaadun syntyvän vapauden pakona, kun yksilö pakenee omaa erillistä identiteettiään yhtymällä kaltaistensa joukkoon joko alistamalla osaksi autoritaarista hierarkiaa tai alistamalla muita. Fasismi on siten Frommin tulkinnan mukaan eräänlaista sadomasokismia. Massakulttuuri tarjoaa ”vapauden vapaudesta” eli vapauden omasta vastuusta. Sittemmin teoriat ovat muuttuneet yksilötasolta kollektiivisiksi ja on ryhdytty puhumaan ”fasistisesta mentaliteetista” tai vastaavista (ks. esim. Bidussa 2001). On esitetty, että fasististen tai autoritaaristen yhteiskuntien tapauksessa ei tulisi puhua ideologioista vaan mentaliteeteista, jotka kollektiivisinkin ovat enemmän emotionaalisia asenteita kuin ajatusjärjestelmiä (vrt. Sundström 2007, 13). Nämä teoriat joutuvat oletamaan fasismien ytimiksi taipumuksen irrationalismiin, alistamiseen ja opportunistisiin,

jotka ovat kuitenkin ristiriitaisia eivätkä selitä suunnitelmallista ja rationaalista toimintaa fasistien taholta, eivätkä toisaalta erottele fasisteja juurikaan muista poliittisten liikkeiden johtajista, esim. kommunistidiktaattoreista.

Toisaalta fasismin määrittelemisen pelkästään yhden henkilön projektiksi, johon lähes kaikki muut ”huijattiin” tai ”manipuloitiin” mukaan, on erittäin arveluttava tulkinta. Se olettaa ensinnäkin, että historian merkittävimpiä voimia olisivat suurmiehet, joiden tahto saa miljoonat ihmiset seuraamaan heitä mitä järjettömmiin projekteihin. Tulkintana tämä on siten lähes vastakkainen näkemykselle, jonka mukaan fasismin nousu johtui jostakin persoonattomasta tai yliyksilöllisestä voimasta kuten modernisaatiosta tai kapitalismin kriisistä. Näiden tulkintojen psykologiset versiot (sveitsiläisen psykologin Alice Millerin Hitler-tutkimukset eräänä esimerkkinä) eivät nähdäkseni kovin vakuuttavasti selitä mitään teemaan liittyvää aspektia. Päinvastoin, niissä uskotaan liikaa yhden yksilön vaikutusmahdollisuuksiin ja toisaalta freudilaisessa hengessä lapsuuteen yksilön käyttäytymistä ohjaavana tekijänä.

Fasismin tietty intellektuaalinen aliarviointi on usein johtanut siihen, ettei sen aatteellista taustaa ole selvitetty kunnolla. On ajateltu, ettei sitä varsinaisesti ole, koska fasistit väitetyt omaksuivat milloin mitkin aatteita oppinsa tueksi. Tämän johdosta taas fasismin aatteellisesta taustasta tehdyt tutkimukset tyytyvät suotta pelkästään toteamaan ”samankaltaisuuksia” fasismin ja jonkun aiemman ajattelijan teorioissa. Karl Popper, Georg Lukacs ja Bertrand Russell ovat muiden ohella esittäneet ”totalitarismin sukupuuta” tai kehittäneet fasismin teoreettis-filosofista jatkumoa, johon he ovat liittäneet lähes mielivaltaisesti tiettyjä filosofian klassikoita. Näissä ongelmana on tietysti se, etteivät kyseiset ajattelijat (mm. Platon, Hegel, Nietzsche jne.) ole tietoisesti mihinkään tällaiseen traditioon liittyneet, ja koko traditio on sinänsä vain epämääräinen syy–seuraus-suhteiden ketju, jonka voisi yhtä hyvin liittää muihinkin ajattelijoihin (ks. Sundström 2007, 109–110). Samalla tavoin kuin on järjetöntä syyttää Marxia stalinismista, on järjetöntä syyttää Nietzscheä fasismin. Toisaalta nämä ”sukupuut” unohtavat sen tosiseikan, että fasismi käytännössä tarvitsi demokratiaa ja liberalismia syntyäkseen, joten niiden kehittelyyn osallistuneet ajattelijat ovat yhtä paljon syyllisiä fasismin syntyyn kuin vaikkapa Platon. Paremman ”sukupuun” italialaiselle fasismin saisi luultavasti keskittymällä italialaisen filosofiseen traditioon, jonka vaikutus näkyy selvästi. Esitän lopuksi pari ”avausta” italialaisen fasismin aatteelliseen taustaan.

Anti-filosofia ja kristinuskon vastaisuus

Mussolinin, kuten fasistien yleisemminkin, ”filosofiana” oli tavallaan anti-filosofia: painotus oli ensisijaisesti teoissa sanojen tai ajatusten sijaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut että ajattelua tai menneitä ajattelijoita ei olisi pidetty arvossa. Olihan vastaavasti marxilaisillakin kiinnostusta historiallisiin teoreetikoihin jne., vaikka periaatteessa ajatukset nähtiin vain alarakenteen materiaalistien seikkojen tuottamana heijastumana tms. (tämän on joskus väitetty selittävän marxilaisten vähäisen kiinnostuksen ”aatehistoriaan” tai ideoiden historiaan). Yhtä kaikki, fasistien suhde menneisyyteen oli ambivalentti: joillekin fasismi näyttäytyi erityisesti Rooman perinnön jatkamisena (esim. Gentile), toisille fasismin tuli edustaa absoluuttista alkua, jotakin ennen näkemätöntä, jonka liittäminen johonkin traditioon vähentäisi sen originaalisuutta (esim. Marinetti).²⁰ Jopa Julius Evola, jonka nietscheläiset teemat olivat fasismin kenties ”syvällisintä” filosofiaa, piti välttämättömänä fasismin pitäytymistä antifilosofisena, jotta se pysyisi erossa degeneroituneesta humanisoivasta moralismista ja sentimentalismista ja olisi siten kykenevä aloittamaan aidon henkisen vallankumouksen (ks. Evola 1928 [2000, 282]).

Tietyn tradition ”mystifioinnin” puolesta toimivat kuitenkin ensimmäinen maailmansota ja samoihin aikoihin esiintyneet apokalyptiset aatesuuntaukset, massayhteiskunnan synty ja perinteisten arvojen romahtaminen. Nämä yhdessä saivat aikaan sen että merkityksiä ruvettiin etsimään traditioista, historiasta jne. Edistys alkoi näyttäytyä dekadenssina ja ”tuleminen” ryhdyttiin korvaamaan ”paluulla” (teemasta ks. Härmänmaa 2000, 145–146). Aikakausi ruokki klassismin, traditionalismin ja nationalismin aatteita. Spengler julkaisi v. 1918 ”Länsimaiden perikadon”, jossa kosmopolitismi esitetään oireena sivilisaation degeneroitumisesta. Evolan ajatuksena taas oli Välimeren traditio, paluu tiettyyn esikristilliseen viisauteen ja maailman näkeminen henkisen voiman pelikenttänä. Evola, joka ei koskaan ollut missään varsinaisessa asemassa fasismin eliitissä, halveksui nietscheläisessä hengessä fasistejakin laumamoralisteina ja massojen seuraajina. Evola myös syytti Lännen dekadenssista kristinuskoa:

”Kristinusko on kaiken Lännen korruption aiheuttaneen pahan alku ja juuri. Tämä on totuus, eikä siihen sisälly mitään epävarmaa. Kaikkien hierarkioiden mielipuolisella subversiolla, heikkojen, perinnöttömien, aatelittomien ja traditiottomien ylistämisellä, kutsuen ”rakastamaan” ja ”uskomaan” ja alistumaan, tuhoamalla kaiken

mikä on voimaa, itseriittoista, tietoa ja aristokraattista, suvaitsemattomassa ja käännättävässä fanatismissaan, kristinusko myrkytti Rooman valtakunnan suuruuden. Itsensä ja maailman vihollisena tämä pimeä ja barbaarinen aalto pysyy Lännen rappion suurimpana syynä” (Evola 1928 [2000, 284]).

Nämä Nietzschen ajatuksia toistavat teemat ovat kuitenkin jo italialaisessa traditiossa, Machiavellin kristinuskon kritiikissä, josta Nietzschekin ne on omaksunut²¹. Evolan näkemyksen mukaan kristinusko, tuo ”Palestiinan juutalaisten slummien synkkä tuotos joka saapui saastuttamaan meitä”, oli tunkeutunut tieteen ja yhteiskunnan perustuksiin ja se manifestoitui kaikenlaisen hierarkian ja laadun vastaisuutena, johon liittyi kristinuskon propagoima tasa-arvo, kvantiteetin valta ja demokraattisuus. Evolan mukaan kysymys oli kuitenkin kyvyttömiä välisestä tasa-arvosta, orjien kapinasta, ja yhteiskunnan siteet olivat lähinnä henkisten kerjäläisten välistä veljeyttä jota inspiroi ennen kaikkea yhteinen puute. Soturit olivat degeneroituneet sotilaisiksi.

Fasismi, kuten kansallissosialismikin, on pohjimmiltaan fundamentaaliossa konfliktissa kristinuskon periaatteiden kanssa. Niihin ei sovi toisen posken kääntäminen eikä nöyryminen tässä maailmassa ja toivon asettaminen seuraavaan elämään. Reaalipoliittisista syistä yhteistyötä kirkon kanssa oli sekä Italian että Saksan fasisteilla, mutta mitä sodan jälkeen olisi tapahtunut, on kokonaan toinen kysymys. Siis jos sen lopputulos olisi ollut toisenlainen. Hitlerin on väitetty sanoneen, että sodan ajaksi Saksa on keskittynyt tärkeimpiin vihollisiin, so. juutalaisiin ja marxilaisiin, mutta sodan jälkeen osansa saa myös kristinusko (ks. Blackburn 1980, 434). On yleisesti tunnettua että natsisiin sisältyi okkultismia ja mystiikkaa joka ei ollut kristillistä vaan pakanallista, eritoten skandinaavista alkuperää. Nietzscheä seuraten natsit pitivät kristinuskoa aasialaisten kalastajien uskontona, jolla ei ollut mitään tekemistä eurooppalaisen kulttuurin kanssa²². Sundström osuu asian ytimeen todetessaan että ”Hitlerin suurin vastustaja ei ollut kirkko instituutiona, vaan kristinuskon moraalinen perintö Saksan kansalle” (Sundström 2007, 188). Yhteistyötä kirkon kanssa siis tehtiin, vaikka ideologisesti aatteiden välillä oli selvä vastakkainasettelu. Siinä mielessä fasistit olivat pragmatisteja.

Uskonto toimi fasisteille sorelilaisen myytin tavoin – sen ei tarvinnut olla ”totta” toimiakseen ihmisiä mobilisoivana voimana. Monet fasismin keskeisistä käsitteistä olivat pitkälti samantyyppisiä: korporatiivinen valtio hylättiin käytännössä muttei puheen tasolla. Fasistien ”kolmannen tien” talousteoria, siis individualismin ja kollektivismien välimuo-

to, oli ennemminkin tapa erottautua liberalismista ja kommunismista teoriassa, ei niinkään käytännössä (ks. Baker 2006, 228). Kristinuskon tapauksessa kysymykseen liittyi myös reaali poliittisia valintoja – kirkon tuki oli tarpeen fasisteille sekä Italiassa että Saksassa. Hitlerinkin oli retoriikan tasolla kätevää näyttäytyä uskon puolustajana ”jumalattomia” bolshevikkeja vastaan.

Eettinen käsitys valtiosta ja pragmatistinen totuuskäsitys

Fasismia voi myös hyvin perustein tulkita esimerkiksi leimallisen italialaisena aatesuuntauksena ja väittää sen jatkaneen mm. Machiavellin viitoittamaa tietä tiettyjen ajatuskulkujen osalta. Eräs näistä liittyy aiemmin mainittuun kristinuskon vastaisuuteen, toinen esimerkiksi ns. eettiseen käsitykseen valtiosta ja kolmas pragmatistiseen totuuskäsitykseen, jonka mukaan myös moraaliset totuudet ovat konventionaalisia. Norberto Bobbio, italialaisen valtio-opin hiljattain edesmennyt uranuurtaja, ihmetteli joissakin kirjoituksissaan sitä miksi italialaiset poliittiset ajattelijat ovat osallistuneet hyvin vähän liberaalin demokraattisen ajatustradition muodostamiseen. Tällä saralla ei ole italialaisia klassikoita joita voitaisiin verrata Lockeen, Tocquevilleen tai J. S. Milliin²³. Silloinkin kun italialaiset ovat systemaattisesti pohtineet liberalismien perusteesejä, tarkoituksena on ollut ennemminkin niiden alasampuminen kuin kehittäminen. Modernin italialaisen politiikan tieteen suurimpana antina kun voidaan pitää ns. eliittiteoreetikkoja (mm. Labriola, Mosca, Pareto), joiden teoriat pitävät demokratiaa myyttinä historian redusoituessa lähinnä eri eliittien kiertokulkuun. Bobbion näkemyksen mukaan syy tähän liberalismiin kohdistuvaan halveksuntaan löytyi erilaisesta valtio-käsityksestä: italiassa vallitseva konseptio on ollut saksalaisen perinteen käsitys, jossa valtioon on ajateltu sisältyvän yksilön edun ylittävä tietty eettinen komponentti. Liberaalin tradition perusoletuksena taas ovat luonnonoikeusteoriat ja/tai yhteiskuntasopimusteoriat ja niiden käsitys valtiosta ensisijaisesti yksilön oikeuksien ja vapauksien suojaajana.

Toisaalta Edmund Jacobitti on esittänyt, että moderni italialainen ajattelu on poikkeuksellista juuri ”konkreettisen humanismin” vuoksi, jolla hän tarkoittaa tradition antagonismia ”Valistuksen abstrakteja luonnonlakeja ja transsendentaalista kristinuskoa kohtaan” (Jacobitti 1981, 6). Joseph Femia (1998, 1–2) on kehitellyt edellämainittuja Bobbion ja Jacobittin ajatuksia eteenpäin ja väittänyt että tämä vastenmie-

lisyys liberaalin politiikan teorian enemmän tai vähemmän tarvitsemaa abstraktia yksilöä kohtaan johtuu italialaisen tradition transsendenssin vastaisuudesta. Tätä Femia kutsuu Machiavellin perinnöksi. Femian mukaan niinkin erilaisia ajattelijoita kuin Moscaa, Paretoa, Gramscia ja Labriolaa yhdistivät yhteiset viholliset, joihin voidaan lukea essentialismi, universalismi, supra-historialliset tai aprioriset päämäärät, kosmopolitismi jne. Heidän tarkoituksenaan oli siis pitäytyä ”tämänpuoleisessa”, immanentissa, empiirisessä ja historiallisessa maailmassa ja saada teoriansa toimimaan ilman mitään metafysisistä, transsendenttia päämäärää/elementtiä tai kosmopolitismiin liittyvää oletusta ”ihmisyydestä” tms.

On huomionarvoista, että italialainen fasismi edustaa hyvinkin selkeästi edellä mainittua jatkumoa. Tietyn jatkumon olettaminen ei ole aivan tuulesta temmattua sillä monet 1900-luvun ajattelijat, myös fasismin teoreetikot kuten Gentile, julistivat edustavansa samaa ajatuslinjaa kuin Machiavelli, Leonardo da Vinci, Telesio, Campanella, Bruno jne. Lainaus Mussolinin ja Gentilen kirjoittamasta ”Fasismin doktriinista” vuodelta 1932 väittää, että:

*”Historian ulkopuolella ihminen ei ole mitään. Tästä syystä fasismi vastustaa kaikkia individualistisia abstraktioita, jotka pohjautuvat kahdeksannentoista vuosisadan tyyppiseen materialismiin; ja se vastustaa kaikkia jakobinistisia utopioita ja innovaatioita. Se ei usko ”onnellisuuden” mahdollisuuteen maan päällä kuten 1700-luvun taloustieteellinen kirjallisuus toivoo; samalla se hylkää kaikki teologiset käsitykset, joiden mukaan tietynä historiallisena ajanjaksona ihmislaji kehittäisi definiitiivisen järjestelyn. Tämä tarkoittaisi historian ja elämän ulkopuolelle asettumista, jotka ovat jatkuvassa virtauksessa ja muutoksessa”.*²⁴

Vapauden ja valtion yhteenliittyminen ja siten eettinen käsitys valtiosta ihmisen mahdollisuuksien realisoijana eikä oikeuksien turvaajan on selkeä:

*”Ja jos vapaus on todellisen ihmisen vapautta, eikä sen abstraktin sätkynuken jota individualistinen liberalismi tarkoittaa, fasismi on vapauden puolella. Ja ainoa vapaus joka voi olla merkityksellinen, on valtion vapaus ja yksilön vapaus valtiossa”.*²⁵

Fasistien filosofia perustui ajatukseen ”tahdon” ylivallasta suhteessa materiaalsiin esteisiin. Johtajan ja hänen seuraajiensa tahdon riemuvoit-

toa odotellessa kaikki järjestelyt, myös taloudelliset ja poliittiset, jotka epäonnistuivat, epäonnistuivat tahdon ja kyvykkyyden puutteen vuoksi, eivät siis materiaalistien seikkojen tai taloudellisten ”suhdanteiden” tms. vuoksi. Klassinen poliittinen taloustiede piti tahtoa liian vähäisessä asemassa, keskittäen huomion materiaalsiin ja strukturaalsiin seikkoihin, jotka se usein näki ”luonnollisina”. Tämä ero historiaa ohjaavien voimien luonnetta koskevilla käsityksillä selittää osaltaan fasistien vähäisen innostuksen sekä klassiseen liberalistiseen kapitalismiin että kommunistien materialistiseen dialektiikkaan.

Eettinen käsitys valtiosta löytyy paitsi Hegeliltä, jo Machiavellilta. Machiavellille ei ollut muita standardeja kuin historian asettamat – luonnonoikeus ja vastaavat ovat kadonneet. Kaikki moraalit on konventionaalista ja uskonnot, myös kristinusko, täyttävät puhtaasti kansan kontrollifunktiota ja ovat siten vallankäytön välineitä ilman mitään transsendentaalisia totuuksia (ks. Korvela 2006). Machiavelli karistaa metafysiikan ja aprioriset päämäärät seuraavalla tavalla: monet muut filosofit ennen ja jälkeen Machiavellin ovat ajatelleet että on olemassa jonkinlaisia päämääriä, jotka voidaan johtaa ihmisluonnosta, luonnonlaeista yms. ja tieto niiden olemassaolosta voidaan saavuttaa järjellä tai intuitiolla. Vastaavasti näiden pohjalta voidaan mitata tai arvioida eroa ideaalisen ja reaalisen välillä (ks. Berlin 1980). Mutta Machiavellille maailma ei muodosta monistista ja rationaalista kokonaisuutta, eikä hyvillä teoilla ole välttämättä hyviä seurauksia, missä suhteessa hän siis eroaa monista muista ajattelijoin (ks. Korvela 2006). Tämän Machiavellin metafysiikan vastustuksen (sekä sen uskonnollisessa että filosofisessa variaatiossa) on sanottu olevan italialaisen filosofisen tradition eräs tunnusomainen piirre (Femia 2004, 6).

Fasistit ajattelivat Machiavellin tavoin että moraalit, vapaus jne. syntyvät yhteisössä, eikä niitä ole ”annettu” taivaasta tai järkeily luonnosta. Samoin esim. totuus muodostuu käytännössä. Sitä näkemystä, jonka mukaan käytäntö on totuuden ainoa kriteeri, kutsutaan yleisesti pragmatismiksi. Fasistit olivat mitä suurimmassa määrin pragmatisteja. Mussolini luki todistetusti William Jamesia ja aineksia pragmatismiin löytyi myös Machiavellilta. Samalla yksittäinen kansalainen ei ollut tietenkään mikään päämäärä sinänsä vaan uhrattavissa oleva osa kokonaisuutta. Tässä mielessä siis mainittu eettinen käsitys valtiosta oli hyvin vahva fasismissa. Vapaudella ei ole mitään tekemistä sen kanssa että valtion roolia rajoitetaan, sillä vapaus konkretisoituu vasta kun yksilö on osa suurempaa kokonaisuutta. Fasismi ei ollut, toisin kuin sen edustajat usein väittivät, absoluuttinen alku, vaan sen keskeiset ideat voi hyvin johtaa esim. aiemmasta italialaisesta ajattelusta.

Lopuksi

Fasismi on analyttisenä käsitteenä tyhjä. Eri maiden fasismit eroavat toisistaan niin paljon, ettei fasismi ole mielekäs käsite. Se ei erottele ”fasistisia” järjestelmiä muista tarpeeksi hyvin. Sitä pitäisikin siis kenties käyttää ainoastaan Italian fasisteista puhuttaessa. Toisaalta Italiankin tapauksessa ”fasismi” yleiskäsitteenä tekee hankalaksi ymmärtää eroa liikkeen ja regiimin välillä. Mutta, yhtä kaikki, fasismi ei ole tyhjä käsite poliittisena. Se on mitä kätevin tapa vastustaa jotakin. Vastustajien leimaaminen fasisteiksi toimii tietyissä kiistoissa ja tietyssä traditiossa, vaikkakaan ei ole erityisen selvää mitä silloin vastustetaan kun vastustetaan fasismia. Poliittisen puheen erityispiirre on se, ettei sen tarvitse pitäytyä ”totuudessa” toimiakseen. Suostuttelun ja vastustamisen retoriset strategiat itse asiassa konstruoivat ”totuuden” joissakin poliittisissa kamppailutilanteissa. Fasistit, kuten monet muutkin, ymmärsivät tämän ja hyödynsivät sitä tietoisesti.

Viitteet

- 1 Termin ”ideologia” lanseerasi Antoine Destutt de Tracy 1700-luvulla tarkoittaen sillä oppia ideoista (ideo-logia) samaan tapaan kuin esimerkiksi oppi Maasta on geo-logia ja oppi elämästä bio-logia. Nykyisin ideologia ei tietenkään tarkoita tätä, vaan jotakin aivan muuta. Ideologian määrittely on hankalaa, tarkoitan tässä yhteydessä sillä vain ajatusrakennelmaa, joka ohjaa poliittista toimintaa.
- 2 Tämä ei tarkoita että esimerkiksi marxismi olisi ongelmaton käsite. Kirjoitusten olemassaolo siirtää kiistat tasolle, jossa keskustellaan siitä ”mitä Marx todella sanoi” tai kuka tulkitsee Marxia ”oikein” ja kuka on vastaavasti ”revisionisti”.
- 3 Taustalla vaikutti Robert Michelsin ajatus ns. oligarkian rautaisesta laista, jonka mukaan valta pyrkii demokraattisessakin organisaatioissa keskittymään eliitille (ks. Michels 1986, julkaistu alun perin v. 1911).
- 4 Esimerkiksi Carl J. Friedrich ja Zbigniew K. Brzezinski esittävät kirjassaan ”Totalitarian Dictatorship and Autocracy” (1956) että erityisesti kommunistisia ja kansallissosialistisia järjestelmiä Saksassa ja Neuvostoliitossa yhdistää virallinen kiliastinen ideologia, yhden johtajan johtama joukkopuolue, poliisivoimien käyttö terrorin tarkoituksessa, joukkotiedotusvälineiden tiukka kontrolli puolueen taholta, asevoimien kontrollin keskittyminen puolueelle ja koko talousjärjestelmän tiukka ohjailu. Termiä ”totalitaarinen” käyttivät kuitenkin jo Italian fasistit, viitaten sillä koko yhteiskunnan ohjaamiseen valtion ideologian taakse esimerkiksi radion ja muiden joukkotiedotusvälineiden

- avulla. Myös Hannah Arendtin ”The Origins of Totalitarianism” (1951) esittää natsismin ja stalinismin samankaltaisina totalitaarisina aatteina ja siten Italian fasismista eroavina. Arendtille Italian fasismi ei ollut siis totalitaristista.
- 5 Soveltaen samalla eräänlaista post hoc, ergo propter hoc –ajattelua, joka on argumenttina virheellinen. Eräs tällainen teos on Karl Popperin ”Avoin yhteiskunta ja sen viholliset” (Popper 1974, julkaistu alun perin v. 1945), jossa Popper syyttää mm. Platonia ja Hegeliä profotasisteiksi.
  - 6 Mainittakoon tässä yhteydessä esimerkiksi väitteet oman ajan ja kehityksen rappeutuneisuudesta, henkisen reformaation/vallankumouksen tarpeellisuudesta ja uuden aikakauden aloittamisesta – kaikki teemoja jotka löytyvät paitsi fasismista, myös jo keskiaikaisista milleniaristisista liikkeistä ja eritoten Joakim Fiorelaiselta (joka lanseerasi Kolmannen valtakunnan käsitteen 1100-luvulla) ja vaikkapa Cola di Rienzolta (joka yritti rehabilitoida Rooman tasavallan ja aloittaa uuden moraalisen aikakauden 1300-luvun alkupuolella). Tähän voitaisiin tietysti lisätä myös tietty johtajan deifointi jne.
  - 7 Sisäänrakennettuna näyttää olevan oletus että toisen maailmansodan lopputulos olisi ikään kuin definitiivisesti ratkaissut kysymyksen kilpailevien aatteiden ”paremmuudesta”, argumentti joka kylmän sodan ja kommunismin romahduksen jälkeen huipentuu trendikkääseen historian loppu –keskusteluun.
  - 8 Tässä yhteydessä, tosin kansallissosialismiin liittyen, tunnetuin keskustelu on varmaankin käyty Martin Heideggerin ympärillä. Myös nykyisen paavin poikavuosien jäsenyys Hitler-Jugendissa aiheutti äskettäin jonkinlaisen kohun, vaikka tuona aikana Saksassa jäsenyys oli pakollinen tietyn ikäisille pojille.
  - 9 Eräs fasismien alkuvaiheen kannattajajoukoista koostui Italian parlamentarismien huonojen kompromissien kriitikoista, jotka uneksivat toisesta Risorgimentosta. Heidän mielestään ensimmäinen Risorgimento oli jättänyt Italian kapean oligarkian käsiin, joiden sisällyksettömät poliittiset pelit olivat epäsovivia Italian kulttuuriselle arvovallalle ja suurvaltahankkeille (ks. Paxton 2004, 6).
  - 10 Salon tasavalta (virallisesti Repubblica Sociale Italiana) oli Saksan tukema ja Mussolinin johtama fasistinen valtio, joka pystytettiin Pohjois-Italiaan 1943 saksalaisten joukkojen vapautettua Mussolinin. Nimi juontuu Salon kaupungista Garda-järven rannalla, jota hallinto piti pääpaikkanaan.
  - 11 Klassinen esimerkki tästä tulkinnasta on Wilhelm Reichin ”Fasismien massa-psykologia” (1933 [1982]).
  - 12 Sana propaganda pohjautuu katolisen kirkon opin juurruttamista kuvaavaan sanaan propagare, jolla oli alun perin positiivinen merkitys kansan opettamiseen liittyen. Vasta myöhemmin siihen liitettiin indoktrinaation ajatus.
  - 13 Älymystön roolista ks. d’Orsi 2001.
  - 14 Giacomo Matteotti (1885-1924) oli italialainen sosialistipoliitikko, jonka fasistit murhasivat.
  - 15 Kansallissosialismin ideologiasta on aiemmin ilmestynyt Jouko Jokisaloon (1995) teos.

- ¹⁶ Sama pätee myös fasismin johtohahmoin henkilöinä. Erityisesti Mussolinin intellektuaalista puolta on suotta vähätelty, samoin Mussolinin nuoruuden aatteellisen taustan (siis sosialismin) merkitystä fasismin synnylle (ks. esim. Gregor 1979).
- ¹⁷ Italian mafian osittainen siirtyminen Yhdysvaltoihin 1930-luvulla liittyy juuri tähän.
- ¹⁸ Futurismin ensimmäinen ”manifesti” julkaistiin jo vuonna 1909.
- ¹⁹ Fasistien talousteoriasta ks. Baker 2006.
- ²⁰ Toisaalta esimerkiksi Hitlerin vähäiset viittaukset, niin ”Mein Kampfissa” kuin puheissakin, mihinkään tiettyyn ajattelijaan tai traditioon inspiraation lähteenä voivat johtua joko siitä ettei hän halunnut paljastaa aukkoja omassa sivistyksessään tai toisaalta vähentää sillä tavoin oman ideologiansa omaperäisyyttä.
- ²¹ Machiavellin kristinuskon kritiikistä ks. Korvela 2006.
- ²² Joidenkin tulkintojen mukaan eräs inspiraation lähde tässä suhteessa sekä Hitlerille että Himmlerille oli Michael Prawdinin Gengis Khania käsittelevä teos, jossa Mongolien imperiumin degeneraation syyksi nostettiin buddhalaisuuden tyyntävyä ja epäsovia vaikutus – tämä vahvisti Hitlerin ja Himmlerin näkemyksiä siitä että kristinuskko oli samalla tavalla vahingollinen Saksan kansalle (ks. Breitman 1990).
- ²³ Toisaalta esim. Cesare Beccarian voisi hyvällä syyllä laskea tähän joukkoon. Hänen teoksensa *Dei delitti e delle pene* (1764) vaikutti suuresti rikosoikeuden liberalisoimiseen koko Euroopassa. Beccarian ajatusten taustalla ovat ensisijaisesti ranskalaiset valistusfilosofit sekä skottilainen valistus ja utilitarismi. Beccaria oli radikaali mm. siinä mielessä että hän erotti toisistaan rikoksen ja synnin ja siten sekularisoi rikosoikeuden (ks. Beccaria 1998, 44). Häntä vastaan esitetty kritiikki, joka tuli eritoten katolisen kirkon taholta, hyökkäsi rajusti juuri yhteiskuntasopimusteoriaa ja ihmisten tasa-arvoa vastaan.
- ²⁴ ”Fuori della storia l'uomo è nulla. Perciò il fascismo è contro tutte le astrazioni individualistiche, a base materialistica, tipo sec. XVIII; ed è contro tutte le utopie e le innovazioni giacobine. Esso non crede possibile la «felicità» sulla terra come fu nel desiderio della letteratura economicistica del '700, e quindi respinge tutte le concezioni teleologiche per cui a un certo periodo della storia ci sarebbe una sistemazione definitiva del genere umano. Questo significa mettersi fuori della storia e della vita che è continuo fluire e divenire.”
- ²⁵ ”E se la libertà dev'essere l'attributo dell'uomo reale, e non di quell'astratto fantoccio a cui pensava il liberalismo individualistico, il fascismo è per la libertà. È per la sola libertà che possa essere una cosa seria, la libertà dello Stato e dell'individuo nello Stato.”

Lähteet

- Allardyce, Gilbert (1979) "What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept". *The American Historical Review*, Vol. 84, No. 2, 367-388.
- Arendt, Hannah (1951) *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt.
- Baker, David (2006) "The Political Economy of Fascism: Myth or Reality, or Myth and Reality". *New Political Economy*, Vol. 11, No 2, 227-250.
- Beccaria, Cesare (1998) *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Helsinki: Edita.
- Berlin, Isaiah (1980) "The Originality of Machiavelli", teoksessa *Against the Current. Essays in the History of Ideas*. New York: The Viking Press, 25-79.
- Bidussa, David (2001) *La mentalità totalitaria. Storia e antropologia*. Brescia: Morcelliana.
- Blackburn, Gilmer W. (1980) "The Portrayal of Christianity in the History Text-books of Nazi Germany". *Church History*, Vol. 49, No. 4., 433-445.
- Breitman, Richard (1990) "Hitler and Genghis Khan". *Journal of Contemporary History*, Vol. 25, No 2/3, 337-351.
- Corner, Paul (2002) "Italian Fascism: Whatever Happened to Dictatorship?". *The Journal of Modern History* 74, 325-351.
- De Felice, Renzo (1995) *Le interpretazioni del fascismo*. Rooma-Bari: Laterza.
- D'Orsi, Angelo (2001) *Intellettuali nel Novecento italiano*. Torino: Einaudi.
- Evola, Julius (2000 [1928]) *Imperialismo Pagano: Il Fascismo Dinanzi al Pericolo Euro-Cristiano, con una Appendice sulle Reazioni di parte Guelfa*. Osittainen käännös teoksessa Schnapp (toim.): *A Primer of Italian Fascism*. Lincoln ja Lontoo: University of Nebraska Press, 2000, 280-293.
- Femia, Joseph (1998) *The Machiavellian Legacy. Essays in Italian Political Thought*. Lontoo/Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Femia, Joseph (2004) "Machiavelli and Italian Fascism". *History of Political Thought*, Vol. 25, No. 1, 1-15.
- Friedrich, Carl J. & Brzezinski, Zbigniew K. (1956) *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fromm, Erich (1976 [1941]) *Pako vapaudesta*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Gentile, Emilio (1986) "Fascism in Italian Historiography: In Search of an Individual Historical Identity". *Journal of Contemporary History*, Vol. 21, No. 2, 179-208.
- Germino, Dante (1964) "Italian Fascism in the History of Political Thought". *Midwest Journal of Political Science*, Vol 8, No 2, 109-126.
- Goldhagen, Daniel Jonah (1996) *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*. New York: Knopf.
- Gregor, A. James (1979) *Young Mussolini and the Intellectual Origins of Fascism*. Berkeley: University of California Press.
- Härmänmaa, Marja (1997) "Irrationaalinen fasismi. Futuristinen tulkinta italialaisesta fasismista 1930-luvulla". *Politiikka* 2 / 1997, 146-158.

- Härmänmaa, Marja (2000) ”Kivinen tie Roomaan: klassismin myötä- ja vastoin- käymiset Mussolinin Italiassa”, teoksessa Härmänmaa & Vihavainen (toim.): *Kivettyneet ihanteet. Klassismin nousu maailmansotien välisessä Euroopassa*. Jyväskylä: Atena, 140–176.
- Jacobitti, Edmund (1981) *Revolutionary Humanism and Historicism in Modern Italy*. New Haven: Yale University Press.
- Jokisalo, Jouko (1995) Kansallissosialismin ideologia. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Korvela, Paul-Erik (2006) *The Machiavellian Reformation. An Essay in Political Theory*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Ledeer, Michael A. (1976) ”Renzo De Felice and the Controversy over Italian Fascism”. *Journal of Contemporary History*, Vol. 11, No. 4, 269–283.
- Michels, Robert (1986) *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*. Juva: WSOY.
- Mussolini, Benito [ja Giovanni Gentile] (2000 [1932]) *La dottrina del fascismo*. Käännös teoksessa Schnapp (toim.): *A Primer of Italian Fascism*. Lincoln ja Lontoo: University of Nebraska Press, 2000, 46–71.
- Paxton, Robert A. (2004) *The Anatomy of Fascism*. Lontoo: Allen Lane.
- Popper, Karl R. (1974 [1945]) *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Keuruu: Otava.
- Reich, Wilhelm (1982 [1933]) *Fasismien massapsykologia*. Keuruu: Otava.
- Sundström, Leif (2007) *Fasismi*. Keuruu: Like.

Kia Lindroos

Kuvan politiikka

Lähtökohtia visuaaliseen politiikan tulkintaan¹

Kirjan ja painetun tekstin asema tutkimusmateriaalina ja tiedon välittäjänä on ollut jatkuvassa muutoksessa siirryttäessä 2000-luvulle. Tietoa välittyy, ja sitä tuotetaan kirjojen ohella yhä enemmän sähköisessä ja digitaalisessa muodossa, CD-Romin tai internetin kautta. Opiskelijoiden ja tutkijoiden aineistoihin sisältyvätkin nykypäivänä tekstien ja arkistolähteiden lisäksi media, taideteoksia, tai sähköisesti kopioituja materiaaleja. Visuaalisen kulttuurin imeytyessä niin arkiseen kuin akateemiseenkin maailmaan, nousee esille kysymyksiä erilaisten tutkimusmateriaalien käyttämisestä ja tulkinnasta. Poliitiikan tutkimus ei ole tästä kehityksestä irrallaan, vaan politologiset tutkimuskohteet ja materiaalit ovat laajentuneet samassa suhteessa kuin muutkin tieteenalat. Visuaalinen materiaali on siis läsnä tutkimuksessa, olipa kysymyksessä valtion, instituutioiden, poliittisen äänestyskäyttäytymisen tai medioiden tutkiminen, poliittinen ajattelu ja filosofia, tai poliittisten symbolien, representaatioiden, valokuvien tai elokuvien tutkimus.

Visuaalinen materiaali ei jäsenny loogisesti ja selkeästi tekstin rinnalle yksinkertaisesti siitä syystä, että sen tulkitsemiseen ja käsittelyyn tarvitaan erityyppisiä keinoja kuin tekstin. Ongelmia tuottaa mahdollisesti se, miten visuaalista materiaalia *dokumentoidaan* tutkimuksessa, tai kysyttäessä miten kuva muokkautuu *tiedollisesti ja diskursiivisesti* käsiteltäväksi materiaaliksi. Lisäksi perinteisemmässä yhteiskuntatieteessä kuvan asemaa on vähätelty. Tähän ovat vaikuttaneet oletukset kuvasta epäluotettavampana, negatiivisesti viihdyttävänä tai irrationaalisena, tunteisiin ja intuitioon vetoavana tekijänä. Esimerkiksi vuosisadan

alussa Georges Duhamel luonnehti teoksessaan *Scenes de la vie future* (1930) elokuvaa tilaustyöksi, joka tuhoaisi massat populaarikulttuurin järkkymättömään helvettiin: ”En voi enää ajatella, liikkuvat kuvat ovat vieneet ajatusteni paikan”. Kriittisen teorian alkulahteilla ja mediayhteiskunnan syntyvaiheilla Theodor Adorno ja Max Horkheimer tuomitsivat elokuvat sekä radion ”ei-taiteena, pelkkänä liiketoimintana, jossa ideologia pyrkii oikeuttamaan sen roskan, jota ne deliberatiivisesti tuottavat” (1997/1944: 121). He kritisoivat valistuksellisen järjen perinnön taantumista massaideologian asteelle.

Vaikka näistä väitteistä ja niiden tulkinnoista onkin kulunut vuosikymmeniä, pelko ‘vakavan tieteen’ luisumisesta populaarikulttuurin alueelle elää yhä. Mahdollisesti tästä syystä kuvamateriaalin ja politiikantutkimuksen väliseen tilaan on jäänyt runsaasti tutkimatonta aluetta. Nykyisen tiedon hakemisen, löytämisen ja tuottamisen välineenä visuaalinen luku- ja tulkintakyky on kuitenkin yhtä oleellista kuin tekstin-tulkintataidot². Koska ”kuvan” käsite on laaja, sillä voidaan tarkoittaa uutiskuvia, elokuvia, kuvataideteoksia, historian kuvia, ajatuskuvia, dokumenttielokuvia, internet-kuvia, poliitikkokuvia tai mainoskuvia. Visuaalinen tutkimus vaatii myös kykyä erotella ja analysoida kuvan merkitystä eri viitekehyksissä sekä eri tutkimusmenetelmien avulla.

Esimerkiksi William Mitchellin analyysia seuraten kuva voidaan jaotella graafisiin, optisiin, mentaalisiin, verbaalisiin ja havaintokuviin, tai voidaan tehdä ero ”todellisten” materiaalisten ja objektiivisten kuvien ja metaforisesti ymmärrettyjen (kieli) kuvien välillä. Mitchellin mukaan eri kuvatyypin tulkintaan sisältyy itsessään oma tieteellinen metodinsa ja diskurssinsa, joka jakaa tulkinnat karkeasti eri tieteenaloille. Esimerkiksi mentaalisten kuvien tulkinta voidaan perinteisemmin katsoa kuuluvan lähinnä psykologian ja epistemologian alaisuuteen, optiset kuvat fysiikan tieteenalaan, ja kielikuvat ovat kirjallisuuskritiikin tulkinnan aluetta (Mitchell 1986: 9–10). Siirryttäessä politiikantutkimukseen, jonka tieteenkuvaan ei toistaiseksi sisälly vahvoja kuvan tulkintaperinteitä, Mitchellin esittämät raja-aidat ja aluejaot kaatuvat. Kuvatyypin moninaisuuden vuoksi visuaalisesta politiikantutkimuksesta ei olekaan mahdollista tuottaa vain yhtä mallia, vaan jokainen tutkimus räätälöityy lopulta oman materiaalinsa ja kysymyksenasettelujensa suhteen.

***

Tarkoitukseni tässä artikkelissa on kuvailla esimerkkien, ongelmien ja erilaisten näkökulmien avulla sitä, miten on mahdollista tehdä *visuaalista politiikantutkimusta*. Toiveenani on myös inspiroida lukijaa

kehittämään näitä asetelmia edelleen. Artikkelin kuluessa esitän väitteitä politiikantutkimuksen ”kuvallisesta käänteestä” ja lopussa otan esimerkkejä poliittisen elokuvan tulkinnoista.

Artikkelin laajempi lähtökohta on kiinnostuksessani *poliittiseen estetiikkaan*. Estetiikka tarkoittaa tässä yhteydessä sekä taiteen teoriaa että myös aistillista (visuaalista, auditiivista) poliittista kokemusta. Tämä tarkoittaa sitä, että poliittinen ei liity vain abstrakteihin olioihin tai käsitteisiin (vaalit, eduskunta, valtio, kansakunta) vaan poliittinen toiminta voi olla myös taiteellista tai tieteellistä toimintaa. Samoin tavat ilmentää poliittista kokemusta tai esimerkiksi poliittista vastarintaa, voi tapahtua esteettisin keinoin (elokuva, valokuvat, runous, kirjallisuus) samalla tavoin, kuin yksilö voi myös toimia perinteisemmin poliittisesti, kuten vaikuttaen puolueissa, osoittaen mielipiteitään julkisissa tiloissa tai julkisilla areenoilla, tai kansanliikkeiden kautta.

Lähestyn esteettistä materiaalia lukemalla poliittisuutta toisaalta teosten sisältöjen sekä taiteilijan/tekijän tarkoituksiperistä, toisaalta tutkijan ja teosten vastaanottamisen risteyskohdasta. Sekä ‘poliittisuus’ että ‘estetiikka’ määrittyvät eri tavoin toisiinsa yhdistettynä käsitteinä kuin omina tutkimusalueinaan ja itsenäisinä tutkimuskohteina. Molempiin liittyy laaja teoreettinen traditio, ja usein nämä traditiot eivät ole kohdanneet sisällöllisesti tai käsitteellisesti toisiaan. Poliittisen estetiikan tarkoituksena onkin hahmottaa kohteiden ymmärtämisen lisäksi niitä ajallisia kulttuuris-poliittisia merkityksiä, jotka sisältyvät paitsi kohteisiin itseensä, myös tulkittavien teosten kritiikkiin. Poliittisuuden ymmärtäminen avautuu tästä lähtökohdasta käsin suhteessa ajallisiin ja historiallisiin erityispiirteisiin. Näistä voidaan mainita taiteen kiinnittäminen ideologiseksi apuvälineeksi esimerkiksi 1930- sekä 1970- luvuilla (eksplisiittisesti ideologinen poliittinen taide), seksuaalisen katseen ja eron tulkinnat 1980-luvulla esimerkiksi elokuva ja valokuvateoriassa, tai 1990-luvun kysymykset identiteeteistä, etnisyydestä, rodullisista ja kansallisista eroista. 2000-luvulla erityisesti terrorismin herättämät reaktiot taiteilijoissa on yksi keskeinen tulkintakohde.

Poliittisuus tässä kontekstissa ei siis tarkoita rajoitetusti kanta-aottavaa tai ideologisesti määriteltyä poliittisuutta, vaan tulkinnan lähtökohtana on käsittää laajalti myös taide, kuvat, elokuvat jne. *poliittisina representaatioina eri ajoista, kulttuureista, ilmiöistä tai tapahtumista*. Eri-tyisten poliittisten merkityksien ja tekojen tulkitseminen tulee ilmetä yksittäisessä tutkimuksessa: tarkoitus ei ole leimata esimerkiksi tiettyä taideteosta poliittiseksi tai epäpoliittiseksi, vaan tutkijan tulisi ”katsoa poliittisesti”, esittäen omaan tutkimusasetelmaansa liittyvä johdonmukainen tulkinta teoksen poliittisesta sisällöstä. Tässä merkityksessä

poliittisen ajattelun ja tulkinnan linjat tulee selvittää jokaisessa tutkielmassa erikseen. Ideana on täsmentää sitä, miten taiteen ja politiikan suhteista voidaan puhua käsittäen ne toisiinsa sisältyvinä eikä toisiaan poissulkevinä alueina.

Kysymyksiä totuudesta

Metodologia on tieteellistä teoriaa, jossa järjestetään tiedon poluilla kulkiessa löydettyä tietoa tutkimukseksi. Tutkimuksen käytäntöä on niiden sääntöjen muokkaaminen, joilla käsitteellistetään tutkijan omia ajatuksia, havaintoja, lukukokemuksia, ja materiaalia. Sitä mukaa kuin visuaalista aineistoa on osana yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, metodien kehittämiseen ja nykyaikaistamiseen etsitään apua useilta suunnilta, kuten tässä tapauksessa taideaineista, mediatutkimuksesta, kirjallisuuden tai kulttuurin tutkimuksesta. Näiltä alueilta saadaankin arvokasta tietoa. On kuitenkin huomattava, että vaikka voimme oppia paljon esimerkiksi elokuva- ja valokuvatieteistä, elokuvan poliittisessa tulkinnassa on tärkeämpi korostaa kuvien *poliittisia merkityksiä* kuin kuvateknisiä puolia. Elokuvantulkinnalle tärkeitä poliittisia lähtökoh- tia on myös tietämys kohteen *historiallis-poliittisesta viitekehyksestä*, kyky tulkita visuaalisen *manipulaation tapaa ja keinoja*, elokuvaan mahdollisesti sisältyvän *ideologisten rakenteiden tunnistaminen ja reflektointinen*, tai sen esittämän *todellisuuskuvan analysointi* suhteessa poliittiseen ajatteluun tai filosofiaan.

Länsimaisen ajattelun historiassa oletetaan vahva suhde ”reaalimaailman” ja *ajattelun, eli kielen* välillä. Tämä seikka, tahdomme sitä tai emme, pysyttelee vertauskohtana määritettäessä tutkimustemme laatua. Oletus ajattelun pääasiallisesta *diskursiivisuudesta (kielellisyydestä)* no- jaa myös ennakkokäsityksiin siitä, miten järki, totuus, logiikka, tieto tai evidenssi olisi tieteissä ymmärrettävä. Esimerkiksi John Searle kutsuu näitä ennakkokäsityksiä ”länsimaiseksi rationalistiseksi traditioksi” (1994: 379). Länsimainen teoriakäsitys onkin saavuttanut nykyisen muotonsa systemaattisuuteen pyrkivinä intellektuaalisina rakennel- mina, joiden perinteisesti katsotaan kykenevän jatkuvasti kehiteltyinä ja matemaattisin ja loogisin keinoin höystettyinä kuvaamaan tarkasti reaali maailman eri alueita ja ilmiöitä.

Searle mainitsee länsimaisen tradition kulmakivenä, ajattelun ja fi- losofian syntynä, tarinan, joka muodostui jo kreikkalaisilla filosofian alkujuurilla. Mikäli haluamme katsoa näinkin kauas, on kiinnostavaa erityisesti se, että kreikkalainen käsite *theoria* tarkoittaa sekä mietis-

kelyä että katsomista - joskin mietiskely ja sen looginen rakentaminen tieteellisiksi teorioiksi on aikojen kuluessa korotettu tieteenteoriassa ensisijaiseksi. Valistuksellisen tieteenajatuksen mukaan ajattelu merkitsee johdonmukaista ja suoraviivaista toimintaa, jossa ”totuutta” etsittäessä edetään järjellisen päättelyn kautta yhdestä pisteestä toiseen. Tämänkaltaiseen tieteenidealiin on vaikea sovittaa totuuden kontingenssin (sattumanvaraisuuden) ajatuksia. Systemaattisella tieteenidealla on merkittävä rooli nykyisen maailmankuvan rakentamisessa, mutta niin luonnontieteissä kuin humanistisilla tieteenaloilla on jouduttu hyväksymään myös se, että totuudet ilmenevät kuitenkin ajallisina ja usein ristiriitaisinkin.

”Rationalistisen tradition” kritiikistä kumpuavat nykyaikaiset kvalitatiiviset menetöt, jotka pyrkivät systemaattisen selittämisen rinnalla tuomaan esille myös maailmassa toimimisen ristiriitaisuuksia. Laadulliset (kvalitatiiviset), tai vaihtoehtoiset menetöt, joista löytyy apua myös visuaalisen aineiston käytölle, yhdistävät eri tieteenalojen kuten filosofian, kirjallisuustieteiden, lingvistiikan, estetiikan ja yhteiskuntatieteiden perinteitä. Tieteenteoriaa on politisoitunut erityisesti feministinen tieteenkäsitys, joka kritisoi rationalistista teoriaa näkökulmasta, että se pohjautuu maskuliiniselle kielen, tieteen, ajattelun ja todellisuuden käsityksille. Toisaalta ns. ”dekonstruktivistit”, joita yhdistää kiinnekohda Jacques Derridan ajatteluun, ottavat lähtökohdakseen Friedrich Nietzschen tai Martin Heideggerin myöhäistuotantoa. Dekonstruktio kohdistuu tässä asetelmassa yleisesti ottaen länsimaisen ”rationalistisen tradition” tiedonkäsitteeseen, ja kritiikissä kyseenalaistuu yleistävä tai universalisoiva ymmärrys järjestä, tiedosta ja todellisuudesta³. Tämän lisäksi useat postmoderniin ajatteluun nivoutuvat lähestymistavat ovat sulauttaneet itseensä kysymyksen kuvasta ja tekstistä, ja näiden välisestä suhteesta. Näitä lähtökohdita toteuttavat esimerkiksi Jean Baudrillard, Paul Virilio sekä Jean-Francois Lyotard, jotka ovat myös kiinnostavaa lukemistoa politiikan ja estetiikan kysymyksistä kiinnostuneille.

Michel Foucault huomioi tiedon ja vallan suhdetta pohtiessaan, että tieteellinen diskurssi on muokannut itsestään autoritaarisen⁴. Tämän käsityksen mukaan tutkijan autonomiaa ja auktoriteettia tukee se, että kirjoittaja korostaa ”kriittisen subjektin” asemaa luomalla välimatkaa tekstin kirjoittamisen ja sen lukemisen välille. Tämänkaltaisen henkisen välimatkan luonne ilmenee myös siinä, että tekstien julkaiseminen tulkitaan myös meriittinä tutkijan pätevydestä. Siinä vaiheessa kuin teksti muuttuu sähköiseksi, mainittu välimatka vähenee, sillä klassisetkin tekstit ovat helpommin saatavilla ja ladattavissa internetistä. Verkkooyhteisössä usea henkilö voi osallistua esimerkiksi kirjan kir-

joitusprosessiin tai tieteellisten käsitteiden määrittelyyn (Wikipedia). Myös totuuskäsitykset ja niiden ajallinen perspektiivi muuntuu yhä nopeammin uuden informaatioteknologian ja lisääntyvien tiedonlähteiden ansioista. Tämä luo perusteita sille, miksi ymmärrys siitä, että tieto ja sen muokkaaminen, on sidoksissa historiallisiin ehtoihin, eli tieto muuttuu ajassa ja ajan mukana (vrt. Weber 1904).

Erilaiset materiaalit myös *tuottavat näkökulmia* ja mahdollisuuksia tehdä, tallentaa ja levittää tutkimuksia laajalle jo pelkästään sähköisessä muodossa. Kuvan käyttö tutkimuksessa haastaakin ajatuksen tutkimuksesta ainoastaan diskursiivisena tapahtumana. Samalla se haastaa niitä valta- ja auktoriteettiasemia, jotka liittyvät ajatukseen tiedon ja ajattelun diskursiivisuudesta. Visuaalinen politiikantulkinta samoin kuin muutkin innovatiiviset tutkimusotteet voidaan ymmärtää ajatteluun suuntautuvana *poliittisena tekona*, tutkimuskäsityksen politisoimisena ja sen innovatiivisena laajentamisena.

Tässä suhteessa kuvallisen materiaalin laajenemisen vaikutukset voisi ymmärtää eräänlaisena paradigmanvaihdoksena nykyisessä yhteiskunnassa ja sen tutkimisessa⁵. Paradigman vaihdos tarkoittaa sitä, että tutkija enemmän tai vähemmän tietoisesti hylkää ne teoriat tai ajatussuunnat, jotka eivät sovellu hänen omiin käsityksiinsä. Paradigmoihin sisältyy usein tiukassa istuvia totuuskäsityksiä, joiden pysyvyyttä pyritään korostamaan, onhan tutkijan oma akateeminen asema usein riippuvainen hänen taustallaan vaikuttavista tiedonkäsityksistä. Tieteenhistoria on täynnä paradigmojen kumoamisia ja niiden uudelleenmäärittelyjä, ja näin visuaalinenkin tutkimusasetelma sisältää itsessään muuttuvuuden ja kumoutuvuuden aspektin. Paradigmojen vaihtumisprosessissa myös poliittinen toiminta voi muodostua teoreettisen uudelleenmäärittelyn kohteeksi. Tällöin yksilöllinen kokemusmaailma, kuten kuviin ja kirjallisuuteen materialisoitunut muisti nivotaan poliittisen teoretisoinnin kohteeksi⁶. Visuaalisesta politiikantutkimuksesta voi siis muodostua paitsi tulkintametsodi, myös esimerkki poliittisesta kritiikistä jonka avulla ympäröivä maailma tulee esille yhä monitasoisempana.

Kuvallinen käänne

Nykytieteissä *kielen ja tekstin* asema tieteellisten totuuksien tuottajana ja välittäjänä on tekijä, jota kuvaa väite *kielellisestä käännteestä (linguistic turn)*⁷. Kielen tehtävä onkin luonnollisesti välittää tietoa, mutta viime vuosikymmeninä on korostunut kysymykset siitä, miten itse ymmärrämme käyttämääme kieltä tai miten kielen käyttö itsessään on

poliittinen teko. *Linguistic turn* on imeytynyt vahvasti myös politiikan tutkimuksen menetelmiin, ja poikanut Suomessa tutkimusaloja kuten retoriikka⁸, diskurssianalyysi⁹ ja erilaiset tekstuaaliset ja käsitteisiin keskittyvät tulkintametodit, joita yhdistävänä teemana on poliittisuuden tulkitsemisessa tekstimateriaalista¹⁰.

Kielelliseen käänteeseen verrannollisena voidaan kuitenkin puhua esimerkiksi William Mitchellin mukaan myös *kuvallisesta käänteestä* (*pictorial turn*, Mitchell 1994: 11 et.), joka kuvaa nykykulttuurin lisääntyvää visuaalisuutta ja korostaa eroa visuaalisuuden ja diskursiivisuuden välillä¹¹. Käänteeseen metodiikkaan kuuluu kuvan ja elokuvan tulkintaa, ikonografiaa, kuvaretoriikkaa ja kuvan ja tekstin vuorovaikutuksen pohdintaa¹². Nykykulttuurissa kuvalliseen käänteeseen yhdistyy eri merkkien ja kuvatyyppejen tulkintaa, jossa ovat tärkeitä erityisesti semioottiset tulkintamenetelmät, joihin palaan seuraavassa alaluvussa. Poliittisesti merkityksellistä on myös populaarikulttuurin ja massakulttuurin ilmiöiden tulkinnat, jolloin massakulttuurin analyysiin kuuluu laajalti ottaen vuosisadan alun ”ensimmäisen media-ajan” reseptio ja kritiikki. Kritiikin kohteena on ollut erityisesti teknologian poliittiset vaikutukset, ja tätä jatkaa ”toisen media-ajan” eli jälkimoderni tilanne, jolloin informaatioteknologia on siirtynyt sähköiselle ja digitaaliseen aikakaudelle¹³.

Teoreettisesti tarkastellen kuvallisen käänteeseen juuret ulottuvat yhtä kauas kuin kielellisen käänteeseen. Yhtenä sen kulmakohtana voidaan ymmärtää yllämainittu antiikin Kreikan käsitys teoriasta ’katselemisena’ - ja katselemisen merkitys tiedonlähteenä ympäröivästä maailmasta. Visuaalisen hahmottamisen keskeisiä historiallisia muutoksia on tapahtunut esimerkiksi renessanssin perspektiiviopin syntyänsä aikoihin, jolloin keskiaikainen havaintotapa muuttui oleellisesti suhteessa uuteen aikaan¹⁴. Kuvallisen käänteeseen historiaan on kuulunut myös Leonardo da Vincin käyttämä *camera obscura* (*pimeä huone*)-laite, jossa huonetta tarkastellaan pienen reiän läpi. Tästä reiästä tulvii myös valoa tilaan. Kuvan katselija havaitsee kameran näyttämän kohteen heijastuman, representaation, joka oli käännetty ylösalaisin. *Camera obscuraa* käytetäänkin käsitteenä vertauskuvallisesti sosiaalisen arkkitehtuurin ilmentäjänä. Tällöin viitataan väärentyneisiin todellisuuskuviin representaatioina, joissa ilmenevät erot oletettujen ja todenmukaisempien sosiaalisten olosuhteiden kuvauksien välillä. Esimerkiksi Karl Marx käytti *camera obscuraa* kritiikkinsä taustalla, esimerkkinä saksalaisen idealismin muokkaamasta todellisuuskuvittelusta.

Poliittinen kuvatutkimus voidaan liittää myös niinsanottuun *imagoologiaan*, jonka tausta on marxilaisessa ajattelussa. Imagoologia viittaa

lähinnä ideologian ”toiseen muotoon” (joskaan imagologiaa ei tulisi yksioikoisesti samaistaa ajatukseen ”vääristyneestä tietoisuudesta”). Tässä viitataan sellaisten symbolisten representaatioiden systeemiin, jossa historiallinen tilanne on tulkittu tietyn yhteiskunnallisen luokan tai sosiaalisen kerrostuman sisältä käsin¹⁵. Imagologiaa totuuskuvan manipuloimisena voidaan käyttää myös kuvatutkimuksen sisällä, kuten tutkimuksissa, joissa naisen yhteiskunnallista ja historiallista asemaa analysoidaan joko taiteen historian avulla, tai visuaalista naiskuvaa tulkitaan ”todellisuuskuvitelman” manipuloimisena¹⁶. Esimerkkinä edellisestä on Griselda Pollockin (1990) tutkimus, joka kohdistuu feministisen teorian ja naistaiteilijoiden teosten analyysiin teorian ja taiteen vuorovaikutuksena. Pollock tutkii myös naisten asemaa taidehistoriassa itsessään samalla kun hän analysoi katseen, seksuaalisuuden ja feministisen kritiikin tuottamista teosten sekä psykoanalyttisen tulkinnan avulla.

Katseen, seksuaalisuuden ja psykoanalyysin teemoihin nojasi myös 1970-luvulta lähtenyt feministinen elokuvakritiikki. Yhtenä kriitikkona toimi Laura Mulvey, joka keskittyy marxilais-psykoanalyttisistä lähtökohdasta Hollywood-elokuvien poliittiseen tulkintaan. Mulvayn vuosien kuluessa klassiseksi muodostunut artikkeli *Visual Pleasure and Narrative Cinema* (1975) korostaa elokuvia patriarkaalisen katseen vahvistajana. Valitun aineistonsa pohjalta (erityisesti Alfred Hitchcockin elokuvat *Vertigo*, *Punainen kyynel*, *Marnie* ja *Takaikkuna*) Mulvey väittää, että katsomistapahtumassa mielihyvän tunteen muodostuminen on maskuliinisesti ja usein voyeristisesti määritettyä, ja että elokuvan johtava katse on ”miehen” katse. Yleisö, jolle kohde esitetään, on tulkittu tämän maskuliinisen katseen mukaisin termein. Mulvey väittää myös, että naisella on elokuvassa kaksi eroottista roolia, sekä elokuvan henkilöahmona että katsojan eroottisena objektina. Myöhempi feministinen teoria, mukaan lukien Mulvey itse, on eriyttänyt tätä tulkintaa. Tulkintojen kohteiksi on otettu elokuvia, joissa naisella on keskeinen rooli myös elokuvan subjektina. Tähän vaikuttaa luonnollisesti se, että feminismi poliittisena liikkeenä on myös singonnut liikkeelle lukuisan määrän luovia elokuvaohjaajia, jotka tietoisesti kuvaavat sukupuolirooleja sekä kohteitaan ajankohtaisemmasta näkökulmasta kuin 1950- tai 1960-luvuilla.

Toisenlainen esimerkki taidehistoriasta lainaamisesta on Michael Diersin tutkimus teos *Schlagbilder. Zur politischen Ikonographie der Gegenwart* (1997). Diers käsittää mainos- tai lehtikuvat, julkiset kuvat ja muistomerkit poliittisina ”iskusanoina”. Hän tukeutuu taidehistorialliseen ikonografiaan, mutta laajentaa tätä tulkiten kohteensa poliittisina

merkkeinä. Politologinen näkökulma tapahtuukin kysymysasettelun kautta, sillä Diers kysyy kuvien julkisen käytön retorisia, symbolisia, teknisiä ja historiallisia käyttöyhteyksiä. Poliittisissa tutkimuksissa tärkeää onkin keskittyä symbolien ja metaforien tulkintaan¹⁷, tai poliittisen ja esteettisen representaation kysymyksiin¹⁸.

Visuaalista kontrollia esiintyy käytännön poliittisena tekijänä, ja se tulee esille esimerkiksi rikoksia kuvaavissa valokuviissa tai videoissa. Esimerkiksi Michel Foucault'n kirja *Tarkkailla ja Rangaista* (1975) keskittyy modernin kontrollin ja vankilalaitoksen analyysiin, mutta samalla se on myös esimerkki teoksesta, jonka avulla voi pohdita visuaalista valtasuhdetta kohteiden ja niiden havainnoijan välillä. Foucault'lle modernin ajan optinen vertauskuva on arkkitehtooninen vankilaratkaisu, eli Panopticon-malli, jossa vartija voi tarkkailla suurta osaa vangeista heidän itsensä tietämättä. Tällainen visuaalinen tarkkailu on eri muodoissaan läsnä esimerkiksi valvontakameroissa. Samalla kuin visuaalisuus yhdistetään kontrolliin ja valvontaan, sillä on myös merkitystä tiedon ja vallan lähteenä.

Esimerkiksi Wim Wendersin elokuva *Väkivallan loppu (End of Violence)* käyttää hyväksi yllämainittua foucault'laista Panopticon -käsitystä. Elokuvasa Los Angelesin ylle on levittäytynyt eräänlainen *pancinema*, koko kaupungin yllä oleva elokuvateatteri. Kamerateat rekisteröivät ihmisten toimintoja miltei jatkuvasti, ja tarkkailumonitorit ovat yhden ihmisen tarkkailun alaisuudessa. Periaatteessa kaupungista on tarkoitus tehdä tarkkailun avulla väkivallaton paikka. Kameroiden läsnä oleva merkitys on se, että visuaalisen kontrollin kautta tehtävä tarkkailu auttaisi ratkaisemaan rikoksia ja rankaisemaan syyllisiä välittömästi. Elokuvan provokaatio on sijoitettu kameroihin siten, että kameramiehellä on kyky tarkentaa tapahtumiin ja henkilöihin missä päin kaupunkia tahansa, ja hänellä on mahdollisuus tuhota kuvaamansa kohde. Väkivaltalta ilmenee ikään kuin telehorisontin tasolla (Lindroos 2000 a:63). Kontrollinäkökulmasta lähtevässä kuvien tulkinnassa tuodaan esille niitä valtarakenteita, joita kuviin sisältyy, ja joita vahvistetaan tai heikennetään kuvamateriaalin avulla.

Kuvallisen käänteiden eri vaiheisiin osallistuu valokuva, joka ei ole tämän vuosisadan kuluessa ainoastaan uudistanut visuaalista representaatiota, vaan se on myös mahdollistanut kuvien avulla aikaansaatuja kontrollia ja tapahtumien dokumentointia. Lisäesimerkkinä kuvan ja vallan välisestä suhteesta voisi mainita Michael Shapiron tulkinnan siitä, miten valokuvien avulla on mahdollista luoda kriminaaleja 'ideaalilyyppöjä', eli ikään kuin materialisoida niitä piirteitä, jotka muuten käsitetään vain abstraktimmin 'rikollisen piirteiksi' (Shapiro 1988: 124

et.). Ideaalityypin kuvausta olisi vaikeampi kuvitella ilman reaalisia kuva-esimerkkejä. Toisaalta kuvan voima olisi heikompi, jollei Shapiro sitoisi esimerkkejään poliittiseen ja retoriseen teoriaan, kuten tulkitoihin kriminaalin poliittisesta luonteesta erona juridisesta kriminaalisoinnista. Tämä tapahtuu periaatteella, jossa tietyt kasvonpiirteet, ja kasvojen rodullisia ominaisuuksia tai yhteiskunnallisia statuksia korostavat representaatiot saavat poliittisesti keskeisen roolin. Shapiro jatkaa kohteidensa sosiaalista tyypittelyä korostamalla jakoa tiettyihin sosiaalisiin kategorioihin kuvissa olevien kohteiden kirjeiden avulla. Tutkimuksen *tekstuaalinen osa* tulkitsee näin sosiaalisia statuksia ja asetelmia vallitsevan teoreettisen diskurssin avulla, ja esimerkkeinä ovat *valokuvat* tuovat tämän myös lukijan/katsojan arkikokemuksen alueelle. Näin tutkimus ei ainoastaan teoretisoi, vaan se ylittää kuvien representaation välityksellä myös suoraan tutkimusten kohteiden ja lukijan kokemusmaailmoihin.

Eritasoiset *representaatiokysymykset*¹⁹ on jo aikaisemmin mainittu yhteisenä nimittäjänä kuvamateriaalien tulkinnassa. Televisuaalinen tai sähköinen kuva representoi kohdettaan "suoremmin" kuin sen tekstuaalinen tulkinta, mutta teknologisen prosessoinnin kehittyessä ajallinen samanaikaisuus ja representaatiosuhde on monimutkaistunut. Jean Baudrillardin usein toistetun tulkinnan mukaan, 1900-luvun loppupuolella kuva merkitsee enemmän kuin todellisuuden esittäminen, kuva on "todellisuutta", joka on virtualisoitu, monistettu ja joka on muuttunut hypertodellisuudeksi²⁰. Esimerkiksi kokoomateos *Terrorismin henki* heijastelee Baudrillardin ajattelun muunnoksia. Esseet pohtivat 11. syyskuuta 2001 tehtyjä terroritekoja USA:ssa, ja ajatteli ryhtyy katselemaan reaalista ja globaalia tapahtumaa ikään kuin ensimmäistä kertaa (Baudrillard 2006, Lindroos 2007). Kirja tuo mukaan näkökulman konkreettiseen yksittäistapahtumaan, johon sisältyy myös vilpittöntä ihmettelyä siitä, että tapahtumat eivät ole pelkästään virtuaalisesti reaalisia, vaan myös tosia.

Tiedämme siis, että kohde ei pysy samana vaikka kuva näyttäisikin esittävän tarkalleen todellisuutta. Vaikka Baudrillardin väittämistä voidaan olla eri mieltä, on selvää että "todellisuuden" ja kuvan välinen suhde on muuttunut viime vuosisadalla yhä monikerroksisemmaksi. Kun "todellisuus" siirtyy kuvaan, myös todellisuuden käsitys muuttuu, ja asetelma on teknologisesta luonteestaan johtuen erilainen kuin vastaavat pohdinnan kielen välittämän todellisuuden luonteesta.

***

Yllämainitut esimerkit viittaavat eri tahoille, joille mainittu ”kuvallinen käänne” voi politiikantutkimuksessa johtaa. Siinä missä tekstuaalinen materiaali ja sen käsittely vaatii ensisijaisesti lingvistis-diskursiivista järkeä, kuvallisen materiaalin käsittely edellyttää tekijältään myös intuitiivisuutta, visuaalista ja esteettistä kokemus- ja käsitteellistämiskykyä. Kuvien tulkinnasta muodostuu itsessäänkin moniulotteinen paradigma muiden tiedonkäsitysten joukkoon. Nähdäkseni erilaiset ”järjet” tai kokemus- ja käsitteellistämiskyvyt on kuitenkin mahdollista yhdistää samaan tutkimukseen tukemaan toisiaan ja lisäämään tutkimuksen horisontteja.

Semioottisia lähtökohtia

Semiotiikka on oppia merkeistä ja niiden merkityksistä. Tässä yhteydessä kuvat voidaan käsittää myös erityistapauksiksi merkeistä. Poliittisessa kuvien tulkinnassa käytetäänkin usein hyväksi esimerkiksi Charles Sanders Peircen, Julia Kristevan tai Roland Barthesin ajatuksia. Semiotiikassa korostuu se, että voidaksemme välittää omaa ajattelua muille ihmisille, tarvitsemme merkkejä, jotka puolestaan koostuvat sanoista, kuvista, tai muista samankaltaisista symboleista. Merkkejä tutkitaan sekä niiden itsensä kannalta, että myös siitä näkökulmasta, mitä vaikutusta merkeillä on yksilön tajuntaan ja ymmärrykseen. Semioottisessa merkin määrittämisessä otetaan yleisesti huomioon kolme eri aspektia, eli *ensinnä* ulkomaailmassa oleva kohde; *toiseksi* itse merkki, joka koostuu niin merkistä kuin sen merkityksestäkin, merkin ”henkisestä sisällöstä”; ja *kolmanneksi* tarvitaan merkin ”tulkitsin”, enemmän tai vähemmän automaattisesti tapahtuva tulkinta. Kulttuuriin merkkisysteemeihin kiinnittynyt tulkinta kuvaa niitä mielikuvia, jotka syntyvät silloin kun kohtaamme erilaisia merkkejä.

Peircen teoria on esitetty jo 1800-luvun loppupuolella, mutta sitä käytetään nykypäivänäkin laajalti kulttuurin ja kuvallisen ilmaisun tulkintaan myös poliittisissa analyyseissa. Peircen jako ikoniseen, indeksiseen ja symboliseen merkkiin onkin monelle jo tuttu lähtökohta. Lyhyesti kerraten kuitenkin;

(1) *Ikonisuus* tarkoittaa kuvattavan kohteen samannäköistä (ikonista) ja sitä suoraan esittävää merkkiä, kuten esimerkiksi valokuvaa tai henkilön näköismuotokuvaa. Valokuvat ovat ohjeelliset luonnon ja todellisuuden kuvaajina, koska niiden ajatellaan esittävän tarkoin kohdettaan (vrt. Peirce 1955: 106, 119). (2) *Indeksisyys* eroaa merkin välittömästä samankaltaisuussuhteesta, ja viittaa sellaisiin merkkeihin,

jotka ovat jatkuvuussuhteessa kohteeseensa. Esimerkiksi puhelimen viestisignaali on merkki siitä, että viesti on saapunut puhelimeesi, tai tietokoneen ruudulle siirtyvä signaali on merkki siitä, että on tullut sähköpostia. Esimerkit ovat kuitenkin myös kulttuurisidonnaisia, sillä tiettyihin kulttuureihin sisältyvät lähtökohdat merkkien dekodeeraamiseen ja niiden indeksisuhteen havaitsemiseen. Indeksisyys tarkoittaa siis laajemmin ottaen viitekehystä, missä tietty merkki havaitaan ja tulkitaan. On muistettava myös, että toisenlaisesta kulttuurista käsin oman kulttuurimme tavat ja itsestäänselvytykset voivat vaikuttaa täysin mielivaltaisilta, yllämainitut esimerkit sähköpostista tai tekstiviestistä ovat käsittämättömiä kulttuurille, jossa esimerkiksi lukutaidottomuus on vallitsevampi piirre kuin tietotekninen kehitys.

(3) *Symbolisuus* irtoaa kauimmaksi välittömästä suhteesta merkin ja sen kohteen välillä. Symbolit ovat kulttuurisesti ”sovittuja” merkkejä, mutta ne ovat samalla arbitraarisia eli mielivaltaisia, paraatiesimerkkinä symbolisesta merkistä on kieli itse ja sen eri sanat.

Poliittisten merkkien ja symbolien tulkintaa on tuotettu erityisesti 1980-luvulta lähtien. Poliittinen viittaussuhde tulkitaan pääosin sosiologisissa tai kulttuurisissa tavoissa, jotka ovat kuitenkin historiallisesti muuttuvia. Esimerkiksi *muistomerkit* ovat yhteydessä tiettyyn tapahtumaan, jonka merkkisuhde voi olla sekä poliittis-historiallinen tapahtuma, että tästä tapahtumasta muistuttaminen. Näennäisesti selkeästä suhteesta muistomerkin ja sen kohteen välillä voidaankin lähteä tekemään kysymyksiä, kuten keitä ja miten muistomerkki todella muistuttaa, kuka sen on tehnyt/suunnitellut, kenen päätöksellä, millä taloudellisella tuella jne²¹. Kiinnitettäessä huomiota päätöksentekoihin, ja valintaprosesseihin, muistomerkeistä tulee myös vallan symboleja. Kantaa ottavat rintanapit, skinhead ja maihinnousutakki voidaan toistensa yhteydessä lukea symboleina poliittisesta sitoutumisesta, mutta toisistaan erillään ne voivat viitata hyvinkin erilaisiin merkityksiin. Tulkinnat siis avautuvat monelle taholle, ja käytännössä alun perin selkeältä näyttävä kolmijaottelu usein sekoittuu. Merkitykset muokkautuvat jatkuvasti, ja Peircekin puhui kaikkien merkkien loputtomasta merkitysten synnystä eli *semiosiksesta*²².

Peircen kategorioita käyttäen voidaan luonnollisesti kehittää yhteiskuntatieteellistä tai filosofista merkkiteoriaa ja erityisesti tapaa, jolla visuaalisia merkkejä puretaan tekstiin. Samalla tähän on esitettävä varauksia, sillä mikäli semiotiikan avulla pyritään tulkitsemaan kohteen yleistä merkkirakennetta, kuvien tulkintaprosessissa törmätään yllämainitun moniselitteisyyden lisäksi ongelmaan, joka itse asiassa paljastaa semiotiikan lähtökohtien pohjautuvan *lingvistiseen* paradigmaan (esim. Mit-

chell 1986: 55–7), eli semioottisen lähtökohdan taustaideaan merkkien *tekstuaalisesta* luonteesta²³. Käsitys merkkien lingvistisyydestä vallitsi varsinkin 1960- ja 1970-luvuilla, ja visuaalisen materiaalin tulkinnoissa tämä on otettava huomioon tutkimuksen lähtökohdassa. 1980-luvulle tultaessa on ryhdytty kuitenkin tarkemmin erottelemaan eri merkkijärjestelmien omia piirteitä. Nykyään merkkisysteemien katsotaan jakautuvan eri aloihin, kuten esimerkiksi mytologisiin, teknologisiin, elokuva-, musiikki- ja kielisysteemeihin (joiden tulkinnessa puhutaan esimerkiksi musiikkisemiotiikasta, elokuvasemiotiikasta jne.)²⁴.

Umberto Eco täydentää Peircen tekstejä ja problematisoi erityisesti merkin ikonista luonnetta. Eco tulkitsee uudelleen Peircen merkkiteoriaa, supistaen yllämainitun kolmijaon ikoniin, indeksiin ja symboliin ”ei-referentiaaliseksi kooditeoriaksi”²⁵. Eco väittää teoksessaan *Theory of Semiotics*, että kommunikaatio on ihmisten tai biologisten/mekaanisten toimijoiden välistä kommunikaatiota. Tästä syystä merkityssysteemit ovat ”transsendenttisesti ideaalisia”, ja niitä voidaan tarkastella muodollisesti, kommunikaation ehtoina ja mahdollisuuksina. Merkityssuhteet ovat Econ teoriassa aina riippuvaisia jostain muusta tekijästä kuin merkeistä itsestään, *esimerkiksi sosiaalisista tavoista ja tottumuksista* (Eco: 1976: 16). Ne ovat myös riippuvaisia niistä merkityksistä, jotka muodostuvat omassa viittausympäristössään. Merkityssysteemejä ei voikaan tarkastella historiallisesti tai kulttuurisesti riippumattomina. Econ ajatus merkeistä ei myöskään tue merkkien sattumanvaraista luonnetta, vaan hän katsoo niiden muodostuneen tietyissä kulttuurisissa suhteissa.

Kuvien semioottisen tulkinnan muutoksiin vaikuttaa erityisesti digitaalitekniikka ja sen kehitys. Uuden kuvatekniikan mukana muuttuu myös perinteisemmässä semiotiikassa paljon tutkittu suhde merkin ja merkityksen välillä. Valokuvia ei enää ymmärretä ikonisena kaudella, jolloin kuvan alkuperäisyyttä ei voida yksioikoisesti määritellä, vaan ikoniselta näyttävä kuva voi olla monien muunnelmien ja kuvankäsittelijöiden tulos. Digitaalinen tekniikka muuntaa siis niin valokuvan, elokuvan kuin tv-uutiskuvankin manipuloitaviksi (joskin tämä mahdollisuus on ollut aina olemassa, mutta rajoitetummassa käyttöympäristössä). 1980-luvun jälkeen kuvan käsittelymahdollisuudet ovat laajentuneet yksittäisten henkilöiden ulottuville kuvankäsittelyohjelmien kautta. Yksittäisillä tietokoneilla on siis mahdollisuus tuottaa, muuntaa ja kadottaa kuvadokumentteja. Näin muuttuvat myös kuvan kohteen alkuperäisyyden ja todellisuuden ideat.

Esteettisen politisointi elokuvassa

Viimeisessä osiossa siirryn tarkastelemaan poliittista estetiikkaa *elokuvan* poliittisuuden ajattelun kautta. On kuitenkin mainittava, että ei ole vain yhtä tai kahta asiaa, joihin elokuvan poliittisuus voitaisiin sitoa, vaan elokuvan poliittista aspektia ei voi eikä mielestäni tarvitse määritellä kaikenkattavasti tai rajoittavasti²⁶. Elokuva representoi faktaa tai fiktiota aina kuhunkin elokuvaan sisältyvin keinoin. Poliittista elokuvaa ei luo ainoastaan elokuvantekijän itsensä motiivit tai esimerkiksi propagandapyrkimys, vaan myös sen tulkitsijan tietoisuus asioiden laajemmasta historiallisesta ja poliittisesta kontekstista. Esseessään *Acinema*, Jean-François Lyotard kiinnittää huomion siihen, miten esimerkiksi elokuva organisoii aikaa uudelleen. Huomio kiinnittyy erityisesti totalisoivien aikakäsitysten suhteellistamiseen elokuvan keinoin, jolloin kuvataan niin fiktionaalisia kuin todellisia tapahtumia. Yksittäinen tapahtuma elokuvassa voidaan tulkita myös yhteydessä laajempaan elokuvakertomukseen mutta erityisesti poliittisessa tulkinnaassa siihen sisältyy mahdollisuus olla asettumatta elokuvantekijöiden omiin arvoasteikkoihin tai ideologisiin sitoumuksiin²⁷.

Elokuvan tekijöiden ja sen katsojien välinen suhde on muuttunut klassisista David Griffithin ajoista, jolloin tekijä odotti Amerikan sisällissotaa kuvaavan elokuvansa *Kansakunnan synty (1915)* näyttävän katsojille ”mitä historiassa oikein tapahtui”²⁸. ”Totuuden” sijaan Griffithin elokuva näyttäytyy nykypäivänä rasistisena kuvauksena, joka oikeuttaa *Ku Klux Klanin* toimintaa. Elokuvan menestys perustuu mahdollisesti myös rodullisten ennakkoluulojen vahvistamiseen. Uskomukset elokuvan todistusvoimasta ovatkin heikenneet rajusti viime vuosisadan kuluessa. Gilles Deleuzen tulkinnan mukaan modernissa elokuvassa on itsessään maailma, joka elokuvan kuluessa muokkautuu omaksi kuvakseen, eikä siinä pyritäkään esittämään ikonisia kuvia maailmasta (Deleuze 1997: 37). Dokumentaaristakaan elokuvaa ei enää välttämättä katsota vain heijastumana ”todellisuudesta”, koska elokuvantekijöiden omat valinnat, mielipiteet ja tapahtumien kulun esittäminen ovat vain osa kokonaisuutta. Tästä on esimerkkinä Michael Mooren useat dokumenttiprojetit, jotka ovat kiinnostavia yhteiskuntakritiikkiä myös suomalaisesta näkökulmasta, kuten *Bowling for Columbine (2002)*, *Fahrenheit 9/11 (2004)*, *Sicko (2007)*.

Elokuvan poliittisten aspektien tulkitsemisesta Hollywood-elokuva on suosittu varsinkin amerikkalaisten politiikan tutkijoiden keskuudessa sen gender-mallien ja kaupallisuuden vuoksi. Hollywood-elokuvien tulkintojen kautta voidaan lähestyä kysymyksiä siitä, mikä on reaali-

sen sosiaalis-historiallisen kontekstin ja elokuvassa esitetyn viitekehysten välinen suhde, tai missä mielessä visuaalinen representaatio tuottaa toisenlaista kokemusta ja tietoa kuin tekstuaalinen materiaali. Tulkinnessa voidaan tarkastella myös sitä, miten elokuvassa esitetään etniset ja kansalliset seikat, sosiaaliset erot, rasismi tai propaganda. Myös vastaanottajan ja elokuvan välinen reseptiotutkimus on tärkeä osa poliittista kuvatutkimusta. Näiden kysymysten avulla voidaan lähestyä esimerkiksi visuaalisen materiaalin tuottajien vakaumuksia ja mielipiteitä, elokuvan taloudellisten tekijöiden vaikutusta, levitystä ja mainontaa verrattuna materiaalin reseptioon; mahdolliseen sensuuriin vaikuttaneita tekijöitä; tai tulkita *independent* ja *avant-garde* elokuvien roolia sekä itsenäisinä teoksina että valtavirta-elokuvan kritiikkinä.

Poliittisen elokuvan alkuhistoria sijoittuu 1920–30 -lukujen eurooppalaiseen kokeilevaan elokuvaan, joka tähtäsi ”poliittisen katseen” muuttamisen; elokuvan keinoin pyrittiin terävöittämään ja muuntamaan myös vastaanottajan näkökulmaa ympäröivään maailmaan. Nämä kokeilut muodostivat myös käänteen esteettisessä ajattelussa ja taidehistoriassa. Venäläinen konstruktivismi ja erityisesti *Soviet Cinema* 1920-luvulla dokumentoi sekä montaasitekniikkaa että uudenlaista näkemisen dialektiikkaa, poliittista argumentaatiota kuvin esitettynä että myös uuden vision merkitystä proletaarisessa maailmankuvassa²⁹. Sergei Eisensteinin ja Dziga Vertovin lisäksi myös mm. Vsevolod Pudovkin, Alexander Dovzhenko ja Esfir Schub ohjasivat elokuvia joissa venäläistä lähihistoriaa käsiteltiin uudella lailla, katse kiinnitettiin jokapäiväiseen elämään ja tapahtumiseen, joka pyrittiin tietoisesti irrottautumaan Hollywood-elokuvan luomasta illuusiomaailmasta³⁰.

Toinen samaan historialliseen kontekstiin sijoittuva esimerkki poliittisesta elokuvasta on Saksan 1930-luvun filmit. Nämä elokuvat, kuten Leni Riefenstahlin dokumentaariset propagandafilmit *Olympia* sekä *Triumph des Willens*³¹, sekä käyttivät hyväkseen että samalla tuottivat poliittisia aineistoja. Saksan elokuvahistoriassa implisiittisemmin poliittista oli ekspressionistinen suuntaus. Esimerkiksi G.W. Pabst, W.J.T. Murnau tai Ernö Metzer korostivat ohjaamissaan elokuvissa maailmankuvan kaoottisuutta, destruktiota, moraalikysymysten painavuutta ja maskuliinista obsessiivisuutta. Saksalaisessa ekspressionismissa oli myös ituna naisten aseman ja naiskuvan muuntuminen. Esimerkiksi Greta Garbo sekä Marlene Dietrich kuvattiin osin androgyyneinä hahmoina, jotka kykenivät elokuvarooleissaan vaihtamaan naisroolia ja muokkaamaan sitä kauas perinteisestä naishahmosta miehen katseen ’objektina’, joka esiintyy esimerkiksi Hitchcockin elokuvissa³². Nykyään ”poliittisen elokuvan” genre on erittäin laaja, jota en ryhdy tämän

laajemmin erittelemään. Poliittiseen genreen voidaan ajatella kuuluvan ideologiset elokuvat kuten marxilainen elokuva, dokumentaarit, ”kolmannen maailman” elokuvat, itäeurooppalaiset elokuvat, saksalainen ja ranskalainen ”uusi aalto” kaupalliset elokuvat, jotka käsittelevät poliittis-historiallisia aiheita, kuten Vietnam tai Natsi-Saksa, jo mainitut Hollywood-elokuvat, tuottelias sarja feministisiä ja gender-aiheisia elokuvia tai etnisiä ja rasistisia aiheita käsittelevät elokuvat, kuten sisällöltään vahvoissa etelä-amerikkalaisissa elokuvissa. Erityistapauksina ovat myös utooppiset ja science-fiction tyyppiset yhteiskuntamallien ja poliittisten rakenteiden kuvaukset ja kritiikit.

Olen omassa tutkimuksessani pohtinut erityisesti poliittisen ajan ja siihen liittyvän teorian kirjoittamista yhdistyneenä kuvien tulkintaan, mutta jätän aiheen tässä yhteydessä tarkemmin käsittelemättä ja poimin vain muutaman esimerkin³³. Oma lähtökohtani on se, että yksi kiinne-kohta politologiseen elokuvatutkimukseen löytyy elokuvien narratiiveista ja niiden tulkinnasta. Visuaalinen narratiivi esittää todellisuutta omalta kannaltaan ja tekee sen näin mahdolliseksi kohteeksi tulkinnalle ja kritiikille. Narratiivin analyysissä ei kuitenkaan ole kiinnostavaa ainoastaan aihe, elokuvan sisäinen tarinamaailma (diegesis) ja sen viitteet tarinan ulkopuolelle, vaan myös tavat *esittää ja katsoa* narratiivia. Tämän tulkinta jatkaa osaltaan Dziga Vertovin ja Sergei Eisensteinin alullepanemia kysymyksenasetteluja elokuvan roolista ja sen poliittisuudesta. Samalla se ottaa aineksia siitä, mitä Walter Benjamin nimitti elokuvan poliittiseksi vallaksi. Tämä tarkoittaa jokapäiväisen maailman näyttämistä, ja tällä näyttämistäpahtumalla manipuloimista, ”maailman” monimutkaistamista representaatiosuhteiden alle, ja uusien suhteiden, toiminnan ja huomiotta jääneiden aspektien tunnistamista³⁴. Narratiivin tulkitseminen merkitsee siis myös yhdenlaisen poliittisen ajatusmuodon lukemista ja tulkintaa. Tulkintatapahtumassa tuodaan esille myös se, miten poliittisuus narratiivissa ilmenee, ja miten myös äkkinäiset, satunnaiset ja ristiriitaiset tarinat tuodaan esille.

Narratiivin katkonaisuus ja monikerroksisuus on tavanomaiseksi muodostunut osa modernia elokuvaa. Myös varhaisemmissa elokuvissa tulee esille narratiivin keskeyttävän elementin vaikutus ajattelun laajentamiseen tutusta ja tunnistetusta erilaisen ja aikaisemmin tiedostamattoman suuntaan³⁵. Scott McGuiren tulkinnan mukaan juuri moderni elokuva haastaa katsojan muuttamaan katsomistaapahtumaa näkökulmien moninaisuuden havainnoimiseksi (McQuire 1998: 70). Tämä on tärkeä siinä yhteydessä, jossa poliittisuus ymmärretään osana sellaista ajattelua, joka pakenee tai vastustaa valtavirtatulkintoja. Fragmentti tai ristiriita muuten sulavasti esitetyssä tarinassa osoittaa, että tämän

näkökulman lisäksi sen ylä- tai alapuolella on toinen näkökulma, toinen tarina, jota voivat kertoa muut ihmiset, riippuen heidän kulttuurisesta kontekstista. Nykyhetkestä käsin katsottuna elokuvassa seuraamamme tapahtumat muuttuvat myös sitä mukaa, miten oma tulkintamme niistä muuttuu.

Esteettisen subjektin, eli katsojan, teoksen tulkitsejan, työnä on siis yhdistää narratiivi esimerkiksi sosiaaliseen kritiikkiin ja havaita samanaikainen monitasoisten realiteettien ja historioiden olemassaolo. Katsoja tulee näin tietoiseksi tarinan eri tasoista ja sisällöistä, samalla se haastaa katsomisen keskeyttämisiin ja mahdollisesti uudelleenkatsumiseen. Nämä lähestymisstrategiat ovat luonnollisesti samantapaisia kuin minkä tahansa tekstin lukemisessa, siksi elokuvafragmentin tulkinta voi yhdistyä kiinnostavalla tavalla poliittisen teorian lukemiseen ja tulkintaan.

Visuaalisuuden politiikka

Lyotard määritteli kirjassaan *The Inhuman* politiikan toiminnaksi, joka vastustaa erilaisia yhteiskunnallisia organismeja, militaristista valtaa tai kritiikitöntä uusien teknologioiden käyttöä. Tapa, jolla tätä politiikkaa tehdään, on hänen mukaansa esimerkiksi kirjoitus- ja ajatusprosessit, kirjallisuus ja taide (Lyotard 1998b: 7). Katsonkin, että politiikan uudelleentulkintaa voidaan harjoittaa myös tämänkaltaisessa merkityksessä, jolloin keskittymällä muuttamaan yksittäisiä näkökulmia politiikkaan ja sen mahdollisuuksiin, johtaa niin ajattelun kuin visionkin muuntumiseen.

Ajan, kertomuksen, samanlaisuuden ja eron ongelma on poliittisessä yhteydessä esimerkiksi Homi Bhabhan analyysissä kansoista ja kansalaisuuksista. Bhabha väittää, että kansat, samoin kuin kansalliset kertomuksetkin, menettävät oman alkuperänsä ja yhtenäisyytensä ajan kuluessa (Bhabha 1990). Mikäli kansakunta symbolisena muotona tuhotaan, millaisia keinoja käyttäen muodostuvat uudet yhteisöt, ykseydet ja erot eri ihmisten välillä, ja miten nämä voidaan tematisoida uudestaan poliittiseen keskusteluun? Näkökulmastani elokuva näyttää yhden keinon tähän. Historia, samoin kuin muistot muuttuvat suhteelliseksi, sillä historian esittäminen eri keinoin tuo tämän historian osaksi nykypäivää. Tästä esittämisestä muodostuu itse tapahtuma, johon voidaan viitata myöhäisemmissä tulkinnoissa. Esimerkiksi elokuva *Schindlerin lista* toi laajalle yleisölle tietoisuuden tapahtumat juutalaisten joukkomurhasta tavalla, joka eroaa perinteisestä historiankirjoituksesta. Tässä

mielessä kuvallisella narratiivilla on yhteys esimerkiksi Paul Virilion väittämään politiikan uudelleenmäärittelystä sen kautta, että menneen korostamisen sijaan *nykyisyys* muuntuu poliittiseksi kysymykseksi³⁶. Näin politiikan kenttä laajenee maantieteellisten kysymyksenasettelujen ja valtasuhteiden lisäksi myös aikaan, jota kuva representoi eri tavalla kuin teksti. Tässä prosessissa tapahtuu sellainen historian ja nykyisen kokemuksen läpileikkaus, johon liittyy myös katsojan omat assosiaatiot ja muistikuvat.

Kuvat tai laajemmin ottaen visuaalinen kulttuuri ei enää ymmärretä esittävän todellisuutta ”suoraan” tai välittömästi. Kuvaa ja tekstiä on näin mahdollista käsitellä toisiaan reflektioivassa ja myös toisiaan tuottavassa suhteessa. Tuottava aspekti yhdistyy myös tutkimuksen kirjoittamiseen. Kuvamateriaalia sisältävä tutkimus, kuten luonnollisesti muikin tekstiksi materialisoitu ajattelu, sisältää erityisesti impulssin *ajattelun jatkamiseen, laajentamiseen ja uusien tulkintojen* mahdollistamiseen. Kuvan sisällyttäminen tieteelliseen tutkimukseen muodostaa aukkoja tekstuaaliseen kertomukseen ja mahdollistaa uusia näkökulmia sekä kriittisen elementin sisällyttämisen tutkimuksen narratiiviin. Kuva jo itsessään todistaa totuuksien ajallista luonnetta, muttei kuitenkaan kaada niiden tiedollista merkittävyyttä.

Visuaalisen materiaalin käyttö tutkimuksessa problematisoi sellaista tieteellisen ajattelun ja tulkinnan käsitystä, joka sitoo sen ensisijaisesti kielellisyyteen ja tekstuaalisuuteen. 20. vuosisadan lopun kehitys heijastaa muutoksia tieteen ja tiedon käsityksissä, joista monet liittyvät juuri kuvan ja tekstin välisen vuorovaikutuksen pohtimiseen. Nyky-yhteiskunnassa kuvallisessa kulttuurissa ei ole enää aikaisempaa dramatiikkaa, vaan kuvat ovat suuri osa arkipäivää. Tämä arkipäiväisyys ei kuitenkaan ole vielä kaikilta osin siirtynyt tieteellisen tutkimuksen alueelle.

”Kuvallisella käänteellä” olen pyrkinyt heijastamaan sitä, miten kuvan ja visuaalisten merkkien tuottama ja muokkaama tieto on nivoutunut merkittäväksi osaksi poliittista ajattelua. Haasteita näiden asetelmien kehittämiseen esiintyy niin politiikantutkimuksessa kuin kuvatutkimuksessa itsessäänkin. Kuvan käsitteen laajentuu jatkuvasti kuvien tuottamisen, muuntamisen ja käsittelemisen menetelmien kehittyessä.

Kuvatutkimuksen ei kaikkiaan tarvitse olla tiedettä ja tutkimusta pelkästään kuvista, vaan kuva ja teksti yhdessä tuottavat laajemman ja paikoin myös yhdistymättömän näkökulman ”todellisuuteen”. Mitchellin *Picture Theory* esittää, että kuvien ja tekstin välinen vuorovaikutus muokkaa tieteellistä ”todellisuutta” (Mitchell 1994: 5). Muuntelemalla Ludvig Wittgensteinin käsitystä, ajattelu käsitetään työskentelynä merkkien kanssa, olivat ne sitten verbaalisia tai kuvallisia³⁷. Vuosisa-

dan lopun kehitys heijastaakin muutoksia tieteen ja tiedon käsityksissä, näistä voidaan mainita esimerkiksi objekti-subjekti-jaottelun ja samalla esteettisen katsojan ja kohteen välisen suhteen monimutkaistuminen, tai aika- ja tilakysymysten aktualisoituminen teknisten uusintavälineiden kehittyessä. *Kuvat siis samalla sekä esittävät että muuttavat tulkittavaa todellisuutta, jolloin aikaisempaan tieteenkuvaan sisältyvää ”reaali-maailmaa” ei ole enää olemassa.* Omaa aikaansa heijastava tietoteoria hyväksyykin sen oletukseen, että tieto ei voi lähestyä totuutta, vaan että tieto on todellisuuden tulkintaa ja sen tuottamista. Visuaalinen materiaali on oleellinen osa tämän ”totuuden” tuottamisessa. Mikäli ajattelempa uudestaan alussa mainitsemiani Duhamelin sanoja kuvien ”häiritsevyydestä” ajatteluprosessissa, voidaan ajatus häirinnästä kääntää sellaiseksi mahdollisuudeksi, jossa visuaalisuus nähdään luovana osana ajattelua. Kuten yllä on esitetty, kuvat voivat sekä konkretisoida teoreettisia väitteitä, että toimia vuorovaikutuksellisesti suhteessa myös poliittisiin teorioihin, vaatimuksina niiden jatkuvaan haastamiseen ja uudelleenajatteluun.

Viitteet

- ¹ Tämän artikkelin laajempi versio on julkaistu nimellä ”Katso poliittisesti”, Lindroos 2004.
- ² Käsitän visuaalisen lukutaidon laajempaan kuin kuvan tulkinnan. Siihen kuuluu myös kohteiden esittämisen tekniikat ja niillä manipuloiminen, ymmärrys visuaalisuuden kulttuurisidonnaisuudesta ja valtarakenteista. Visuaalisuudesta lukutaidosta katso Seppänen 2001, erit. 1. ja 4. luku.
- ³ Esim. Jacques Derridan *Of Grammatology* on ollut yksi päälähteistä myös kuvan ja tekstin, tekstin ja puheen tulkinnan kysymyksissä. Lyotardin kritiikistä tiedon esittämisen traditiota kohtaan esimerkiksi *The Postmodern Condition* ja *The Differend: Phases in Dispute*.
- ⁴ Foucault käsittelee tieteellisiä diskursseja tiedon ja vallan tuottajina esimerkiksi kirjoissaan *Tiedon arkeologia / The Archeology of Knowledge* tai *Sanat ja asiat / The Order of Things*.
- ⁵ Teoria paradigmojen vaihdoksesta pohjautuu Kuhnin teokseen *The Structure of Scientific Revolutions* (1957).
- ⁶ Esimerkiksi romaanien poliittinen tulkinta osoittaa, miten poliittinen toiminta on mahdollisesti kaukana rationaalisista ennako-odotuksista vrt. Whitebrook 2001. Poliitiikan kontingenttiudesta politiikan teoriassa, ks. Palonen 1998, Heller 1993, tai spesifimmässä kysymyksessä radikaalidemokratiasta ja poliittisen toiminnan kontingenssista Mouffe 1997.

- ⁷ Yksi kielellisen käänteeseen alkulähtökohta oli 1800-luvulla Gottlob Fregen teoksissa. Vuosisadan alun semiootikoilla, kuten Ferdinand de Saussurella, oli myös vahva vaikutus ko. käänteelle. De Saussure määrittelee teoksessaan *Cours de linguistique générale* (1916) semiotiikan tieteenksi, joka tutkii merkkejä sosiaalisen elämän osana. A.J.Greimas (*Strukturaalista semiotikkaa*, 1982) kehitti semioottista otetta systemaattisempaan suuntaan, perustaen ns. ”Pariisin koulukunnan”. Kielen ja merkityksen pohtimisella on sijansa myös saksalaisessa eksistentialismissa, Martin Heideggerin filosofiassa, Hans-Georg Gadamerin hermeneutiikassa, sekä yleisemmin jälkistrukturalisteja ja dekonstruktivistiteja yhdistävissä kysymyksissä. Nykyinen kielellinen käänne korostuu erityisesti anglosaksisessa kielifilosofiassa, lähtökohtanaan esimerkiksi Ludvig Wittgensteinin ajattelu. Amerikkalainen kielifilosofia johtaa tästä niihin ajattelijoihin jotka keskittyvät tematisoimaan eri kielikulttuureita, -pelejä ja -eroja, kuten esimerkiksi Quine, Davidson tai Rorty.
- ⁸ Esim. *Pelkkää retoriikkaa* 1996. Käsillä olevassa kirjassa retorista lähtökohtaa käyttävät artikkeleissaan esimerkiksi Marja Keränen sekä Pekka Korhonen.
- ⁹ Diskurssianalyysin uranuurtaja yhteiskuntatieteissä on Norman Fairclough (mm. 1992, 2003) suomenkielisistä esityksistä esim. Jokinen, Juhila, Suoninen 1993.
- ¹⁰ Vrt. Palosen *Tekstistä Poliittikkaan* 1988.
- ¹¹ Katso myös Jay 1996: 3-5.
- ¹² Kuvaretoriikkaa politiikan tutkimuksen näkökulmasta on tehnyt esim. Michael Shapiro kirjoissaan *The Politics of Representation* sekä *Cinematic Political Thought*. Poliittista media- ja elokuvatutkimusta esimerkiksi John S. Nelsonin eri työt poliittisen elokuvan ja median parissa, jotka on teoreettisesti työstetty kirjassa *Tropes of Politics*, 1998. Ks. myös Ernest Giglio, 2000, Edellämainitut tulkitsevat erityisesti amerikkalaista poliittista elokuvaa ja sen merkitystä. Ikonografian ja kansainvälisten suhteiden välisestä suhteesta, ks. Möller 2002. Kuvien, vallan ja politiikan tulkinnoista myös Hoffmann 1998, 1999.
- ¹³ Käytän termejä tässä Mark Posterin mukaan (1996).
- ¹⁴ Havaintotavan historiallisista muutoksista, ks. Bureckhardt 1994.
- ¹⁵ Jon Simons 1997. *From Ideology to ‘Imagology’*. *The Aestheticization of Political Thought*. Ks. myös Mitchell 1987: 3-4.
- ¹⁶ Ks. myös suomeksi käännetty kokoelma poliittisten naiskuvien esittämisestä visuaalisin keinoin, Rossi 1995.
- ¹⁷ Suomessa poliittisen symboliikan tutkimuksen uranuurtajia on Kyösti Pekosen *Symbolinen modernissa politiikassa*. Myös Jukka Kanervan kirja *Ryvettymisen hyvä puoli* liikkuu laajasti ottaen tällä alueella tulkitessaan poliitikkokuvia, mediakulttuuria ja retoriikkaa.
- ¹⁸ Erinomainen, joskin vaikeahko, kirja politiikan ja estetiikan välisestä suhteesta, jossa yhdistyy myös useiden nykyisten poliittisen filosofian suuntausten analyysi ja kritiikki, on Frank Ankersmitin *Aesthetic Politics. Political Philosophy Beyond Fact and Value*.

- ¹⁹ Erilaisista suomalaisen politiikantutkimuksen suunnista suhteessa poliittisen representaation kysymyksiin, ks. myös Kaakkuriniemi, Mykkänen (2007).
- ²⁰ Esim. Jean Baudrillard, *Philosophical Forum* tai 1998: 166-185.
- ²¹ Katso esimerkiksi Reinhart Koselleckin tutkimukset muistomerkeistä, Koselleck 1994 ja haastattelu, joka on suomennettu teoksessa Lindroos, Palonen (toim.) *Politiikan aikakirja* (2000, Vastapaino)
- ²² Kuvien merkien tulkinnasta myös Hietala 1993: 31 et.
- ²³ Esimerkiksi Barthes väittää *Elements of Semiology* kirjassaan, ettei merkityksen kohde voi esiintyä irrallaan kielisysteemistä, vaan on yhä vaikeampi ymmärtää kuvien ja kohteiden systeemiä, joka olisi olemassa kielestä irrallaan (1977: 10-11). Näin kuvalliset merkit liitetään niitä tekstualisoivan kielisysteemin alaisuuteen.
- ²⁴ Jaottelusta eri systeemeihin katso Roland Barthes'n tekstit, esim. "Music, Image, Text" tai "Mytologioita"
- ²⁵ Econ kritiikistä katso Peter Osborne, 2000: s. 24 et.
- ²⁶ Poliittisen elokuvan määrittely-yrityksistä ja vaikeuksista, ks. esimerkiksi Giglio 2001: 18-33.
- ²⁷ Lyotard *Acinema*, teoksessa A. Benjamin (1998, ed.) *The Lyotard Reader*. Aika on singulaarisena yksikkönä läsnä jokaisessa esteettisessä hetkessä. Tähän liittyvät myös Lyotardin pohdinnat koskien Newmanin abstraktia ekspressiönismia, Lyotard 1986.
- ²⁸ Vrt. McQuire 1998: 4-5, 15.
- ²⁹ Esimerkiksi Sergei Eisensteinin *Lakko* (1924), *Panssarilaiva Potemkin* (1925), *Lokakuu* (1927) tai Dziga Vertovin *Film Truth* (1922), *Kino-Eye* (1924), *Mies ja elokuvakamera* (1929).
- ³⁰ Ks. esim. *The Film Factory, 1988*, tämän ajankohdan elokuvahistorian dokumentoinnista.
- ³¹ Saksan esinatsistisesta kehityksestä elokuvassa, esim. Kracauer, *Caligarista Hitleriin* 1987.
- ³² Garbon ja Dietrichin naiskuviin sisätyvää lesboaiheisuutta on käsitelty esimerkiksi Dyerin kirjassa *The Matter of Images*. Kuvien piiloteltu symboliikka jäi myös Dyerin mukaan huomioimatta ajan sensuurikoneistossa.
- ³³ Lindroos 1998, 2000, 2003.
- ³⁴ Benjamin, esim. *Zur Lage der russischen Filmkunst* (1927) GS II.2: 752.
- ³⁵ Esimerkiksi James Lastra huomaa, miten varhaiset elokuvat tuottivat satunnaisten kuvien avulla "toissijaisia" visuaalisia kenttiä (Lastra 1997: 273).
- ³⁶ Virilio 1997: 18. Nykyisyyspolitiikasta Lindroos 2000a.
- ³⁷ Viittaa tässä yleisesti Wittgensteinin varhaisteokseen *Tractatus logico-philosophicus* 1977 (1921) Myöhäisfilosofiassaan Wittgenstein suhtautuu epäilevämmiin kuva-ajattelua kohtaan, ilmeisesti osin myös hänen varhaistuotantonsa reseption ja väärintulkintojen vaikutuksesta (ks. *Blue and Brown Books*, 1958).

Lähteet

- Adorno, Theodor W. & Horkheimer, Max (1997/1944) *Dialectic of Enlightenment*. London, New York: Verso.
- Ankersmit, Frank (1996) *Aesthetic Politics. Political Philosophy Beyond Fact and Value*. Stanford: Stanford University Press.
- Barthes, Roland (1973) *Elements of Semiology*. New York: Hill & Wang.
- Barthes, Roland (1977) *Image Music Text*. Essays selected and translated by Stephen Heath. London: Fontana Press.
- Barthes, Roland (1994) *Mytologioita*. Helsinki: Gaudeamus.
- Baudrillard, Jean (1990) *Philosophical Forum*. Video-interview with Jean Baudrillard, Institute of Contemporary Art (ICA) London.
- Baudrillard, Jean (1998) *Selected Writings*. Cambridge: Polity Press.
- Baudrillard, Jean (2006) *Terrorismin henki* (L'esprit du terrorisme; Requiem pour les Twin Towers; Hypothèses sur le terrorisme; 2002). Suomentanut Olli Sini-vaara & Tutkijaliitto. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Benjamin, Andrew (1998 ed.) *The Lyotard Reader*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Benjamin, Walter (1927) "Zur Lage der russischen Filmkunst". Teoksessa (1991) *Gesammelte Schriften* II.2. Unter Mitwirkung von Adorno und Scholem. (Hg.) Tiedemann und Schwegelhäuser. Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag.
- Benjamin, Walter (1983) *Das Passagen-Werk 1–2*. Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag.
- Bhabha, Homi (1990) "Introduction: Narrating the Nation". Teoksessa *Nation and Narration*. London and New York: Routledge.
- Branigan, Edward (1992) *Narrative Comprehension and Film*. London and New York: Routledge.
- Burkhardt, Martin (1994) *Metamorphosen von Raum und Zeit. Eine Geschichte der Wahrnehmung*. Frankfurt & New York: Campus Verlag.
- Deleuze, Gilles (1997) *Cinema 1: The Movement Image*. London: The Athlone Press.
- Derrida, Jacques (1976) *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Diers, Michael (1997) *Schlagbilder. Zur politischen Ikonographie der Gegenwart*. Frankfurt/M: Fischer.
- Dyer, Richard (1993) *The Matter of Images. Essays on Representations*. London and New York: Routledge.
- Eco, Umberto (1976) *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana UP.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.

- The Film Factory. Russian and Soviet Cinema in Documents 1896-1939.* (Ed.) Richard Taylor and Ian Christie. London and New York: Routledge.
- Foucault, Michel (1972) *The Archeology of Knowledge.* London: Tavistock.
- Foucault, Michel (1973) *The Order of Things.* New York: Vintage.
- Foucault, Michel (1977) *Discipline and Punish: the Birth of the Prison.* London: Penguin Press.
- Giglio, Ernest (2000) *Here's Looking at You. Hollywood, Film and Politics.* New York, Washington, Frankfurt/M: Peter Lang.
- Heller, Agnes (1993) *A Philosophy of History in Fragments.* Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Hietala, Veijo (1993) *Kuvien todellisuus. – Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan.* Jyväskylä: Gummerus.
- Hoffmann, Wilhelm (1998 Hg.) *Visuelle Politik. Filmpolitik und die visuelle Konstruktion des Politischen.* Baden Baden: Nomos Verlag.
- Hoffmann, Wilhelm (1999) *”Die Sichtbarkeit der Macht”. Theoretische und empirische Untersuchungen zur visuellen Politik.* Baden Baden: Nomos Verlag.
- Jay, Martin (1995) *”Vision in Context: Reflections and Refractions”.* Teoksessa *Vision in Context. Historical and Contemporary Perspectives on Sight.* Teresa Brennan and Martin Jay (ed.). London and New York: Routledge.
- Jokinen, Juhila, Suominen (1993 toim.) *diskurssianalyysin aakkoset.* Tampere: Vastapaino.
- Kaakkuriniemi, Tapani ja Mykkänen Jyri (2007 toim.) *Politiikan representaatio.* Valtiotieteellinen yhdistys. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kanerva, Jukka (1994) *Ryvettymisen hyvä puoli. Suomalainen politiikka ja poliitikot televisiossa.* Jyväskylän yliopisto, nykykulttuurin tutkimusyksikkö 40.
- Kracauer, Siegfried (1987/1947) *From Caligari to Hitler. A Psychological History of German Film.* Princeton: Princeton University Press.
- Koselleck, Reinhart (1989) *Vergangene Zukunft.* Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart (1994) *”Einleitung”.* *Der politische Totenkult, Kriegdenkmale in der Moderne.* (Hg.) Koselleck, Heismann. München: Fink.
- Kuhn, Thomas S. (1970) *The Structure of Scientific Revolutions.* Chicago.
- Lastra, James (1997) *”From the Captured Moment to the Cinematic Image: A Transformation in Pictorial Order”.* Teoksessa Dudley, Andrew (Ed.) *The Image in Dispute. Art and Cinema in the Age of Photography.* Austin: University of Texas Press.
- Lindroos, Kia (1998) *Now-time/Image-space. Temporalization of Politics in Walter Benjamin's Philosophy of History and Art.* SoPhi 31. University of Jyväskylä.
- Lindroos, Kia (2000a) *”Nykyisyyden politiikkaa: Walter Benjaminin ja Paul Virilion aika”.* Teoksessa *Politiikan Aikakirja.* Lindroos & Palonen (toim.). Tampere: Vastapaino.

- Lindroos, Kia (2000b) "Chris Marker ja ajan kuvat. Historian dokumentointi esteettisenä ja poliittisena toimintana" *Kulttuurintutkimus* 3.
- Lindroos, Kia (2003) "Aesthetic Political Thought. Marker and Benjamin Revisited". *Alternatives* Vol 28. Number 2 1/2003
- Lindroos, Kia (2004) "Katso poliittisesti. Jossakin on aina jo kamera". *Lue Poliittisesti. Profiileja politiikan tutkimukseen*. Hänninen & Palonen (toim.) SoPhi: Jyväskylän yliopisto.
- Lindroos, Kia (2007) "Kuolemanpeliä kapitalismin järjestelmällä". *Niin& Näin* 53. 2/2007.
- Liotard, Jean-Francois (1971) *Discours, figure*. Paris: Klincksieck.
- Liotard, Jean-Francois (1983) *The Differend: Phrases in Dispute*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Liotard, Jean-François (1986) *Philosophie und Malerei im Zeitalter ihres Experimentierens*. Berlin: Merve.
- Liotard, Jean-François (1998a) "Acinema", teoksessa *The Lyotard Reader*. Andrew Benjamin (ed.) Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Liotard, Jean-François (1998b) *The Inhuman. Reflections on Time*. Cambridge: Polity Press.
- Liotard, Jean-François (1999) *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- McQuire, Scott (1998) *Visions of Modernity. Representation, Memory, Time and Space in the Age of the Camera*. London & New Delhi: Sage Publications.
- Mitchell, W.J.T. (1986) *Iconology. Image, Text, Ideology*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mitchell, W.J.T. (1994) *Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mouffe, Chantal (1997) *The Return of the Political*. London & New York: Verso.
- Mulvey, Laura (1975) "Visual Pleasure and Narrative Cinema" *Screen* 16/3.
- Möller, Frank (2002) "Iconography and International Relations-an Exploratory Approach to a Political Iconography (julkaisematon esitelmä, Politics and the Arts Symposium Berlin, 2002).
- Nelson, John (1998) *Tropes of Politics. Science, Theory, Rhetoric, Action*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Osborne, Peter (2000) *Philosophy in Cultural Theory*. London and New York: Routledge.
- Palonen, Kari (1988) *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari (1998) "Webersche Moment" *Zur Kontingenz des Politischen*. Wiesbaden: Westdeutsche Verlag.
- Palonen, Kari ja Summa, Hilka (1996 toim.) *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino.

- Pekonen, Kyösti (1991) *Symbolinen modernissa politiikassa*. Jyväskylän yliopisto.
- Peirce, Charles Sanders (1955, ed. Buchler, Dover) *Philosophical Writings of Peirce*. New York: Dover.
- Pollock, Griselda (1990) *Vision and Difference. Femininity, Feminism and the Histories of Art*. London and New York: Routledge.
- Poster, Mark (1996) *The Second Media Age*. Cambridge: Polity Press.
- Readings, Bill (1991) *Introducing Lyotard. Art and Politics*. London and New York: Routledge.
- Rossi, Leena-Maija (1995 toim.) *Kuva ja Vastakuvat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, Leena-Maija (1999) *Taide vallassa. Poliittikakäsityksen muutoksia 1980-luvun suomalaisessa taidekeskustelussa*. Helsinki: Kustannus Oy Taide.
- Searle, John R. (1994) "Rationalität und Realismus oder Was auf dem Spiel steht", *Merkur. Zeitschrift für europäisches Denken*. Jg. 48, Heft 542. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Seppänen, Janne (2001) *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Shapiro, Michael (1988) *The Politics of Representation. Writing Practices in Biography, Photography, and Policy Analysis*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Shapiro, Michael (1999) *Cinematic Political Thought. Narrating Race, Nation and Gender*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Simons, Jon (1997) *From Ideology to 'Imagology'. The Aestheticization of Political Thought*. Paper given in American Political Science Association Meeting in Washington.
- Weber, Max (1904) *Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*. In *Gesammelte Aufsätze für Wissenschaftslehre*. JCB Mohr. UTB, München 1988: Fink Verlag.
- Virilio, Paul (1997) *Open Sky*. London & New York: Verso.
- Whitebrook, Maureen (2001) *Identity, Narrative and Politics*. London and New York: Routledge.
- Wittgenstein, Ludvig (1977/1921) *Tractatus logico-philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Wittgenstein, Ludvig (1958) *Blue and Brown Books*. New York: Harper.

Kari Palonen

Kaksi politiikan käsitettä

Tulkinta historiasta ja nykytilanteesta¹

Politiikka kiistanalaisena ja historiallisena käsitteenä

Politiikan käsitteelle on tunnusomaista eräänlainen liukkaus. Sitä ei voida yksiselitteisesti määritellä, vaan päinvastoin mitä tahansa käsitystä vastaan voi hyvin perustein väittää vastaan. Käsitteestä voi esittää vastakkaisia tulkintoja, joita kaikkia voi puolustaa. Lisäksi politiikka on niin arkipäiväisessä kuin akateemisessakin puheessa monisärmäinen käsite. Sillä on erilaisia aspekteja ja ulottuvuuksia, joita voi problematisoida eri näkökulmista, joilla on kaikilla oma historiansa. Arkipuheessa oletetaan esimerkiksi silloin kun joku julistaa, ”minä en ole kiinnostunut politiikasta”, että politiikka on valmiiksi annettu, yleisesti tunnettu ja kaikkien samalla tavalla ymmärtämä käsite. Taustalla on usein oppikirjoissakin esitetty (kieli)teoria siitä, että ilman yhteisiä käsitteitä mistään asiasta ei voida puhua.

Tässä artikkelissa puolustan päinvastaista näkemystä, jonka mukaan käsitteiden käyttö on ihmisten toiminnan historiallinen tulos, joka muodostuu niitä koskevien kiistojen kautta. Esimerkiksi poliitikkojen väitteilyä ei voi lopettaa siten, että joku auktoriteetti julistaa tietyn puhettavan oikeaksi ja toisen vääräksi. Päinvastoin poliitikot voivat perustellusti puolustaa näkemystä, että käsitteistä kiistely on itse asiassa politiikalle toimintana tunnusomaista: ilman käsitteellisiä kiistoja politiikkaa ei voi ymmärtää (ks. esim. Richter 2000). Ei voida julistaa tiettyjä käsityksiä politiikasta oikeiksi ja toisia vääriksi, vaan retorisen kamppailun eri osapuolet voivat aina puolustaa näkemyksiään vastustajien kritiikiltä tai muuttaa niitä tämän perusteella kiistaa lieventämättä.

Seuraavassa tarkastelussa lähdän periaatteesta, että *politiikkaa 'on' kaikki mitä politiikaksi nimitetään*. Toisin sanoen käsitykset politiikasta eivät ole tosia tai virheellisiä, oikeita tai vääriä, vaan ne liittyvät aina tiettyyn kamppailuun politiikasta. Mutta tietystä politiikkakäsityksestä ei suinkaan voi päätellä, millaista politiikkaa tulisi tehdä, vaan eri käsityksillä on tietty liikkumatila ja samaa politiikkaa voi puolustaa erilaisten politiikkakäsitysten kannalta.

Juuri politiikan kiistanalaisuuden, historiallisuuden ja monisärmäisyyden vuoksi olen kiinnostunut siitä, *kuka, milloin, missä ja miten puhuu politiikasta*, millaisia muutoksia näissä suhteissa on tapahtunut, ja mikä merkitys näillä muutoksilla on. Tätä lähestymistapaa voi nimittää käsitehistorialliseksi. Tähän ei riitä sen kysyminen, mitä ulottuvuuksia ja aspekteja politiikasta kulloinkin nostetaan esiin, vaan myös se miten käsitteet problematisoidaan ja miten käsitteitä koskeviin kiistoihin suhtaudutaan. Näin politiikkapuheen käsitehistoria yhdistyy sen retoriikan analyysiin.

Käsitehistoriallisen tutkimuksen juoni on tehdä selväksi, että politiikalle ei ole mitään vakiintunutta tai normaalia merkitystä. Jo arkikielessä käsitettä on ainakin noin sadan vuoden ajan käytetty monin tavoin, ja ihmiset voivat koko ajan nimittää uusia asioita poliittisiksi tai kiistää poliittinen luonne siltä mitä pitkään on yleisesti pidetty poliittisena. Esimerkiksi 1900-luvun alkupuolella se, mitä oikeusteoreetikko Carl Schmitt piti Weimarin tasavallan aikana (1919–1933) valtion ykseyttä murtavana epäpolitisoitumisena, näyttäytyi päinvastaisena toiselle saksalaiselle teoreetikolle Max Weberille. Schmittin tulkitsema epäpolitisoituminen olikin Weberin tulkinnassa pikemminkin politisoitumista, ts. toimijain kamppailun ja pelivaran alueen laajenemista (ks. Palonen 1998).

Tässä mielessä gallup-kysymys ”oletko kiinnostunut politiikasta?” ei itse asiassa kerro juuri mitään. Kun vastakkaisia tekoja tai asiantiloja voidaan nimittää poliittisiksi, kiinnostus politiikkaan riippuu siitä, miten kukin politiikan ymmärtää. Kun tarkastelee lähemmin nykyistä sekä akateemista että julkista puhetta politiikasta, voi hyvin ymmärtää, kuinka politiikasta on tullut suoranaisten malliesimerkki kiistanalaisesta käsitteestä. On nimittäin mahdotonta ymmärtää puhetta politiikasta kysymättä *missä mielessä käsitettä kulloinkin käytetään ja mikä käsitteen aspekti tai ulottuvuus on tarkastelun kohteena asianomaisessa yhteydessä*.

Sama kiistanalaisuus ja historiallisuus on tunnusomaista muillekin poliittisesti keskeisille käsitteille, kuten vapaudelle, tasa-arvolle ja demokratialle. Esimerkiksi demokratia tarkoitti suunnilleen Ranskan

suureen vallankumoukseen asti 1700-luvun lopulla yksin suoraa demokratiaa, ja vasta 1800-luvun kuluessa edustamisen ja demokratian yhdistäminen alettiin käsittää mahdolliseksi ja toivottavaksi (esim. Rosanvallon 1992).

Tavanomaisesta politiikkakeskustelusta käsitteen historia helposti katoaa. On helppo olettaa, että politiikkaa harjoitetaan aina ja kaikkialla, sen sijaan että tunnustettaisiin että käsitteen käyttö on aina erityiseen tarkoitukseen tietyssä yhteydessä muodostettu puheteko. Käsittehistoriallinen tutkimus korostaa kuitenkin sitä, kuinka nykyinen puhe politiikasta on varsin uutta, eikä sitä voi noin vain projisoida menneisyyteen tai mihin yhteyteen tahansa. Voi esimerkiksi kysyä, tehdäänkö yhden puolueen järjestelmissä lainkaan politiikkaa vai ainoastaan politiikanvastaista politiikkaa? Ilman parlamenttia ja laajaa äänioikeutta on nykyisiä puhetapoja politiikasta vaikea ymmärtää. Käsittehistoriallisella tutkimusotteella on mahdollista suhteellistaa politiikkapuheen väitetyjä uutuuksia ja jatkuvuuksia sekä samanlaisuuksia ja erilaisuuksia.

Filosofiset keskustelut tapaavat hieman kaavamaisesti vedota esimerkiksi poliittisen ja filosofisen ajattelun klassikoihin, kuten Aristoteleeseen, Thomas Hobbesiin tai Immanuel Kantiin ja muokata näistä alkavia traditioita nykyaikaan. Poliitiikkaa koskeville käsitteistöille on ominaista se että ei juurikaan viitata aikaisempaan keskusteluun. Poliitikkojen puheessa sekä akateemisissa kirjallisuudessa on politiikasta puhuttaessa tavallisempaa vedota 'asiaan sinänsä', sen ratkaisemiseksi, mikä on politiikkaa tai poliittista. Toisin sanoen keskustelijat eivät niinkään viittaa politiikan teoreetikkojen (esimerkiksi Max Weberin, Hannah Arendtin tai Michael Oakeshottin) käsityksiin politiikasta, kuin kaikille tuttuina pidettyihin 'poliittisiin realiteetteihin'. Tämä tehdään kuitenkin siten, että viittaukset tukevat esittäjänsä omaa käsitystä. Näin käsitteen historiallisuus ja kiistanalaisuus tavallaan myönnetään, mutta halutaan piilottaa se vastapuolelta.

Tässä tarkastelen politiikan käsitteen historiaa, sfääri- ja toimintakäsitteiden vastakohtaa, niitä vastaavien tila- ja aikametaforien syntytaustaa ja -kontekstia sekä kummankin käsitteen omaa historiaa ja niiden sisältämää käsitteellistä vaihteluväliä. Lopuksi erittelen politiikkaa malliesimerkkinä käsitteestä, josta puhuttaessa kiistely kuuluu itse asiaan.

Monta käsitystä, kaksi käsitettä

Käsitehistorian kannalta voidaan erottaa siis lukuisia eriytyneitä ja persoonallisia *käsityksiä* politiikasta, jotka kuitenkin on ymmärrettävissä *muunnelmiksi kahdesta ja vain kahdesta toisilleen vaihtoehtoisesta politiikan käsitteestä, eli sfääri- ja toimintakäsitteistä* (ks. esim. Dunn 2000, 4–5). Tässä kirjoituksessa tarkastelen politiikan käsitettä koskevia kiistoja näiden kahden käsitteen vastakohtan historian näkökulmasta. Kiistoihin sisältyy kummankin käsitteen erilaisten tulkintojen ja niiden vaihteluvälin analyysi lähinnä 1800-luvun jälkipuoliskolta nykyaikaan ulottuvalla jaksolla. Mielenkiintoni kohdistuu englantilaisten, ranskalaisten ja saksalaisten keskustelujen tuottamiin teksteihin, joita kuitenkin täydennän joillakin suomalaisilla esimerkeillä (osa niistä sisältyy myös Palonen 2003een).

Kun puhutaan politiikasta, samakin kirjoittaja viittaa tavallisesti samanaikaisesti molempiin käsityksiin, ja vain harvoin ne erotetaan selvästi ja asetetaan vastakohtiksi toinen toisilleen. Näin on laita sekä arkipäiväisessä puheessa että akateemisessa keskustelussa. Tästä huolimatta ne viittaavat kahteen keskenään kilpailevaan ja toisilleen vastakkaiseen politiikan käsitteeseen. Poliitiikan käsittäminen erilliseksi elämänpiiriksi, sfääriksi, sektoriksi tai kentäksi korostuu etenkin silloin, kun halutaan vetää raja politiikan sekä muiden käsitteiden välillä. Sektori, sfääri, kenttä ja myös järjestelmä viittaavat siis politiikkaan eräänlaisena *tilakäsitteenä*, joko maantieteellisten tai geometrysten tilojen kaltaisena tai selvemmin metaforisena tilana.

Akateemisessa keskustelussa politiikan tilakäsitteen johtava vertauskuva on puhe 'poliittisesta järjestelmästä'. Suomessa puhe politiikan sfääristä on korostunut toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Jaakko Nousiainen teos *Suomen poliittinen järjestelmä* (josta on otettu lukuisia painoksia vuosina 1959–2004) on hyvä esimerkki ajatustavasta, jossa *politiikka esitetään yhtenä järjestelmänä monista*, osana useimmiten 'yhteiskunnaksi' nimitettyä kokonaisuutta. Toisin kuin usein katsotaan, ei suinkaan ole ilman muuta selvää että politiikka olisi jonkin 'yhteiskunnallinen' ilmiö, vaan monessa suhteessa 'poliittinen' ja 'yhteiskunnallinen' näkökulma kysymyksiin kilpailevat keskenään. Kun politiikka sijoitetaan järjestelmäksi 'yhteiskunnan sisään', se samalla latistetaan harmittomaksi 'yhteisten asioiden hoitamiseksi', jossa pelivaraa ei nähdä.

Sekä poliitikkojen omista puheista että yleisön, toimittajien ja tutkijain kirjoituksista on kuitenkin helppoa löytää esimerkkejä myös toisesta ajatustavasta, politiikan ymmärtämisestä *toiminnaksi tai aktiviteetik-*

si. Kun puhutaan politiikasta, tähän sisältyy ajatus että *politiikalle on tunnusomaista se, että aina voi – tai olisi voinut – toimia myös toisin kuin toimitaan*. Brittipolitologi Bernard Crickin tunnetun *In Defence of Politics* -teoksen (1962, 25) johtoideoita on, että politiikka ei ole esine vaan toimintaa: ”Politics is an activity, not a thing”. Poliitikasta voi puhua vain siellä, missä ihmisillä on pelivaraa toimia myös toisin. Saman vuonna 1959 kuin Nousiaisen teoksen ensimmäinen painos ilmestyi, kirjailija Jouko Tyyri korosti sitä, että ”politiikassa on aina pelinvaraa”, mikä edellyttää näkemystä politiikasta toimintana (Tyyri 1959, 138).

Poliitiikan ymmärtäminen toiminnaksi tekee siitä *ajallisen* ilmiön. Poliitiikka tapahtuu ajassa ja toimijat myös ’pelaavat’ ajalla. Toisin sanoen politiikassa kuluu aikaa, toimintaa analysoidaan aikayksiköillä – ennen ja jälkeen, mennyt, nykyinen ja tuleva jne. – ja sitä jäsennetään ajallisilla luokituksilla, kuten vaalikausilla. Toiminnalla voi olla myös oma erillinen rytmensä tai temponsa.

Politiikka opinalana: kadonnut käsite

Ennen kuin siirryn politiikan sfääri- ja toimintakäsitteiden vastakohtaan, viittaatan lyhyesti politiikan varhaisempaan merkityskerrostumaan, nimittäin politiikan ymmärtämiseen eräänlaisena opinalana, tieteen- tai taidonalana. Tällainen puhe politiikasta on 1800- ja 1900-lukujen kuluessa muuttuneet siinä määrin ’vanhentuneeksi’, että nykyisen lukijan ja toimijan on sitä lähes mahdoton ymmärtää.

Poliitiikka kuuluu nykyisissä eurooppalaisissa kielissä niihin sanoihin, joiden juuret ovat klassisessa kreikassa. Hannah Arendt (1968) onkin väittänyt että nimenomaan poliittinen -adjektiivin käytössä vallitsee tietty käsitteellinen jatkuvuus antiikin Kreikasta nykyaikaan. Toimijaa ilmaisevaa *polites* -käsitettä ei ole kuitenkaan siirretty uusiin kieliin, vaan latinan *civis* ja saksan *Bürger* ovat toimineet mallina ’tilapäispoliittikon’ käänöksille, kuten suomen ’kansalaiselle’ (tästä ks. Stenius 2003).

Joissakin kielissä, suomi mukaan lukien, politiikalle on ehdotettu omakielisiä vastineita. Vielä vuoden 1994 presidentinvaalien edellä *Tyrvään Sanomat* järjesti lukijakilpailun presidentin, ministerin ja politiikan kääntämisestä ’suomeksi’. Poliitiikan suomennostarjoukset osoittavat, kuinka tähän päivään mennessä ihmiset ovat oppineet käyttämään sujuvasti tuota klassisen kreikan lainasanaa, samalla kun niistä voidaan lukea esiin erilaisia kansainvälisen käsitteen käytön historiallisesti merkittäviä ulottuvuuksia (ks. Palonen 1995).

Aristoteleen tekemä tieteiden luokitus on taustalla hänen *Tà politikà* -teoksessaan. Kun tarkastelee teoksen käsitemaailmaa, on ilmeistä että teoksen suomennos nimellä *Politiikka* johtaa nykylukijaa harhaan. Teos ei käsittele enempää politiikan sfääriä kuin aktiviteettia, vaan se on aikakautensa kuvaava ja arvottava *esitys antiikin kreikkalaisesta kaupunkitasavallasta, poliksesta*. Käännös, jonka myös nykylukija voisi ymmärtää olisi lähinnä 'Oppi poliksesta', Toisin sanoen 'politiikkaa' sfäärinä tai aktiviteettina ei ollut vielä olemassa antiikin kreikkalaisten käsitemaailmassa.

Itsenäisillä kaupunkitasavalloilla Italiassa ja muuallakin oli tiettyjä yhtäläisyyksiä antiikin *polikseen*, mutta pian *politica* -tieteenala siirrettiin koskemaan mitä tahansa hallitsemista, hallintoa ja käsitteenä uutta 'valtiota'. Opinalana 'politiikka' tuli myös keskiajan ja uuden ajan alun yliopistoihin (ks. Sellin 1978, Rubinstein 1987, Virola 1992). Tässä vaiheessa oppineet eivät kuitenkaan esittäneet kysymystä siitä, mikä kohteessa oli erityisen 'poliittista'. Päinvastoin 'politiikan' opinalasta tuli sateenvarjokäsite erilaisille hallitsemista, hallintoa ja myöhemmin valtiota koskevalle opetuksen alalle. Saksalainen *Polizeiwissenschaft* tarkoitti, erityisesti vuoden 1648 Westfalenin rauhan jälkeen, itsenäisten ruhtinaskuntien sisäistä hallitusta, hallintoa ja järjestyksenpitoa koskevaa opinalaa. Tällaisena se on tavallaan nykyisen hallinnontutkimuksen edeltäjä (ks. Brückner 1977).

1700-luvulla elämän ja maailman eri alueiden erottaminen toisistaan tuli vallitsevaksi ajatustavaksi, jolloin niiden väliset rajankäynnit nousivat ongelmiksi. Tässä yhteydessä myös 'poliittiselle' tai 'politiikalle' annettiin uudestaan itsenäistä merkitystä. Vanhasta politiikan sateenvarjotieteenalasta erkanivat aluksi etiikka ja taloustiede, pian myös juriidikka, ja jäljelle jäänyt politiikka -tieteenala jäi nyt kattamaan tietyn oman ja erityisen sektorinsa. Tämä näkyy mm. Montesquieun (1748) ja Rousseauun (1762) käyttämässä käsitteessä *droit politique*. poliittinen oikeus. Siinä 'poliittinen' viittaakin *oikeustieteen* erityisalan tutkimuskohteeseen ja sen normatiivisiin periaatteisiin.

Tämä tutkimuskohteen eriytyminen oli edellytys sille, että tieteenalan nimitys 'politiikka' vähittäin siirtyi koskemaan myös sen tutkimuskohdetta. Vastaava muutos tapahtui erityisesti saksalaisella kielialueella historian käsitteessä: *die Geschichte* ('historia') tarkoitti alunperin vain kertomusta, mutta vuosien 1760 ja 1780 välillä 'historia' siirtyi tarkoittamaan myös, ja pian ensisijaisesti, sitä tapahtumista, johon kertomus kohdistui (ks. Koselleck 1967, 1975). Vastaavasti 'politiikka' muuntui 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa suurin piirtein samanaikaisesti Englannissa, Ranskassa ja Saksassa opinalan nimityksestä sen kohteena

olevan ilmiön nimeksi, aluksi erityisen elämänpiirin merkityksessä (ks. Vollrath 1989, Palonen 1985, 1990).

Uudella ajalla politiikan opinala jakaantui itse asiassa kahtia, 'tieteksi' (*scientia*) ja 'taidoksi' (*ars*). Poliitiikan taito-opilla oli tietty subjektiivinen väritys, jonka mukaisesti erityisesti adjektiivi 'poliittinen' jo uuden ajan alkupuolella siirtyi toisinaan tarkoittamaan 'yksityisen sfäärin' alaan kuuluvia ominaisuuksia. Se yhdistyi henkilöiden taito-ominaisuuksiin, eli viisauteen, hyveellisyyteen, taitavuuteen. Ranskassa viittaukset taitoon esiintyivät positiivisesti värittyneenä (*fin, adroit, prudent*), Saksassa taito oli ennemminkin viekkautta tai oveluutta (*klug, listig, schlau*) (ks. esim. Sternberger 1978). Suomen kielen 1800-luvun sanakirjatkin tuntevat vielä 'poliittisen' synonyyminä sanoille "viisas, ovela, viekas, sukkela, kavala".

Taitoon liittyvää subjektiivista merkitystä politiikalle on pitkään paheksuttu akateemisessa kirjallisuudessa. Kuitenkin sen huomioon ottamisella oli keskeinen merkitys politiikan oppi-merkityksen murenemisessä. Tässä suhteessa englannin kielen moninaistunut sanasto oli keskeinen: *policy* tarkoitti alkuaan tietynlaista taito-oppia, mutta jo 1700-luvun lopulla voidaan erottaa käyttöyhteyksiä, joissa sanaa käytettiin jonkun valtion tai henkilön 'politiikkaa' tai 'linjaa' koskevassa, siis toimintaan viittaavassa merkityksessä.

Vielä selvemmin siirtyminen opista toimijaan ilmenee henkilönimityksissä. 1500-luvun lopun Ranskassa *les politiques* viittasi ryhmään teoreetikkoja, ja kun James Harrington (1656) käyttää Machiavellista nimitystä ainoa poliitikko/*the only politician*, käsite tarkoittaa ainoaa politiikan teoreetikkoa. Sen sijaan vajaan sata vuotta myöhemmin David Humen vuonna 1740 käyttämä käsite poliitikko/*politician* selvästikin tarkoittaa toimijaa, poliitikkoa. Näin käsite merkitys on jo näin varhain siirtynyt opista toimintaan, vaikka tämä siirtymä on vasta jälkikäteen ymmärretty.

1800-luvun kuluessa puhe politiikasta opinalana, sekä tiedon- että taidonalana katoaa vähitellen. Poliitiikan opinalan tilalle tulee politiikan ilmiö (ks. Vollrath 1989). Poliitiikan opinalakonseption loppua havainnollistaa ranskalaisen juristin Émile Giraudin vuonna 1966 julkaistu käsitys, jonka mukaan politiikan (*la politique*) ja politiikan tutkimuksen (*la science politique*) sekoittaminen toisiinsa olisi samaa kuin rikollisen ja kriminologin samastaminen.

Käsittehistoriallisesti merkittävää on, että politiikan ilmiölle annetaan kaksi erilaista tulkintaa, joista muotoutuvat nykyiset käsitykset politiikasta sfäärinä ja toimintana. Käsitys politiikasta sfäärinä on varhaisempi, erityisesti siinä mielessä että poliitikko toimintana tapahtui aluksi

vain politiikan sfäärin sisällä. Poliitiikan taitoulottuvuuden mukaisesti toimintakonseptio itsenäistyy 1800-luvun kuluessa sidonnaisuudesta tiettyyn kohdealueeseen.

Tarkastelen seuraavassa erikseen näistä kahta politiikan käsitettä jäsentämällä erilaisia näkökulmia niihin. Nämä näkökulmat voidaan ymmärtää klassisen retoriikan mukaisesti *topoksina*, näköalapaikkoina, joista käsin politiikan ilmiötä tarkastellaan. *Topos* viittaa tässä nimenomaan erilaisiin näkökulmiin, joista käsin politiikkaa voi eritellä, ja kunkin niistä sisällä voi olla koko joukko erilaisia ja usein vastakkaisiakin tulkintoja samasta *topoksesta*.

Politiikka sfäärinä

Tekemäni erottelu politiikan sfääri- ja toimintakäsitteiden välillä on puhtaasti analyttinen, erityisesti siinä mielessä että sama henkilö voi sanoa jotakin molemmista käsitteistä. Erottelun avaimena on se, käsitteellistääkö helposti käsistä karkaavaa politiikan ilmiötä tila- vai aikametaforin.

Poliitiikan sfäärikäsitteen juoni on siis pyrkimyksessä lähestyä politiikkaa tilallistamalla käsite. Taustaksi voidaan ottaa klassinen *fortunan* käsite, puhtaasti satunnainen kontingenssi, jonka hallitsemiseksi tarvitaan sääntelyä ja vakautta (vrt. Pocock 1975). Tämä liittyy tietoteoriaan, jonka mukaan vain siitä mikä on vakaata ja säännöllistä voidaan puhua, kun taas satunnaisuus on jäännös, jonka olemassaolo on hyväksyttävä, mutta jota on rajattava ja kontrolloitava. *Fortunan* klassinen vastakäsite on *virtù*, jolla toiminta pyritään saamaan hallittavammaksi ja kontrolloidummaksi.

Yllämainittu hallittavuus voidaan ajatella saavutettavaksi kutsumalla politiikaksi tiettyä metaforista kontrolloitua tilaa. Sopimusteoreetikot, kuten Thomas Hobbes ja Jean-Jacques Rousseau, asettavat vastakkain luonnontilan ja sopimustilan, 'yhteiskunnan' tai 'sivilisaation', johon politiikka kuuluu. Erityisesti 1800-luvulla politiikkaa usein kuvattiinkin käyttämällä suhteellisen yksinkertaisia tilametaforia, sellaisia kuin sfääri, sektori, ala, alue tai kenttä. 1900-luvun kuluessa abstraktimmat tilakäsitteet, kuten teatterimetaforat arena, näyttämö tai asetelma, ovat saaneet lisää jalansijaa (ranskalaisesta keskustelusta ks. Palonen 1990, 99–102).

Tilojen erottelun tarve viittaa 1700- ja 1800-lukujen ajattelussa keskeiseen oletukseen 'työnjaosta' asioiden välillä, olipa sen perusteena sitten vaihtosuhteet tai erilaiset tehtävät. Klassinen ymmärrys sosio-

poliittisen maailman ykseydestä, latinaksi *societas civilis sive politica*, hylättiin eriyttämällä sosiaalinen ja taloudellinen sfääri poliittisesta. Hieman myöhemmin tätä seurasi trendi erottaa politiikasta myös mm. uskonnon, moraalin, lain ja hallinnon piirit. Näin jäljelle jäänyt politiikan alue oli eräänlainen jäännös, joka jäi jäljelle silloin kun säännöllisemmät ja vakaammat alueet kuten oikeus, talous tai hallinto oli erotettu siitä.

Juridisilla kiistoilla tietyn ilmiön poliittisuuden erottamisesta muista sfääreistä on ollut välitöntä merkitystä ihmisten elämälle. Erityisesti kansainvälisessä oikeudessa on pitkään pyritty vetämään tarkka raja poliittisen ja oikeudellisen sfäärin kysymysten välillä. Haagin rauhankonferensseissa vuosina 1899 ja 1907 jopa äänestettiin siitä, mitkä kansainväliset kysymykset eivät ole 'poliittisia'. Saksalais-amerikkalainen juristi ja kansainvälisen politiikan tutkija Hans Morgenthau parodioi varhaistuotannossaan (1929, 1933) tällaisia pyrkimyksiä ja esittää, kuinka toisiinsa kietoutuneita poliittiset ja juridiset kysymykset itse asiassa ovat kansainvälisissä suhteissa.

Joissakin tapauksissa 'poliittinen' leima henkilön statuksessa toimi perusteena henkilön *syrynnälle*, kuten esimerkiksi naisten ja alaikäisten puoluejäsenyyden kieltämisessä Saksassa ja Ranskassa (ks. Korn 1922, Huard 1996). Toisissa tilanteissa taas 'poliittisen' rikoksen, vangin, pakolaisen tai turvapaikan status antoi henkilöille tiettyjä *etuoikeuksia*. Näissä yhteyksissä on ollut tyypillistä, että asiaa käsittelevät viranomaiset pyrkivät tulkitsemaan poliittisen sfääriä ahtaasti, kun taas asianomaiset henkilöt itse ymmärtävät sen laajasti. Esimerkiksi vuonna 1990 kiisteltiin 'poliittisen turvapaikan' myöntämisestä neuvostoliittolaiselle lentokonekaappajalle. Kiistassa keskeisiä kysymyksiä oli sekä se, että hän oli kotimassaan joutunut 'poliittisen vainon' kohteeksi sekä kysymys siitä, oliko kaappaus kansainvälisen oikeuden mukaan 'ei-poliittinen rikos'. Jälkimmäinen kanta voitti Suomen hallituksessa (ks. Riila 1993).

Erityisesti englannin kielessä 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella termejä julkinen (*public*) ja poliittinen (*political*) käytettiin miltei synonyymeinä toinen toisilleen, ja politiikka samastettiin vastaavasti julkiseen sektoriin. Hallitusvallan alan laajentuessa se mikä on 'julkista' ei kuitenkaan ole enää ilmeistä, ja tämän mukaisesti politiikan rajanveto muuttui ongelmaksi. Noista ajoista lähtien politiikan sfäärikonseption sisällä käydään kiistaa ennen muuta politiikan laajan ja ahtaan tulkinnan välillä (esim. Balandier 1962). Kiistaa käydään siitä, onko laajempi vai suppeampi käsitys politiikasta osuvampi tai tarkoituksenmukaisempi

sekä siitä, mikä on 'varsinaista' politiikkaa ja mikä on politiikkaa vain sanan venytetyssä merkityksessä.

Suomessa tällaista politiikkaa julkisuuteen samastavaa näkemystä on puolustanut ennen muuta Jan-Magnus Jansson vuosikausia yliopistollisena oppikirjana toimineessa teoksessaan *Politiikens teori* (1969, suom. *Politiikan teoria* 1970). Janssonin mukaan politiikka laajemmassa mielessä tarkoittaa "organisoitujen ihmisryhmien hallitsemista", mutta ahtaammassa ja hänelle 'varsinaisessa' merkityksessä tämä koskee vain julkisella sektorilla tapahtuvaa hallitsemista (Jansson 1970, 38-42). Janssonin esimerkin mukaan esimerkiksi se, että lääkäri hoitaa potilasta on poliittista toimintaa silloin kun se tapahtuu valtion sairaalassa (mt., 60-61).

1900-luvun kuluessa ajatus siitä, että politiikalla julkisena toimintana on tietty yleisesti tunnettu ja hyväksytty ydinalueensa on asteittain murentunut. Tätä trendiä vastaan kuitenkin monet politiikan teoreetikot ovat kapinoineet. Sekä saksalais-amerikkalainen Hannah Arendt (1960) että brittiläinen Michael Oakeshott (1975) puolustavat yksityisen sfäärin provinsiaalisuutta vastaan erityisesti julkisuuden avoimuutta poliittiselle kilpailulle. Heillä 'julkisuus' viittaa kuitenkin samalla myös tiettyyn toiminnan tyyppiin.

Saksalaisessa kirjallisuudessa politiikka samastettiin erityisesti 1800-luvulla *valtion* käsitteeseen. Saksalainen valtioteoria korosti sitä, että vain valtio voi legitiimisti harjoittaa politiikkaa. Valtio tarkoittaa tässä suhteessa erityistä juridista henkilöä, jonka nimissä hallitus ja viranomaiset toimivat. Äärimuodoissaan (esim. Treitschke 1897) valtiosta tehtiin myös eräänlainen reaalin olio, jonka nimissä oli helppo oikeuttaa erityinen valtion moraalinen, jonka nimissä yksilöiden uhraaminen valtioedulle käsitettiin luvalliseksi.

1900-luvun kuluessa niin julkinen sfääri kun valtiokin on pyritty korvaamaan abstrakteimmilla politiikan tilakäsitteillä. Saksalaisen juristin Carl Schmittin mukaan valtion tilalle tarvitaan siitä riippumaton poliittisuuden kriteeri. *Der Begriff des Politischen*-teoksessa (1932, 26) Schmitt tarjoaa poliittisuuden käsitteen kriteeriksi 'erottelun *ystävän ja vihollisen välillä*'. Toisin kuin esimerkiksi moraalinen tai taloudellinen sfääri, poliittinen ei tässä mielessä tarkoita erityistä elämänpiiriä, vaan se määrittyy abstraktimmin, intensiivisyyden asteen perusteella. Vihollinen tarkoittaa Schmittille vain julkista vihollista (latinaksi *hostis*), ja sota on vain vihollisuussuhteen rajatapaus. Tällöin yksityinen sotilas ei tee ratkaisuja vihollisesta, vaan vihollinen on hänelle annettu sen perusteella mihin 'poliittiseen ykseyteen' hän kuuluu (mt. 70).

Sodanjälkeisessä akateemisessa politologiassa eniten käytetty politiikan tilametafora on, kuten mainittu, poliittinen systeemi tai järjestelmä, jonka David Easton teoksellaan *The Political System* (1953) teki tunnetuksi. Nousiaisen *Suomen poliittinen järjestelmä* sekä Janssonin *Politiikan teoria* ovat väljästi tämän systeemiajattelun inspiroimia. Järjestelmän sisällä tapahtuva politiikka 'panoksineen' (*input*) ja 'tuotoksineen' (*output*) nähdään tällöin 'varsinaiseksi' politiikaksi. Sen reunoilla on kuitenkin nähty tapahtuneen "politiikan rajojen laajentamista", kuten Charles S. Maier (1987) asian esittää.

Sen mukaisesti on myös sfäärikonseptioissa tullut vaikeammaksi yksiselitteisesti sanoa kuuluko joku ilmiö politiikkaan vai ei. Esimerkiksi urheilua on 'poliittisen järjestelmän' osa silloin kun ministeriö jakaa rahaa urheilujärjestöille, mutta esimerkiksi yksityisen urheilijan tai katsojan rasistista mielipiteistä on vasta viime aikoina alettu rangaista. Schmittin mainitsemien sotilaiden tapaan myöskään urheilijoille ei anneta valtaa äänestää siitä, tuleeko olympialaisia boikotoida silloin kun ne järjestetään maassa, josta puuttuvat alkeelliset poliittiset vapaudet ja oikeudet, ei myöskään valtaa osallistua silloin kun kotimaa boikotoi kisoja.

Politiikalle on myös tarjottu uusia tila metaforia. Esimerkiksi politiikan sosiologit Anthony Giddens (1994) elämän politiikan (*life politics*) ja Ulrich Beck (1993) alapoliitiikan (*Subpolitik*) käsitteillään ovat uudistaneet sfääriajattelua. He ovat täydentäneet politiikan systeemiä sen eräänlaisella vastapoolilla, politiikalla joka erityisesti erilaisten aktivistiliikkeiden yhteydessä näyttäytyy vahvemmin poliittiselta kuin systeemiin kuuluva politiikka. He eivät kuitenkaan kiistä systeemiin viittaavaa 'varsinaista politiikkaa', vaan Beck puhuu kaksoisteatterista, jossa politikoida voi samanaikaisesti sekä systeemin että alapoliitiikan kentällä.

Belgialais-brittiläinen politologi Chantal Mouffe tekee teoksessaan *On the Political* (2005) Schmittin tavoin eron poliittisuuden ja politiikan välillä seuraavanlaisin termin. "... 'Poliittisuudella' tarkoitan sitä vastakohtaisuuden (*antagonism*) ulottuvuutta, jota on perustava inhimillisille yhteiskunnille, kun taas politiikalla (*politics*) tarkoitan sitä käytäntöjen ja instituutioiden joukkoa, jolla luodaan järjestystä, toisin sanoen organisoidaan sitä ihmisten välistä konfliktisuutta, jota poliittisuus tuottaa". Filosofin Martin Heideggerin termejä käyttäen hän pitää politiikkaa (pelkkänä) 'onttisena', poliittisuutta 'ontologisena' käsitteenä (mt. 8–9). Poliitiikan suhde ontologiaan ja järjestykseen näyttäytyy tässä selvästi tilallisen ulottuvuuden etusijana ajalliseen verrattuna. Mouffe tekee siis, toisin kuin Schmitt, *eron vihollisen ja vastustajan välillä*. Vastustajat

eivät suuntaudu toistensa tuhoamiseen tai ulossulkemiseen pelikentältä, vaan hyväksyvät toinen toisensa ja pelaavat samalla kentällä, ennen muuta parlamentissa.

Poliittisuus ja tilametaforat ovat keskeisiä myös angloamerikkalaisessa Nietzschen sävyttämässä politiikan teoretisoinnissa. Poliittisuutta ei aina kuitenkaan samastetaan stabiilisuuteen, vaan politiikka tilana voi liittyä myös eron tai kuilun metaforiin. William Connollyn kirja *Identity/Difference* (1991) ja Bonnie Honigin *The Displacement of Politics* (1993) havainnollistavat jo otsikoillaan tätä ideaa, viittaavat rajankäyntiin tai tilalliseen liikkeeseen. Myös Frank Ankersmitin (1997) idea esteettisestä kuilusta edustajien ja edustettavien välillä siten, että vasta edustussuhde luo politiikan, voidaan lukea tämältyyppisiin negatiivisiin tilametaforiin.

Voidaan puhua siis trendistä ylittää yksinkertainen rajanveto politiikan ja muiden sfäärien välillä, jolla oli mahdollista julistaa 'ovatko' jotkut ilmiöt 'politiikkaa' tai 'poliittisia' vai eivät. Esimerkiksi Janssonin *Politiikan teorian* 1990 painoksen mukaan (s.85) ihonväri on poliittinen kysymys, hiusten väri ei, mikä suorastaan provosoi vastaväitteitä.

Nykyiset tilametaforat politiikalle ovat abstraktimpia ja tulkinnanvaraisempia, eivätkä anna yksiselitteisiä vastauksia. Niissä puhutaan edelleen politiikan ja muiden ilmiöiden rajankäynnistä, mutta on siirrytty rajojen sijainnin sijasta kysymään sitä, millaiset ilmiöt voivat muodostaa rajoja politiikalle. Reaalista tilasta on siirrytty yksiselitteisesti metaforiseen politiikan tilapuheeseen.

Politiikan toimintakäsite

Ylläesitetetyt vastakohtaisuudet politiikan sfääri- ja toimintakäsitteiden välillä viittaa ensisijaisesti tilallisen ja ajallisen ajattelutyylin väliseen ristiriitaan. Tähän vastakohtaan sisältyy kuitenkin myös erilainen abstraktion aste politiikan tematisoinnissa. Tilametaforat viittaavat, kuten olen edellä esittänyt, eräänlaisiin *kvasiluonnollisiin jakoihin eri elämäntilanteiden välillä*. Sen sijaan aikametaforat viittaavat *toimintaan, mikä ei ole 'paljaalla silmällä' havaittavissa, mutta joka on erikseen tulkittava politiikaksi*. Kuten saksalainen historioitsija Reinhart Koselleck (1972, 15) kirjoittaa, aika ei ole havainnollista, vaan siitä on puhuttava vertauskuvallisesti. Toiminnan ajallisesta luonteesta on mahdollista puhua vain käyttämällä alun perin tilaan viittaavia käsitteitä ajallisessa merkityksessä. Tätä Koselleck nimittää käsitteiden temporalisoitumiseksi:

politiikkaa ei tällöin ymmärretä vain ajassa tapahtuvana vaan myös ajalla pelaavana toimintana.

Kun tilakäsite korostaa poliittisuuden 'syvyyttä' tai 'juurtuneisuutta' liikkeessä olevan politiikan ylittävänä tekijänä, toimintakäsite lähtee politiikan ymmärtämisestä juuri tuota liikettä ilmaisevasta kontingenttiudesta. Pyritään sanomaan jotakin toiminnasta 'luokkaana' tai 'käsistä karkaamaan' pyrkivänä käsitteenä ilman että politiikan toiminnallista luonnetta kiellettäisiin tai vesitettäisiin. Siihen miten politiikan pelivara käsitteellistään, on 1800-luvulta lähtien esitetty lukuisia erilaisia näkökulmia. Ne ilmaisevat niitä *topoksia*, näkökulmia, joista voi etsiä sellaisia kriteereitä, joita politiikassa toimintana pidetään ratkaisevina (seuraava esitys nojautuu teokseen Palonen 2006a).

Aikakäsitteenä politiikkaa on tulkittu vasta 1800-luvulta lähtien. Ensimmäisiä kirjoittajia, jotka suhteellisesti systemaattisesti puhuvat politiikasta toimintana ovat sotateoreetikko Carl von Clausewitz (1832) sekä 'matkakirjailija' Alexis de Tocqueville teoksessaan Amerikan demokratiasta (1835, 1840). Vasta poliittisten käytäntöjen tietynasteinen demokratisoituminen ja parlamentarisoituminen 1800-luvun viimeisellä kolmanneksella loi edellytyksenä politiikan laajamittaiseen tematisoimiseen monien ammatti- ja amatööripoliitikkojen toimintana. Tässä suhteessa ranskalainen, brittiläinen ja saksalainen keskustelu liikkuvat samassa rytmissä, vaikka niiden painopisteet politiikan tematisoinnissa olivat vahvasti erilaisia.

Kaksi politiikan *toposta* liittyy toiminnan arviointiin. Kutsun näitä arvostelukyvyyn ja *policyn topoksiksi*. Niistä molemmista voi löytää yhteyksiä klassisiin keskusteluihin, mutta ne ovat saaneet uuden merkityksen toimintakäsitteen yhteydessä.

Arvostelukyvyllä politiikan kriteerin on historiallinen yhteys em. viisauteen, oveluuteen tai juonikkuuteen politiikan tunnusmerkkinä. Ennen muuta äänioikeus- ja parlamentarismikiistojen yhteydessä 1800-luvulla käytiin kiistaa 'poliittisten kykyjen' olemassaolosta tai puuttumisesta sekä siitä miten näitä kykyjä tulisi arvioida. Esimerkiksi Saksan valtakunnankansleri Otto von Bismarck katsoi, että poliitikolta vaaditaan erityisiä luontaisia taipumuksia samaan tapaan kuin esimerkiksi taiteilijalta: tällainen näkemys oli alusta alkaen kiistanalainen. Myöhemmin arvostelukykyä on ilmaistu sellaisilla tunnusmerkeillä kuin 'poliittinen tahdikkuus' (Plessner 1924, 107) tai poliitikon käsityöläistaito (*craftsmanship*) (Oliver 1934, 1). Max Weberin (1919, 73-74) silmämääräisyyden kriteeri viittaa arvostelukykyyn taitona toimia myös tilanteissa, joissa vaihtoehtojen arvoa ei voi tarkkaan laskea mutta silti on toimittava. Hannah Arendt (1978) puolestaan lainaa Immanuel Kantilta käsitteen

'laajennettu ajatustapa' sellaisia tilanteita varten, joiden käsittelyssä tilanne on niin uusi, että ennakkotapauksiin vetoaminen vie harhaan.

Varhaiset politiikan taito- tai taide-puheet välittyvät nykyajan keskusteluihin politiikan *policy*-konseptioissa. *Niissä politiikka viittaa tiettyyn ohjelmaan, suunnitelmaan tai linjaan.* Toisin sanoen *policy*lle tunnusomaista on se, että erilliset toimenpiteet koordinoidaan keskenään tietyksi tulevaisuuteen orientoituvaksi linjaksi, jota ilmoitetaan noudatettava. Esimerkiksi hallitusohjelmat voidaan tulkita tällaisiksi *policy*iksi, ja nykyisin niihin on yhdistetty myös erityisiä *policy*jä, joita kutsutaan 'politiikkaohjelmiksi'. Näin *policy*-konseptiot suuntautuvat olemassa olevan tilanteen muuttamiseen normatiivisten periaatteiden mukaisesti, mutta tämän tarkoituksenmukaisuuteen ja saavutettavuuteen suhteuttaen. Vastakohtana pelkälle 'realipolitiikalle' (Rochau 1853), jossa vaatimuksista tingitään niin pitkälle, että ne ovat varmasti saavutettavissa, normatiivisten ja teleologisten periaatteiden tasapaino sisältyy esimerkiksi historioitsija Friedrich Meinecken (1924) valtioetu (saks. *Staatsräson*) –konseptioon. J.K. Paasikivi siteeraa Meineckea käsityksessään että jokaisella valtiolla on tietynä ajankohtana löydettäväksi noudatettavaksi tietty paras mahdollinen linja eli *policy* (1958, 93-96). Ranskalainen Bertrand de Jouvenel (1955) puolestaan erotti toisistaan politiikan (*la politique*) kiistanalaisen toiminnan kohteena, jonka sisältä valitaan harjoitettava politiikka (*une politique*). *Policy*-konseptioissakaan ei valitun linjan tiukka noudattaminen ole aina viisasta, sillä on varauduttava siihen, että *policy*ä tarvittaessa muutetaan tai vaihtoehdoilla on vastakkaisia ansioita ja puutteita, joita ei voi panna yksiselitteiseen järjestykseen.

Politiikkaa peräkkäisten tilanteiden muodostamana 'prosessina' tarkasteltaessa voidaan kysyä missä sen olennainen piirre on. Tähän liittyvät deliberoinnin, sitoutumisen ja kiistämisen *topokset*, jotka sisältävät eräänlaisen toisilleen vaihtoehtoisen näkemyksen siitä mikä on politiikan ratkaiseva tunnusmerkki.

Kun politiikasta puhutaan toimintana tai 'performanssina', keskeinen *topos* on deliberointi. Tässä näkyy hyvinkin, kuinka politiikassa *asiakysymysten puntarointi (deliberointi) yhdistyy ihmisten suostutteluun tietyn käsityksen puolelle.* Deliberoinnin *topos* on historiallisesti kiinteässä yhteydessä sekä parlamentaarisen puhuntaan että vaalikampanjaan, siten että parlamentin menettelyssä asiakysymykset ovat ensisijaisia, mutta vaaleissa niistä kiistellään henkilövaihtoehtojen välityksellä. Brittijournalisti Walter Bagehotin (1872, 135) politiikan identifiointi väittelyyn ("politics or discussion") on klassinen esimerkki siitä, miten poliittisen väittelyn katsotaan muuttavan ihmisten mielipiteitä. Saman-

laisia näkemyksiä löytää myös esimerkiksi Ranskan ”kaunopuheisuuden tasavallaksi” (Roussellier 1997) kutsutun kolmannen tasavallan ideologeilta ja poliitikoilta. Max Weber (1917, 187) korostaa parlamentaarikon kykyä punnita sanojen painoarvoa sekä pitää (1918, 232) retorisia taitoja ensisijaisina kamppailevalle poliitikolle, joka tavoittelee liittolaisia ja vapaaehtoisia seuraajia. Hannah Arendt puolestaan (1968, 177) vertaa politiikkaa esittäviin taiteisiin, joissa esityksen virtuoosisuudella on ratkaiseva merkitys. Toisin sanoen deliberoinnin idea on se, että politiikassa on aina vaihtoehtoisia toimintamahdollisuuksia, joita ei voida panna yksiselitteiseen paremmuusjärjestykseen ja joiden merkitystä ei voida arvioida etukäteen, vaan arviot muuttuvat kiistelyn myötä ja tätä kautta myös toimijat muuttavat voivat muuttaa kantaansa. Näin esimerkiksi parlamentaarille deliberoinnille on tunnusomaista tietty spontaanisuus ja improvisaatiokyky.

Toisena klassisena tulkintana poliittisen prosessin avainkohdasta voi pitää *politiikan samastusta sitoutumiseen*. Vahva traditio tässä *topoksessassa* on politiikan samastaminen tahtoon. Esimerkiksi William Kay Wallace (1924, 15) katsoo, että ”politiikka on keino toteuttaa yksilöllisen tai yleisen tahdon pyrkimyksiä ja suunnitelmia”. Hans Morgenthau erottaa Friedrich Nietzschen ’vallan tahdon’ (saks. *Wille zur Macht*) inspiroimana kolme politiikan tyyliä: ”*halu valtaan ilmenee haluna säilyttää oman tahtonsa asema suhteessa toisiin, vahvistaa sitä tai demonstroida sitä*” (1946, 192). Erityisesti Weimarin Saksasta lähtien tahtopuhetta sitoutumisen muotona on kritikoitu ratkaisun käsitteen näkökulmasta. Carl Schmittin edellä mainittua erottelua ystävän ja vihollisen välillä (1932, 26) voi toimintaperspektiivistä pitää ratkaisuna, joka suuntautuu monien päällekkäisten ja diffuusien jakojen korvaamiseen yksiselitteisellä kahtiajaolla. Helmuth Plessner (1931, 195) kuitenkin muuntaa Schmittin erottelun merkityksen ulottamalla politiikan yksilöiden elämään, joka nähdään itsensä sitomiseksi ’puolesta ja vastaan’ -valintojen tilanteessa. Tämä ’eksistentiaalinen’ käsitys ratkaisusta sävyttää myös Jean-Paul Sartren käsitystä (1964) politiikasta ’persoonan dimensiona’, jonka mukaisesti hän esittää (1965), että vaaleissa äänestäjä valitsee ehdokkaan lisäksi myös ’itsensä’, ts. tietyn vision omasta poliittisesta identiteetistään. Kun aikaisemmin tämä identiteetti oli vakio, nykyisin on tavallista käyttää vaaleja tilanteita oman poliittisen identiteetinsä uudelleen tulkintaan (ks. Beck 1993).

Kiistäminen on sitoutumisen käänneiskäsite. Se suuntaa lukittujen sitoutumisen politisoivaan avaamiseen ja radikalisoii politiikan konfliktija kamppailuluonteen vapauttavina elementteinä ykseyden ja järjestyksen tyranniasta. Juuri kiistämisen mielessä Max Weber muistuttaa eri yh-

teyksissä (1918, 1919) kamppailun (*Kampf*) kriteerin kiertämättömästä ja samalla arvokkaasta merkityksestä politiikalle. Brittijournalisti Philip Cambray pitää opposition käsittämistä väärässä olevaksi turmiollisena halulle voittaa kamppailu (1932, 12). Toisen maailmansodan jälkeen opposition ja vastustuksen hyväksyminen on tullut asianmukaiseksi akateemisessa politiologiassa (esim. Miller 1962). Sartre (1960) puolestaan näkee niukkuuden (*rareté*) historian käyttövoimana, ja vaatii, 1960-luvun vaihtoehtoajattelijain ja feministien tapaan, eri ilmiöiden politisoimista. Ranskalainen filosofi Jacques Rancière (1995, 37-38, 55) korostaa ehkä muita vahvemmin kiistämisen ulottuvuutta nähdessään politiikassa identiteettejä purkavaa toimintaa, joka asettaa tasa-arvoisen pelivaran luonnollisen järjestyksen vastakohtaksi. Feministinen teesi ensimmäisen persoonan politiikasta on malliesimerkki elämäntavallisten valintojen poliittisuudesta. Kasvissyönnö, aseistakieltäytyminen tai lentomatkojen boikotti ovat myös yksinkertaisia ja monille mahdollisia kiistämisen politiikan pelivälineitä.

Näiden kolmen politiikan taitekohtia käsittelevien *toposten* ohella toimintakonseptiota politiikasta voidaan käsitteellistää painottamalla kontingenssin eli pelivaran ratkaisevaa luonnetta. Tässä suhteessa voidaan erottaa mahdollisuuden, tilanteen ja pelin kiinteästi toisiinsa liittyvät *topokset*.

Mahdollisuuden topoksen lähtökohta on tavallaan 'reaalipolitiikka' ja siihen liittyvä Bismarckin ja hänen kannattajiensa käsitys politiikasta 'mahdollisen taitona' (*Kunst des Möglichen*), jossa vaatimukset sopeutetaan siihen mikä tiedetään varmasti mahdolliseksi. Tämän ajattelun kritiikki 1900-luvun alun Saksassa korostaa että on mahdotonta tietää etukäteen mikä kaikki on mahdollista. Esimerkiksi Weber (1917a, 514) hylkää reaalipolitiikan 'kungfutzelaisen byrokraattimoraalin' ja vaatii tavoittelemaan mahdotonta jotta paras mahdollinen voidaan saavuttaa. Weberin (1906) näkemys 'objektiivisten mahdollisuuksien' reaalisuudesta, silloinkin kun ne eivät koskaan toteudu, sävyttää hänen politiikkakäsitystään. Poliitikolle erilaiset toiminnan vaihtoehdot (*Chancen*) ovat reaalisia, mutta se mikä toteutuu poliittisen kamppailun tuloksena, poikkeaa säännöllisesti asetetuista päämääristä (Weber 1919, 80-81). Weberin tulkinta politiikasta valtaosuuksien ja niiden jakautumisen muutoksen tavoitteluna (Weber 1919, 36) sisältää ajatuksen, että myös valta (*Macht*) on tietyn tyyppinen *Chance* (Weber 1922, 28), ja vain vallan avaaman pelivaran välityksellä voi tavoitella muita päämääriä. Mahdollisuus näyttäytyy tavallaan käännteisenä linjakkaan 'policyn' vaatimiselle. Esimerkiksi historioitsija F.C. Oliver (1934) puolustaa avoimesti 'opportunistia' ja purjehdusmetaforia (lat. *portus* = satama).

Michael Oakeshottin (1951, 60) kuuluisa metafora politiikasta ”purjehdittimisenä rannattomalla ja pohjattomalla merellä” havainnollistaa samoin hyvin mahdollisuuksilla pelaamista.

Hyvän esimerkin ’reaalipoliittisen’ ahtaan mahdollisuuskäsitteen kritiikistä on esittänyt Paavo Haavikko kuunnelmassaan *Harald Pitkäkäinen*. Kun kuningas Harald ilmoittaa hirttävänsä mahtimiehet Jarlin ja Erikin, nämä vetoavat ’reaalipoliittiseen’ tulkintaan politiikan ja mahdollisuuden yhteydestä. Jarl julistaa ”Tämä ei ole mahdollista, tämä ei ole politiikkaa”. Harald vastaa: ”Mahdollista ei ole yksin se mikä on mahdollista. Mahdollista on se minkä minä voin tehdä mahdolliseksi. Se mikä itsessään on mahdollista, se hoitaa kyllä itse itsensä. Ja tämä mies hokee että ei ole ja ei ole, ei muka mahdollista. Etteikö ole mahdollista hirttää kahta mahtavaa miestä puun latvaan. Ei sitä tiedä ennen kuin on yritetty. Se on vähän niin kuin haaste. Ja mies ottaa aina haasteen vastaan vai mitä? Minä ainakin. Jospa se hyvinkin olisi mahdollista. Ehkei se ole taidetta, mutta mahdollista se on.” (Haavikko 1974, 502).

Politiikan ajallisuus näkyy ehkä selvimmin *tilannekonseptioissa*. Niiden idea on siinä ajan niukkuuden kokemuksessa, joka nousi esiin jo 1800-luvun parlamentaarisisessa politiikassa kun ryhdyttiin rajoittamaan puheajoja. Walter Benjamin (1928, 77) formuloi ajan kaksinaisen poliittisen merkityksen, samalla rajoituksena ja tilaisuutena, puhuessaan siitä kuinka ’todellinen poliitikko’ on se, joka elää kalenterinsa mukaan. Benjamin (1940) kuului myös niihin, jotka katsovat että politiikalle on tunnusomaista kyky erottaa ainutkertaiset *kairos*-tilaisuudet muista, ja hän puhuu myös poliittisen säätilan tajusta metaforana tilanteiden analyysille. Tätä vastoin esimerkiksi journalisti Henry Fairlie (1968, 68) korostaa toistuvien tilanteiden merkitystä puoluejohtajalle, joka tarvitsee rohkeutta sekä odottaa tilaisuuksia että tarttua niihin. Tilannekonseptioon politiikasta viittaavat myös Hannah Arendtin (1960) yleinen teesi uuden alkamisesta politiikan kriteerinä. Tunnuksomaista näille tilannekonseptiolle on myös orientoituminen nykyisyyteen tulevaisuuden sijasta: poliittisen toimijan vaihtoehdot ovat ratkaisevasti kiinni siitä, miten hän lukee kutakin tilannetta, mitä piirteitä siinä hän painottaa, millainen horisontti toiminnalle siitä käsin nousee esiin. Esimerkiksi Benjaminin (1940) käyttämä käsite nythetki, *Jetztzeit*, painottaa myös menneiden mahdollisuuksien aktualisointia uusissa tilanteissa.

Suomalaisessa päivänpolitiikassa tilanteiden analyysin ja sitä vastaavan tilaisuuksien tajuamisen merkitystä politiikan tunnusmerkkinä ei kovin hyvin tunnusteta. Vetoaminen, tulevaisuuteen, ’tuleviin sukupolviin’ ja pitkän aikavälin suunnitelmien tekeminen yli vaalikauden rajojen voidaankin tilanteen *topoksen* näkökulmasta tulkita sekä

äänestäjien vaaleissa ilmaisen päätösvallan kiistämiseksi että kunkin tilanteen erityisten mahdollisuuksien analyysin, arvioinnin ja hyväksikäytön tekemättä jättämiseksi.

Pelivertaukset politiikalle ovat olleet suosittuja etenkin brittiläisessä keskustelussa 1800-luvun lopulta lähtien. Alkuaan pidettiin suoraan pyhänhäväistyksenä rinnastaa politiikka golfiin tai krikettiin. Nykyään taas peliä paheksumalla helposti leimataan politiikka ja poliitikot yleensä. Suomessa erityisesti Suomen maaseudun puolueen johtaja Veikko Vennamo vastusti ”pelin politiikkaa” ’asialinjan’ nimissä. Esimerkiksi puolueen kunnallispoliittisessa ohjelmassa vuodelta 1979 kirjoitetaan Vennamon tyylillä: ”Puoluepoliittinen peli ja yksityinen etuilu kuntalaisten vahingoksi on estettävä”. (<http://www.fsd.uta.fi/poh-tiva/ohjelma?tunniste=smpkunnallis1979>)

Pelin metaforaa voi kuitenkin käyttää myös politiikan erityisen kontingenssin ymmärtämisen analyttisenä välineenä. Jo 1800-luvun lopulla Ranskan kansalliskokouksen sihteeri Eugène Pierre (1896, 60) korostaa sitä, kuinka poliitikko ei pelaa politiikassa voiton saavuttamiseksi vaan pelin itsensä vuoksi (*le jeu pour le jeu*). Cambrylle (1932) peli on politiikan strategisen ymmärtämisen väline, joka sopii erityisesti Westminsterin tyylin parlamentarismiin ja kahden puolueen malliin. Muutamat kirjoittajat (esim. Morin 1958) puolustavat valmiutta pelata ääritilanteissa ja vertaavat politiikkaa uhkapeliin. Toisille taas peli on pikemminkin ’vakavan työn’ vastakohta, mutta siten että politiikassa pelin elementti on alituisesti läsnä. Esimerkiksi Michael Oakeshottin (1996: 111) mukaan pelin elementti ei ole missään muussa toiminnassa niin vahvasti läsnä kuin politiikassa. Helmuth Plessner (1924, 101, 104) käsittää julkisuuden pelin kentäksi, ja tämän mukaisesti hän pitää politiikkaa diplomatian kaltaisena pelinä. Jean-Paul Sartre (1960, 882–885) puolestaan antaa pelimetäforalle subversiivisen sävytyksen asettaessaan politiikan keskiöön ulospelaamisen (*déjouer*), joka sisältää sekä *policyn* tyhjäksi tekemisen että vastustajan pudottamiseksi pelistä.

Politiikan toimintakonseption sisällä voidaan siis erottaa sekä käsitteellisiä innovaatioita että painopisteen siirtymiä. Poliitiikan toimintakäsitteen perspektiivisyys näkyy siinä, että käsitteelliset erimielisyydet koskevat pikemminkin sitä, mistä politiikan avainkäsitettä etsitään kuin saman *topoksen* vastakkaisia tulkintoja. Kun 1800-luvulla politiikka rajoittui hallitukseen ja parlamenttiin, 1900-luvulla mitä tahansa toiminnan aspektia on opittu lukemaan poliittisesti. Jo ekspressionisti Kurt Hiller (1913) katsoi, että ’kirjallisuuspolitiikka’ tulee asettaa ’parlamenttipolitiikan’ yläpuolelle. Max Weberin (1919, 41) mukaan jokainen meistä on ’tilapäispoliitikko’ silloin kun tekee jonkin poliittisen teon,

esimerkiksi äänestä. Samaan tapaan myös Dolf Sternberger (1947, 74) ja Bertrand de Jouvenel (1955, 7) korostavat sitä kuinka jokainen kansalainen on nykyisin toiminut poliittisesti eri tilanteissa. Poliitiikan käsitteellistämiseksi toimintana tämä merkitsee uusia haasteita tilanteiden poliittiselle luennalle. 1900-luvun kuluessa erilaiset politisoivat lukutavat ovat aktualisoineet uusia peliaikatiloja politiikoinnille ja samalla haastaneet lukemaan vanhoja uusilla tavoilla. Tällöin myös vanhat ideat, kuten retorinen käsitys parlamentaarisesta politiikasta aktualisoituvat uudelleen.

Nykykeskustelun horisontit

Politiikka käsitteenä ymmärretään tänä päivänä entistä selvemmin kiistanalaiseksi. Siitä huolimatta mitään varsinaista debattia politiikan käsitteiden välillä ei käydä, ei tilallisia ja ajallisia metaforia käyttävien välillä kuin niiden sisälläkään. Eri politiikkakäsityksillä on pikemminkin erilainen kohdealueensa ja painopisteensä nykykielessä. Vanhemmilla politiikan sfäärikonseptioilla on edelleen merkitystä arkipäiväisessä puheessa. Esimerkiksi iltapäivälehtien otsikoissa toistuvat uutiset joiden mukaan ”poliitikko” otti vastaan lahjuksia, puukotti miestänsä tai teki jotakin muuta sopimatonta, vaikka kysymys olisi pelkästä valtuuston jäsenestä tai henkilöstä, joka oli yhden kauden kansanedustaja 20 vuotta aikaisemmin.

Sfäärikäsitettä käytetään edelleen hallinnollisena kriteerinä, jolla politiikan alaa rajoitetaan, erityisesti juridisissa keskusteluissa ’poliittisesta’ turvapaikasta tai pakolaisuudesta tai ’poliittisista’ rikoksista ja vangeista (ks. Riila 1993). *Poliittisten ja ei-poliittisten ilmiöiden erottaminen toisistaan on muuttunut merkityksettömäksi silloin kun tunnustetaan, että minkä tahansa ilmiön poliittinen aspekti tunnustetaan aikaisempaa paremmin.* Esimerkiksi ilmastonmuutokset ovat ilmausta sään poliittisuudesta (ks. esim. Greven 2001); Pariisin toukokuun 1968 ylioppilasliikkeen johtohahmo ja nykyinen europarlamentaarikko Daniel Cohn-Bendit kirjoitti jo 1970-luvun lopulla, että vuoden 1968 kumous oli ”viimeinen vallankumous joka ei tiennyt mitään otsonikadosta”.

Historiallisesti siirtyminen ’mitä on politiikka’ -tyyppisistä kysymyksistä sen kysymiseen, milloin kukin henkilö toimii poliittisesti viittaa politiikan käsittehistorian erityispiirteeseen. Itse poliitikot ja heistä kirjoittavat toimittajat ovat tutkijoita herkemmin noteeranneet käsitteiden arkikäytön muutoksia, joiden merkitystä käsitteellisinä innovaatioina tutkijainkin kannattaa tarkemmin pohtia.

Quentin Skinner (1978, xi) on mullistanut poliittisen ajattelun tutkimuksen periaatteellaan, että 'poliittinen elämä' asettaa kysymykset politiikan tutkijoille. Poliitikkojen elämäntilanne asettaakin heidän toiminnalleen erityisiä vaatimuksia: heidän on analysoitava tilanteita joissa he itse toimivat, tunnistettava ja tunnustettava tilanteiden paradoksit, arvioitava sitä kuinka kiireellisesti heidän tulee toimia sekä opittava pelaamaan rajallisella ajalla (poliitikoista teoreetikkoina ks. Palonen 2005, 359-363). Tässä olen tyytynyt pääosin analysoimaan muiden luonnehdintoja poliitikoista, mutta esimerkiksi parlamenttipuheiden huolellinen käsittehistoriallinen ja retorinen luenta voi tuoda näkyviin innovaatioita politiikan käsitteestä, joita kukaan ei ole noteerannut, mutta jotka ansaitisivat tarkempaa analyysiä.

Huomion suuntaaminen ilmiöiden 'poliittisuuteen', esimerkiksi poststrukturalististen filosofien tapaan, on jäänyt varsin etäälle poliittisten toimijain omista kysymyksenasetteluista (ks. Palonen 2007b). Kuitenkin myös politiikan aktiivisuuskonseptioiden kannattaa kiinnittää huomiota myös politiikan epäsuoriin muotoihin. Esimerkiksi Frank Ankersmitin (2002, 116–118) käsitys esteettisestä kuulusta edustajien ja edustettavien välillä edellytyksenä parlamentaaristen poliitikkojen luovuudelle on tältä kannalta kiinnostava. Poliitiikan visuaaliset ja elektroniset käytännöt ovat erityisen vahvasti omiaan tuottamaan poliittisesti merkittävää 'etätoimintaa' jolla voi olla vähemmän ilmeisiä merkityksiä (ks. esim. Virilio 1995, joka tosin sisältää nostalgista polemiikkaa politiikan radikaalia ajallisuutta vastaan).

1970-luvulta lähtien on puhuttu paljon 'uudesta politiikasta', joka voi koskea sekä politiikan muotoja että politiikan ymmärtämistä. Käsittehistorialliselta kannalta tämän puhettavan käsitteelliset innovaatiot ovat jääneet niukoiksi: väitetyt uutuudet viittaavat pikemminkin jo aikaisemmin tematisoitujen *toposten* aktualisointeihin tai uudelleen muotoiluihin. Jopa feministisillä iskulauseilla 'henkilökohtainen on poliittista' ja 'politiikka ensimmäisessä persoonassa' on eräänlaisia edeltäjiä esimerkiksi politiikkaa puoltavien saksalaisten ekspressionistien teksteissä ennen ensimmäistä maailmasotaa (Rubiner 1912, Hiller 1913).

Toiminnan kontingenssin tunnustaminen, ts. se että aina on mahdollista toimia toisinkin, on nyttemmin keskeistä politiikan käsitteelle. Tämä ei ole vähentänyt kiistoja siitä, miten kontingenssi ymmärretään tai mikä merkitys sillä on politiikalle. Normatiivisille teoreetikoille, kuten John Rawlsille (1993), kontingenssi näyttäytyy lähinnä pelkkänä jäänöksenä, jota normatiivinen kontrolli ei voi eliminoida. Niklas Luhmannille (2000, 120) kontingenssi taas merkitsee politiikan systeemin rajallisuuden tunnustamista suhteessa ympäristöön (*Umwelt*). William

Connollyn (1991, 24-27) 'globalisoitunut kontingenssi' merkitsee muistutusta kaikkien asioiden hallintaa koskevien suunnitelmien ymmärtämistä epäonnistumaan tuomituiksi. Bonnie Honigin (1993) arendtilaisessa käsityksessä kontingenssi merkitsee toiminnan performanssin improvisoivaa luonnetta, ja Michael Th. Grevenin (1999) weberiläisessä visiossa kontingenssi näyttäytyy ilmiöiden politisoitumisena siinä mielessä, että kaikkialla tarvitaan ratkaisuja ilman riittäviä perusteluita.

Politiikan käsitteellistämiset 1800- ja 1900-luvulla sisältävät myös monia aspekteja, joiden uutta aktualisointia nykyaikaan sopiviksi kannattaa harkita. Esimerkiksi Weberin ideaalityypit ammatti- ja tilapäispoliitikosta voi kontekstualisoida siten, että ne ulotetaan perinteisen poliittisen sfäärin ulkopuolelle. Vaaleissa äänestävää tilapäispolitiikkaa voi lukea vaalipäivän parlamentaarikkona, joka vaaleissa joka kerta uudelleen sekä valitsee strategisesti puoluetta ja parlamentaarikkona että eksistentiaalisesti määrittää oman poliittisen identiteettinsä.

Vaalipäivän parlamentaarikon käännteistyyppinä voi pitää jokapäiväisen elämän ammattipoliitikkona. Tällä ideaalityypillä tarkoitan henkilöä, joka tekee tietoisia ja jopa provokatiivisia valintoja eri elämäntilanteissa ja luo näin omalle elämälleen persoonallisen profiilinsa samaan tapaan kuin poliitikko. Tällainen ammattipoliitikko on kriittinen viranomaisia ja muita auktoriteetteja kohtaan, ei hyväksy eri elämäntilanteiden vaikiintuneita konventioita, silläkin uhalla että niiden kiistäminen ja tietoiset 'toisinvalinnat' tekevät elämästä hankalampaa kuin muilla. Mutta puhe politiikasta aktiviteettina vaatii huomion kiinnittämistä sekä ammattipoliitikkojen esimerkilliseen toimintaan että kenen tahansa meistä silloin kun toimimme omassa elämässämme tietoisesti poliittisesti.

Viitteet

¹ Tekijän tätä teosta varten työstämä versio artikkelista Palonen 2006b.

Lähteet

- Ankersmit, F.R. (1997) *Aesthetic Politics*. Stanford: Stanford University Press.
Ankersmit, F.R. (2002) *Political Representation*. Stanford: Stanford University Press.
Arendt, Hannah (1960 [1981]) *Vita activa*. München: Piper.
Arendt, Hannah (1968 [1977]) *Between Past and Future*. Harmondsworth: Penguin

- Arendt, Hannah (1978): *Lectures on Kant's Political Philosophy*, toim. Ronald Beiner. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Bagehot, Walter (1872 [1956]) *Physics and Politics*. Boston: Beacon Press.
- Balandier, Georges (1962) *L'anthropologie politique*. Paris: PUF 1984.
- Beck, Ulrich (1993) *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Benjamin, Walter (1928 [1988]) *Einbahnstraße*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Benjamin, Walter (1940 [1980]) "Über den Begriff der Geschichte", 251–62 teoksessa *Illuminationen*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Brückner, Jutta (1977) *Staatswissenschaft, Kameralismus und Naturrecht*. München: Beck.
- Cambray, Philip G. (1932) *The Game of Politics*. London: Murray.
- Clausewitz, Carl v. (1832 [1980]) *Vom Kriege*. Frankfurt/M. Ullstein.
- Connolly, William (1991) *Identity/Difference*. Ithaca: Cornell University Press.
- Crick, Bernard (1962 [1976]) *In Defence of Politics*. Harmondsworth: Penguin.
- Dunn, John (2000) *The Cunning of Unreason. Making Sense of Politics*. London: Harper Collins.
- Easton, David (1953) *The Political System*. New York: Knopf.
- Fairlie, Henry (1968) *The Life of Politics*. London: Methuen.
- Freund, Julien (1965 [1981]) *L'essence du politique*. Paris: Sirey.
- Giddens, Anthony (1994) "Living in a posttraditional society", 56–109 teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens and Scott Lash *Reflexive Modernisation*. Cambridge: Polity.
- Giraud, Emile (1966) "Le droit international public et la politique", *Recueil des cours* 110: 419–809.
- Greven, Michael Th. (1999) *Die politische Gesellschaft*. Opladen: Leske+Budrich.
- Greven, Michael Th. (2001) "Dimensions of Politics. A critique of the common one-dimensional concept of politics", *Finnish Yearbook of Political Thought*, 5, 89–112.
- Guizot, François (1821 [1984]) *Des conspirations de la justice politique*. Paris: Fayard.
- Haavikko, Paavo (1974): "Harald Pitkäikäinen". Teoksessa *Näytelmät*. Helsinki: Otava 1978, 471–503.
- Harrington, James (1656 [1992]) *The Commonwealth of Oceana*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hiller, Kurt (1913 [1973]) *Die Weisheit der Langeweile*, Bd. 1–2. Nendeln: Kraus.
- Honig, Bonnie (1993) *Political Theory and the Displacement of Politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Huard, Raymond (1996) *La naissance du parti politique en France*. Paris: Presses de sciences po.

- Hume, David (1740) *A Treatise of Human Nature*. <http://socserv2.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/hume/treatise3.html> (luettu 15.3. 2006)
- Jansson, Jan-Magnus (1970): *Politiikan teoria*. Helsinki: Tammi.
- de Jouvenel, Bertrand (1955) *De la souveraineté*. Paris: Genin.
- Koselleck, Reinhart (1967) *Historia Magistra Vitae*. Über die Auflösung des Topos im Horizont neuzeitlich bewegter Geschichte. Teoksessa H. Braun & M. Riedel (toim.): *Natur und Geschichte. Karl Löwith zum 70. Geburtstag*. Stuttgart: Kohlhammer, 196-219.
- Koselleck, Reinhart (1972) "Über die Theoriebedürftigkeit der Geschichtswissenschaft", 10–28 teoksessa Werner Conze (toim.) *Theorie der Geschichtswissenschaft und Praxis des Geschichtsunterrichts*. Stuttgart: Klett.
- Koselleck, Reinhart et al. (1975) "Geschichte, Historie", 593–718 teoksessa *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bd. 2. Stuttgart: Klett.
- Luhmann, Niklas (2000) *Die Politik der Gesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Maier, Charles S. (toim.) (1987) *The Changing Boundaries of the Political*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meinecke, Friedrich (1924 [1960]) *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte*. München: Oldenbourg.
- Miller, J.D.B. (1962) *The Nature of Politics*. London: Duckworth.
- Montesquieu, Charles Secondat (1748 (1989)) *De l'esprit des lois I–II*. Paris: Garnier- Flammarion.
- Morgenthau, Hans (1929) *Die internationale Rechtspflege*. Leipzig: Noske.
- Morgenthau, Hans (1933) *La notion du 'politique' et les différends internationaux*. Paris: Sirey.
- Morgenthau, Hans (1946) *Scientific Man vs. Power Politics*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Morin, Edgar (1958) "La dialectique et l'action", *Arguments* 7, 8–17.
- Mouffe, Chantal (1993) *The Return of the Political*. London: Verso.
- Mouffe, Chantal (2005) *On the Political*. London: Routledge.
- Nousiainen, Jaakko (1959 [1963]) *Suomen poliittinen järjestelmä*. Porvoo: WSOY.
- Oakeshott, Michael (1951 [1991]) "Political Education", 43–69 teoksessa *Rationalism in Politics*. Indianapolis: Liberty Press.
- Oakeshott, Michael (1975) *On Human Conduct*. Oxford: Clarendon Press.
- Oakeshott, Michael (1996) *The Politics of Faith and the Politics of Scepticism*, (toim.) Timothy Fuller. Indianapolis: Liberty Press
- Oliver, F.S. (1934) *Politics and Politicians*. London: Macmillan.
- Paasikivi, J.K. (1958) *Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939–1941*. Porvoo: WSOY
- Palonen, Kari (1985) *Politik als Handlungsbegriff. Horizontwandel des Politikbegriffs in Deutschland 1890-1933*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

- Palonen, Kari (1990) *Die Thematisierung der Politik als Phänomen. Eine Interpretation der Geschichte des Begriffs Politik im Frankreich des 20. Jahrhunderts*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Palonen, Kari (1995) "Ovelointia vai untamointia? Voidaanko "politiikka" suomentaa". *Politiikka* 27, 71–75.
- Palonen, Kari (1998) *Das 'Webersche Moment'. Zur Kontingenz des Politischen*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Palonen, Kari (2003) "Politiikka", 467–518, teoksessa Matti Hyvärinen ym. (toim), *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari (2005) "Political Theorizing as a Dimension of Political Life", *European Journal of Political Theory* 4: 351–66.
- Palonen, Kari (2006a) *The Struggle with Time. A conceptual history of 'politics' as an activity*. Münster: LIT.
- Palonen, Kari (2006b) "Two Concepts of Politics. Conceptual history and present controversies". *Distinktion* 12, 11–25.
- Palonen, Kari (2007a) "Politics or the Political? An historical perspective on a contemporary non-debate". *European Political Science* 6, 69-78.
- Palonen, Kari (2007b) *Re-thinking Politics. Essays from a quarter-century*. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Pierre, Eugène (1896) *Politique et le gouvernement*. Paris: Librairies and imprimeries réunies.
- Plessner, Hellmuth (1924 [1981]) 'Grenzen der Gemeinschaft', 11–133 teoksessa *Gesammelte Schriften* V. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Plessner, Hellmuth (1931 [1981]) "Macht und menschliche Natur", 135–234 teoksessa *Gesammelte Schriften* V. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Pocock, J.G.A. (1975) *The Machiavellian Moment*. Princeton: Princeton University Press.
- Rancière, Jacques (1995) *La Méésentente. Politique et Philosophie*. Paris: Galilée.
- Rawls, John (1993) *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Richter, Melvin (2000) "Conceptualizing the Contestable. "Begriffsgeschichte" and Political Concepts", 135-144 teoksessa Gunter Scholtz (toim.): *Die Interdisziplinarität der Begriffsgeschichte*. Hamburg: Meiner.
- Riila, Anu (1993) "Who is a Political Refugee? Non-admission as asylum-seeker as a political act", 91–102 teoksessa Kari Palonen and Tuija Parvikko (toim.) *Reading the Political*. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Rochau, L.A. v. (1853/1869 [1972]) *Grundsätze der Realpolitik* I–II. Frankfurt/M: Ullstein.
- Rosanvallon, Pierre (1992) *Le sacre du citoyen. L'histoire du suffrage universel en France*. Paris: Gallimard.
- Rousseau, Jean-Jacques (1762 [1966]) *Du contrat social*. Paris: Garnier-Flammarion.

- Rubiner, Ludwig (1912 [1988]) "Der Dichter greift in die Politik", 61–73 teoksessa Wolfgang Haug (toim.) *Künstler bauen Barrikaden*. Darmstadt: Luchterhand.
- Rubinstein, Nicolai (1987) "The History of the Word *politicus* in Early-modern Europe", 41–56 teoksessa Anthony Pagden (toim.) *The Languages of Political Theory in Early- Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sartre, Jean-Paul (1960 [1985]) *Critique de la raison dialectique*. Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul (1964 [1972]) "L'alibi", 127–45 teoksessa *Situations VIII*. Paris: Gallimard.
- Sartre, Jean-Paul (1965 [1991]) "Kennedy and West Virginia", 37–52 teoksessa Ronald Aronson and Adrian van den Hoven (toim.) *Sartre alive*. Detroit: Wayne State University Press.
- Schäffle, Albert (1897) "Über den wissenschaftlichen Begriff der Politik", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 53: 579–600.
- Schmitt, Carl (1932 [1979]) *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Sellin, Volker (1978): "Politik", 727–814 teoksessa *Geschichtliche Grundbegriffe* 4. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Skinner, Quentin (1978) *The Foundations of Modern Political Thought I–II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stenius, Henrik (2003), "Kansalainen", 309–362, teoksessa Matti Hyvärinen ym. (toim), *Käsitteet liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Sternberger, Dolf (1947) *Ratioaktiv. 13 politische Radio-Reden*. Heidelberg: Schneider.
- Sternberger, Dolf (1978) *Drei Wurzeln der Politik*. Frankfurt/M: Insel.
- Suomen Maaseudun puolueen kunnallispoliittinen erityisohjelma (1979) Siteerattu dokumentista: <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=smpkunnallis1979> (luettu 29.10.2007)
- Tocqueville, Alexis de (1835/1840 [1986]) *De la démocratie en Amérique* 1–2. Paris: Gallimard.
- Treitschke, Heinrich (1897) *Politik. Vorlesungen gehalten an der Universität Berlin*, toim. Max Cornicelius. Leipzig: Hirschel.
- Tyyri, Jouko (1959) "Asenteet". Teoksessa Matti Kekkonen & Jouko Tyyri, *Asiat ja asenteet*. Jyväskylä: Gummerus.
- Virilio, Paul (1995) *La vitesse de la libération*. Paris: Galilée.
- Viroli, Maurizio (1992) *From Politics to Reason of State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vollrath, Ernst (1989) "Politik III", 1056–75 teoksessa *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Bd. 6. Basel: Schwabe.
- Wallace, William Kay (1924) *The Passing of Politics*. London: Allen & Unwin.

- Weber, Max (1906 [1973]) "Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik", 215–90 teoksessa *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1917a [1973]) "Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften", 489–540 teoksessa *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1917b [1988]) "Wahlrecht und Demokratie in Deutschland", 155–89 teoksessa *Max-Weber-Studienausgabe I/15*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1918 [1988]) "Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland", 202–302 teoksessa *Max-Weber-Studienausgabe I/15*. Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1919 [1994]) "Politik als Beruf, 35–88 teoksessa *Max-Weber-Studienausgabe I/17* Tübingen: Mohr.
- Weber, Max (1922 [1980]) *Wirtschaft und Gesellschaft*, toim. Johannes Winckelmann. Tübingen Mohr.

Kirjoittajat

YTT, dosentti Matti Hyvärinen toimii Suomen Akatemian akatemia-tutkijan virassa Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksella.

YTT Marja Keränen toimii valtio-opin ma. professorina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

YTT Pekka Korhonen toimii maailmanpolitiikan professorina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

YTT Paul-Erik Korvela toimii tutkijana Suomen Akatemian huippututkimusyksikössä ”Poliittinen ajattelu ja käsitemuutokset”.

YTT, dosentti Kia Lindroos toimii valtio-opin ma. professorina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

YTT, Valtio-opin professori Kari Palonen toimii Akatemiaprofessorina 2008–2012.

YTT, dosentti Tuija Parvikko toimii Suomen Akatemian akatemia-tutkijan virassa Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

YTT Kyösti Pekonen toimii yleisen valtio-opin professorina Helsingin yliopistossa.

YTT Klaus Sondermann toimii valtio-opin ma. yliassistenttina Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella.

